

У ЗАГРЉАЈУ НЕОЛИБЕРАЛНЕ ХОБОТНИЦЕ
Колумне и коментари (2010-2012)

Аутор:

Др Јован Б. Душанић, редовни професор универзитета

dusanic@gmail.com

<http://www.dusanic.rs>

Наслов:

У ЗАГРЉАЈУ НЕОЛИБЕРАЛНЕ ХОБОТНИЦЕ

Колумне и коментари (2010-2012)

Рецензенти:

Проф. др Млађен Ковачевић

Академија економских наука

Проф. др Благоје Бабић

Академија економских наука

Издавач:

Институт за економско-правне експертизе

Београд

За издавача:

Миодраг К. Скулић, директор

Штампа:

Наука и друштво, Београд

Тираж:

300

Јован Б. Душанић

**У ЗЛГРЉЈУ
НЕОЛИБЕРЈЛНЕ ЖБОТНИЦЕ**

Колумне и коментари (2010-2012)

**БЕОГРАД
2013**

Сину АРСЕНИЈУ

.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	9

Први део ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ

– Бећарска економија –

1. Пук`о главни носач	19
2. Нови гувернер – стара политика	32
3. Независност централне банке – од кога ?	41
4. ММФ и закон о раду	47
5. ММФ као нужно зло	50
6. Стране инвестиције као панацеја	54
7. Ју-ес стил као пример	58
8. Није реално потпуно обештећење	61
9. У сендвичу између трговаца и банкара	68
10. Продавати краву или мењати чобанина	73
11. Утисак недеље	80
12. Анте Марковић – обмана која траје	84

13. Нова радна дестинација Божицара Ђелића	103
14. Блистава каријера Божицара Ђелића	110
15. Доследност Млађана Динкића	116
16. Одрешене руке Млађана Динкића	120
17. У очекивању новог гувернера	126
18. Поузданост носећих стубова	133
19. Домаћинска уместо бећарска економија	143

Други део

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА

– *Казино економија* –

20. Доларска алхемија	149
21. Грчка драма	182
22. Хоће ли се ширити „исландски вирус“	187
23. После Грчке на реду је Шпанија – нека се припреми Италија	193
24. Наступа ли време владавине „бизнис странке“...	199
25. Поуке Хапшења Доминик Строс-Кана	204
26. Рејтинг агенције и сукоб интереса	208
27. Сеулски уместо Вашингтонског консензуса	214
28. Неједнакост изазвана кризом или обратно	220
29. Дуже се ради а лошије живи	225
30. Ако си паметан зашто ниси богат	231

Трећи део НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ

– Идеологија економског неоколонијализма –

31. (Нео)либерална идеологија	241
32. Од краја до будућности историје	250
33. Сјај и беда економске науке	257
34. Неолибералне догме о порезима	275
35. Критичко виђење економске збиље.....	279
36. Нико није крив.....	284
37. Креативна статистика	290
38. Машта утопијских занесењака.....	297
39. Оклеветана држава	312
40. Прагматична Кина	324
41. Какво питање – такав одговор	346
42. Ко је одговоран за кризу?.....	354
43. Процват неолибералне Африке	362
44. Стара догма и „нови“ аргументи за приватизацију	370
45. Аргумент или изговор	375
46. Не љути се човече (на друге)	378
47. Неолиберална трилогија	380
48. Неолиберални фанатизам	387
49. Неолиберализам ипак постоји	393

50. Уместо аргумената поново	
идеолошке дисквалификације	398

ДОДАТАК

Дисиденство као природно стање	405

ПРЕДГОВОР

*Све су Дрине овог света криве.
И ми их никада не можемо исправити.
Али, ми никада не смемо престати
да их исправљамо.
Иво Андрић*

*Општење са науком, када се она
не руководи нити ограничава неким
вишим принципом васпитања, него се све
више ослобађа према основном принципу
ШТО ВИШЕ – ТО БОЉЕ, несумњиво је за
научника исто толико штетно колико и економски
принцип laissez faire за морал читавог народа.
Ко још зна да је васпитање научника
да не жртвује своју човечност и да је
не сасуши управо најтежи проблем.
Фридрих Ниче: Шопенхауер као васпитач*

У Србији се тек крајем 2000. године, после *пето-октобарског преврата*, приступило економској транзицији, што је кашњење од једне деценије у односу на друге постсоцијалистичке државе. Такво временско кашњење био је огроман недостатак, али је, у исто време, била и вели-

ка шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су пролазиле друге привреде у транзицији.

Српска октобарска револуција изненадила је и саме лидере ДОС-а (*Демократска опозиција Србије*) који нису имали јасан план како земљу извести на пут економског просперитета. Управо је то била ситуација која је омогућила међународној заједници да нам понуди своје “*добре услуге*” (кроз већ готове програме реформи и иностране саветнике). Јасно је било да се нова власт у Србији неће одредити за програм економске модернизације земље који би се спроводио у интересу већине њених грађана, него за један универзалан, већ готов неолиберални програм економских реформи – базиран на *Вашигтонском договору* разрађеном од ММФ-а, Светске банке, Министарства финансија САД и УСАИД-а – а који се спроводи у интересу светске олигархије и крупног капитала, те једног уског компрадорског слоја који се формира у земљи.

Упркос томе, нове власти су еуфорично нудиле визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину-две) доћи до дугорочно одрживог економског просперитета и осетног раста стандарда становањства. У том циљу организовани су каравани („*Србија на добром путу*“, „*Поносна Србија*“) – састављени од владиних економских чиновника и медијски експонираних академских економиста – који су крстарили градовима Србије, а „*независна*“ средства информисања свему томе давала су огромну медијску потпору. Невероватно али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економској теорији (неокласична економска мисао), стратегији (неолиберална шок терапија) и политици (*Вашигтонски договор*) која се, у последњој деценији XX века показала изузетно неуспешном у свим државама где је примењивана.

Непосредно после *српске октобарске револуције* наступио је тријумфализам ДОС-а, када на јавној сцени није било места било каквим дисонантним тоновима који би могли да поремете *општу слављеничку атмосферу*. Ипак, успео сам да убедим уредника дневног листа *Данас* да објави моје текстове (*Рецепт за колонијалне земље*, 30.10.2000, те *Да ли су нам потребне радикалне економске реформе?* 08.11.2000) критички интониране према економском програму ДОС-а – *Програм радикалних економских реформи у СРЈ* – који промовишу и намеравају да спроводе у живот такозвани економски експерти из Г 17.

Уредник ми је тада рекао да моје текстове објављује пошто зна да сам на првим вишестраначким изборима у Србији 1990. године био (као нестраначка личност) кандидат за републичке парламентарне изборе на листи *Демократске странке*, али да и даље сматра претеривањем моју тврдњу да ћемо се кроз десет година питати *да ли је за Србију била погубнија последња деценија XX или прва деценија XXI века*. Нажалост, сада када је прошло тих десет година, то питање све чешће се поставља, а међу одговорима на њега, могло би се рећи, да је приближно једнак број оних који се опредељују за први, односно други период.

Под утицајем светске олигархије и крупног капитала, чији је главни експонент ММФ, нове српске власти су, после петооктобарског преврата (2000), прихватиле неолиберални програм економских промена који је водио брзом урушавању, ионако слабашне, српске привреде. Овим програмом Србију, као, уосталом, и друге постсоцијалистичке земље, требало је лишити власништва над ресурсима којима располаже и довести је у такву дужничку зависност (дужничко ропство) да буде беспоговорни послушник моћних и богатих, а овај

простор је третиран, пре свега, као извор обесправљене и јефтине радне снаге, те тржиште за производе и банкарске услуге западних земаља.

Основни проблем, ипак, није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних чији је експонент и које заступа, него у некомпетентности и сервилности српске владајуће номенклатуре и поданичком дискурсу који доминира на домаћој академској и медијској јавној сцени.

* * *

Пар месеци после *српске октобарске револуције* више нисам могао да у средствима масовног информисања објавим текстове који су критички интонирани према новим властима, те сам одлучио да интензивније (него до тада) пишем за економски двомесечник *Финансије* у коме је раније (без било каквих *уредничких интервенција*) публикован сваки мој текст који сам написао. Моји нови текстови су и даље објављивани у часопису *Финансије*, али сада уз одређена *уредничка цензурисања*. То је први пут било извршено, истина незнатно, у тексту *Предности и недостаци монетарног одбора* који је објављен у броју 9-10/00. Међутим, *уредничке интервенције* су већ у наредном тексту *Југословенска привреда на почетку трећег миленијума* биле велике, али је и тако *искасапљен* мој текст објављен као ударни (први по редоследу) у првом броју часописа *Финансије* (број 1-2/01) у новом (трећем) миленијуму. Исту судбину доживљава и мој следећи текст *Ортодоксни и хетеродоксни програми стабилизације* који је објављен у наредном броју (3-4/01) часописа *Финансије*, такође као ударни и знатно *цензурисан*.

Неколико месеци по формирању „*прве демократске српске владе после Другог светског рата*“, један од најугледнијих економских часописа *Финансије*, који је до тада редовно излазио више од пет деценија, само повремено излази, те су саветовања *Научног друштва економиста* била једна од ретких места на којима су могли да се изнесу различити ставови. Сви моји реферати са тих саветовања касније су и објављивани у часопису Економског факултета у Београду – *Економским анализама* (бројеви 12/02, 4/03, 12/03, 12/04, 4/05, 4/06), али су по правилу (као и текстови објављени раније у часопису *Финансије* били од стране уредништва, уз различите изговоре, скраћивани – *цензурирани*). Мој реферат на децембарском (2006. године) саветовању *Научног друштва економиста* није био ни прихваћен (*због великог броја приспелих радова* – како су навели организатори). Наступило је време када и академска средина не дозвољава да се чују другачија мишљења, осим оних које заступају економисти неолиберали.

Тако је све до избијања светске економске кризе (2008) у средствима масовног информисања тешко било објавити текстове који би доводиле у сумњу исправност темељних постулата економске политике у Србији. У исто време, угледни теоријски часописи из економије су постепено престајали да излазе, а саветовања економиста претворила су се у квазидебате између истомишљеника – неолиберала (*Научно друштво економиста Србије*) или лобиста интереса светске олигархије и домаћих тајкуна (*Савез економиста Србије*), док су критички настројени економисти били, на мање или више суптилне начине, онемогућивани да дођу до речи. Срећом, управо у то време појављује се више квалитетних интернет сајтова који су били спремни да објав-

љују текстове аутора који су заступали различите теоријске ставове, па сам за њих редовно писао.

У таквој ситуацији годинама ме је већина мојих колега – економиста убеђивала како је илузорно борити се против зла и неправде које нови светски економски поредак са собом носи (а да смо ми мали и нејаки и морамо се потчинити моћним и богатим), те да моји критички текстови не могу то зло и неправду да умање, а ја ћу са таквим јавним ставовима (од стране светске олигархије, односно домаће компрадорске касте) бити медијски маргинализован и ускраћен за потенцијално важне функције у власти и бизнису, те за значајна финансијска средства која уз то иду.

Одговарао сам им да су ми таква размишљања страна и подсећао их на речи Конфучија: *Када држава напредује, срамота је бити непознат и сиромашан; када држава назадује, срамота је бити славан и богат.* Мислим да је наша професионална, али пре свега и људска обавеза да на зло и неправду не пристајемо и са њима се не миримо, те да их непрестано разоткривамо и јавно огољавамо. Против зла и неправде треба се борити, не зато да би се они победили (увек ће их бити, у већој или мањој мери) него, пре свега, због тога да они не би победили човека у нама.

* * *

Светска економска криза и колапс српске привреде показали су јасно до чега је довела – до тада у свету владајућа – политика економског неолиберализма и на њој заснован програм економских реформи који се у Србији реализовао од 2000. године. Данас је постала

очигледна сва лицемерност богатих и моћних земаља (пре свега САД) које осталим земљама натурају неспутано деловање тржишта и повлачење државе из привредне сфере, а код себе раде друкчије. Принцип *do what we say, not what we do* – ради онако како ми кажемо, а не онако како ми радимо – они спроводе са невероватном упорношћу и лицемерјем. Изненађује како је много земаља које то прихватају, те како је у њима велики број оних који то ревносно реализују у својим земљама (политичка и економска номенклатура на власти) и са одушевљењем пропагирају (медијски експонирана интелектуална квази елита).

Фијаско политике економског неолиберализма и на њој заснован програм економских реформи у Србији допринео је да сам последњих година могао без већих проблема да наступам на саветовањима и округлим столовима, те објављујем текстове посвећене актуелним збивањима. Од 2010. године редовно објављујем колумне и коментаре и у листу *Политика*, најстаријим и најугледнијим дневним новинама на нашим просторима и они чине највећи део текстова који су објављени у овој књизи. Шире верзије тих текстова (пре свега, допуњених фуснотама) објављивани су потом и на интернет сајтовима *Нова српска политичка мисао* и *Фонд Слободан Јовановић*. У књигу сам укључио и неколико полемичких текстова са мојих јавних наступа са саветовања *Научног друштва економиста* и округлих столова *Академије економских наука* који су одржавани после 2010. године.

Недавно сам објавио књигу *Неолиберализам, транзиција и криза* и она представља српско издање моје раније објављене књиге у Загребу (кroatизирана и на

латиници) и прва је дело из економије једног аутора из Србије, која је објављена у Хрватској после више од две деценије. Те две књиге су намењене, пре свега, стручној читалачкој публици, а књига *У загрљају неолибералне хоботнице* рачуна на много шири круг читалаца, па је и сама методологија писања била томе прилагођена. Полазећи од мисли (Сун Јат Сен) да је *тешко разумети, а лако делати* покушао сам да проникнем у суштину проблема и то широј читалачкој публици што јасније изложим (не обазирећи се много на *политичку коректност* којом се често истина жели замаглити), користећи при томе расположиве чињенице и здраву логику, те ослањајући се на богато историјско искуство и научне ауторитете.

На крају рецимо да сада, када је неолиберални модел реформисања привреде и у пракси доживео фијаско, почели су да га гласно критикују и сви наши *естрадни* економисти – *људи за свако време* – исти они који су донедавно гласно и ватрено подржавали исти тај неолиберални тржишни фундаментализам и на њему засноване реформе које се спроводе у Србији. Лепо то недавно рече један мој колега: у једном тренутку си јуродиви ексцентрик који јуриша на ветрењаче, а већ у следећем твоја јеретичка прича постаје опште место које најгласније и најгорљивије шире управо њени дојучерашњи најљући противници.

Али свако носи свој крст.

У Београду, 07.07.2013.

Јован Б. Душанић
dusanic@gmail.com

Први део

ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ

– Бећарска економија –

ПУК’О ГЛАВНИ НОСАЧ

*Понављам сам себи да осим ове Авлије
има и другог и другачијег свијета,
да ово није све, и није заувјек.
И трудим се да то не заборавим
и да останем код те мисли.
Иво Андрић, Проклета авлија*

Последњих дана сва средства масовних комуникација извештавају да је на београдском мосту *Газела*, на кључном саобраћајном коридору Е-10 који пролази кроз Србију, пукао главни носач, те да је неопходна хитна капитална реконструкција – а новца нема. Дневни лист *Политика* (31.01.2010) на првој страни под насловом *Чекамо кредит за Газелу* преноси изјаву градоначелника Београда да *ако до 15. марта не добијемо одобрење европских банака задужићемо се на другом месту*. Ово је добра метафора укупног стања у коме се налази српска привреда и друштво у целини.

Већ дуже време, а нарочито последњих месеци, сведоци смо огромног незадовољства грађана стањем у коме се српска привреда налази, а што је и најубедљивији доказ неуспешности економских реформи које се реализују у Србији од 2000. године. О томе речито говори и чињеница

да је годишњица формирања прве српске демократске владе после Другог светског рата (25. јануар) пропраћена потпуном тишином.

* * *

Нове власти су убрзо после *српске октобарске револуције* (2000. године) еуфорично нудиле визију савремене демократске Србије у којој ће у кратком периоду (за годину-две) доћи до економског просперитета и осетног раста стандарда становништва. У том циљу организовани су каравани („Србија на добром путу“, „Поносна Србија“) – састављени од владиних економских „експерата“ и „естрадних“ академских економиста – који су крстарили градовима Србије, а „независна“ средства информисања свему томе давала су огромну медијску потпору.

Невероватно, али истинито, они су ту еуфорију заснивали на економским теоријама (*неокласична*), стратегијама (*неолиберална шок терапија*) и политикама (*Вашиingtonски договор*) које су се, у последњој деценији XX века, свуда у свету показале изузетно неуспешним – у свим државама где су примењиване (европске постсоцијалистичке и земље Латинске Америке).

Економска политика у Србији од 2000. године вођена је на принципима *Вашиingtonског договора* – неолибералног програма радикалних економских реформи (разрађеног од стране *ММФ-а*, *Светске банке* и *администрације САД* – *Министарства финансија* и *USAID-а*) чији су основни елементи: стабилизација, либерализација и приватизација. *Вашиingtonски договор* у суштини представља „лепо упаковани“ кодификован програм економског неоколонијализма који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капи-

тала (пре свега, великих транснационалних компанија) који има огромну финансијску моћ да у сиромашним земљама обликује политички и медијски простор и усмерава економску политику према својим интересима, те истовремено онемогућава сваку критику.

Наши економски „експерти“ су стабилизацију, углавном, свели на политику прецењеног курса динара која »покупује«¹ домаћу робу на иностраном и домаћем тржишту, те дестимулише извоз, а подстиче увоз и води масовном *гушењу* домаће производње. Радикалном либерализацијом ДОС-ова власт је допринела додатном *гушењу* домаће производње пошто је просечна увозна царинска стопа сведена на једноцифрену, а укинута су и скоро сва ванцаринска ограничења.

Непромишљена стабилизација и либерализација довеле су до *гушења* производње и обарања вредности наших предузећа која, у условима масовне приватизације, прелазе у руке нових власника по изузетно ниским ценама, па су добрим делом у праву они који говоре о распродаји државне имовине. Поред тога, остварени приходи од приватизације се, углавном, не користе за привредни развој него за текућу буџетску потрошњу.

Не само што у земљи за последњих десет година скоро да ништа није изграђено, него се није одржавало ни оно што су претходне генерације стварале. Наведена ситуација са мостом *Газела* то најбоље потврђује. Слична ситуација је и са осталим мостовима (*Панчевачки*, *Бешка* и други) али и са целокупном инфраструктуром у нашој земљи. Нажалост, време показује да није био далеко од истине један од *колоритних* политичара режима из 90-их година, када је непосредно после 2000. године представницима нових демо-

кратских власти рекао ви нећете бити способни ни да окречите све оно што смо ми изградиле.

Само по основу прихода од приватизације и нових задужења у иностранству Србија је од 2000. године забележила прилив од преко 30 милијарди долара и скоро све то је отишло у потрошњу како би се створио привид успешности економских реформи и реализације обећаног *бољег живота*. Српска демократска власт се скоро целу деценију понашала као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што распродаје очевину (приватизација) и задужује се код комшија (задуживање у иностранству).

Таквом *бећарском економијом* појели смо, не само своју него, и будућност наредних генерација.

* * *

Дневни лист *Политика* (четвртак, 28.01.2010) на првој страни доноси текст под насловом *Од 300.000 Ниш-лија ради свега 43.000* где у поднаслову пише да *од 43.000 запослених 5.000 ради у производњи, а 38.000 прима плате из буџета*. То значи да је запослено око 14,5%, а у производњи ради мање од 2% од укупног броја становника Ниша, једног од највећих градова у Србији. Можемо претпоставити каква је ситуација у мањим градовима истог тог нишког региона и Србији у целини. Ови застрашујући подаци најречитије говоре о резултатима реформи које спроводе, већ десету годину, економски „експерти“ у Србији.

Поред података о тренутној запослености у Нишу, у тексту наилазимо на податак да је само пре две деценије у овом граду било запослено више од 50% становника, од којих је већина радила у привредним организацијама, попут

Електронске, Машинске, Дуванске индустрије, „Нитекса”, Индустрије обојених метала „Ђуро Салај”, Индустрије гумених производа „Вулкан” и других предузећа.

Наведени текст је пропраћен фотографијом на којој се виде како се људима на улици, у ове изузетно хладне зимске дане, у *народним кухињама* дели храна. Интересантно је да управо они који су својим досадашњим деловањем, у великој мери, допринели повећању сиромаштва у Србији сада воде медијску кампању за отварање *народних кухиња* по градовима Србије и „великодушно“ донирају робу, очекујући од грађана Србије да им буду захвални на њиховој „*хуманости и социјалној одговорности*“.

Већ месецима на веома утицајној „*независној*“ телевизији (Б92) која има националну фреквенцију (а која је била главни медијски промотер управо оваквих економских реформи) можемо да гледамо како директор те куће са фирмама и неким од *контраверзних* бизнисмена (који су енормно богатство стекли у време када је огроман број грађана Србије остао без било каквих примања) потписује уговоре о донацијама за рад *народних кухиња*.

Ово је само један од апсурда са којима се свакодневно сусрећемо.

* * *

Дневни лист *Политика* (29.01.2010) извештава о штрајку радника, због неисплаћених плата и доприноса, у кругу земунске фабрике *Навин*. Руководство *Навин*-а није дозволило да им се достави храна и лекови и тек после три дана, након посете републичког *омбудсмана* – Заштитника грађана, одобрена је достава хране и лекова радницима (али не и личне гардеробе, врећа за спавање и осталих ствари –

у данима када су и дневне темпаратуре испод нуле). У саопштењу Заштитник грађана пише: *Поводом конкретног случаја у земунском Навип-у, где је управа одлучила да истражачима ускрати могућност да се хране док истражују, изражавамо задовољство* (подвукао Ј.Б.Д.) *и то је, после посете и јавног апела, управа Навип-а одустала од те неприхватљиве мере.* Новинар преноси и изјаву одговорних у Министарству рада који је изјавио да су њихови инспектори утврдили да послодавац радницима није исплатио зараде од августа прошле године и да им од 2006. године није уплаћивао доприносе на име пензијског и здравственог осигурања. *Због тога ће Инспекција рада поднети прекршајну пријаву.* (подвукао Ј.Б.Д.).

После суботњег (23.01.2010) протеста и блокаде магистралних железничких праваца Лесковац–Скопље и Ниш–Софија и после сукоба с припадницима жандармерије и полиције на улицама Лесковца, Влада Републике Србије је (на телефонској седници у касним поподневним сатима) донела истог дана закључак о ангажовању Министарства унутрашњих послова у случају блокаде важних саобраћајница и објеката. Ресорни министар је одмах јавно саопштио да *полиција неће тући народ*, а представник синдиката полиције изјавио да том одлуком српска влада *тера гладне на гладне*.

Из средстава информисања сазнајемо да су радници који су протестовали из предузећа приватизованих пре пар година. Држава је то предузеће на аукцији продала новом власнику који је понудио највише новца, а после тога је распродао све из предузећа (остали су буквално празни зидови јер су извађени и електричне утичнице и прекидачи). Држава је узела новац од новог власника и то (бећарски) потрошила, нови власник је распродајом имовине више-

струко повратио уложени новац, а радници су се нашли на улици. И за то нико није одговаран.

Од 2000. године нове власти су значајно редуковале радничка права и један од првих закона који је усвојен у Скупштини био је управо Закон о раду. И тако редукована права радника се у пракси не поштују, а да за то нико не одговара. Запосленима се месецима и годинама не исплаћују плате и доприноси за пензионо и социјално осигурање. Радници који остану без посла, поготово они у зрелијим годинама, практично немају шансу да нађу нови посао. С друге стране, младе жене често морају да се обавезују да неколико наредних година неће рађати децу, итд.

Ових дана читамо да у општини Црна Трава (из раније помињаног нишког региона) почетком фебруара треба да се роди прва беба после 18 месеци *беле куге*.

* * *

Дана 30.01.2010. године дневне новине извештавају да ће велики немачки трговински ланац *ОБИ* отворити свој први објект у Србији. Недавно је то учинио аустријски трговински ланац *Кика*, а од раније су у Србију стигли *Меркатор*, *Меркур*, *Метро*, *Идеа* и многи други велики трговински ланци. У кратком року позатваране су многе трговинске радње и самопослуге по Београду.

На почетку економских реформи остала су скоро непримећена упозорења да нагла либерализација уласку страног капитала у области трговине (као и у банкарства) није добра. Банкарство и трговина су високо профитабилни делови привреде (а банкарство од изузетног значаја за развој целе привреде), па није много паметно да се олако препусте у руке иностраног капитала.

Очигледно је да су велики трговински ланци још више заострили (за Србију) веома акутан проблем незапослености. Светска искуства показују да један запослени у великом трговинском ланцу узима посао седморици радника у малим продавницама. Истина, иста та искуства говоре и да велики трговински ланци послују много ефикасније, него мале трговинске радње, али од тога корист имају пре свега централе великих трговинских ланаца у иностранству (робно-новчаним трансакцијама унутар велике трговинске компаније профит остварен у нашој земљи лако се пребацује на неки од делова у иностранству), а не види се нека корист од тога за Србију и њене грађане.

Поред тога, трговина се концентрише у рукама неколико великих учесника, што је веома опасно. Ситуација у Србији је таква да је довољно да се на подручју трговине робом широке потрошње постигне неформални договор у троуглу *Делта-Идеа-Меркатор* те да имате класични монопол против потрошача, са свим последицама које из тога произилазе. Још је опаснији и за српску привреду погубнији њихов договор против произвођача, односно стварање такозваних монопсона. Договором неколико власника великих трговинских ланаца они су у ситуацији да добављачима (произвођачима робе широке потрошње) диктирају услове пословне сарадње, присиљавајући их да им робу продају по изузетно ниским ценама, одобравају дуге рокове плаћања и слично (учешће у трошковима њихових рекламних кампања, плаћање такозване *улазнице* – да би њихова роба била продавана у њиховим трговинама...).

Сведоци смо да и такве, наметнуте, неправне услове трговински ланци не поштују, и месецима касне са измирењем обавеза према добављачима, доводећи произвођаче робе широке потрошње у ситуацију да се боре за *голи*

опстанак, а о развоју не могу ни да размишљају. И оно мало српских произвођача што је преостало после економских реформи наших економских „експерата“, доводе се на *руб пропасти*, добрим делом, и тиме што им велики трговински ланци не измирују обавезе него њихова средства користе за ширење својих пословних империја и повећање личног богатства власника. Данас пекаре за испоручени хлеб новац од великих трговинских ланаца добијају тек после 120 дана. Испоручени хлеб се у току истог дана продаје и трговина одмах добија новац од грађана, а непродате количине хлеба се враћају пекарама и оне се не фактуришу.

Власти у Србији, не само да ништа не предузимају да би стали на крај тој бахатости великих трговинских ланаца него још предлажу као решење, огромних дугова који трговински ланци имају према српским произвођачима, да држава финансијски издвоји значајна средства као помоћ великим трговинским ланцима. Наши експерти ову „*генијалну*“ идеју образлажу тиме да ће, на тај начин, трговински ланци исплатити своје добављаче, те да је то начин да се помогне српска привреда која производи. Као да је проблем у томе! Где је гаранција да и та средства не буду искоришћена за ширење пословних империја и повећање личног богатства власника?

На нашу срећу, још није реализовано ово „*генијално*“ решење којим би се сви грађани Србије (јер државне паре су у суштини паре нас пореских обвезника) укључили у финансирање пословних империја великих трговинских ланаца и повећање личног богатства њихових власника, али се већ у пракси примењује слично „*генијално*“ решење којима се врши субвенционисање камата на банкарске кредите и на тај начин банкама (које су скоро у целости у рукама иностраних власника) омогућује да и даље убирају лихварске

камате од наших грађана, а српску привреду скоро да уопште и не кредитирају.

Када је реч о трговини кратко ћу се осврнути и на још једну вест коју смо могли да прочитамо ових дана (*Вечерње новости*, 24.01.2010). На питање новинара о доласку великог трговинског ланца *Икеа* у Србију, министар трговине каже: *Као и свака велика компанија Икеа може да поставља правила и да тражи посебне услове.*

Најблаже речено забрињавајуће је да тако високо позиционирани државни функционер, актуелни министар који је био министар и у владама З. Ђинђића, З. Живковића и В. Коштунице, сматра да је сасвим нормално да у Србији правила постављају велике компаније, а не држава у складу са интересима њених грађана.

* * *

Истине ради, треба нагласити да је министар трговине рекао за компанију *Икеа* само оно на чему већ дуже време практично раде највиши српски функционери пружајући многобројне погодности *ФИЈАТ*-у који дуже од годину дана *поставља правила и тражи посебне услове* за долазак у Крагујевац. Поред значајних погодности (пре свега, пореских) које се дају *ФИЈАТ*-у, наша држава улаже значајна средства и стиче (мањинско) власништво у, не тако профитабилној, аутомобилској индустрији (лист *Политика*, 30.01.2010, доноси опширан текст под насловом *ФИЈАТ зауставља погоне у Италији*), а истовремено се, кроз приватизацију, ослобађала (већинског) власништва у областима које су много профитабилније (банкарство, енергетика, телекомуникације и слично). Тешко је ту наћи неку логику и видети интерес Србије и њених грађана.

Председник Србије је прошлог месеца (у пратњи министра економије) отворио у Прокупљу фабрику за производњу каблова за аутоиндустрију у оквиру немачке компаније *Леони*. На тој локацији раније је постојала фабрика азбестних производа *Фиаз* која је овој немачкој компанији продата за 56 милиона динара (око 600 хиљада евра). Компанија *Леоне* запослила је 350 радника чија просечна зарада износи 15.300 динара (око 160 евра) месечно – што је мање од 50% просечне зараде у Србији, а Влада Републике Србије доделила је компанији *Леоне* 6,5 милиона евра помоћи да би је *стимулисла* да дође у Србију.

Али оваква пракса је у духу економских реформи базираних на Вашингтонском договору! Куда све то води можемо да видимо и из искустава Мексика и Аргентине које су 90-их година XX века реформисале своје привреде (као што то Србија чини од 2000. године) у складу са принципима Вашингтонског договора.

Мексико и Аргентина су биле класичне земље државног капитализма. Економија Мексика је добрим делом зависила од извоза нафте и када је 80-их година XX века дошло до пада цене нафте, Мексико се нашао у великим финансијским проблемима. Да би добио кредите Мексико је морао да води економску политику по диктату ММФ-а. Извршена је широка либерализација којом су укинуте све протекционистичке мере којима је штићено домаће тржиште, масовна приватизације је, с једне стране омогућила транс-националним компанијама да под повољним условима дођу у посед најатрактивније мексичке имовине, а с друге стране девизни приливи од приватизације довели су до прецењене вредности домаће валуте што је са своје стране гушило домаће произвођаче. Нарочито бурно ове реформе су спровођене у време председника Карлоса Салинаса. Само у

периоду од 1991. до 1993. године у Мексику је забележен прилив капитала из САД (углавном кроз приватизацију) од око 100 милијарди долара.

ММФ је говорио о *мексичком економском чуду* и углавном је ћутао о *другој страни медаље* – огромном увозу из САД (само у 1993. години он је износио 50 милијарди долара) који је разорио домаће произвођаче, а незапосленост је достигла 40% радно способног становништва. *Мексичко економско чудо* доживело је фијаско 1994. године када је преко 20.000 предузећа затворено и 700.000 радника остало без посла. ММФ и САД поново прискачу Мексику у *«помоћ»*. Мексико је добио нове кредите у износу од 53 милијарде долара али је од њега тражено да настави неолиберални програм реформи, та да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања. Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване *макиладоре (maquiladoras)*, односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено оснивање синдиката. Штета коју Мексико има од *макиладора* процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње. У исто време, 1/4 становништва живи на граници смрти од глади, 1/2 у условима беде које није било у Мексику ни у време диктатуре Диаса (крај XIX и почетак XX века).

И о реформама у Аргентини које је, по рецепту ММФ, спроводио министар финансија Доминго Кавало такође се говорило као о *аргентинском економском чуду*. И у Аргентини су инвеститорима такође биле дате невероватне пореске олакшице – ослобађање од пореза на 10, 15, 25 година или потпуно ослобађање на 5 година, а следећих 10 година 80%

ослобађање од пореза. На тај начин је за само неколико година износ профита који је извезен из Аргентине био већи од износа који су инвеститори уложили у аргентинску привреду. Када је (крајем 2001) дошло до краха *аргентинског економског чуда*, народног бунта, обарања владе и одустајања од диктата ММФ-а, Доминго Кавало је побегао из земље и данас је професор на једном од престижних универзитета у САД.

* * *

Свакодневно би се могли наводити слични примери из актуелне српске економске збиље који речито говоре где су нас, после непуне деценије, одвеле реформе економских „експерата“, али мислим да је довољно и ових неколико коментара на вести које смо могли прочитати у последња четири дана (28-31) јануара 2010. године, да би се схватило да је *пук'о главни носач* и да су неопходни хитни и капитални захвати, не само на Газели него у целој Србији.

(фебруар 2010)

НОВИ ГУВЕРНЕР – СТАРА ПОЛИТИКА

*Добро је да свет не схвата
наш банкарски и монетарни систем,
јер ако би га схватио дошло би до револуције
пре сутрашњег јутра.*

Хенри Форд

Кандидат за новог гувернера Дејан Шошкић саопштио је да неће бити никаквих промена у вођењу досадашње политике Народне банке Србије (НБС) уколико он буде изабран на ову значајну функцију. С једне стране, то може да буде разумљиво ако се има у виду да он на нову функцију долази са места председника Савета НБС-а, те је суодговоран за досадашње резултате ове изузетно значајне институције. С друге стране, ако будући гувернер заиста мисли да настави са политиком коју су водили његови претходници, то значи и да се ми, као грађани ове земље, не можемо надати никаквом бољитку.

Досадашњи гувернери, владини функционери и медијски најекспониранији академски економисти истражили су као велико достигнуће НБС-а то што је обез-

беђен стабилан (читај: прецењен) курс динара и „здрав” (читај: скоро у целости у власништву иностраног капитала) банкарски систем. Осим њима, сада је скоро свима јасно да управо ти „успеси“ НБС-а имају далекосежне негативне последице на српску привреду и њене грађане.

У овом тексту желим да укажем на један други проблем који је, још увек, велика табу тема. Реч је наиме о (не)рационалности политике девизних резерви НБС-а, политике која је обавијена велом тајанственог церемонијала, где (под мантром независности НБС-а) одлуке о милијардама долара доноси практично само један човек.

Гувернер у оставци Радован Јелашић обавестио нас је ових дана да су девизне резерве НБС-а достигле рекордно висок ниво. Као што је познато, девизне резерве се не држе у трезору НБС-а, него се пласирају у државне обвезнице других, по правилу, богатих држава (којима се покривају дефицити њихових државних буџета) или се полажу у виду депозита у првокласне банке најразвијенијих земаља. Једна од неолибералних мантри – тих магичних формула – каже да се девизне резерве економски мање развијених земаља (каква је Србија) могу користити само за пласман у најбогатије државе, зато што се тамо налазе најмоћније и најпрофесионалније банке и најсигурније државне обвезнице.

У исто време спољни дуг Србије стално расте и, такође, је достигао рекордно висок ниво, а кредити се узимају од других држава, међународних финансијских институција и великих западних банака, уз релативно високе каматне стопе. Србија плаћа и високе камате на

трезорске записе које емитује да би прикупила средства за покриће дефицита државног буџета.

Званични подаци о томе где и под којим условима се пласирају девизне резерве НБС-а нису доступни широј јавности, али се зна да су каматне стопе на ова средства симболичне, тако да наша земља не може да рачуна на неки значајнији принос од тих пласмана. У сваком случају он је вишеструко мањи од приноса које остварују земље или финансијске институције код којих се Србија задужује покривајући дефицит државног буџета. Према незваничним информацијама Србија пласира девизне резерве по каматној стопи од 0,2 до 1%, а у исто време задужује се по каматним стопама које су од 6 до 7%.

Акумулирање великих износа девизних резерви и њихово пласирање у државне обвезнице или депозите банака богатих земаља, те у исто време задуживање код истих оних где су пласиране девизне резерве – погубно је за привреду, и друштво у целини, економски слабо развијених земаља. То је нарочито погубно за државе које воде политику прецењеног курса домаћег новца, као што је то случај са Србијом.

Овде се поставља једно доста једноставно и здраворазумско питање: где је економска логика да ми финансирамо, уз симболичну каматну стопу, буџетске дефиците богатих земаља (купујући њихове државне обвезнице), а да нам истовремено те исте земље (директно или преко финансијских институција) одобравају кредите, уз високе каматне стопе, којима финансирамо дефицит српског буџета. Односно, где је економска логика да девизне резерве пласирамо у депозите западних банака уз симболичну камату, а оне тим

истим новцем купују трезорске записе нашег Министарства финансија (или записе НБС-а) који носе високу (по правилу) двоцифрену каматну стопу, или одобравају кредите грађанима Србије уз лихварске каматне стопе и тако остварују огромне профите користећи наша сопствена финансијска средства.

Из свега до сада реченог тешко је наћи било какву економску рационалност и елементарну здраву логику у томе да се Србија (која је већ презадужена) све више и под све неповољнијим условима задужује у иностранству, те истовремено све више повећава своје девизне резерве пласирајући их у државне обвезнице и банке богатих земаља уз симболичну накнаду. Девизне резерве су неефикасан начин инвестирања вишка капитала, тачније изузетно неефикасан за земљу и грађане који њима располажу, али и изузетно уносан посао финансијских посредника из богатих земаља.

Покушај конструктивне критике овако нерационалне политике девизних резерви изазива бурне реакције и стандардни одговор великог броја економиста – неолиберала. Ипак, рећи ћу да би на њихову мантру – држава треба да буде у стању спољне задужености и да истовремено повећава девизне резерве – разуман одговор требало да буде смањење велике спољне задужености земље и истовремено смањење девизних резерви.

Поред свега до сада наведеног, све веће инозадуживање и прилив девиза у исто време изазива и аутономну примарну емисију (девизе се конвертују у динаре), те повећава количину новца (динара) у оптицају која нема реално покриће у домаћем економском систему. Опасност од могуће инфлације се отклања вођењем политике прецењеног курса динара који подстиче увоз

што води повећаној куповини стране робе и све већим дефицитима трговинског биланса. Оваква монетарна политика нема никакав позитиван ефекат на раст привредне активности и запослености у Србији (али подстиче производњу и запошљавање у земљама из којих увозимо производе). Напротив, она подстиче рецесионе процесе у српској привреди и повећава незапосленост. Затим се за покриће трговинског дефицита троше девизне резерве али се и повлаче динари из оптицаја (за плаћање иностранству девизе се купују динарима). После свега, Србији остаје све већа задуженост према иностранству и уништена домаћа привреда са армијом незапослених грађана.

На овај начин Србија се одриче монетарног суверенитета, пошто монетарна политика није у нашим, него у рукама страних кредитора, тачније ММФ-а који је њихов експонент. ММФ је ту да не дозволи НБС одбацивање дужничке *лудачке кошуље* и преузимање у своје руке фактичко вођење монетарне политике којом би новац био креиран без раста спољног дуга земље и енормног задуживања привреде код банака.

Из историје су позната позитивна искуства разних варијанти некредитне емисије новца која је, са своје стране, креирала и значајно подстакла привредни раст и ново запошљавање без додатног инозадуживања државе и привреде код банака. Споменимо само пример Немачке почетком 30-их година прошлог века када је држава, под канцеларем Шлајхером, кредитирала велике инвестиционе пројекте издавањем сопствених меница којима су исплаћивани домаћи извођачи радова и добављачи. Не улазећи у техничке детаље, рецимо да се ове менице на крају редисконтују од стране централне

банке и на тај начин врши примарна емисија новца. Пошто су менице покривене изведеним радовима, новац се аутоматски усмерава у инвестиције и стварање нових материјалних вредности, те не постоји опасност од инфлаторних потреса.

Уместо тога, ми скоро све веће инвестиционе радове финансирамо средствима страних кредитора, који нам одобрављају кредите и диктирају такве услове да, за дивно чудо, посао добијају само стране компаније по знатно *надуваним* ценама. Услови за добијање посла су постављени тако да их домаћи извођачи радова не испуњавају, али их касније стране компаније ангажују као подизвођаче по *мизерним* ценама и на тај начин домаће фирме, пре или касније, одводе у стечај. Тако је за мост преко *Аде Циганлије* Европска банка за обнову и развој Србији одобрила кредит под условом да извођач радова практично не може да буде српско предузеће (извођач је морао да има годишњи обрт од 200 милиона евра у последњих пет година, те да је у последњих десет година изградио најмањи три слична моста). Чак и за реконструкцију постојећег моста код *Бешке* посао није добила српска *Мостоградња* (која је тај мост својевремено изградила и сада за њену реконструкцију понудила и најнижу цену) него аустријска *Алтина*, која ће касније ангажовати *Мостоградњу* као подизвођача.

Политика курса динара НБС

Сви гувернери после петооктобарског преврата у Србији истичу као велико достигнуће што су успели да одрже релативно стабилан (читај: прецењен) курс динара. Невероватно али истинито, доказивали су да може

постојати јак новац у држави у којој је привредна активност замрла, а незапосленост достигла огромне размере. Претходни гувернер Млађан Динкић се тиме, не само поносио, него и јавно истицао да за то очекује Нобелову награду из економије.

Политика прецењеног курса динара поскупљује домаћу робу на иностраном тржишту и дестимулише извоз, а подстиче увоз и доводи до енормног раста спољнотрговинског дефицита и „гушења“ домаће производње. Претпоставимо да је српско предузеће почетком 2001. године свој производ извозило у Немачку за једну немачку марку – ДЕМ (тада је званични курс био 30 динара за једну ДЕМ), а да су укупни трошкови по јединици производа износили 25 динара. Предузеће тада одлично послује.

После годину дана трошкови по јединици производа нашег предузећа (претпоставимо да је раст трошкова на нивоу просечног раста цена од 40% – колика је била инфлација у 2001. години) порасли су на 35 динара, а за добијену једну ДЕМ коју остварује извозом крајем 2001. године добија се само 30,5 динара (званични курс је крајем 2001. године износио 30,5 динара за ДЕМ). Предузеће сада, због прецењеног курса динара, престаје са радом – нема извоза, а исти производ ћемо сада увозити и за домаће тржиште.

Због тога, спољнотрговински дефицит – који је у Србији до 2000. године био мањи од две милијарде долара годишње – непосредно пред актуелну светску економску кризу износи милијарду долара сваког месеца, а индустријска производња је за 5,37% мања него у 1998. години – у години када је српска привреда већ 6

година пословала у условима међународних економских санкција.

Политика девизних резерви НБС

Погледајмо сада ефекте политике девизних резерви НБС-а у условима прецењеног курса динара. У периоду од 2001. до 2009. године просечна годишња стопа инфлација износила је 14,6%, а у истом периоду курс долара је незнатно коригован – у просеку за око 0,6% годишње (са 63,1659 на 66,7285 динара за долар). Због релативно високе инфлације (и слабог кредитног рејтинга земље) државни записи Републике Србије, као и записи НБС-а, емитовани су са релативно високим каматним стопама, које су биле веће од стопе инфлације. Та разлика је била сигурно већа од стопе приноса које је Србија добијала на девизне резерве које је пласирала у обвезнице најбогатијих држава или положила у виду депозита у првокласне банке најразвијенијих земаља, али претпоставимо (оптимистички) да она износи тачно толико, те направимо једну просту рачуницу.

Претпоставимо да Србија једну милијарду долара девизних резерви (подсећам да су оне крајем 2009. године износиле 15,24 милијарде долара) пласира у западну банку, а ова иста та средства одмах врати у Србију, конвертује у динаре и купи годишње државне записе. После годину дана западна банка добијене динаре поново конвертује у доларе и добије 1,14 милијарди долара, те оствари изузетно висок профит од 14%, ангажујући само наша (а не сопствена) средства. Толики је профит само због прецењеног курса динара, а у стварности он је већи и за разлику у каматним стопама

коју плаћамо на узете кредите и које добијамо на пласман девизних резерви у иностранство.

На тај начин западне банке – српским средствима у Србији и на грађанима Србије – остварују годишњи профит од око 20%, а ми све више повећавамо девизне резерве задужујући се у иностранству и распродајући своје *породично сребро*.

(мај 2010)

НЕЗАВИСНОСТ ЦЕНТРАЛНЕ БАНКЕ – ОД КОГА?

*Дозволите ми да издајем и контролишем
национални новац и мене неће
интересовати ко пише законе.*
Амшел Ротшилд – родоначелник Ротшилда

У последње три деценије у економији владају многе неолибералне мантре које се проглашавају аксиомима и не доведе у питање. У једном од претходних текстова (*Нови гувернер – стара политика*) писао сам о једној од њих, а овде ћемо нешто рећи о другој мантри – независности централне банке (ЦБ). Сматра се да ЦБ мора да има потпуну независност у креирању и спровођењу монетарне политике, што подразумева искључивање утицаја владе на њен рад.

Подсетимо се да монетарна политика представља један од најважнијих сегмената укупне економске политике, а између свих тих сегмената требало би да постоји висок степен конзистентности и координаности, а то се посебно односи на монетарну (у над-

лежности ЦБ) и фискалну (у надлежности владе, тачније министарства финансија) политику. До каквих последица доводи недовољна координација ове две политике лепо се види сада и на примеру држава евро зоне (Грчка, Португалија, Шпанија...), где је монетарна политика пренета на Европску централну банку, а фискална политика остала у рукама земаља – чланица евро зоне. Поред тога ЦБ мора одлично да сарађује и усаглашава монетарну политику не само са фискалном, него и са развојном политиком владе. ЦБ не може бити равнодушна према стању у реалној економији и мерама монетарне политике (под изговором финансијске стабилности) не би требала да негативно утиче на привредни раст и запосленост.

Међутим, у складу са владајућом неолибералном мантром сматра се да ЦБ треба да оствари свој основни циљ – борба са инфлацијом, односно обезбеђење стабилности цена – не размишљајући много о кретањима у реалној економији и томе да ли је превисока цена која ће за то бити плаћена. Тако у Закону о Народној банци Србије (НБС) у члану 3 пише: *Основни циљ НБС јесте постизање и одржавање стабилности цена*, мада би упоредо са стабилизационим циљевима (стабилност цена и девизног курса) НБС морала истовремено да води рачуна и о развојним циљевима (оптимална стопа привредног раста и оптимална запосленост).

На ове чланове Закона су се често позивали досадашњи гувернери и са правом тврдили да они реализују политику НБС строго у законским оквирима. Формално гледано они су у праву. Суштински таква политика НБС (где се годинама у циљу борбе против

инфлације, односно *постизања и одржавања стабилности цена*, води политика прецењеног курса динара и високих каматних стопа) има катастрофалне последице по српску привреду и њене грађане.

Настојање да по сваку цену годишња стопа инфлација буде једноцифрена (и што нижа) не гарантује привредни успех, као што ни двоцифрене годишње стопе инфлације не спречавају привреди да се динамично развија. Тако је Русија 1990-их година из године у годину обарала стопу инфлације и када је она 1998. године сведена на 6%, земља је доживела финансијски бакрот. Одмах после тога уз двоцифрену годишњу инфлацију Русија се брзо опорављала. Исто тако Јужна Кореја је 60-их и 70-их година XX века имала импресиван привредни раст, а годишња стопа инфлације се кретала од 8,5% до 32% (у те две деценије 15 година је бележена двоцифрена инфлација).

Законом о НБС прописано је у члану 2: *НБС је самостална и независна*, те да у обављању својих функција неће примати нити тражити упутства од државних органа и других лица. Под мантром независности ЦБ искључује се утицај владе, пре свега министарства финансија, на њен рад и тешко је остварити неопходну координацију између монетарне и фискалне политике. Истина, циник би рекао да координација ипак постоји, те да је спроводи ММФ у интересу светске олигархије и крупног капитала, а на штету српске привреде и њених грађана. Да би тај посао ММФ могао лакше да оствари, отишло се тако далеко да су мисији ММФ-а у Београду великодушно уступљене и просторије у „независној“ НБС.

НБС као *самостална и независна институција* у *обављању својих функција* неће примати нити *тражити упутства од државних органа* али ће ревносно следити „*препоруке*” ММФ и водиће политику прецењеног курса динара (која олакшава борбу са инфлацијом), поготово што је таква политика једноставна и, од руководства НБС, не захтева неку посебну стручност. Довољно је имати високе девизне резерве којима се може бранити курс динара. ММФ је ту да *координира* владу која ће да обезбеди потребне девизне приливе од нових приватизација (сада на ред долазе предузећа енергетике и телекомуникација) и додатних задуживања у иностранству. Према *координатору* ММФ-у, НБС не треба да брине што политика прецењеног курса динара доводи до уништавања домаће привреде и велике незапослености, јер је то у *ингеренцији* других. Битно је да НБС великим девизним резервама (које под изузетно ниским каматама пласира у најбогатије државе) може да брани нереални курс динара.

У исто време, у разореној српској привреди из редовних јавних прихода (пореза, царина и слично) може да се покрије све мањи и мањи део редовних јавних расхода (здравство, наука, образовање, култура и слично), па *координатор* ММФ *саветује* Министарству финансија да се буџетска *рупа* попуни приходима од приватизације и задуживањима у иностранству (по каматним стопама које су вишеструко веће од оних које се добијају од пласмана девизних резерви у исте те земље код којих се задужујемо), те *кресањем* јавних расхода (реално смањење плата и пензија и смањења социјалних права – трудница и породиља, незапослених, инвалида итд). О томе колико оваква *координација*

ММФ-а кошта српску привреду и њене грађане писао сам у више текстова раније, а довољно је погледати и резултате заједничких напора *независне* НБС и *координатора* ММФ-а – стање у коме се налази наша држава, привреда и грађани.

Под изговором да је потребно обезбедити независну позицију ЦБ како она не би била једноставни сервис владе, отишло се у другу крајност и у случају Србије она је постала инструмент у рукама ММФ. Тако НБС која поседује огромну моћ и својом активношћу значајно утиче на наше судбине суштински никоме у Србији не мора да полаже рачуне, све под мантром њене независности коју бескомпромисно брани ММФ (подржан од домаће политичке, квазинаучне и медијске компрадорске касте). Управо је независност ЦБ највећа брига и главни услов који ММФ поставља државама да би имале приступ међународном тржишту капитала и којима је неопходна финансијска помоћ – „захваљујући“ и катастрофалној монетарној политици коју је спроводила такозвана независна ЦБ. ММФ много мање брине чињеница да је држава презадужена, привреда у колапсу, а грађани на ивици беде. Напротив, то и јесте циљ ММФ-а пошто у таквој ситуацији лакше обезбеђује спровођење политике која је у интересу светске олигархије и крупног капитала.

Где је решење ?

Уместо да слушамо и чинимо оно што нам говоре моћни и богати (и како пише у светској – пре свега, англосаксонској – литератури), боље би било да покушамо да радимо оно што они чине. Због тога би било добро погледати како је питање независности ЦБ регулисано у САД и Великој Британији – бастионима

неолиберализма. У обе ове земље избор руководећих органа ЦБ врши се именовањем од стране извршне власти или на њихов предлог. Место гувернера у свим озбиљним државама заузима неко од неоспорно најквалификованијих и најуспешнијих економиста, са огромним радним и животним искуством и беспрекорном моралном репутацијом.

У Великој Британији ЦБ се налази под контролом Министарства финансија и у области монетарне политике има само консултативну функцију, а извршна власт има законско право да даје инструкције ЦБ у вези вођења монетарне политике. У САД извршна власт нема законско право да ЦБ директно даје инструкције, али обавезује централну банку да подржава економску политику извршне власти и монетарну политику координира са генералном економском политиком.

Тако се и овде, амерички принцип *do what we say, not what we do* – ради то што ми говоримо, а не то што ми радимо – спроводи са невероватном упорношћу и лицемерјем. Изненађује како је много земаља које то прихватају, те у њима велики број оних који то ревностно спроводе (политичка и економска номенклатура на власти) и са одушевљењем пропагирају (академска и медијска квазиелита, те многобројне невладине организације).

(мај 2010)

ММФ И ЗАКОН О РАДУ

Одмах после петооктобарских промена, у складу са новом економском политиком, приступило се успостављању нових *равнотежних односа између рада и капитала* како би се обезбедила *флексибилност радних односа* (тржишта рада) и повећала међународна конкурентност српске привреде, те подстакао привредни раст и запошљавање. Због тога је један од првих реформских закона нове власти био Закон о раду којим су била знатно редукована дотадашња права запослених. У орвеловском новомовору за смањење права из радних односа користи се еуфемизам *флексибилност радних односа* која иду на штету запослених (рада), а у корист послодаваца (капитала). Резултати тога су очигледни. После једне деценије запослени су обесправљенији него икада у новијој историји, а српска привреда се налази у очајном стању (индустријска производња у 2010. години је за 11,4% мања него у 1998. години – време економских санкција), а број запослених се смањio за 350.000 у последњих десет година.

И поред тога, Србија и даље иде истим путем, па је (како то пише *Политика*, 15.09.2011) Министарство рада и социјалне политике члановима Социјално-економског савета доставило предлог измена Закона о раду који садржи, по речима ресорног министра, две кључне измене. *Прва доноси промене када је реч о радном односу на одређено време. ММФ је инсистирао на томе да се рад на одређено време са максималних година дана повећа на три године. Они сматрају да би то подстакло запошљавање. Друга измена, која се односи на исплату отпремнине* (послодавац раднику који одлази из предузећа исплаћује отпремнину само за период који је провео у тој фирми, а не за цео радни стаж), *такође би, по оцени званичника ММФ-а, требало да мотивише послодавце да запошљавају нове људе.* Како каже ресорни министар, *ММФ је инсистирао* (не предложио, препоручио или саветовао, него управо инсистирао) на овим изменама и представници Владе Србије су се на то обавезали у Меморандуму који су потписале са ММФ-ом.

Целу претходну деценију ММФ је предлагао (тачније, натурао) и својски подржавао погрешну економску политику, те је активни саучесник у економској пропасти Србије. У исто време, владајућа номенклатура, те неолиберални академски економисти и медијски аналитичари, нам упорно представљају ММФ као спаситеља и заштитника наших интереса. Проблем, ипак, није у ММФ-у јер се он одлично стара о интересима оних (светска олигархија и крупни капитал) које заступа, него у нама који, по ко зна који пут, стајемо на исте грабуље и верујемо да нас оне неће поново лупити по глави. Тачније, проблем није толико у ММФ-у него

у некомпетентности и сервилности српске владајуће номенклатуре и поданичком дискурсу који доминира на академској и медијској јавној сцени.

(септембар 2011)

ММФ КАО НЕОПХОДНО ЗЛО

За српску привреду која се налази пред колапсом, већина домаћих политичара и у јавности експонираних економиста спас тражи у ангажовању ММФ-а, али се чују, истина ретка, и мишљења да ММФ треба да оде из Србије. Мислим да од ММФ-а не треба очекивати било какву помоћ у оздрављењу домаће привреде, али Србија је доведена у такво стање да пред ММФ-ом не може да затвори врата. Покушаћу то кратко да објасним и на крају укажем на назнаке могућег решења.

После петооктобарског преврата (2000), под утицајем светске олигархије и крупног капитала, чији је главни експонент ММФ, Србија је прихватила неолиберални програм економских промена (тзв. *Вашингтонски договор*) који је водио брзом урушавању, ионако слабашије, српске привреде. Овим програмом Србију, као, уосталом, и друге постсоцијалистичке земље, требало је лишити власништва над ресурсима којима располаже и довести је у такву дужничку зависност (дужничко ропство) да буде беспоговорни послушник моћних и богатих, а овај простор је третиран, пре свега, као извор јефтине и обесправљене радне снаге, те

тржиште за производе и банкарске услуге западних земаља. Све ове године Србија је без сопствене дугорочне стратегије економског развоја, која би била стручно верификована и политички усвојена у Скупштини. Улогу стратегије имају меморандуми о буџету и економској политици који се пишу у сарадњи (тачније, по диктату) са ММФ-ом, а његово усвајање и спровођење неолибералне економске политике ММФ је наметнуо као услов за доделу кредита Србији и њен приступ међународном тржишту капитала.

Искуства свих држава (нарочито европских постсоцијалистичких и земаља Латинске Америке) у којима је ММФ до сада имао одлучујућу реч у вођењу економске политике показују да је таква (неолиберална) политика њихове привреде довела на руб економске пропасти и до сада није забележен случај ни једне државе којој је *помоћ* ММФ-а била од користи. То јасно потврђује и најновије искуство Србије. Не постоје никакви ваљани аргументи који би нас уверили да би то било другачије и у будућности.

С дуге стране, Србија је (и уз свесрдну *помоћ* ММФ-а) доведена у такву дужничку зависност да није у ситуацији да захтева од ММФ-а да оде из земље, јер *дужничка омча* може бити сваког момента затегнута што би имало драматиче економске и социјалне последице. Србија је изузетно високо задужена држава, а све расправе о томе како спољни дуг још није прешао критични ниво (јавни дуг 45%, а укупан спољни дуг 80% БДП) су у функцији самозаваравања и обмањивања јавности. Србија од петооктобарског преврата (2000) води политику прецењеног курса динара, па је исказани БДП у доларима знатно увећан – *надуван*. БДП се исказује у

текућим ценама који се дели са званичним курсом и добија се знатно увећан БДП исказан у доларима. Када се укупан спољни (али и јавни) дуг упоређи са фиктивно увећаним БДП, задуженост се исказује много мањом него што она стварно износи.

Шта онда чинити када Србија од ММФ-а не може да очекује ништа добро, а у исто време не може захтевати ни да напусти земљу? Нажалост ми смо се сами довели у такву ситуацији да мало можемо утицати на сопствену судбину, јер смо је препустили у руке других (па и ММФ-а) очекујући да ће се други старати о нашим интересима о којима нисмо знали и/или хтели да се бринемо сами. Због тога данас не постоји добро решење и избор се своди на лоше (покушати бар нешто да се учини у оквиру ограниченог маневарског простора) и катастрофално (наставити досадашњу праксу).

Оно што би се и у оквиру скученог маневарског простора могло урадити јесте да владајућа номенклатура у будућим преговорима са ММФ-ом буде много истрајнија у заштити националних интереса, а академска и стручна јавност да сарадњу са ММФ-ом не објашњава као шансу за економски просперитет него као нужно зло на које смо приморани због колапса српске привреде изазваног и погрешном економском политиком коју нам је наметнуо управо ММФ. Свестан сам да се тиме неће спречити даљи урушавање наше привреде, али оно може бити донекле успорено, што није безначајно ако се има у виду да свету предстоје озбиљна геополитичка померања. Неопходан заокрет, који би омогућио економски просперитет земље, може се очекивати тек са значајним геополитичким променама у свету којима се центри моћи све више померају од САД

и ЕУ, ка земљама БРИКС-а и где све већи број грађана и у европским земаљама (Исланд, Грчка, Шпанија, Италија...) не пристаје на својеврсно дужничко ропство и захтева нови праведнији светски економски поредак. Због тога је битно да се Србија до тада одржи *на нозама*, а надајмо се да ће у њој, бар тада, одлучујућу реч (уместо компрадора) имати аутентична национална елита које ће хтети и знати у новој констелацији снага да ради у интересу сопствених грађана.

На крају, ипак, треба признати да основни проблем није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних чији је експонент и које заступа, него у домаћој политичкој, академској и медијској јавној сцени која спас види у ММФ-у и његовом *бичу* који ће нас научити реду. То не само да неће помоћи оздрављењу српске привреде, него се таквим поданичким дискурсом шири дефетизам у сопственом народу, јер смо тобоже инфериорни и нисмо у стању ништа добро да урадимо без спољних притисака и старатељства богатих и моћних.

(јун 2012)

СТРАНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ КАО ПАНАЦЕЈА

Управо се навршава цела деценија у којој исти креатори (ММФ), реализатори (владајућа политичка и економска номенклатура) и пропагатори – убеђивачи (медијски експонирани академски економисти – пре свега, саветници премијера и министара, те сарадници окупљени око ЦЈДС-а и МАТ-а) непрекидно понављају да су иностране инвестиције панацеја – чаробни лек за све економске проблеме.

Пре десет година убеђивали су нас да ће кроз приватизацију у земљу стићи значајне иностране инвестиције, а што је још важније добићемо и квалитетне стратешке партнере, који ће брзо од лоших друштвених/државних предузећа створити успешне приватизоване компаније, које ће бити мотори будућег дугорочно одрживог економског раста. Данас видимо да смо кроз приватизацију, уместо тога, углавном добили као власнике домаће контроверзне бизнисмене и наркобосове, те белосветске шпекуланте који су брзо *очерупали* приватизована предузећа, на њих ставили катанце, а раднике избацили на улицу.

Интересантно да нам сада исти креатори, реализатори и убеђивачи, досадашње погрешне економске политике, саопштавају да је исцрпљен овакав, те Србији предлажу *нови модел развоја* (како рече колега Љ. Маџар, не ради се ни о новом, нити о моделу, а најмање о развоју) у коме је привлачење директних иностраних инвеститора једна од кључних мера.

Искуства других земаља у транзицији показују да давање великих стимулација није добар начин за привлачење иностраних инвеститора. У таквим случајевима, по правилу, инострани инвеститори остају док могу да користе добијене стимулације, а када оне *пресуше* траже се нове (по правилу, веће) повластице, а ако то не добију напуштају земљу.

Те стимулације су тако велике да се са правом можемо упитати: ко у кога више инвестира – странци у Србију или Србија у странце? Тако је пре месец дана у Нишу потписан уговор, између власника италијанске фирме *Дајтек*, градоначелника Ниша и српског министра економије, којим се отвара погон *Дајтека* у Нишу где треба да се запосли 400 радника. Влада ће иностраном инвеститору на име подстицаја исплатити 10.000 евра по сваком запосленом, а град Ниш ће му бесплатно уступити 2,5 хектара потпуно опремљеног грађевинског земљишта.

Годинама смо слушали (од креатора, реализатора и пропагатора) теоријска убеђивања како неолиберални програм економских реформи нема алтернативу, те да је довољно само извршити либерализацију, стабилизацију и приватизацију и на тај начин се аутоматски обезбеђује дугорочно одрживи привредни раст транзиционих привреда, а пракса је показала сасвим

супротно. Земље које су то у пракси следиле (међу њима и Србија) данас су презадужене са привредама у стагнацији, а најбоље су прошле оне земље које су се брзо напустиле такав програм економских реформи (на пример, Пољска) или су га одмах у почетку одбациле као неприхватљив (попут Словеније).

Слична је ситуација и са иностраним инвестицијама, где непрестано слушамо теоријска објашњења о њиховим позитивним ефектима (због овладавања новим технологијама и *know how*, развоја предузећа њиховом реструктуризацијом, поспешивања међународне трговине и интеграције у светску привреду, јачања конкуренције, те повећања људског капитала) на привредни раст земаља где долазе, а пракса транзиционих земаља, као и озбиљна емпиријска истраживања показују да иностране инвестиције не само да нису никаква панацеја за привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза (веће иностране инвестиције – мањи раст и обратно).

Годинама су Мађарска и балтичке земље имале неколико пута веће учешће директних иностраних инвестиција у БДП-у него Пољска и Словенија, а данас је видљиво у каквом су стању привреде ових земаља. Тако је 1999. године учешће директних иностраних инвестиција у БДП-у износило (према подацима УНКТАД-а) у Мађарској 26,3%, Естонији 19,3%, Пољској 5,9% и Словенији 4,2%. Наши *реформатори* су нам годинама управо наводили као пример за углед Мађарску – послушног ученика ММФ-а у коју „хрли“ инострани капитал, а ових дана читамо да, оптерећена огромним дуговима, Мађарска оптужује *учитеља* како *није био* *никада у стању да предложи делотворну терапију* и да

прекида даље преговоре са ММФ-ом о финансијској помоћи од 20 милијарди евра за спасавање урушене мађарске привреде.

На крају, не треба заборавити да се изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје разни (најчешће оштро супротстављени) интереси, различите вредности, разни инструменти деловања итд. Пре једне деценије сам писао (видети: часопис *Финансије* јануар-фебруар 2000) *да би наша земља требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите. То се тешко може избећи политиком подстицање иностраних инвестиција.*

(август 2010)

ЈУ-ЕС СТИЛ КАО ПРИМЕР

*„U.S. Stell је добар пример
како треба да се иде напред.“*
Борис Тадић, Данас, 23.06.2005.

Руководство америчке компаније *Ју-Ес Стил* је ових дана јавно изразило незадовољство пословањем у Србији, па је у Смедереву завладао страх да би могло доћи до затварања фабрике и отпуштања свих 5.000 запослених. У разговору за *Политику* (04.11.2011) један радник признаје да га је страх да размишља о томе и додаје: *Ако би се поновила отпуштања као пре пет-шест година, моја деца би остала гладна и на улици.* У потпуности можемо разумети оправдан страх запослених у железари и знамо да њихове конкретне муке неће олакшати расправа о суштини проблема, али је неопходно указати да је све ово што нам се догађа очекивана последица вишегодишње погрешне економске политике, те да уколико се са таквом политиком настави наше муке можемо привремено ублажити али ће оне касније бити све веће и веће. Кључно питање јесте зашто смо се довели у ситуацију у којој немамо добра решења и стално морамо да се опредељујемо између лоших и катастрофалних.

Подсетимо се да је продаја *Сартид*-а извршена у време ванредног стања (март 2003), директном погодбом (без јавног надметања) за 23 милиона долара, а до тадашње велике дугове (који су, по оцени Савета за борбу против корупције, износили 1,7 милијарди долара) је на себе преузела држава (тачније грађани Србије). За 23 милиона долара *Ју-Ес Стил* је добио комплетну Нову железару која се простире на 300 хектара земљишта, Стару железару на самој обали Дунава, три livнице, Смедеревску луку, слободну царинску зону површине од преко 20 хектара, Фабрику белих лимова у Шапцу (само за њену изградњу уложено је 150 милиона долара) и још много тога – између осталог и ФК Сартид чији је стадион убрзо *Ју-Ес Стил* ставио на јавну продају по почетној цени од 36 милиона долара!

И сада на саопштење руководства *Ју-Ес Стил*-а да је незадовољно пословањем у Србији, локална самоуправа и Влада Србије изјављују да ће учинити све да *умилостиве господу инвеститоре* како би наставили са пословањем у Смедереву. Велика је заблуда да похлепа крупног капитала има било какве границе и да она може бити задовољена. *Ју-Ес Стил*-у није било довољно што је добио *пола града за мало пара* (како је у време продаје гласио наслов у једном листу) и, после отпуштања 3.000 запослених, сада тражи додатне повластице како и преосталих 5.000 радника не би остали без посла.

Већ је обелодањено да ће, као прва мера, *Ју-Ес Стил*-у бити омогућено да плаћа симболичне износе такса (за коришћење обале Дунава 0,5%, а за екологију 2,5% уместо прописаних 100%). Није тешко закључити да ће се касније тражити бенефициране – још ниже

цене за утрошену електричну енергију (које су и онако ниске и због којих се годинама раубује ЕПС и доводи у безнадежно стање како би за *мале паре* био продат некој иностраној компанији), ослобађање од плаћања пореза и доприноса у буџет Србије, *добровољни* пристанак радника на значајно смањење плата како би задржали радна места, и тако даље. Чему све то води писао сам раније наводећи пример Мексика.

Сада и у Србији јасно видимо да смо се нашли у власти крупног капитала и да, из дана у дан, све већи и већи број грађана пропада у провалију из које се не види излаз. Због тога је неопходно да схватимо узроке који су нас гурнули у провалији, како би били у стању да предузмемо ефикасне акције којима би се из ње мукотрпно, али полако и сигурно, извлачили. У супротном ћемо све дубље и дубље у провалију пропадати и у њој ће се налазити све већи и већи број грађана Србије.

(новембар 2011)

НИЈЕ РЕАЛНО ПОТПУНО ОБЕШТЕЋЕЊЕ

Под реституцијом се подразумева повраћај имовине (у натуралном облику или у виду новчаног обештећења) која је у прошлости била одузета (аграрном реформом и колонизацијом, конфискацијом и секвестрацијом, национализацијом и експропријацијом) без адекватне накнаде. Када је Србија у питању говори се о враћању имовине која је од стране комунистичких власти била одузета у периоду после Другог светског рата.

Процес реституције отпочео је у Србији деведесетих година XX века без целовите и унапред добро осмишљене стратегије враћања имовине. Пошло се на неку врсту фазне реституције, односно на постепено враћање оне имовине која је ограничена по врсти или по броју субјеката. Прво се деведесетих година почело са враћањем имовине сељацима и ситним занатлијама, а затим селима, задругама, те физичким лицима – бившим власницима грађевинског земљишта, да би од 2006. године то било учињено црквама и верским заједницама. Све ово је до сада вршено на основу седам важећих посебних закона који су донети у периоду од 1990. до 2006. године.

После тога је одлучено да се предузму мере како би се коначно извршио повраћај и остале одузете имовине и завршио поступак реституције. Бившим власницима, односно њиховим наследницима, је одређен рок у коме су могли да поднесу пријаву за враћање одузете имовине и он је истекао 30.06.2006. године. У предвиђеном року Дирекција за имовину је добила више од 100.000 пријава, од којих и неколико хиљада и из иностранства (највише из Мађарске, Немачке и Аустрије). Од свега онога што је пријављено највећи део се односи на пољопривредно, шумско и грађевинско земљиште, а остало чине станови, пословни простор, фабричке хале, млинови ...

На бази пристиглих пријава Пореска управа је извршила процену имовине која се потражује и, према тој процени, њена најнижа вредност премашује износ од 100 милијарди, а највиша 225 милијарди евра. У исто време на рачуну Фонда за реституцију Владе Србије (у који се уплаћује новац од приватизације, и то по 5% од продаје предузећа и 50% прикупљене наплатом накнаде за замене права коришћења земљишта у својину) тренутно има око 100 милиона евра (38,8 милиона евра, 14,6 милиона долара и 5,3 милијарди динара), а што је мање од једног промила (хиљадитог дела) износа имовине која се потражује.

Крајем прошле године (29.12.2010) Влада Србије је донела Акциони план за брже стицање статуса кандидата за чланство у Европској унији (ЕУ), према коме треба у првој половини 2011. године да буде усвојен закон о реституцији. То је неопходно учинити пошто ЕУ кроз поступак пријема у чланство питање реституције третира као саставни део људских права и права на

власништво (која су гарантована и основним Уговором из Лисабона). Одлуком Савета ЕУ о принципима, приоритетима и условима Европског партнерства са Србијом од 18.02.2008. године, у оквиру политичких критеријума, предвиђено је и решавање питања одузете имовине после Другог светског рата.

Држава се још није определила за модел реституције, а удружења бивших власника, односно њихових наследника, инсистирају да приоритет има натурална реституција (враћа се имовина која је одузета), ако је то могуће извршити, а уколико то није могуће ишло би се на такозвану заменску реституцију (надокнада другом одговарајућом материјалном имовином), а новчана реституција (накнада по принципу пуне тржишне вредности) би се, на крају исплаћивала, само у случајевима када нису могуће ни натурална, нити заменска реституција.

Само питање реституције је веома сложено питање, како са правног и административног, тако исто и са финансијског и моралног становишта. У Скупштини Србије је неопходно донети закон о реституцији које своје упориште има у Уставу (члан 97, став 1, тачка 7) којим се прописује да Република Србија уређује и обезбеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине. Пре тога, Дирекција за имовину би морала да верификује правне основе свих захтева, те реши ситуације у којима више лица потражује исту имовину. У моменту доношења закона требало би се тачно знати ко и на коју имовину има право, те имати што прецизнију процену вредности имовине која ће бити у поступку реституције.

Због осетљивости проблематике закон о реституцији мора да буде правичан према свим подносиоцима захтева, а сам процес крајње транспарентан. Имајући у виду да се на бази првих процена потражује имовина огромне вредности, неопходно је да решења у закону о реституцији буду усклађена са реалним економским могућностима земље, те да решавајући један не направимо још већи проблем, односно да отклањајући једну не начинимо још веће неправде.

Већ смо видели да је огромна вредност пријављене имовине, те да се према проценама Пореске управе кроз реституцију потражује имовина у вредности од 12 (по најниже) до 25 (по највише процењеној вредности) годишњих буџета Србије. Имајући то у виду с једне, те економске могућности српске привреде која се налази пред колапсом с друге стране, није реално да се реституција изврши уз 100% обештећење, а на чему инсистирају удружења бивших власника, односно њихових наследника.

Уосталом на много скромније, а не 100% обештећење, одлучиле су се и земље које имају неупоредиво моћније економске потенцијале, те релативно мања потраживања по основу реституције. Тако на пример у СР Немачкој је 1994. године (после припајања Источне Немачке) усвојен Закон о обештећењу према коме се обештећење исплаћује у целини и у новцу до износа од 10.000 немачких марака (ДМ), а за веће износе оно се прогресивно умањује за 30% до 95%¹ и Фонд за обеш-

---

¹ Према параграфу 7, став 1, обештећење се умањује за следеће износе:

- износ који премашује 10.000 ДМ, а достиже 20.000 ДМ за 30%,
- износ који премашује 20.000 ДМ, а достиже 30.000 ДМ за 40%,

тећење (за чије обавезе гарантује Федерација) је овлашћен да издаје обвезнице.

Мислим да би и у Србији на сличан начин требало тражити решења проблема реституције. Пре усвајања закона о реституцији морали бисмо имати прецизнију процену вредности имовине која је предмет реституције, те буџетске могућности обештећења за имовину која је одузета. На бази тога у закону о реституцији путем обештећења требало би предвидети неку минималну исплату у 100% износу у готовом новцу (на пример, до 5.000 евра), а за веће износе обештећење би се прогресивно умањивало и исплаћивало кроз обвезнице у дужем временском периоду. Законом би требало одредити и максималан износ обештећења (на пример, до 100.000 евра).

Али нису економски, односно финансијски разлози једини (мада су кључни) због којих не треба ићи на реституцију уз 100% обештећење, поготово када се ради о појединачним великим вредностима одузете имовине. Да наведем само један од њих. Највећи део имовине који је сада предмет реституције одузет је пре више од пола века. Вероватно је значајан део одузете имовине претходно, од њихових дотадашњих власника,

-
- износ који премашује 30.000 ДМ, а достиже 40.000 ДМ за 50%,
  - износ који премашује 40.000 ДМ, а достиже 50.000 ДМ за 60%,
  - износ који премашује 50.000 ДМ, а достиже 100.000 ДМ за 70%,
  - износ који премашује 100.000 ДМ, а достиже 500.000 ДМ за 80%,
  - износ који премашује 500.000 ДМ, а достиже 1.000.000 ДМ за 85%,
  - износ који премашује 1.000.000 ДМ, а достиже 3.000.000 ДМ за 90%,
  - износ који премашује 3.000.000 ДМ за 95%.

био заслужено стечен. Међутим, може се претпоставити да се, можда, до једног дела имовине (поготово, велике вредности) није дошло на тај начин. Мислим да сада покретати (после толико година) расправе и утврђивања која је (а која не) од одузете имовине заслужено стечена, не би било много смислено и не би нас нигде одвело.

Нажалост, имали смо доста бурну прошлост која није погодовала да генерације на миру, у дугом временском периоду, заслужено стекну велика имовинска богатства. Подсетимо се да је само у првој половини XX века било неколико крупних догађаја која су доводила до велике (по правилу, не много заслужене) прерасподеле власништва. У том, релативно кратком периоду, дошло је до промене краљевске династије и значајне смене политичке и економске елите, балканских ратова, Првог светског рата, аграрне реформе и светске економске кризе између два рата, те Другог светског рата, а цели тај период праћен је нестабилном политичком ситуацијом, са честим сменама владајућих номенклатура.

Уосталом, у последње две деценије у Србији се (у време распада земље, међународне економске блокаде, чудовишне хиперинфлације, НАТО агресије, петоктобарског преврата, плачкашке приватизације, недомаћинског газдовања јавним предузећима као партијским феудима, огромне корупције нарочито преко јавних набавки и јавних радова...) друштво раслојило на нагло обогачену мањину и нагло осиромашену већину. Појавили су се људи са огромном стеченом имовином и тешко би могли доказати да је сва та њихова имовина (фабрике, тржни центри, латифундије, акције у банкама

које су у већинском иностраном власништву, виле, јахте ...) заслужено стечена. Ми то сада знамо, много боље него што ће то знати наши потомци кроз 60-70 година (колико је прошло од одузимања имовине нашим прецима, а која је сада предмет реституције).

(јун 2011)

У СЕНДВИЧУ ИЗМЕЂУ ТРГОВАЦА И БАНКАРА

*Шта је једна обична пљачка банке
према отварању нове банке?*

Бертолт Брехт, *Опера за три гроша*

Последњих месеци грађани могу робу у трговини да купују на бескаматно одложено плаћање користећи чекове. То сада омогућавају и велики трговински ланци при куповини, не само трајних потрошних добара него и робе широке потрошње. Сасвим је логично да су трговци у продајну цену укалкулисали и очекивани инфлацију и раст курса евра до момента доспећа чека, али они грађанима не одобравају попуст уколико плаћање изврше одмах готовим новцем. Због тога би се могло очекивати да се грађани рационално понашају и при куповини масовно користе чекове, али је то у пракси тешко изводљиво, што сам се уверио и на личном примеру.

Доласком великих трговинских ланаца, мале трговине су нестале, па сада имам најближу продавницу – хипермаркет удаљен од стана око 400 метара, те да бих уштедео време и избегао свакодневна чекања у редовима за плаћање одлазим седмично у куповину и рачуне плаћам

чековима (од када је та могућност уведена). Сва купљена роба без ограничења (врсте робе и вредности) може се платити чеком који доспева за седам месеци, па робу купљену сада у јулу плаћам тек у фебруару наредне године. У хипермаркету ми кажу да ретко ко ту могућност користи и да то чини у просеку сваки стоти купац. Пошто сам ових дана и за део летовања имао могућност одложеног плаћања (без камата са роком доспећа чекова на шест месеци – и туристичка агенција не даје никакав попуст ако се цео износ одмах у целости измири) пошао сам у банку како бих добио недостајући број чекова.

У банци су ми на шалтеру љубазно рекли да не могу да користим више од 20 чекова, па сам обавио разговор са шефом експозитуре који ми је одмах ставио до знања да не постоји никаква могућност да добијем додатне чекове и понудио ми готовински кредит (до износа од 800.000 динара, са отплатом у 12 или 24 једнаке месечне рате) који је, по његовим речима, изузетно повољан: ефективна годишња каматна стопа од 21% (према последњим подацима инфлација на годишњем нивоу у Србији износи 5,5%), плус накнада за обраду кредита – 1,5% од одобреног износа кредита, те још неки трошкови – добијање извештаја из Кредитног бироа и слично). Нагласио је како је пре нашег разговора проверио мој досије и видео да сам вишегодишњи клијент њихове банке да имам редовна и пристojна месечна примања, да никада нисам користио дозвољени нити био у недозвољеном минусу по текућем рачуну, али је био брутално искрен и рекао ми да су за њих много бољи клијенти они који имају пензију од 15.000 динара (125 евра) и стално користе дозвољени (каматна стопа 30%), а често се налазе и у недозвољеном (каматна стопа 50%) минусу по текућем рачуну.

На крају сам (после разговора у центрالي банке) ја свој проблем лако решио, али како то да учини велика већина наших грађана, која је присиљена да плаћа огромне трговинске марже и банкарске накнаде (које су најмање двоструко више него у већини европских држава), а државни органи мало шта предузимају да их заштите од похлепе великих трговинских ланаца и банака. Тако је већина грађана присиљена да плаћа знатно увећане цене роба и услуга (у које су укључени трошкови кредитирања због могућности плаћања чековима на рате), а да практично не може да искористи погодност одложеног плаћања.

Више од једне деценије писао сам и упозоравао до чега ће довести неконтролисана либерализација уласка страних банака и великих трговинских ланаца. Ових дана се доста пише о проблему банкарства (мандатар нове српске владе такође је био брутално искрен изјавивши *да су стране банке највећи непријатељ нашег народа*),² а и ја сам о томе често (па и недавно)³ писао, те бих сада нешто рекао о проблему великих трговинских ланаца који су, као и банке, по правилу, у иностраном власништву.

Велики трговински ланци су још више заострили (за Србију веома акутан) проблем незапослености. Светска искуства показују да један запослени у великом трговинском ланцу узима посао седморици радника у малим продавницама. Истина, иста та искуства говоре и да велики трговински ланци послују много ефикасније, него мале трговинске радње, али од тога корист имају пре свега централе великих

---

² <http://www.naslovi.net/2012-07-12/gde-investirati/dacic-strane-banke-su-najveci-neprijatelj-naseg-naroda-profite-nose-u-inostranstvo/3647893>

³ <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/07/16/jovan-b-dusanic-odresene-ruke-mladana-dinkica/>

трговинских ланаца у иностранству (остварени профит се лако пребацује у иностранство), а не наша земља и њени грађани.

Поред тога, трговине се концентрише у рукама неколико великих учесника што је веома опасно. Ситуација у Србији је таква да је довољно да се на подручју трговине робом широке потрошње постигне неформални договор у троуглу *Делезе-Идеа-Меркатор*⁴ (у рукама белгијског, хрватског и словеначког капитала) те да имате класични монопол против потрошача, са свим последицама које из тога произилазе. Велики трговински ланци у Србији на робе обрачунавају огромне трговинске марже, које су знатно веће од маржа у другим европским земљама (држава се тек недавно „досетила“ да их ограничи, истина само, за основне животне намернице), док у исто време запосленима исплаћује мизерне плате (касирке месечно добијају око 24.000 динара или 200 евра).

За српску привреду је још погубнији њихов договор против произвођача, односно стварање такозваних монопсона, па су у ситуацији да добављачима (произвођачима робе широке потрошње) диктирају услове пословне сарадње, присиљавајући их да им робу продају по изузетно ниским ценама, одобравају дуге рокове плаћања и слично (учешће у трошковима њихових рекламних кампања, плаћање такозване *улазнице* – да би њихова роба била продавана и

---

⁴ Пре него је домаћа *Делта* била продата белгијском *Делезу* домаћа средства информисања и медијски експонирани економски аналитичари престано су тврдили како је *Делта* монополиста, па је покренут и поступак од стране Комисије за заштиту конкуренције. У међувремену када је *Делта* прешла у руке иностраног капитала аутоматски је престала расправа о монополисти. То је лепо илуструје поданички дискурс који влада на нашој јавној сцени.

њиховим трговинама...). Сведоци смо да и такве наметнуте неравноправне услове трговински ланци не поштују и месецима касне са измирењем преузетих обавеза (присиљавајући домаћу привреду да узимају банкарске кредите са лихварским каматама), доводећи и оно мало домаћих произвођача што је преостало (после деценије српске транзиције) да се боре за „голи опстанак“, а о развоју не могу ни да размишљају.

На крају рецимо да проблем није у банкама и великим трговинским ланцима који су халапљиви по својој природи, него у онима који им омогућавају да своје интересе остварују по цену додатног урушавање домаће привреде и осиромашења наших грађана.

(август 2012)

ПРОДАВАТИ КРАВУ ИЛИ МЕЊАТИ ЧОБАНИНА

Сада, када је српска привреда доживела колапс, креатори (светска олигархија са ММФ-ом на челу), реализатори (политичка и економска квази елита на власти) и пропагатори-убеђивачи (експонирани медијски економисти) економске политике која се у Србији води већ десет година, напокон нам саопштавају да је *исцрпљен досадашњи модел развоја*, те да су неопходне корените промене у економској политици (*реформа реформи*) и они се сада нуде као спасиоци који ће битно другачијом економском политиком од оне коју су креирали, спроводили и проповедали у последњој деценији – грађанима обезбедити толико обећавани *бољи живот*. Како ће изгледати та нова – битно измењена – економска политика, нисмо могли да сазнамо од њених креатора, реализатора и пропагатора – убеђивача, али се јасно види да наши реформатори и даље настављају са (рас)продајом *породичног сребра*, а први конкретни пример те нове политике јесте продаја *Телеком-а*.

Који су њихови аргументи за продају Телекома видећемо на бази изјава по једног од истакнутих представника креатора, реализатора и пропагатора убеђивача оваквог економског курса.

Креатори. Шеф делегације Европске уније у Србији изјавио је недавно (Танјуг, 11. новембар 2010) *да је добро што ће Телеком Србија бити продат и додао да би требало приватизовати и Електропривреду Србије и друге државне фирме. Држава Србија и даље контролише више од 40 одсто друштвених предузећа, док је тај проценат у новим чланицама ЕУ (Румунија, Бугарска) био у пола мањи у моменту њиховог пријема.* Он нам то саопшти, али нам не рече зашто то није добро и за његову земљу где држава има стратешку контролу у области као што су телекомуникације и енергетике. И како то да нам као пример за углед наводи нове, а не старе, чланице ЕУ, те зашто нам код нових за пример не наведе успешније земље (рецимо, Словенију), него управо Румунију и Бугарску.

Реализатори. Са највишег места у држави могли смо да чујемо (интервју за дневни лист *Прес*, 03.04. 2010) *да држава продаје део акција Телекома зато што држава не треба да управља привредом. Када Влада не би продавала државне компаније, Србија би била комунистичка, а не модерна земља са тржишном економијом.* Ако је све то тако, како објаснити чињеницу да је држава највећи акционар доминантних телекомуникационих оператора (и да над њима има стратешку контролу) у многим европским *модерним земљама са тржишном економијом* (Немачка, Француска, Норвешка, Шведска, Финска, Швајцарска, Белгија, Луксембург, Словенија ...), али и у Русији, Кини, Ја-

пану... Затим, како онда објаснити да последњих неколико деценија, као и у време актуелне економске кризе, управо *комунистичка* Кина бележи огромне економске успехе, с којима не могу да се упореде *модерне земље са тржишним економијама*.

Надаље, у истом интервјуу читамо: *Економска наука је као аксиом ставила да је приватна својина ефикаснија од државне. Продаја Телекома у суштини значи да једно предузеће из мање ефикасног облика својине пребацујемо у ефикаснији својински облик*.

Раније, када је приватни (по правилу стопроцентни) власник био и менаџер, приватна својина била је ефикаснија од државне и тада је то могао да буде *аксиом*. Данас, када имамо огромну дисперзију власништва великих компанија (највећи приватни акционари располажу само са неколико процената власништва), дошло је до раздвајања власништва и управљања. Управљање је (и код приватних и код државних компанија) увек посао професионалних менаџера, али државно власништво обезбеђује стратешку контролу над оним компанијама чија важност превазилази пуки комерцијални интерес, као што су, на пример, телекомуникације, енергетика, банкарство, водоснабдевање...

Због тога приватизација не гарантује то да *предузеће из мање ефикасног облика својине пребацујемо у ефикаснији својински облик*. Уосталом, држава је раније продала *Мобтел* норвешкој државној компанији *Теленор*, која (мада државна) спада у ред светски најуспешнијих компанија у овој области. Тако смо, путем приватизације, нашу државну компанију у једној од најпрофитабилнијих области економије препустили у руке државне компаније друге земље. Тешко је и овде (са

становишта интереса Србије и огромне већине њених грађана) видети било какву економску рационалност и елементарну здраву логику.

У истом интервју можемо да прочитамо тврдњу да ћемо после приватизације српских државних компанија добити нове власнике – велике мултинационалне компаније, а што ће *позитивно утицати на корпоративно управљање*. Међутим, и овде се поставља питање колико ће од тога користи имати Србија и њени грађани. Вероватно ће купљена фирма, улазећи у састав нове велике компаније, постати ефикаснија, али као карика у транснационалној компанији која и убире користи те повећане ефикасности (робно-новчаним трансакцијама унутар транснационалних компаније профит остварен у нашој земљи лако се пребацује у иностранство, и у значајном износу избегава плаћање пореза у буџет Србије). Од државних чиновника се очекује да предузимају мере које ће *позитивно утицати* на Србију и њене грађане, а не на транснационалне компаније и њихове централе у иностранству.

Искуства других привреда у транзицији које су иностраним операторима продале телекомуникације показују да су, у већини случајева, нови власници као прве мере предузели смањење броја запослених, повећање цена телекомуникационих услуга и смањења улагања. То показују примери и наших суседа (Хрватске, Македоније, Црне Горе и Мађарске), који су продали своје доминантне операторе Дојче Телекому.

Користећи најновије податке компаније *Cullen International*, која је званично ангажована од стране Европске комисије за анализу телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ,

проф. др Александра Смиљанић наводи да су цене најниже у Србији. Тако су цене мобилне телефоније у Хрватској два пута више него у Србији. Код фиксне телефоније цене локалних импулса (у Србији је 56 одсто укупног саобраћаја локални саобраћај) износе од четири до 10 пута више у региону него у Србији.

Подаци из наведене анализе показују да је знатно веће оптерећење запослених у земљама које су продале своје операторе *Дојче Телекому* него у централи у самој Немачкој. Тако је оптерећеност *Дојче Телекому* у самој Немачкој 289 корисника по запосленом, а у Хрватској 463, у Македонији 800, а Мађарској 806. Из овога произлази да запослени у земљама које су продале своје операторе нису отпуштани зато што су вишак, него да би *Дојче Телеком* остварио што већи профит. Оптерећеност у *Телекому Србија* износи 372 корисника по запосленом, што је слично земљама у којима оператори нису продати странцима (Шведска – 347, Словенија – 356, Француска – 377, Белгија 390).

Иста анализа телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ показује да су улагања у телекомуникациону инфраструктуру била највећа у Србији. *Телеком Србије* је куповином већинског пакета *Мобиса* из Републике Српске (за 646 милиона евра) и лиценце за трећег оператора у Црној Гори (*М:тел*) постао регионални телекомуникациони лидер. За развој делова своје компаније у Републици Српској и Црној Гори Телеком је до сада уложио и знатна додатна средства, те многи процењују да ћемо продати већински пакет комплетног Телекома Србија за мањи износ од оног који је уложен само у његове делове у Републици Српској и Црној Гори.

Пропагатори – убеђивачи. Још невероватнија објашњења у вези с продајом Телекома можемо да чујемо од бројних истакнутих пропагатора погрешне економске политике. Тако, на пример, (28. октобра 2010) економски коментатор недељника *Време* пише: *Кад је реч о економској нужности да се сада прода Телеком Србија, Влада и водећи политичари су на највећој муци, јер они из својих разлога нису довољно објаснили грађанима Србије у колико крупним економским проблемима се налази земља.... У јавност је убачена једна у суштини бесмислена тема – да се новац који ће се добити продајом Телекома неће користити за покриће хронично растућег буџетског дефицита, то јест да ће новац од продаје бити стављен 'у развојну функцију'... А наравно да ће он, у суштини и пре свега, покривати очекиване неиздрживе буџетске дефиците Србије у наредним годинама. И у томе начелно нема ништа погрешног. Да ли оне опозиционе странке које су се већ изјасниле против продаје Телекома доиста сматрају да Србија треба да дође у ситуацију да нема новца да исплати државне чиновнике, полицајце и војнике, учитеље и докторе, сиротињу и пензионере и да због тога треба надаље да смањује буџет који је релативно четири пута мањи од словеначког?*

До сада су се континуирано сваке године знатни приходи од Телекома сливали у државни буџет, којима се покривао добар део расхода државе. Продајом Телекома ми трајно остајемо без тих редовних годишњих прихода буџета, па се поставља питање где ће се наредних година обезбеђивати недостајући новац, како рече колега Боаров, за исплату државних чиновника, полицајаца и војника, учитеља и доктора, сиротиње и

пензионера. Сликвито речено, поставља се питање: зашто би добар домаћин продавао најбољу краву која му сваке године даје по једно теле и млеко свакога дана?

Невероватна је *бећарска* логика наших економиста неолиберала, која нам се нуди као политика *бољег живота*, па чак и као *економија здравог разума*! Неоспорно је да се продајом већинског пакета акција Телекома могу обезбедити средстава која ће омогућити наставак *бећарског живота* још годину-две (толико је трајала и финансијска инјекција добијена продајом мањинског пакета Телекома 90-их година XX века), а после ће на ред да дође Електропривреда Србије и још понешто (Србијашуме, Србијаводе...) што је преостало за продају. Међутим, од креатора, реализатора и пропагатора овакве економске политике у Србији никако да добијемо одговор на тако једноставно питање: Шта после, када све расподамо?

(новембар 2010)

УТИСАК НЕДЕЉЕ

У првوماјском (2011) издању емисије *Утисак недеље* (ТВ Б92) гости су били, како их је најавила водитељка Оља Бећковић: Јасна Матић, државни секретар за дигиталну агенду и бивши министар за телекомуникације, Дана Поповић, професор Економског факултета и сарадник (и један од оснивача) Центра за либерално-демократске студије (ЦЛДС), Александар Стевановић, економиста и сарадник Центра за слободно тржиште и, на чему је он додатно инсистирао, блогер сајта *Тржишно решење*.

Тема емисије била је продаја *Телеком-а*. По саставу учесника било је јасно да постоји потпуна сагласност између сва три госта о теми која је била предмет расправе. О економској страни проблематике продаје *Телекома* говорили су представници два центра у којима су окупљени ватрени заговорници економског неолиберализма и тржишног фундаментализма. Да видимо шта смо од њих могли да чујемо (на интернету сам поново погледао емисију како бих њихове речи што верније пренео).

Од сараднице Центра за либерално-демократске студије сазнали смо да *Телеком* треба продати јер се њиме лоше управља и у њему се људи запошљавају по партијским везама, те је поента приче да се кроз приватизацију купује добар менаџер. Због тога је најважније ко ће бити купац. Нагласила је да је *Телеком Аустрије* управо такав купац (прецизирала је да је то ипак *друго најбоље решење* – после *Дојче Телекома*), те да би било лоше ако би купац случајно био неки руски тајкун који хоће да *помлати паре и оде*.

Сарадник Центра за слободна тржишта истиче да је продаја *Телекома* сјајна вест и да би било добро да тога буде што више, како би државу у целости (од државног до локалног нивоа) развластили и тако се решили огромног партијског баласта. Он сматра да је цена коју нуди купац (тендером је за 51% одсто власништва одређена минимална цена од 1,4 милијарде, а *Телеком Аустрија* је понудио 950 милиона евра) одлична, јер све (било да се продаје Телеком или његово одело – јер ту не постоји никаква разлика!!!) вреди онолико колико купац хоће за то да плати – и то је крај приче.

Нећу сада говорити колико су ови и слични аргументи економиста неолиберала и тржишних фундаменалиста валидни (о томе сам писао до сада много пута) пошто је мотив мога осврта на ову емисију нешто друго. Ради се, наиме, о тврдњи водитељке Оље Бећковић (на констатацију једног гледаоца да би било коректно да је у емисију позвала и некога који сматра да *Телеком* не треба да се прода) како је позвано више од троје људи који су противници продаје, али да они нису хтели да дођу у емисију.

После емисије ме познаници питају да ли сам био позван и због чега нисам пристао да учествујем у емисији. Изненадили су се када сам им рекао да са мношћом нико није контактирао како бих био гост у емисији, а они су већ имали свој списак од четири (што је више од троје људи, како рече водитељка) сигурно позивана учесника који би, са економског аспекта могли да аргументују због чега *Телеком* не треба продати – Млађен Ковачевић, Данијел Цвјетићанин, Бранко Павловић и ја, а претпоставили су да Небојшу Катића нису позивали пошто он живи у Лондону.

У исто време, рекао сам им да не знам разлоге оних који су одбили позиве за ту емисију, те да бих вероватно и ја тако поступио да сам био позван. По правилу, у тој емисији, гости који не заступају владајуће (*једино исправно*) мишљење против себе имају два *правоверника*, а и водитељка је најчешће на њиховој страни, те је тешко ту имати смислену и фер дебату. Нажалост, тако је, или још горе, и у скоро свим сличним емисијама на другим ТВ станицама, где (уместо љубазних домаћина) имамо нељубазне и агресивне водитеље који госте, који покушају да нешто смислено и целовито изложе, стално прекидају покушавајући да их и тако деконцентришу, испровоцирају и понизе. И када се расправља о најозбиљнијим питањима с којима се као друштво сусрећемо, за њих су најпожељнији они гости (саговорници – забављачи) који могу све да релативизују, те разним анегдотама, пошалицама и доскокицама емисију претворе у шоу или ријалити програм.

После ових разговора, преко телефона сам се чуо са колегама М. Ковачевићем, Д. Цвјетићанином, Б. Павловићем и Н. Катићем, те сазнао како ни они нису

позивани да буду гости емисије о којој је реч. Због тога остаје без одговора веома интересантно питање: Да ли је заиста позиван у емисију, неко од оних који сматрају да (ни) економски није целисходно продавати *Телеком*?

(мај 2011)

АНТЕ МАРКОВИЋ – ОБМАНА КОЈА ТРАЈЕ

После скоро две деценије недавно је у Београду поново боравио Анте Марковић. Овај догађај нашао се у центру пажње наших *«независних»* медија који су истицали да се ради о *једном од најпопуларнијих политичара свих времена са простора бивше СФРЈ*, те да је *ту ласкаву титулу стекао брзим и великим повећањем животног стандарда*. Не подсећа ли нас то на сличне успехе наших реформатора после 2000. године и да ли се поново ради о *причи са тужним крајем?*

Пре свега, треба рећи да су се реформе Анте Марковића, као и реформе у Србији после 2000. године, заснивале на истим принципима. У основи реформи од пре две деценије био је *Вашингтонски договор* који се управо у то време појављивао и који ће, нешто касније, представљати основу програма реформи великог броја привреда у транзицији, па и Србије. У свим земљама где је примењиван после почетних *„фасцинантних успеха“* дошло је до слома привреда тих земаља и напуштања реформи заснованих на *Вашингтонском договору*.

У широј јавности и данас преовладава уверење да је програм Анте Марковића био одличан економски програм који би нам брзо обезбедио *европски стандард* да није дошло до ратних сукоба у земљи. То за обичне грађане може да изгледа логично јер су плате само у првој години спровођења програма номинално учетворостручене (за толико су порасле када се изразе и у немачким маркама – ДМ) али и реално удвостручене (у првој години спровођења програма курс динара према ДМ био је непромењен, а цене су удвостручене). Прецењен курс динара краткорочно је погодовао грађанима (увозне робе је било у изобиљу, а плате су се из месеца у месец номинално и реално повећавале), док је у исто време привредна активност све више малаксавала (за само годину и по дана спровођења програма Анте Марковића, дошло је до пада индустријске производње за 25% и раста незапослености за 18%, а девизне резерве су смањене са 9,1 милијарде на само 2,8 милијарди долара) што је неминовно водило економском краху. Убрзо је у земљи дошло до хаотичног стања и тадашњи реформатори су то одлично искористили за тврдњу да су њихове „*генијалне*“ реформе онемогућене у тренутку када само што нам нису дугорочно обезбедиле толико обећавани *европски стандард*.

Међутим, проблем није толико у перцепцији обичних грађана, него у чињеници да и у нашој стручној јавности преовлађује сличан став, па смо после 2000. године поновили исту грешку. Будући да нисмо извукли праве поуке из реформи Анте Марковића, те смо остали у уверењу да су тадашње реформе које су нас приближавале *европском стандарду* биле прекинуте *вишом силом* – распадом СФРЈ, па смо почетком

ове деценије поновили исту грешку и реформе темељили на истим принципима.

И реформатори после 2000. године (пружајући привид успешности реформи) омогућили су запосленима *брзо и велико повећање животног стандарда* који не може дуго да траје. Досадашњи раст животног стандарда заснивао се, пре свега, на приливу средстава од приватизације (најатрактивнији део имовине прешао је у руке странаца) и новог задуживања у иностранству. Спољни дуг, који је крајем 2000. године износио мање од 11 милијарди долара – и поред отписа 4,7 милијарди долара – значајно је повећан и данас износи преко 30 милијарди долара.

Уколико и садашњи „реформатори“ успеју да нас увере да за наш економски колапс нису превасходно криве њихове погрешне реформе и да их је светска економска криза онемогућила да нам обезбеде толико обећавани *бољи живот*, онда је за очекивати да у будућности по трећи пут *станемо на исте граб(у)ље*. И онда ће, бар на овом примеру, бити у праву циници који за историју – учитељицу живота, кажу како нас она учи да од ње нисмо ништа научили.

(фебруар 2011)

P.S.

Пре неколико година амерички економиста Вилијам Енгдал (*William Engdahl* – родио се и одрастао у Тексасу, завршио Универзитет у Принстону, докторирао економију на Универзитету у Стокхолму, а последњих година је професор на немачким универзитетима) објавио је веома интересантну књигу *Столеће рата*:

Англо-Америчка нафтна политика и нови светски поредак (William F. Engdahl, *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*, London, 2004), у којој се догађања у свету, у последњим деценијама, објашњавају из веома интересантног угла економије и геополитике. Књига је преведена на више језика и изазвала је велико интересовање код стручне, али и шире јавности. У наставку текста, превешћемо најинтересантније делове из ове књиге, који се односе на збивања у Србији. Пре тога, само ћемо кратко да се задржимо на делу књиге који се односи на „помоћ“ међународне заједнице у реализацији *тржишних реформи* уз помоћ ММФ-а.

* * *

У јулу 1990. године на самиту Г 7 (САД, Канада, В. Британија, Француска, Немачка, Италија и Јапан) у Хјустону (САД), државни секретар САД Џ. Бејкер одиграо је кључну улогу у дефинисању политике у односу на будући СССР. У завршном документу са овог самита се каже: *Ми поздрављамо мере предузете у СССР-у у правцу либерализације, изградње отвореног демократског и плуралистичког друштва, те кретање ка тржишно оријентисаној привреди. Сагласни смо да је потребно замолити ММФ... да помогне реформисању совјетске привреде.*

Циљ вашингтонских *тржишних реформи* ММФ-а у бившем СССР-у био је веома једноставан: разрушити економске везе које повезују Москву са другим деловима СССР-а и земљама СЕВ-а. Русима је требало пружити стандардну „помоћ“ ММФ-а која је

предвиђена и за земље *трећег света*, односно као за било коју бившу афричку колонију или *банана републику* – како би се огромна маса становништва довела до нивоа општег сиромаштва.

Образовани на идејама слободног тржишта у верзији Милтона Фридмана, снабдевени инструкцијама ММФ-а и наоружани својим теоријама *шок терапије*, харвардски економисти, као што је Џефри Сакс, упућени су у Москву како би уништили централизовану државу. Русију је требало увести у економску орбиту САД наметнувши јој *тржишне реформе* по рецепту Вашингтона.

Политика Вашингтона била је класична геополитика коју је, пре скоро једног столећа, дефинисао сер Халфорд Макиндер. Он је тада упозорио британску елиту да би савез крупних евроазијских држава, укључујући Немачку, Русију и земље централне Азије, имао све изгледе да постане водећа светска сила. Такав савез био би географски повезан и располагао би свим неопходним сировинама и довољним бројем становника, те би могао да се супротстави сваком супарнику и да доминира у свету.

* * *

Балкан је постао предмет озбиљнијег америчког ангажовања много пре него што је Совјетски Савез био подвргнут америчкој економској *шок терапији* ММФ-а. Главни разлог тако великог интересовања Вашингтона за Југославију била је насушна потреба за уништавањем специфичног југословенског економског модела.

Поред насушне потребе да се уништи специфични југословенски економски модел, стратешки положај Југославије у односу на могући транспорт нафте из централне Азије у западну Европу постао је за Вашингтон све више важан. Много пре пада Берлинског зида, Вашингтон је већ вршљао свуда по Југославији, нарочито у тандему са ММФ-ом. Балканским национализмима управљало се из иностранства ... како би се Југославија разбила на патуљасте зависне државице и обезбедио простор за НАТО и САД на важној раскрсници између западне Европе и централне Азије. Чињеница да је Југославија била на стратешки важном путу могућег транспорта нафте из централне Азије у западну Европу још увек је била само додатни аргумент. У Југославији је било потребно спровести, ако је то потребно и силом, реформе слободног тржишта по моделу ММФ-а.

Више од четрдесет година, Вашингтон је подржавао Југославију и њен модел специфичног социјализма као буфер према Совјетском Савезу. Када је империја Москве почела да се урушава, Вашингтону није више био потребан такав буфер, поготово не економски успешан, који би могао убедити државе источне Европе да је могућ средњи пут који се разликује од *шок терапије* ММФ-а. По мишљењу вашингтонских стратега, југословенски модел морао се уништити управо из тог разлога.

Када је већ било јасно да совјетски систем неће дуго опстати, Вашингтон је, 1988. године, упутио у Југославију саветнике из Националног фонда за демократију или NED (*National Endowment for Democracy*). Ова „приватна“ организација почела је галантно да расипа доларе по свим деловима Југославије, финансирајући

опозиционе групе, младе новинаре који маштају о новом животу, опозиционе економисте који подржавају ММФ и невладине организације.

Говорећи у Вашингтону десет година касније (1998), а годину дана пре НАТО бомбардовања Београда, директор NED Пол Макарти похвалио се следећим речима: *NED је био једна од неколико западних организација која је, заједно са Сорош фондацијом и неким европским фондовима, давала грантове у Савезној Републици Југославији и радила с локалним невладиним организацијама и независним медијима широм земље.*

У време Хладног рата такво мешање у унутрашње послове друге земље називало би се дестабилизацијом, а у савременом вашингтонском *новоговору* то означава *јачање демократије*.

Право значење онога што се истински догодило у Југославији после 1990. године схватили су само малобројни. Вашингтон је, користећи NED, Фонд за отворено друштво Џорџа Сороша и ММФ као средство геополитике, изазвао у Југославији економски хаос. Године 1989. ММФ је захтевао од премијера Анте Марковић да спроведе радикалне економске реформе у привреди. Из неког разлога, он је на то пристао.

Придржавањем препорука ММФ-а, југословенски БДП пао је за 7,5 % у 1990, те за додатних 15 % у 1991. години. ММФ је захтевао потпуну приватизацију јавних предузећа. Као резултат тога, банкротирало је више од 1.100 предузећа, а незапосленост је износила 20 одсто. Економски притисци у различитим регионима у земљи представљали су опасну експлозивну смешу. Пред нарастајућим економским хаосом у сваком региону борили су се за сопствени опстанак и против

својих суседа. Не препуштајући ништа случају, ММФ је експлицитно забранио влади Југославије да узима кредите од своје централне банке, онемогућивши централној владу да финансира социјалне и друге програме. Такве реформе су, и много пре формалног проглашења независности Хрватске и Словеније, јуна 1991. године, у ствари довеле до економског распада државе.

У новембру 1990. године, под притиском из Бушове администрације, Конгрес је усвојио Закон који је предвиђао да ће финансијску подршку САД изгубити било који део Југославије који не прогласи независност у року од наредних шест месеци. Закон је захтевао одвојене изборе у свакој од шест република Југославије под надзором Стејт департмента САД. Њиме је било предвиђено да се свака помоћ упућује директно републикама, а не централним властима у Београду. Укратко, Бушова администрација захтевала је распуштање југословенске федерације. САД су намерно потпалиле фитиљ за нову серију ратова на Балкану. Преко организација попут Сорос фондације и NED, Вашингтон је усмеравао финансијску подршку у екстремно националистичке или бивше фашистичке организације како би се обезбедило разбијање Југославије.

Тако је у малој, али стратешки важној балканској земљи преко економских метода Бушова администрација потпалила и распламсала пожар. Године 1992. Вашингтон уводи СР Југославији тотални економски ембарго, гурнувши привреду у хаос с невероватном хиперинфлацијом и незапосленošћу од 70 одсто. Провладини медији на Западу говорили су јавности, пре свега америчкој, да су сви проблеми настали кривицом корумпиране диктатуре у Београду. Амерички медији

ретко или никада не помињу било каква провокативна деловања Вашингтона или политику ММФ-а, који су определили догађаје на Балкану.

И Клиптонова администрација наставља да ради на наредној фази уништавања националних снага на Балкану, које би могле да понуде регионалне програме акција које би се разликовали од вашингтонских. У међународним средствима информисања рат на Балкану приказује се тако да појачава утисак немоћи ЕУ, која, без америчке интервенције, није у стању да заустави рат на својим границама. На тај начин се оснажују аргументи Вашингтона за ширења НАТО-а на Исток.

Рат у Босни завршен је одлуком Вашингтона и потписивањем Дејтонског споразума 1995. године. Дејтонским споразумом некадашња мултиетничка Босна формирана је као, де факто, муслиманска држава, односно сателитска држава под контролом ММФ-а и НАТО-а. Пре тога је Клиптонова администрација у великој мери финансирала војску босанских муслимана.

То се подударило и с тренутком када је Клиптонова администрација јасно увидела стратешки значај каспијске нафте, те напоре ЕУ да себи обезбеди приступ тој нафти преко нафтовода који би ишао преко Балкана. Вашингтон је очигледно одлучио да је у региону потребан мир за изградњу нафтоводних магистрала од Каспијског басена ка Европи. Мир је требало да буде закључен под условима Вашингтона.

Слободан Милошевић, изабрани председник Југославије и бивши банкар, својевремено је имао благонаклоност Вашингтона, који је очекивао да ће Милошевић играти по правилима ММФ-а. Када се та очекивања нису остварила, Милошевић је у америчким средствима информисања постао *нови Адолф Хитлер*. Многобројни очевици и посматрачи потврђивали су да су све стране у конфликту чиниле ратне злочине: и босански муслимани, и хрватски католици и српски православци. Изрежиране у Вашингтону, НАТО репортаже фокусирале су се, међутим, само на једну тачку – на непокорног српског председника Милошевића. Све док у срцу Балкана остаје добро заштићена енклава која одбија економске *реформе* по рецепту ММФ-а и присуство НАТО на својој територији, дугорочни геополитички планови Вашингтона да контролише нафтоводе и гасоводе из Каспијског региона и централне Азије били су блокирани.

Почетком 1999. године Клинтонова администрација одлучила је да је настало време да се то промени. Милошевић је у Рамбујеу одбацио америчке захтеве – злогласни *Додатак Б*, по коме је требало дозволити трупамa НАТО да окупирају Косово и Србију *из хуманитарних разлога како би се спречио геноцид*. Вашингтон је отпочео с масовним бомбардовањима, кршећи конвенције међународног права, Повељу УН, посредништво УН, НАТО повељу којом је дефинисана само одбрамбена улога алијансе, Хелсиншки споразум, па чак и Устав САД, по коме је Конгрес требало да објави рат. Председник Клинтон је, позивајући се на „хуманитарне“ разлоге, због неизбежне претње геноци-

дом косовских Албанаца, почео безобзирно бомбардовање цивилних циљева у Србији.

Хиљаде тона бомби разориле су привреду и инфраструктуру Србије и нанеле материјалну штету од 40 милијарди долара, а Пентагон је почео са изградњом једне од највећих војних база САД у свету. Војна база *Бондстил*, недалеко од Гњилана на југоистоку Косова, јесте тврђава са 3.000 војника, аеродромом и најсавременијим телекомуникацијама. Тако су САД створиле своје јако и, по свему судећи, трајно војно присуство на стратешки важном Балкану, на корак од Каспијског мора.

Прилог:

НАЦИОНАЛНИ ФОНД ЗА ДЕМОКРАТИЈУ

Национални фонд за демократију или NED (*National Endowment for Democracy*) основао је Конгрес САД 1983. године с циљем да одобрава финансијска средства за истраживања у области „развоја демократије и људских права“ у другим земљама. У Савету NED су *Збигњев Бжежњински*, *Весли Кларк*, *Мортон Абрамовиц* и многи други бивши, високо рангирани амерички делатници (сенатори, конгресмени, министри, саветници председника САД итд). У његовом раду учествовали су и многи који су били повезани са америчким безбедносним службама (*Ото Рајх*, *Џон Негропonte*, *Елиот Абрамс* и други). Делатност NED највећим делом се финансира из државног буџета као део расхода Стејт департмента САД. Годишњи буџет NED износи око 100 милиона долара, а највећи део пласира се преко

четири асоциране организације. На челу једне од њих, Националног демократског института за међународне послове јесте бивши државни секретар САД *Мадлен Олбрајт*. NED је, поред осталог, финансирао *Солидарност* (Пољска), *Повељу 77* (Чехословачка), *Отпор* (Србија) и друге покрете ангазоване на обарању, режима неугодних за САД.⁵

О грантовима организације NED, те садашњим корисницима у Србији и њиховој улози у креирању политичког амбијента, проф. др Слободан Антонић објавио је 2011. године одличан текст *Србија и сервилност*, који у целости преносимо:

Поново нам се дешава образац виђен у августу ове године. Најпре Вук Јеремић и српска дипломатија нешто логично и добро ураде. Овога пута то је одлука да се не учествује у антикинеској пропагандној представи са Нобелом. Онда се дигне „*евроатлантска кука и мотика*“ и завапи како се Србија поново враћа у „*страшне деведесете*“. На крају, државни врх Србије – тачније Борис Тадић, стане да преиспитује смисао такве одлуке, дошавши (како најављује *Данас*)⁶ до „*реалистичког*“ закључка да је боље не следити српске интересе, већ интересе наших „*пријатеља*“ из Вашингтона и Брисела.

Кина, која нас је увек поштено подржавала око Косова, сада нас је само лепо замолила да у овој ствари будемо уз њу. Добро знамо домете људскоправашке

---

⁵ Често ми пада на памет анегдота о Винстону Черчилу (изречена током Другог светског рата) који је рекао да очекује победу у рату јер је хуља (оних које Немци плаћају) и будала (оних који верују немачким плаћеницима) мали проценат.

⁶ http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_.56.html?news_id=205355

реторике – и сами смо били њена жртва 1999. Поштено је и да свој дуг Кини вратимо. Коначно, ако имамо две велике силе са супротним интересима у некој ствари, а ми се око тога морамо определити и некоме замерити, боље је да се замеримо оној сили којој је до те ствари мање стало. Американцима је ово само једна од многобројних пропагандних акција које свакодневно воде против Кине, Русије, Ирана, Колумбије... Кинезима је, пак, ово важна симболичка битка за политичко достојанство. Бар би Србија требало да се тргне када кинески амбасадор каже да „*ово није питање мира*“, већ тога да ли Кина још „*триста година треба да буде колонија*“.⁷ Кинези, свакако, знају о чему говоре, та земља ипак није од јуче. И пошто им је више стало, Кинези ће, свакако, више ценити нашу подршку него Вашингтон или Брисел, који Србију ионако третирају као слушкињу – сиротицу која служи само за прање судова и за повремену „забаву“ бирократских дипломата.

Али онда се бучно активирао хор сталних прималаца вашингтонско-бриселских грантова (види списак овдашњих корисника само једне фондације – NED).⁸ Тај хор је преко евроатлантских медија сложно загламио како се Србија поново враћа у деведесете!? Заједничко саопштење лидера наших људскоправашких НВО потписали су Милан Антонијевић (*Јуком* – NED грант \$39.900), Соња Бисерко (*ХОС* – NED грант \$36.800), Маја Мићић и Андреј Носов (*УИHR* – три NED гранта: 51.000\$, 79.900\$ и 99.790\$), Наташа Кандић

---

⁷ <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kriticari-Nobelu-ne-daju-mira.sr.html>

⁸ National Endowment for Democracy (НЕД) <http://www.nspmr.rs/prenosimo/zaduzbinarstvo-u-evropskoj-srbiji.html>

(ФХП – NED грант 50.000\$),⁹ Борка Павићевић (ЦКД), Марко Караџић, Миљенко Дерета (ГИ), Војин Димитријевић (БФИ), Сташа Зајовић (ЖУЦ).¹⁰ Помињући „страхоте деведесетих“, ови јавни прегеоци драматично су поручили: „Под хитно тражимо од државе Србије да пошаље представнике државе да присуствују церемонији и да се јавности објасни коју врсту политике водимо“. „Врста политике“ је посебно занимљив израз. У овом НВО апелу се не каже које све „врсте“ политике постоје, али обично се сматра да спољна политика може бити самостална и сервилна. Потписници овог апела вероватно хоће да поруче да ако смо већ изабрали сервилну политику према Бриселу и Вашингтону, онда треба доследно да је се држимо. Љубазно подсећање.

Ту је наравно и забринути уводник Светлане Лукић у „Пешчанику“ (NED грант 38.700\$), препун израза као што је „суманута спољна политика Србије“, „срамотна одлука“, „сукоб са елементарним цивилизацијским и демократским нормама“, „тзв. кинеска подршка тзв. територијалном интегритету и суверенитету“, „персонификација самоубилачке и глупе

---

⁹ Ово су, наравно, „донације“ које потичу само из једног извора. То је само делић сталних стипендија које ове НВО добијају из Брисела и Вашингтона. Да би се разумела сразмера ових „грантова“, подсетимо се да је Фонд за хуманитарно право (ФХП) само за пројекат стварања „Регионалне комисије за утврђивање чињеница о ратним злочинима“ добио, из различитих извора, 2.350.000 евра! ДВА МИЛИОНА И ТРИСТА ПЕДЕСЕТ ХИЉАДА ЕВРА! Можете ли да замислите ту количину новца? Обичном грађанину Србије већ после сто хиљада памет стаје. (видети: <http://www.pescanik.net/content/view/5102/61/>)

¹⁰ <http://www.pescanik.net/content/view/6066/61/>

спољне политике Србије, Вук Јеремић“....¹¹ И Е-новине су, будно стојећи на стражи евроатлантског правоверја, одмах упозориле да је „Србија и раније показивала завидан ниво сервисности према захтевима који су долазили из Пекинга“, подсећајући да је „српска дипломатија, под управом Вука Јеремића и његовог клана, доносила чудне одлуке руковођена погрешним критеријумима савезништава у одбрани ирационалног територијалног интегритета на Косову“¹² (подвукао А. С). Хвала „Пешчанику“ што нас је обавестио да је територијални интегритет Србије „такозвани“. И Е-новинама што су нас научиле да је исти тај територијални интегритет „ирационална“ категорија.

Вук Драшковић је драмски, како само он уме, завапио да Србија „бира између пута у будућност ка ЕУ и повратка у прошлост и остајања у паклу“. Чедомир Јовановић и његов ЛДП упутили су апел Скупштини назван „Морално и политичко посрнуће наше дипломатије“.¹³ У њему су протестовали против „наставка робовања наше дипломатије превазиђеном моделу `косовске политике`“ и затражили да се хитно састане скупштински Одбор за иностране послове, како би „донео одговарајуће закључке који би, макар делимично, умањили срамоту и штету коју смо као земља у међувремену претрпели“. „Одлука о бојкоту доделе Нобелове награде за мир послала је врло лошу поруку светској јавности, а нарочито Европској унији којој

¹¹ <http://www.pescanik.net/content/view/6068/177/>

¹² <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/42934-Srbija-bojkotuje-Nobelovu-nagradu.html>

¹³ <http://www.ldp.rs/vesti/predsednici-narodne-skupštine-slavici-đukić-dejanović-i-predsedniku-odbora-za-inostrane-poslove-dr-dragoljubumićunoviću.84.html?newsId=3470>

тежимо“, објавила је и Лига социјалдемократа Војводине, преко своје портпаролке Александре Јерков.¹⁴

Данас је, желећи да своје читаоце упозна и са мишљењем стручњака, одмах пренео и храбро мишљење „стручњака за међународне односе Предрага Симића и Александре Јоксимовић, који оцењују да Србија бојкотом церемоније у Ослу показује да је проблематична њена доследност на путу ка ЕУ, односно да јој је, у овом случају, подршка Кине на међународном плану важнија од потпуног сагласја с политиком западних земаља, које су снажно подржале одлуку Нобеловог комитета“.¹⁵ Огласио се и аналитичар ISAC фонда Милан Пајевић, који је рекао да „ако је наш спољно-политички циљ Европска унија, онда се морамо понашати у складу с тим циљем“, и да „не може спољна политика да зависи од једног министра, или од расположења једног министра, или једне владе, или једног председника“.¹⁶ И аналитичар Владимир Павићевић (БОШ) оценио је за Данас да Србија „овим бојкотом открива стару бољку своје спољне политике – тумарање“.¹⁷ „Сврставање уз Либију, Иран или Кину по овим питањима значи удаљавање од Европе“, упозорио је Павићевић.

Наравно да се одмах јавила и ЕУ бирократија. Портпаролка европског комесара за проширење Штефана Филеа Анђела Филоте изјавила је да је „Европска комисија разочарана и забринута због одлуке Србије да

---

¹⁴ <http://www.lsv.org.rs/>

¹⁵ http://www.danas.rs/danasrs/politika/srbija_zbog_kine_bojkotuje_nobela.56.html?news_id=205263

¹⁶ <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>

¹⁷ http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_.56.html?news_id=205355

бојкотује овогодишњу доделу Нобелове награде за мир“,¹⁸ те да ће „та порука бити пренета властима у Београду“. Према њеним речима, „сувише је рано да би се могло рећи да ли оваква одлука Србије може негативно утицати на мишљење комисије о њеној кандидатури за чланство“.¹⁹ Најоштрији је, наравно, био знаменити Јелко Кацин, који је изјавио да је „шокиран одлуком Србије“.²⁰ „Нема ниједне земље кандидата (за чланство у Европској унији), или потенцијалног кандидата, која на такав начин манифестује своју сервилност“, згрожено је упозорио Кацин, а Б92 пренео на врло истакнутом месту²¹ (NED грантови: Радио Б92 – 52.500\$, Фонд Б92 – 22.750\$, АНЕМ – 66.610\$). Он је претећи додао да је „то доказ да о српској спољној политици треба обавити праву расправу, не само у Србији, него и у Европској унији“.

И пошто су нам чувари истине и исправног евроатлантског пута све тако лепо објаснили, Демократска странка и Борис Тадић су, како изгледа, опет почели да се колебају. Шефица посланичке групе *За европску Србију* Нада Колунџија изјавила је да Одбор за иностране послове треба да саслуша Вука Јеремића и затражи одговарајућа „објашњења“.²² А *Данас* је, нај-

---

¹⁸ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=08&nav_category=78&nav_id=477819

¹⁹ <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Kriticari-Nobelu-ne-daju-mira.sr.html>

²⁰ <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/42946-Manifestacija-servilnosti-Beograda.html>

²¹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=07&nav_id=477514

²² <http://www.nspm.rs/hronika/nada-kolundzija-jeremic-da-objasni-odluku-o-bojkotu-nobelove-nagrade.html>

пре, још једном подсетио да је „већина (подвукао А. С) домаћих и страних јавних личности, као и невладиних организација и појединих политичких странака“ оценила „да је одлука веома лоша по међународни имиџ Србије, посебно због њених европских амбиција“ (ЛДП, СПО, ЛСД – већина странака?; Симић, Јоксимовићева, Пајевић и Павићевић – већина јавних личности?; ХОС, ФХП, ГИ и Јуком – већина НВО?). Али онда је у чланку ипак са олакшањем додато да је „Данасу речено из извора блиских државном врху у Београду“ да се „трентуно разматра могућност промене става”.²³ Ову важну Данасову информацију одмах је пренео и Б92.²⁴

Све се, дакле, дешава исто као и у августу, када је на дневном реду „убеђивача“ била резолуција о Косову. Сада још само преостаје да у Београд хитно допутује Штефан Филе, или да Тадић буде ургентно позван код Кети Ештон у Брисел, па да се историја фарсично понови.

У августу сам мислио да је српски државни интерес у тадашњој дипломатској контроверзи толико јасан да ће Тадић ипак одолети свим безобразлуцима и притисцима.²⁵ Преварио сам се. Садашња контроверза је, у односу на тадашњу, нешто мање важно државно питање. Али, како је Тадић кренуо да од августа бескомпромисно „сарађује“ са Бриселом и Вашингтоном – а рат са сопственим грађанима зарад геј параде, понижавајућа вуковарска извињавања и економски

---

²³ http://www.danas.rs/danasrs/politika/jeremic_na_udaru_i_beograda_i_brisela_.56.html?news_id=205355

²⁴ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=12&dd=09&nav_id=477980

²⁵ <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/u-cemu-je-spor.html>

безумна продаја Телекома само су даљи показатељи те „бескомпромисности“ – постало је прилично тешко поуздати се у Тадићеву политичку рационалност, барем у овом питању. Зато могу да кажем једино да се не бих сасвим изненадио ако се Тадић опет „договори“ са Еш-тоновом.

Али бих се, свакако, изненадио ако након тога Јеремић не би поднео оставку. Тадић му је, заокретом од 9. септембра, прво срушио „косовску политику“ и огроман двогодишњи труд. Тадић, затим, није ништа учинио да помогне Јеремићеву кандидатуру за потпредседничко место у ДС (где се Јеремић, тренутно, копрца као риба на сувом). Са овим Тадићевим мешањем, које најављује *Данас*, ауторитет Јеремића, као шефа дипломатије, био би дезавуисан. Ако Јеремић мисли о својој политичкој будућности, преко таквог понижења тешко да би смео да пређе.

Хајде да видимо шта ће се догодити. Хоћемо ли бити сведоци незнатног (али важног) повратка државног достојанства? Хоћемо ли бити сведоци драме једне изневерене политичке лојалности? Или ћемо бити сведоци још једне фарсе плаћеног „атлантизма“ и „реалистичке“ политичке сервилности?

НОВА РАДНА ДЕСТИНАЦИЈА БОЖИДАРА ЂЕЛИЋА

Како 14.01.2012. године извештава Танјуг *Европска банка за обнову и развој* изабрала је Божидара Ђелића за члана саветодавне групе „Од транзиције ка транзицији“ која пружа помоћ новим арапским владама у економским реформама. Танјуг такође извештава да је Божидар Ђелић у писаној изјави достављеној медијима навео да се нада да ће његово искуство, стечено претходних година, не само у Србији, већ и у Пољској и Русији, допринети бољем раду саветодавне групе.

У вези са овом информацијом, подсетићу да сам пре више од једне деценије (децембар 2000. године) написао чланак *Југословенска привреда на почетку трећег миленијума* који је објављен у часопису *Финансије* (јануар-фебруар 2001), а касније и у књизи *Транзиција – велика шанса али и опасна замка* (Београд, 2001) и у коме сам, између осталог, написао и следеће:

Југославија се тек сада, на прагу трећег миленијума, са великим закашњењем, налази на почетку неопходних суштинских економских реформи. Закашњење од једне деценије је огроман недостатак, али и велика шанса да се избегну грешке, заблуде и лутања кроз које су прошле друге привреде у транзицији.

Искуство других привреда у транзицији показује да је потребно напустити наивно веровање економиста – (нео)либерала да ће стабилизација, либерализација и приватизација аутоматски решити све економске проблеме и бити свестан да у реформисању привреде кључну улогу има држава и њене институције, те да је потребна поетапност, а не радикализам у спровођењу реформи. Исто тако, неопходно је да сачињени програм економских реформи буде резултат »домаће памети« (да се тако једноставно изразим), а никако већ готов програм који се »увози са стране«.

Од изузетне важности је и да програм економских реформи у Југославији буде конципиран и спровођен од стране људи који представљају аутентичну домаћу елиту са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не компрадора чији је првенствени циљ лично богаћење и сопствено укључивање у светску елиту (макар то био и њен периферни слој).

Југославија би требало да избегне судбину великог броја малих и економски недовољно развијених земаља у којима су противуречности између интереса транснационалног и националног капитала решавани увлачењем последњег у службу међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферфери слој светске олигархије.

Када говоримо о светској олигархији ми под тим појмом, једноставно речено, подразумевамо веома сложену и разнородну свеукупност крупних транснационалних (и њима потчињених) корпорација и банака, научних, консултантских и правних институција које их опслужују, међународних финансијских организација које раде у њиховом интересу, те разних формалних и неформалних организација које утичу на формирање јавног мњења. Без обзира на сву њену аморфност светска олигархија у пракси делује веома координирано због једноставне чињенице да је повезује исти економски интерес – слободно кретање транснационалног капитала и потчињавање својим интересима привреда што већег броја земаља у циљу стварања максималног профита. Због тога би било погрешно објашњавати деловање светске олигархије разним теоријама завере или активностима неких сатанских сила него објективним економским интересом крупног капитала.

У циљу реализације сопствених интереса светска олигархија настоји да ослаби националне системе безбедности и институције државне власти и националног суверенитета (замењујући их међународним правом и институцијама), те уништи националне економске структуре (потчињавајући их интересима транснационалног капитала). То се остварује на различите начине: увлачењем земље у велику дужничку зависност (дужничко ропство), подстицањем хаотичног стања у друштву, подривањем ауторитета државе и њених темељних институција, корумпирањем и деморалисањем њене националне елите, формирањем великог броја невладиних организација (од којих се највећи број, добрим делом, обучава, финансира и подржава из иностранства и има анационалну усмере-

ност), релативизацијом устаљеног система вредности и оспоравањем кључних националних институција (цркве, академије наука и сл.) као и позитивног наслеђа националне историје, обликовањем јавног мњења кроз средства масовног информисања која се (директно или индиректно) стављају под контролу фактора ван земље.

Унапред се проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави, разним средствима покушавају да се доведу на одговорне државне функције и по сваку цену се настоји обезбедити њихов што дужи опстанак на власти, нуде се готова решења за вођење економске политике, предлажу се »независни« економски саветници из иностранства и слично. Идеолошку основу такве политике, по правилу, представља радикални (нео)либерализам.

У истом тексту осврћући се на негативна искуства која је имала Русија са транзицијом своје привреде у периоду када је главни економски саветник Бориса Јелцина био Џефри Сакс, написао сам:

Интересантно да је Џефри Сакс, професор Универзитета у Харварду и саветник у многим земљама у транзицији, који је био на челу групе економских саветника председника Бориса Јелцина у првим годинама радикалних економских реформи, тек после финансијског краха у Русији објавио у цењеном московском листу "Независимаја газета" (16.09.1999) покајнички текст "Неуспех руских реформи". У њему Сакс признаје да су његови савети били универзални за све земље у транзицији, па и за Русију, и да је велика грешка што се при спровођењу реформи у Русији у обзир нису узимале њене специфичности.

Надамо се да је и његов сарадник господин Божидар Ђелић свестан катастрофалних грешака које су они (Сакс и његова екипа сарадника) учинили при саветовању влада Пољске (у периоду 1991/92. године) и Русије (као саветник Анатолија Чубајса), те да то неће сада поновити у својој отаџбини. Као будући министар финансија Србије надамо се да ће мр Божидар Ђелић представљати “домаћу памет” што није био случај у Пољској и Русији, те нешто касније и у Румунији.

О улози иностраних саветника у транзиционим земљама писао сам и касније, па сам у једном краћем осврту *Од кауча у теткином стану до виле на Сењаку* (видети у књизи *Деструкција економије – књига друга*, Београд, 2011) написао:

Већина саветника који су у транзиционе земље долазили из иностранства направили су «блиставе» личне каријере, а за њима је у земљама у којима су гостовали, остајао хаос у привреди и додатно осиромашен народ. Због тога се за њих у иностраној литератури користе називи као “guest stars” (“гостујуће звезде” – алузија на артисте који привремено остављају своју трупу, да би на другом месту гостовали и добро зарадили) или “sagret-baggers” (“кофериши” – алузија на чиновнике – авантуристе који су после америчког грађанског рата масовно са Севера одлазили на Југ са једним кофером, а враћали се са огромним богатством) или “economic hit man” (“економске убице” – алузија на економске “експерте” који су спремни да за добру плату, без било каквих моралних дилема, обаве сваки посао за послодавце).

Интересантно да ће исти инострани економски саветници из владе Анте Марковића (Џефри Сакс са својим сарадницима) своје услуге нудити многим постсоцијалис-

тичким привредама у транзицији. У неким земљама ће се њихових услуга одрећи, а у неким ће оне бити прихваћене. Време је показало да су најбоље резултате постигле управо земље (на пример, Словенија) које су се одрекле њихових услуга. У земљама где су они били саветници (на пример, Пољска и Русија) постигнути су катастрофални резултати и до опоравка привреда тих земаља дошло је тек када им је захваљено на „помоћи“.

На опаску новинара (Политика, 14.10.2002) да су словеначки економисти «отерали» Џефри Сакса (својевремену мегазвезду транзиције) из Словеније проф. др Јанез Прашникар одговара: «Нисмо га баиш отерали. Он је увек радо виђен гост. Али словеначки економисти су јасно рекли да имају своје становиште које је другачије од његовог. Он је дошао у Словенију као што је ишао и у разна друга подручја. Одржао је говор у Словеначком парламенту, а ми смо после отворено у јавности рекли да није добар такав транзициони пут. Јавност је прихватила наш став. Сакс је имао став који је могао да спроводи у Монголији, али не и у Словенији.»

У Србији није присутан Џефри Сакс али ту је (после СФР Југославије, Пољске, Русије, Румуније) његов ученик Божидар Ђелић који ће после «српске октобарске револуције» од 2000. година заједно са „експертима“ Г 17 плус (Мирослав Лабус, Млађан Динкић, Радован Јелашић...) бити главни промотер економских реформи базираних на Вашингтонском договору. Божидар Ђелић овако описује почетак сарадње са Џефри Саксом (видети: Б. Ђелић, Бољи живот треба мало причекати, Профил, бр. 37/02): На Харварду сам одлазио и на часове Џефри Сакса... (који) је упоредо постао саветник и пољске (Мазјовецки) и југословенске (Анте Марковић) владе. На једном од часова он ме

је тада питао: «Ти си на –ић. Да ниси случајно из Источне Европе? Ако знаш економију – ’ајмо заједно!» Буквално већ два дана после тога смо летели за Варишаву... и непрестано сам боравио у Варишави или Београду. У наставку Божидар Белић каже: Мене наши људи увек “добронамерно” питају: А ко је то платио?... Док сам био у Русији, моје трошкове сносиле су Фордова фондација, једна финска фондација “Вајдер”, и на крају – Харвард, пошто сам био запослен као саветник Харвардовог Института за међународни развој. “А о Харвардовом Институту за међународни развој (Harvard Institute for International Development - HIID) и раду њених саветника у Русији подробно пише Џенин Ведл са Института за Европске, Руске и Евроазијске студије Универзитета Џорџ Вашингтон. Наслов и поднаслов њеног рада (“Момци са Харварда срећују Русију. Како су најбољи и најбриљантији амерички “експерти” помогли да се уништи руска привреда”) речито говори сам за себе. (Видети: Janine R. Wedel, The Harvard Boys Do Russia. How the best and brightest American “experts” helped destroy the Russian economy, The Nation, Vol.266, No.20, June 1, 1998).

Сваки додатни коментар, мислим да је сувишан.

(јануар 2012)

БЛИСТАВА КАРИЈЕРА БОЖИДАРА ЂЕЛИЋА

*Видиш, мислим добро о теби,
и желим да се понекад пробудиш усред ноћи,
и да дуго сједиш прекрићених ногу на постељи,
мучећи се кајањем и стидом. ...
Али, нека ти је Богом просто,
ниси ти бирао своју ситну душу,
дали су ти је, не питајући, дошао си на ред кад
других, бољих, није више било.
Алахеманет, човјече као и сви остали, који чине зло
али га не смишљају.
Од оних других, који зло смишљају и обрећују,
нека Бог сачува и тебе и мене.
Меша Селимовић, Тврђава*

Недавно сам се (у тексту: *Нова радна дестинација Божидара Ђелића*) кратко осврнуо на извештавање Танјуг да је *Европска банка за обнову и развој* изабрала Божидара Ђелића за члана саветодавне групе

„Од транзиције ка транзицији“ која пружа помоћ новим арапским владама у економским реформама. Тан-југ је тада такође известио да је Божидар Ђелић у писаној изјави достављеној медијима навео да се нада да ће његово искуство, стечено претходних година, не само у Србији, већ и у Пољској и Русији, допринети бољем раду саветодавне групе.

Пре неколико дана (20.05.2012) британски *Гардијан* (након *Њујорк тајмса* најчитаније онлајн издање неких новина у свету) је објавио текст: *Неолиберална катастрофа у Источној Европи представља упозорење за арапско пролеће*²⁶ из кога нам постаје јасан задатак чланова саветодавне групе „Од транзиције ка транзицији“ која пружа помоћ новим арапским владама у економским реформама, али и квалификованост Божидара Ђелића управо за такав задатак, те оправданост његове наде да ће искуство, стечено претходних година, не само у Србији, већ и у Пољској и Русији, допринети бољем раду саветодавне групе. Уместо мојих коментара мислим да је много боље да текст из *Гардијан-а* пренесем у целости.

* * *

Пита се да ли је Дејвид Камерон икада боравио у Источној Европи 90-их година. Судећи по његовим недавним тврдњама о *арапском пролећу* и међународној помоћи, британски премијер изгледа да верује да су „отворена“ и „слободна“ привреда, тј. привреда у при-

²⁶

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/may/20/eastern-europe-neoliberal-disaster-arab-spring>

ватном власништву, кључ како за економски развој тако и за успешну транзицију из једнопартијске владавине.

Сведочанства некадашњих комунистичких земља показују колико је такво неолиберално гледиште погрешно. У скорашњем истраживању под називом *Масовна приватизација, државни капацитет и економски развој у посткомунистичким земљама*, објављеном у *Америчком социолошком прегледу*, социолози са универзитета у Кембриџу и Харварду тврде да су установили директну везу између програма масовне приватизације коју је спровела око половина земаља у региону – а на које су их са одушевљењем подстицали западни економисти и финансијске институције са Запада – и економског неуспеха и корупције која је уследила. Што су темељније те државе следиле савете са Запада, и што су више приватизовале, то су ствари попримале гори ток.

Ова студија је веома опречна у односу на доминантну неолибералну реторику, која настоји да створи слику да бивше комунистичке земље цветају, по окончању једнопартијске владавине, откада су распродале своје индустрије и либерализовале своје привреде. Њени налази, пак, неће представљати изненађење за становнике тих држава, који су претрпели велико осиромашење паралелно са отварањем њихових привреда.

Дошло је до суноврата привредне активности у целом региону. Просечан пад БДП-а био је готово 30% почетком 90-их година. Источна Европа је пала у далеко дубљу кризу од Велике Депресије које су имале САД и Велика Британија 60 година раније, а за коју ни

холивудска филмска индустрија ни западни писци све до сада нису показали много интересовања. Милиони радника су због приватизације државних предузећа остали без посла. Цене основних потроштина вртоглаво су порасле после либерализације контроле цена и преузимања комуналних услуга од стране приватног сектора. Држава је изгубила знатан приход од јавних предузећа и уследио је државни стечај. *Заступамо гледиште да је избор постсоцијалистичке земље да брзо приватизује државна предузећа непосредно умањео финансијски капацитет исте, услед високе буџетске зависности од прихода од предузећа у државном власништву*, тврде аутори извештаја са универзитета у Кембриџу и Харварду.

Након огромног пустошења Источне Европе 90-их година, западна неолиберална елита сада је бацила око на арапски свет. *Западне развојне банке сада су стале у ред за поновни улазак у Египат или у случају Европске банке за обнову и развој, за улазак у Египат и друге северноафричке земље, што представља врло амбициозно проширење њеног основног мандата који је примарно био фокусиран на државе Централне и Источне Европе све од њеног оснивања 1991. године*, извештава *Bankwatch*, који прати рад европских организација за одобравање зајмова.

Иако признаје да је приватизација у прошлости можда била пребрзо исфорсирана, *Европска банка за обнову и развој* још увек прича исту причу о „слободном тржишту“ од пре 20 година. *Најнеодложнији економски проблем за многе од земаља „арапског пролећа“ и целог региона јесте немогућност развоја приватног сектора који би био независан, конкурентан*

и интегрисан са глобалним тржиштима, изјавио је председник Европске банке за обнову и развој, Томас Мироу.

Држава представља доминантну снагу у привреди, жали се Мироу, додајући: Уложићемо велики труд да то отклонимо, као што смо учинили и у некадашњем комунистичком свету. Прошлог месеца је председник Европске банке за обнову и развој посетио Тунис, земљу која је покренула „арапско пролеће“ и изјавио: *Свесни смо потреба земаља у транзицији и можемо да понудимо Тунису нашу стручну помоћ и знање и искуство.* Све што могу да кажем је: Тунисе, буди на опрезу.

Неолиберлано уверење – које пласира *Европска банка за обнову и развој* и Дејвид Камерон – да смањење обима државног власништва у привреди представља кључни део демократске реформе и да „слободна тржишта“ и „слободна друштва“ иду заједно, јесте погрешно, баш као и становиште да „структурно прилагођавање“ потпомаже привредни развој. Чиле је, уз одобравање Милтона Фридмана и Чикашке школе, под Аугустом Пиночеом, своју привреду видео као *либерализовану*, а ипак су политичке слободе тамо биле озбиљно угрожене.

Насупрот томе, Норвешка, коју је Светска трговинска организација критиковала 2004. године због високог учешћа државног власништва у економији, представља демократију за узор, и притом представља државу са једним од највиших животних стандарда на свету. Уместо да унапређује демократију и смањује корупцију, приватизација чини управо супротно. Она омогућава малој групи људи да стекне енормно бо-

гатство и моћ – само се присетите појаве олигарха у Русији 90-их година – док је већина становништва постајала све сиромашнија. Са *либерализацијом* привреде, политичка моћ, у стварности, прелази из гласачких кутија у новчанике. Да ли било ко заиста верује да се у Британији у текућој неолибералној ери, главне политичке партије повинују јавном мњењу више него у периоду од 1945-79, када је велики део привреде био у јавном власништву?

Добра је вест, разуме се, да Бурма и неколико арапских земаља одступају од система у коме једна партија има монопол на моћ. Али не дајмо да нас та вест превари, па да помислимо да је кретање у правцу *отворене привреде* део процеса демократизације, или да ће приватизација великих размера донети ишта другог до недаћа за обичан народ.

(мај 2012)

ДОСЛЕДНОСТ МЛАЂАНА ДИНКИЋА

Више од једне деценије скоро исти људи налазе се на кључним економским местима (Влада и НБС), преко којих се реализује економска политика у Србији. У почетку су они били такозвани независни експерти, а касније су постали истакнути чланови ДС и Г 17 плус. Пошто је српска привреда, у међувремену, доживела колапс сада нам, ти исти, обећавају нови модел раста у коме привлачење иностраних инвестиција заузима кључно место.

Пре неколико месеци у овом листу (*Политика*, 20.04.2010) већ сам писао да пракса земаља у транзицији, као и темељна емпиријска истраживања показују не само да иностране инвестиције нису никаква панацеја – чаробни лек – за привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза. Веће иностране инвестиције доносе мањи раст и обратно. Искуства многих земаља у свету показују да инострани инвеститори остају док могу да користе добијене стимулације, а када оне *пресуше* траже нове (веће) повластице, а ако то не добију напуштају земљу. То се десило Мађарској.

Уместо да је питање стимулација за инвеститоре Скупштина регулисала законом, Влада је без било какве расправе донела Уредбу о условима и начину привлачења директних инвестиција по којој се значајна државна средства издвајају за (углавном) иностране инвеститоре. Државне субвенције из буџета по новоотвореном радном месту износе од 2.000 до 10.000 евра, уз минималан број од 50 запослених и уз минималне инвестиције од 500.000 евра. Поред тога, предвиђено је и рефундирање улагања у инфраструктуру. Не постоји непристрасан, јавни и јасан критеријум који опредељује ко и под којим условима добија субвенцију. У пракси се поред издвајања субвенција из државног буџета, иностраним инвеститорима обезбеђивала и комплетна инфраструктура од стране локалних власти, па и ослобађања од плаћања пореза на добит у наредних десет година. Инострани инвеститор је, углавном, на име субвенције добијао више средстава него што је сам инвестирао, или је из добијених субвенција могао да, новцем српских пореских обвезника, неколико година исплаћује плате запосленим.

Недавне „варнице“ између високих државних функционера из две владајуће странке, везане за субвенције словеначком *Горењу* за фабрику у Зајечару (инвестиције *Горења* од 2,9 милиона евра, а државне субвенције по 10.000 евра за сваког од 300 запослених плус инвестирање државе у изградњу високонапонског електровода, трафо-станице, два телеоптичка кабла и система за воду), јасно су показале да одлуку о томе ко и под којим условима добија субвенције из државног буџета у суштини доноси један човек руководећи се

политичким и личним, а не економским и државним интересима.

Државни секретар министарства финансија (кадар ДС-а) у саопштењу за медије наводи да министар Млађан Динкић *настоји да приграби што више финансијских ресурса ове земље, које користи на само њему знан начин и по критеријумима само њему познатим, на штету највећег броја грађана, пореских обвезника ове државе*, те да премештањем планираних инвестиција из Ваљева у Зајечар (*Горење* – договорена субвенција по запосленом била је 3.000 евра) и Лозницу (*Голден лејди*) министар *користи буџетска средства за развијање и јачање његове политичке групације Уједињени региони Србије јер су у тим градовима градоначелници чланови УРС-а*.

Међутим, Млађан Динкић не ради ништа друго од онога што чини у континуитету од октобра 2000. године када је (како то тврде очевици, али и званичници „демократске“ власти – министар полиције у влади Зорана Ђинђића, Душан Михаиловић) уз помоћ *других цев*и и других сличних *аргумената* преузео Народну банку, па до недавног признања како је на последњим изборима обмануо грађане (руководећи се, такође, политичким и личним, а не економским и државним интересима). Јавно је обзнанио да је непосредно пред председничке изборе (2008), како би обезбедио пресудне гласове Борису Тадићу, свесно дао лажно обећање како ће сваки грађанин добити бесплатне акције у вредности од 1.000 евра.

Бивши министар правде у влади Зорана Ђинђића, Владан Батић у једном од својих последњих интервијуа (јул 2010) рекао је да је Млађан Динкић парадиг-

ма за макијавелизам без краја и граница, по коме је допуштена свака превара, свака обмана и свака лаж, да би се освојила или сачувала власт. Он је лично против Млађана Динкића поднео више кривичних пријава, а у књизи (*Две Србије*) оптужује га за умешаност у многобројне сумњиве послове (невраћање пара са Кипра, гашење четири највеће банке, злоупотребе око приватизација банака, формирање Националне штедионице под видом државне банке и омогућавање својим пајташима-тајкунима да преко Еуроаксис банке откупе акције Националне штедионице и затим их продају петероструко скупље и зарађујући на томе милионе евра, чешки дуг, сиријска нафта, прање новца преко банке у Мађарској...). В. Батић констатује да *имамо одговорно тужилаштво давно би Динкић и дружина седели на оптуженичкој клупи.*

Одобравање великих државних субвенција инвеститорима представља само један у низу погрешних потеза које повлачи актуелна власт, а који воде даљем урушавању привреде Србије и обарању животног стандарда њених, већ увелико осиромашених, грађана. Очигледно је где смо са оваквим „експертима“ и њиховом политиком стигли, а није тешко предвидети шта нас очекује уколико од њих и даље буду зависила наша судбина.

(фeбpуap 2011)

ОДРЕШЕНЕ РУКЕ МЛАЂАНА ДИНКИЋА

У недавном (13.06.2012) интервју²⁷ Млађан Динкић је потврдио да ће у *новој влади водити ресоре привреде и финансија*, те да је са коалиционом партнерима постигао договор како ће имати апсолутно одрешене руке да би систем довео у ред. То да ће имати одрешене руке не представља неку новост јер је М. Динкић у свим владама од 2000. године био у сличној улози (налазећи се на кључним економским позицијама у Влади или Народној банци, где је спроводио погубну – по српску привреду и њене грађане – економску политику). Сада, када је српска привреда на ивици колапса, је очигледно како се по њему *систем доводи у ред*.

И поред тога, М. Динкић нас годинама неуморно убеђује у изузетну успешност у свом досадашњем раду, а оно на што је посебно поносан јесте стабилан курс

---

²⁷ <http://www.kurir-info.rs/dinkic-imacu-odresene-ruke-clanak-317095>

динара и „здрав“ банкарски систем, који је скоро у целини препуштен у руке иностраног капитала. Невероватно али истинито, он покушава да докаже како може постојати стабилан новац и здраве банке у презадуженој држави у којој је привредна активност замрла, а незапосленост достигла огромне размере. Штавише, јавно је истицао да очекује да ће за то добити и Нобелову награду из економије.

За сада се не може похвалити Нобеловом наградом, али је од представника светске олигархије и крупног капитала проглашен за најбољег министра финансија на свету. То је очекивано и логично *признање* јер се у Србији више од једне деценије доследно спроводи економска политика коју протежира, и која је у њиховом интересу. Као што сам раније већ писао, економска политика која се од 2000. године спроводи у Србији реализована је у складу са Вашингтонским договором, који пре свега води рачуна о интересима светске олигархије и крупног капитала, а на штету наших грађана. Вашингтонски договор у својој суштини представља кодификовани програм економског неолиберализма којим је било потребно, у постсоцијалистичким земљама, извршити демонтажу националног суверенитета и обезбедити ефикасну контролу над владама тих земљама како би се осигурало спровођење политике која је у интересу светске олигархије и крупног капитала.

Пошто сам недавно писао о политици курса динара, сада бих нешто рекао о „здравом“ банкарском систему, који М. Динкић сматра својим великим достигнућем. Када је, као гувернер Народне банке, почињао са реформама у банкарској сфери била су позната, позитивна и негативна, искуства других земаља у транзицији, али и

чињеница да је у свим земљама чланицама ЕУ, најмање 80 процената капитала водећих банака у домаћем власништву. Наводећи негативна искуства других држава, тада сам упозоравао да банке у већинском власништву странаца неће финансирати развој, производњу, извоз, модернизацију привреде и отварање нових радних места, него ће становништву одобравати скупе кредите (по зеленашким каматним стопама) за куповину, углавном, увезених роба, те ће на тај начин остварене огромне профите на суптилне начине трансферисати у иностранство.

Ипак у Србији је одмах после петооктобарског преврата омогућен једноставан и лак улазак страног капитала у банкарску сферу чиме се желео створити и привид брзог оздрављења банкарског сектора. Да би се што боље *раскрчио простор* за улазак иностраног капитала у банкарску сферу, Народна банка је средином 2001. године покренула поступак санације четири највеће српске банке: *Београдске банке, Инвестбанке, Беобанке и Југобанке*). Оне су до тада покривале око 90% послова привреде и штедње становништва. Наивни су то схватили као жељу Народне банке да се изврши рехабилитација кључних српских банака и сачува домаћи банкарски систем који би могао да допринесе ефикасној државној стратегији економског развоја. Међутим, креатори ове *операције* имали су сасвим друге намере и не чекајући ни истек једногодишњег законског рока о санацији, Народна банка, првих дана 2002. године, доноси одлуку о покретању стечајног поступка у наведене четири банке. Тако је створен огроман слободан простор за оснивање нових банака са иностраним капиталом, које су са релативно малим оснивачким капиталом (цензус за оснивање нових банака износио је тада само

пет милиона долара) могле да преузму комплетне послове четири *угашене* банке.

Од тада банке уживају изузетно повољан третман наших монетарних власти. Добро организован платни промет пренет је на банке, па им је и по том основу омогућено остваривање значајних прихода. Банкама је такође омогућено да готово све кредитне операције обављају у страној валуту (евроизација) и тако девизни ризик пребаце на привреду и грађане, те потпуно маргинализују и обесмисле постојање динара. Банкама је допуштено да каматне стопе, марже и провизије утврђује на астрономски високом нивоу, који је и неколико пута – не процената – већи од просека у ЕУ. У Србији банке могу лако да мењају своју кредитну политику. Када каматне стопе у свету падају оне повећавају марже и на тај начин надокнађују пад базних (либор, еуролибор) каматних стопа. Када исцрпљена привреда и осиромашено становништво више нису могли да плаћају високе накнаде по банкарским кредитима, држава је притекла у помоћ и кроз систем каматног субвенционирања, на терет буџета, тачније свих грађана, омогућила банкама да и даље наплаћују лихварске камате и увећавају свој профит.

Огромни профити које банке остварују подстакао је значајан прилив шпекулативног банкарског капитала који врши притисак на инфлацију и курс динара, а који се неутралише кроз веома проблематичан механизам, репо операцијама централне банке, а преко којих банке остварују огромне профите. Каматна стопа по репо операцијама је износила ефективно и 20%). И поред свега наведеног, банке у Србији треба да плаћају порез на профит по изузетно ниској стопи од само 10%. У

Хрватској он, на пример, износи 20%.. Користећи разне пореске погодности банке у буџет Србије уплаћују ефективно најмањи порез у Европи, који је знатно нижи и, према неким проценама, он ефективно износи само око 5%. На бази свега до сада реченог, јасно је да су оваквом политиком банке више од једне деценије немилосрдно исисавале капитал привреде и грађана, па се може разумети како се привреда нашла у колапсу и зашто су грађани све сиромашнији, а банке одлично послују.

Због тога је многима тешко разумети да онај ко је за такво стање најодговорнији поново у Србији *добива апсолутно одрешене руке да систем доведе у ред*. Да је сличну шансу добио, од стране светске олигархије и крупног капитала, негде ван Србије (као његов колега Божидар Ђелић у Тунису, Либији и Египту) то не би било ништа ново. Подсетићу да сам раније већ писао да је Вашингтонски договор један универзалан програм који се реализује у интересу светске олигархије и крупног капитала, а они имају огромну финансијску моћ и у стању су да у многим земљама обликују политички и медијски простор, те наметну економску политику која њима одговара, те у складу са тим креирају и кадровска решења која ће то у пракси реализовати.

На крају, само да констатујем да истог дана када М. Динкић даје изјаву коју анализирамо у овом тексту, лидери странака СНС и СПС (са којима Динкићев УРС кроз десет дана треба да формира нову српску владу) се налазе у САД (Александар Вучић) и Немачкој (Ивица Дачић). Лидер СНС нам из САД, након сусрета у Стејт департменту,

саопштава²⁸ да је пред Србијом тежак пут и муко-
трпан посао и да ће нова влада морати да буде
спремна да уради много тога што није популарно, до-
дајући да је било речи о Косову, и да по том питању
Србију чека тежак пут.²⁹ Лидер СПС је изјавио³⁰ да је
Берлин задовољан на који начин су у коалиционом спо-
разуму Српска напредна странка, Социјалистичка пар-
тија Србије и Уједињени региони Србије дефинисани
оквирни циљеви политике нове Владе Србије, а када смо
питали да ли има проблема да идемо са једнима или
другима, овога пута се нису определили за Демо-
кратску странку и Тадића, али су нам саопштили да би
за њих проблем био само ако би у Владу ушла Демо-
кратска странка Србије.

(јун 2012)

---

²⁸ <http://www.nspm.rs/hronika/aleksandar-vucic-nova-vlada-mora-da-uradi-mnogo-toga-sto-nije-popularno.html>

²⁹ Сада је постало потпуно очигледно оно о чему сам раније већ писао (видети текст: *Поузданост носећих стубова*). Спољни акте-
ри – пре свих САД и ЕУ – нам, највећим делом, обликују политич-
ки и медијски простор и усмеравају унутрашњу и спољну полити-
ку Србије према својим интересима. Они су нам моделирали не
само владајућу, него и алтернативну, опозициону политичку сце-
ну. Због тога ће тешко и актуелна смена владајуће гарнитуре у
Србији донети неки бољитак за њене грађане. Само ће једни послу-
шници бити замењени другим још кооперативнијим (пред којима
је *тежак пут и мукотрпан посао*).

³⁰ <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Dacic-Berlin-zadovoljan-okvirnim-ciljevima-nove-vlade.sr.html>
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=13&nav_category=11&nav_id=626404

У ОЧЕКИВАЊУ НОВОГ ГУВЕРНЕРА

Док је у Скупштини Републике Србије трајала расправа о изменама Закона о Народној банци, гувернер Дејан Шошкић је поднео неопозиву оставку, па ускоро треба очекивати избор петог (по реду) гувернера Народне банке после 2000. године. Могло би се рећи да су гувернери Народне банке долазили и одлазили из разлога који имају мало чега заједничког са изузетно високим стручним квалитетима које ова функција захтева и сваки од досадашњих гувернера је био смењен или је *добровољно* подносио оставку пре рока на који је био изабран.

Подсетимо се да је Млађан Динкић одмах после *српске октобарске револуције* (2000) преузео Народну банку (многи тврде – па и први министар унутрашњих послова нове „демократске“ власти – уз помоћ *других џеви*) и сам себе поставио за гувернера, а што ће после

и озваничити нове власти.³¹ После неколико година, М. Динкић је био смењен и на његово место је доведена Кори Удовички. У Скупштини је за њен избор био одлучујући непостојећи глас који је стигао са летовања

---

³¹ У децембру 2000. године написао сам, у вези најаве постављања М. Динкића на место гувернера, следеће: *Нека од првих кључних назначења у економској сфери су доста дискутабилна. Тако мандатор будуће српске владе и председник Демократске странке господин Зоран Ђинђић изјављује да ће ДОС инсистирати на предлогу да мр Млађан Динкић буде гувернер Народне банке иако Динкићеве изјаве понекад и представнике ДОС-а “помало доводе у очајање”, али се ипак ради о “енергичном младом човеку који је уложио много труда” у демократске промене у Србији, те да му зато треба пружити шансу. Сигурно је да су велике заслуге господина Динкића за обарање старог режима, али је спорно да ли су оне и демократске (имајући у виду незаконито “освајање” Народне банке и слично). Међутим, у изјави господина Ђинђића ни речи о професионалним способностима кандидата за место гувернера. Место гувернера централне банке у свакој добро организованог држави заузимају врхунски професионалци и људи далеки од политике. То су одговорни и искусни стручњаци који никада себи не допуштају исхитрене и неодговорне изјаве које би било кога могле да “доводу у очајање”. С друге стране, “енергичном младом човеку који је уложио много труда” у промене које су се десиле у нашој земљи, мислим да би било много боље доделити нека одликовања или му дати неку политичку функцију, а никако једно од кључних професионалних места у држави. Шта ће се суштински променити уколико садашњег гувернера, који је био истакнута политичка личност старог режима, замени политички веома ангажована личност нове власти, осим што је онај био “њихов”, а овај “наш” кадар. На место гувернера Народне банке морала би да дође високо професионална и политички неутрална личност уколико желимо независну централну банку која ће бити у стању да води ефикасну монетарну политику. Мада се може дискутовати о томе да ли је господин мр Млађан Динкић, 36-годишњи асистент Економског факултета, стручно компетентан за место гувернера, политичка неутралност му се не може никако приписати. (Видети у књизи: Јован Б. Душанић, Транзиција – велика шанса али и опасна замка, Београд, 2001)*

из Бодрума. То ће касније признати и Борис Тадић. Тадашњи лидер Г 17 плус Мирољуб Лабус је преко медија поручио К. Удовички да ће *летети као кофер* кад се они врате на власт. То се убрзо и десило. За гувернера је постављен кадар Г 17 плус – Радован Јелашић, који ће касније, по тврдњама М. Динкића, бити натеран од стране Бориса Тадића да поднесе оставку. На место гувернера постављен је Д. Шошкић.

Смену гувернера сада прате бројне полемике које су углавном биле пристрасне и у великој мери исполитизоване. Индиректна полемика коју су имали први гувернер централне банке после „*српске октобарске револуције*“ М. Динкића и актуелни гувернер Д. Шошкић) далеко превазилази питање смене гувернера, па мислим да би било интересантно да се на то осврнемо.

Данас када је српска привреда доведена до колапса, држава на корак од банкротства, а већина њених грађана на ивицу сиромаштва најгласнији су, управо они који су за то у великој мери „*заслужни*“ и који су протеклих година дали свој пуни допринос у стварању и одржавању система који нас је довео до стања у коме се налазимо. Штавише, исти ти људи се годинама грчевито боре (и у томе, нажалост, успевају) да и даље остану на власти. Сада нас убеђују да ће, овога пута, бити много успешнији и да су управо они ти који ће нас извести из кризе. У исто време они који бивају смењивани тек тада нам указују на погрешну економску политику која се више од деценија спроводи у Србији, а прећуткују да су они о томе свих ових година не само ћутали него су је доследно спроводили и на тај начин *корак по корак* градили своју личну професионалну каријеру!

На овом месту нећемо писати о „заслугама“ М. Динкића за стање у којој се налази наша привреда, који је после гувернерског положаја ових дана по четврти пут у министарској фотелји (сада као министар финансија и привреде), где је како сам рече добио *апсолутно одрешене руке да би систем довео у ред*,³² него ћемо указати на његову изјаву медијима³³ везану за рад гувернера и потребу да поднесе оставку. Према његовом мишљењу *гувернер Дејан Шошкић није добро радио свој посао, те да би сам дао оставку да је на његовом месту*. М. Динкић је још рекао *да сви који говоре о евентуалној политизацији процеса избора гувернера треба да се запитају зашто је бивши гувернер Радован Јелашић својевремено од стране Бориса Тадића натеран да оде из НБС, иако је био џентлмен и рекао да је добровољно дао оставку. Нека Шошкић буде макар приближно џентлмен, као што је био Јелашић*.

Упитан, од стране новинара, да ли би функционерка Српске напредне странке Јоргованка Табаковић била добар гувернер, М. Динкић је рекао да је за ту функцију *добар свако ко је способан да направи добар тим*. Међутим, како се може видети, на званичном сајту НБС³⁴ из биографије гувернера Д. Шошкића он је био специјални саветник у Народној банци управо у време када је тадашњи гувернер М. Динкића *имао одрешене руке* и могао да направи добар тим.

---

³² <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/07/16/jovan-b-dusanic-odresene-ruke-mladana-dinkica/>

³³ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/241586/Dinkic-Soskic-nije-dobro-radio-svoj-posao>

³⁴ http://www.nbs.rs/internet/cirilica/10/10_3.html

Два дана после наведених изјава М. Динкића у листу *Политика* гувернер Д. Шошкић је објавио ауторски текст³⁵ у коме апострофира три кључне грешке економске политике у Србији после 2000. године. Прве две директно *падају на душу* М. Динкића, а то су: *апорецијација, односно прецењени курс динара од 2000. године (смањена је конкурентност домаће привреде јер су производи направљени у Србији постали скупи и на домаћем и на иностраним тржиштима, односно једноставније је било увести јефтино и већ произведено него производити у земљи и запослити грађане Србије)* и евроизација која је легализована Законом о девизном пословању донетом 2002. године (*уведена је могућности плаћања и у девизама и у динарима са валутном клаузулом на територији наше земље*). За приватизацију, трећу велику грешку економске политике, одговорност *пада на душу* М. Динкића у делу препуштања банкарског сектора у руке иностраног капитала.

Све што је у ауторском тексту написао Д. Шошкић је тачно и сигурно је да су највеће грешке економске политике учињене управо у областима из домена одговорности Народне банке. Проблем је у томе што је и он, од краја 2000. године па све до сада, био део тима који је спроводио погрешну економску политику, која у континуитету траје више од једне деценије. Као што можемо видети из његове биографије, на званичном сајту НБС, он је у време када су кључне грешке економске политике управо и начињене био специјални саветник у Народној банци, а после када се та погрешна

---

³⁵ <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Zasto-smo-tu-gde-jesmo.lt.html>

економска политика и даље доследно спроводила био је од 2003. године члан Савета НБС, те нешто касније и председник Савета НБС и са тога места (јул 2010) бива постављен за гувернера НБС.

Када је званично кандидован за гувернера НБС он је изјавио³⁶ *да, уколико буде изабран за гувернера, не треба очекивати никакве промене у вођењу монетарне политике. Тада сам написао да та његова изјава може да буде разумљива ако се има у виду да он на нову функцију долази са места председника Савета НБС-а, те је суодговоран за досадашње резултате ове изузетно значајне институције. С друге стране, ако будући гувернер заиста мисли да настави са политиком коју су водили његови претходници, то значи и да се ми, као грађани ове земље, не можемо надати никаквом бољитку.*

Нажалост, тек када је било јасно да ће бити смењен, односно присиљен да поднесе оставку на место гувернера НБС он нам је искрено рекао о највећим грешкама економске политике од 2000. године. На *душу* НБС у целости иду две, а делимично и трећа кључна грешка економске политике. О томе је више од једне деценије не само ћутао, него био (више или мање значајан, а последњих година и најзначајнији) део тима који је погрешну политику бранио и спроводио. Тако је стрпљиво градио сопствену каријеру, постепено се пењући до самог врха у НБС као специјални саветник НБС, па члан Савета НБС, па председник Савета НБС, па гувернер НБС). Што је он више каријерно напре-

---

³⁶ <http://www.naslovi.net/2010-04-12/s-media/soskic-ocuvacu-nezavisnost-nbs/1653319>

довао то је српска привреда све више пропадала, а њени грађани сиромашили.

На крају, рецимо да на званичном сајту НБС пише да је Д. Шошкић био и члан Економског савета премијера Србије. Недавно,³⁷ његов колега Стојан Стаменковић³⁸ написа да је и он члан *Економског савета премијера М. Цветковића*, али тај „савет” се сликао, састао се неколико пута и ништа конкретно није радио. Циник би рекао да то само по себи не мора да буде лоше и да су у праву они који тврде да имамо у власти велики број оних од којих би друштво имало више користи да ништа конкретно до сада нису радили, него што су били веома ревносни на својим радним местима у спровођењу погрешне политике и тако српску привреду довели до колапса, државу на корак од банкротства, а велику већину грађана на ивицу сиромаштва.

(август 2012)

---

³⁷ <http://www.politika.rs/rubrike/Sta-da-se-radi/Nas-Ekonomski-savet-nista-konkretno-nije-radio.sr.html>

³⁸ Многима је познато да је С. Стаменковић изабран за члана Економског савета премијера Србије мада је математичар по образовању, али мало коме је познато да је у време гувернера Д. Шошкића за главног економисту Народне банке Србије постављен Бранко Урошевић који је физичар по образовању. У његовој биографији пише да је *дипломирао на смеру за теоријску физику (интересовао се за теме везане за природу настанка свемира и теорију елементарних честица)* и докторирао физику, а последње године докторских студија почео је да се интересује за економију. (Видети: <http://www.ekapija.com/website/sr/page/166457>)

ПОУЗДАНОСТ НОСЕЋИХ СТУБОВА

За разлику од наше владајуће економске „елите“, која се у вођењу економске политике ослања на три стуба из Вашингтонског консензуса (либерализација, стабилизација, приватизација), владајућа политичка „елита“ у својој спољнополитичкој политици декларативно има четири стуба – Брисел, Вашингтон, Москва и Пекинг, али се у пракси суштински ослања, тачније речено везана је за два стуба – ЕУ и САД.

После „српске октобарске револуције“ (2000) нове власти су нас уверавале како ћемо сада у новом *партнерском односу* са Западом брзо остварити стабилност и развој и да то не би било могуће постићи без помоћи с њихове стране и без наше демократске власти. Данас јасно видимо како то ново *партнерство* није битно изменило однос Запада према Србији и да за њега није од пресудне важности да ли у Србији има посла с режимом Слободана Милошевића, Зорана Ђинђића, Војислава Коштунице или Бориса Тадића. Многи-ма данас све уверљивије звучи тврдња да *они не нападају Србију због Милошевића, него нападају Милошевића због Србије*.

У тим новим односима и суверенитет се морао делити „партнерски“ између спољних и унутрашњих актера. Ново *партнерство* довело је до све већег урушавања суверенитета Србије, спољне регулације и нових облика доминације и уцењивања. Сада се држава гради на новим правилима потчињавања, а механизмима спољне регулације репродукује се све слабија српска држава, која поприма карактеристике класичног протектората. Тако су спољни актери (западни „партнери“) постали саставни део унутрашње конфигурације власти, а унутрашњи актери (домаће политичке „*елите*“) долазе и силазе с власти, у великој мери на темељу спољног легитимитета. У томе треба тражити и разлог што нам наши политичари непрестано пред изборе дају лажна обећања, због којих касније не бивају кажњавани на изборима.

Због таквог *партнерства* данас смо, нажалост, сведоци да је Србија потпуно изгубила политички компас и државно достојанство. Недавно подношење, па потом повлачење српског предлога резолуције Генералној скупштини УН о Космету после саветодавног мишљења Међународног суда правде (септембар 2010) и ујдурме о (не)одласку српског представника на свечаност поводом доделе Нобелове награде за мир дисиденту из Кине (децембар 2010), најбоље показују да Србија није поуздан партнер и да нема сопствену спољну политику, те потврђује теорију да је политичко руководство Србије спремно да учини све када се на њега изврши мало већи притисак. Све је видљивије како се Србија, која је формално суверена држава, понаша као протекторат, а већина њених политичких лидера неодољиво подсећа на тужни карневал вазала. У

исто време Република Српска, ентитет у Босни и Херцеговини, која је истински протекторат, у пракси демонстрира већи степен суверености, а њен политички лидер понаша се, у већој мери, као државник.

Данас, у новонасталим условима, једна група земаља, у првом реду чланице БРИК-а, наставља да се брзо развија, а индустријске земље Запада и даље се суочавају са озбиљним економским тешкоћама. Када се баланс сила коначно померио од западних у корист нових, брзо развијајућих земаља, Србија ништа не мења у својој спољнополитичкој оријентацији.

Тако смо дошли у ситуацију да нам спољни актери – пре свих САД и ЕУ – данас, највећим делом, обликују политички и медијски простор и усмеравају унутрашњу и спољну политику Србије према својим интересима. Спољни актери су нам, према својим интересима, моделирали не само владајућу, него и алтернативну, опозициону политичку сцену. И за једне и за друге главна тачка програма гласи да *ЕУ нема алтернативу*. Без обзира је чињеница да се на Западу воде широке дискусије о томе да ли ће евро моћи да опстане због огромних економских проблема, у којима су се већ нашле неке земље чланице евро зоне (Грчка, Ирска, Португал), а то ће ускоро да задеси и друге (Шпанија, Италија, Француска...). Ових дана, лидери водећих земаља ЕУ тврде да ће нестанак евра значити и крај ЕУ. Међутим, за Србију и даље *ЕУ нема алтернативу* јер је то једино преостало од силних предизборних обећања – српска политичка „елита“ више скоро да и не спомиње очување Космета, раст животног стандарда, бескомпромисну борбу са корупцијом...

У исто време, сви важнији медији у Србији, директно или индиректно, под контролом су спољних актера, те о оваквим и сличним питањима нема озбиљније широке јавне расправе.

* * *

И без довођења у питање четири прокламована спољнополитичка стуба, може се поставити здраворазумско питање: зашто су нам важнија два *западна* од два *источна* стуба, када ЕУ и САД и у последње две деценије (да се не враћамо дубље у историју и не спомињемо светске ратове и фашистичка, али и савезничка бомбардовања наше земље – тако је српске градове на највећи православни празник Васкрс 1941. године зверски бомбардовала Немачка, а на Васкрс 1944. године *наши* Англо-Амерички савезници) отворено раде против интереса Србије и њених грађана? Деведесетих година XX века два *западна* стуба нашу земљу држале су под економском блокадом, а потом извршиле и агресију бомбардујући нас и осиромашеним уранијумом, да би на крају, и данас, играле одлучујућу улогу у дезинтеграцији државе Србије и покушајима гушења Републике Српске (извештај *Нехумана поступања са људима и илегална трговина људским органима на Косову* известиоца Савета Европе Дика Мартија садржи наводе о томе да су косовски лидери – са садашњим премијером самопроглашене државе Косово на челу – починили монструозне злочине и да су америчке и европске дипломате затварале очи над тим неделима зарад *политичке стабилности*).

Зар не би било логичније да су нам ближе Русија и Кина које нам бар не одмажу у заштити наших виталних интереса, док у исто време, САД и ЕУ отворено раде на дробљењу и слабљењу наше земље сталним претњама, уценама и казнама? Таквом политиком и оне су, у великој мери, допринеле да већина наших грађана живи све горе и горе. То постаје још невероватније данас, у новој конфигурацији геополитичке моћи, када се баланс сила померио, а и даље ће се померати, од два западна у корист два источна стуба. Како написа наш познати писац Милован Данојлић у недељнику НИН, наша такозвана елита оболела је од Стокхолмског синдрома: *Стокхолмски синдром је душевно усмерење у коме се жртва поистовећује са мучитељем, усваја његове разлоге, правда му побуде, чини све што се од њега очекује, па и оно што претпоставља да ће надређеном бити по вољи... Уместо отпора, пасивног ако је активни немогућ, духовног ако смо војно немоћни и разоружани, ми гледамо како да уђемо у вољу онима који су нас тукли по глави, док ретким пријатељима, вољним да нам помогну, гордо okreћемо леђа, проналазећи им свакојаке мане.*

Исто тако, без довођења у питање нашег кретања ка чланству у ЕУ, може се поставити још једно здраво-разумско питање: да ли се наш основни национални интерес може свести на те три речи – *ЕУ нема алтернативу*? Оставимо сада по страни чињеницу да је без-алтернативна позиција, по дефиницији, веома ризична и да би државна мудрост налагала да се *не ставља све на једну карту*, као и то да се ризици умањују тражи начин да се увек имају спремна алтернативна решења.

Озбиљне процене говоре да (уколико би се ситуација чак и повољно развијала), није реално рачунати

на наше пуноправно чланство у ЕУ у наредних десет година. То је доста дуг период у коме се (како у Србији, тако и у ЕУ) много шта може битије променити. Земље ЕУ последњих година суочиле су се са озбиљном кризом и данас се оне значајно разликују од оних од пре само неколико година, те се поставља логично питање: да ли ће ЕУ уопште постојати кроз једну деценију (када би ми, по оптимистичким проценама, требало да постанемо њен пуноправан члан), а ако и опстане, колико ће се она разликовати од ЕУ којој смо тежили и којој смо се *безалтернативно* упутили?

Промењена спољнополитичка оријентација омогућила би реализацију нове стратегије економског развоја, која би подразумевала и интензивирање економских веза са Кином. Србија би могла да буде одлична логистичка, финансијска, али и производна база за додатну економску експанзију Кине у Европу. Исто тако би могли максимално искористити погодности бесцаринске трговине са Русијом и значајно повећати наш извоз, те постати значајна база за додатну енергетску експанзију Русије у Европу. Ова сарадња била би у обојстраном економском интересу Србије, с једне и Русије и Кине, с друге стране.

У исто време, интеграција Србије у ЕУ и даље би остала један од наших циљева, али не безалтернативан. Мислим да би крајњи циљ Србије можда требало да буде привилеговано партнерство, а не пуноправно чланство у ЕУ. Актуелна светска економска криза показала је да пуноправно чланство у ЕУ не даје гаранције да се земља неће наћи у огромним економским проблемима, те да ће аутоматски доћи до солидарности међу земљама чланицама. То најбоље илуструју примери

многих постсоцијалистичких земаља – Бугарска, Румунија, Мађарска, балтичке државе, али и Грчка, Ирска, Португал, Шпанија ...

(јануар 2011)

P.S.

У недељнику *Печат* (јануар 2011) објавио сам ширу верзија овог текста под називом *Јеретичка питања о инертности и сервилности*. У истом броју недељника изашао је и интервју с нашим највећим историчарем, академиком Милорадом Екмечићем, под насловом *Ми смо за Америку народ који у себи носи опасан вирус*, у коме он, поред осталог, каже:

Данашњу америчку стратегију према Србима је формулисао Дејвид Гомперт 1994. године, у августовском броју водећег часописа за спољну политику Форџн Аферс, иза којег стоји Стејт Департмент. Гомперт је био потпредседник 'Ранд корпорације', члан Националног савета безбедности председника Буша и формално члан америчке владе, у корпорацији која иначе израђује америчку стратегију. У чланку 'Како поразили Србију' Гомперт је написао:

'Упоран економски и медијски рат против Србије мора после одређеног времена да обори београдски режим: да омогући боље решење. Индустијски слом и упропашћени животни услови морају створити притисак за промене... Изолација и беда морају произвести демократску револуцију и довести на чело вође који желе да за Србе нађу место у друштву нација. Ми морамо бити спремни да Србију држимо у карантину све дотле док не буде искорењен вирус који она у себи носи.'

Наша историјска судбина је у овој реченици да Србија у себи носи вирус светског зла. То је само на други начин формулисана филозофија Фридриха Наумана из 1916. године, да су Срби трајан европски 'реметилачки фактор'. Разлика је само у чињеници да је један члан званичне америчке владе то преформулисао да 'Срби у себи носе неки рушилачки вирус који се споља мора лечити'.

... Ми смо за америчку политику остали народ који у себи носи опасан вирус. На састанку са Изетбеговићем, 30. августа 1994. године, Туђман је требало да испуни америчко упутство које је Изетбеговић, по повратку из Вашингтона, носио. Мора се стварати савез Хрвата и Муслимана, јер Америка хоће да Хрвати и Муслимани одраде Србе на западном делу Балкана, уколико неки мирни споразум са Русима не буде могућ.

Туђман је био обавештен да у америчкој политици полазе од тога да би се, кад би Срби били руски савезници, обновио покрет отпора као у време прошлог светског рата. За њих је партизански покрет био српски национални отпор, а ако би се обновио, онда не би било довољно сто хиљада америчких војника, него пола милиона.

Србија никада не може до краја испунити америчке и западне захтеве за променама, јер су стратешка полазишта у подлози целог понашања још далеко и зависе од могућег рата с Русијом.

... Даве нас у малом забрану, где је стратешки главни противник Русија. Растачу нас изнутра, да не будемо у стању да стојимо на својим ногама. Један је глумац недавно лепо рекао да нам је војска данас као ловачко удружење. Нашу цркву цепају изнутра. Веш-

тачко српско јавно мњење, стварано од невладиних организација, одгаја регионалне елите, које би требало да замене некадашњу јединствену националну елиту.

... Док амерички стратези буду муку мучили са питањем како да униште вирус зла који Срби у себи носе, опасност за њих од герилског рата – у неком новом сукобу са Русијом – биће реална и присутна. Сав тај пантеон умних глава, вођа њихових невладиних организација и јавно српско мњење које они створе јесте паучина на ветру. Варају се амерички стратези кад мисле да ће их унутрашње растакање српске политике, културе, стила живота ослободити обавезе да на Балкан шаљу пола милиона војника, у случају неке веће кризе њихових односа са Русијом.

Недавно је (Политика, 09.06.2013) историчар др Милош Ковић са Филозофског факултета у Београду, поводом расправе о ревизији прошлости у режији великих сила, између осталог, написао:

На државницима је да разумеју суштинске промене у међународним односима, а сада и овде је, чини се, важније да се упитамо какве су то идеје водиле Србе 1914. године. Бар када се говори о тадашњим водећим припадницима српских управљачких елита, о вођи радикала Николи Пашићу, прваку самосталаца Љуби Стојановићу, вођи напредњака Стојану Новаковићу, или првим људима либерала Војиславу Вељковићу и Стојану Рибарцу, који су о томе оставили јасне трагове.

Упркос свим њиховим међусобним разликама, реч је о врло свесној и артикулисаној одлуци да се сачува сопствена, муком стечена, национална држава, да се не дозволи да у великим, суседним империјама Срби буду поново третирани као људи другог реда, као предмет националне асимилације. Свесни плебејског, уста-

ничког порекла српске државе, у отпору пред хабзбуршким, средњовековним принципом „Божјег суверенитета” позивали су се на револуционарни „народни суверенитет”; супротстављајући се држави заснованој на верској припадности и неограниченој власти владара, позивали су се на демократију, владавину права и, како се тада говорило, „човечанска права”.

Веровали су да ти принципи омогућавају сваком грађанину, сваком припаднику нације, без обзира на верско или социјално порекло, да сачува достојанство и самосвест. Демократију су, коначно, тумачили и као право сваке, па и бројно најмање нације да сачува своје право да самостално и слободно, без самопроглашених, страних татора, или сопствених тирана, доноси одлуке о сопственој судбини.

Зато у Србији, где чуда, није било ниједне значајне политичке странке спремне да прихвати позиве из кругова око Франца Фердинанда и британског публицисте Роберта Вилијама Ситон-Вотсона, да се Србија добровољно припоји „развијенијој”, „културнијој” и „уређенијој” Аустро-Угарској.

Још је необичније било то што су тадашњи водећи српски интелектуалци, школовани на најпрестижнијим универзитетима Запада, од социјалисте-радикала и франкофила Јована Скерлића, до конзервативног либерала и англофила Слободана Јовановића, суочени с непријатељством или равнодушношћу великих сила са Запада, заговарали окретање Србије ка – Русији.

Крајње је време да се запитамо: да ли би нас ови људи признали за своје потомке?

ДОМАЋИНСКА УМЕСТО БЕЋАРСКЕ ЕКОНОМИЈЕ

Тешко је разумети, лако је делати.

Сун Јат Сен (1866-1925)

први председник Републике Кине

Први кораци нове српске владе морају да буду усмерени на решавање нагомиланих текућих проблема: огромна незапосленост, пад производње и извоза, алармантна спољна задуженост, дебаланс јавних финансија... Кључна стратешка одлука коју треба одмах да предузме нова влада јесте одбацивање досадашње наметнуте и прихватање (сопствене), потпуно нова стратегије економског развоја. Управо је то, а не само решавање нагомиланих текућих проблема, предуслов да се заустави даље урушавање привреде, али и државе у целости.

Нова, сопствена стратегија, подразумевала би одустајање од погубне неолибералне економске политике, односно напуштање наметнутог атипичног модела привређивања, заснованог на тзв. *Вашингтонском договору*. Неопходно је одбацити неолибералну лудачку

кошуљу уз помоћ које се обезбеђује да локална политичка и економска номенклатура на власти служи интересима светске олигархије и крупног капитала, а не интересима сопственог народа.

Досадашњи атипичан модел привређивања, који се заснива на (рас)продаји имовине, задуживању и потрошњи (углавном, робе из увоза) и у коме се не исплати радити, производити и извозити, хитно мора да буде замењен типичним моделом привређивања у коме се све то (радити, производити и извозити) исплати. Сливовито речено, потребно је да бећарску економију (*продај, позајми и потроши*) заменимо домаћинском економијом (*произведи, акумулирај и инвестирај*).

За разлику од атипичног, типични модел привређивања има другачије постављене циљеве и у складу с тим другачију економску политику и мере и инструменте за њено остварење. Главни (основни) циљ економске политике мора да буде побољшање благостања, односно квалитета живота свих грађана, а дугорочно одрживи динамичан привредни раст уз пуну запосленост и равномерна и праведна расподела националног дохотка јесу потциљеви и претпоставка остваривања тог главног циља. Упоредо с питањем економске ефикасности, мора се истрајавати и на питању праведности јер су она међусобно условљена, пошто без праведности није могуће, на дуги, рок обезбедити ни економску ефикасност.

У складу са правилно постављеним циљевима потребно је дефинисати економску политику и мере и инструменте за њено остварење. При том је потребно полазити од властитог искуства погрешне политике и потврђених успешних искустава других земаља. Наше

искуство из последње деценије показује да смо следећи *добре услуге* међународне заједнице водили економску политику која је била у интересу светске олигархије и крупног капитала, а не сопствених грађана.

Државна администрација мора бити организована и мора радити у складу с дефинисаним политиком, циљевима, мерама и инструментима. Реформе треба отпочети реафирмацијом државе, без које није могућ ни дугорочно одрживи економски раст ни социјални развој. То је јасно потврдила и актуелна светска економска криза. Држава није проблем сама по себи, како то тврде неолиберали, него је проблем када је некомпетентна, неефикасна и неодговорна, каквом су је створили наши властодршци. Стога није решење да се због садашњег лошег рада државне администрације заговара минимизирање њене улоге, него лошу треба заменити добром државом, на чијем ће челу бити компетентна, ефикасна и одговорна власт.

Нови економски програм требало би да чини саставни део свеобухватног и конзистентног националног програма (пошто узроци наших проблема не леже само – чак ни превасходно – у сфери економије), који би требало да заустави озбиљно урушавање привреде и друштва у целости и земљу усмери ка обнови и просперитету. Због тога, добро разрађен и спровођен програм економске модернизације неће моћи да обезбеди жељене резултате уколико не буде праћен конзистентним и координираним реформама и у другим сферама друштвеног живота. Као илустрацију тога, наведимо само једну од тих сфера – спољнополитичку, која има и значајне економске импликације, о чему сам раније већ писао у претходном тексту.

Нама остаје само нада да ће у Србији, у догледној будућности, бити формирана влада, која ће обезбедити да се економска политика реализује у интересу већине грађана, а не у интересу светске олигархије и крупног капитала и једног уског компрадорског слоја који се формира у земљи. Људски је да се надамо, али поновићу оно што сам раније већ писао. Светска олигархија и крупни капитал имају огромну финансијску моћ и могућност да обликују политички и медијски простор и усмеравају унутрашњу и спољну политику многих малих држава према својим интересима. Успели су да у Србији моделирају не само владајућу, него и главну опозициону политичку сцену, па је мало вероватно да ће после ових избора нова влада зауставити даље урушавање привреде, али и државе у целости и земљу повести путем просперитета који је у интересу већине наших грађана.

На крају, рецимо да оваква пракса може да траје све док се критичан број грађана не нађе у безизлазном положају и, што је још важније, док не постане свестан истинских узрока због чега је доспео у ћорсокак, а онда се може очекивати и акција која ће имати изгледе на успех. До тада је потребно указивати на суштину проблема са којим се суочавамо како би што већи број грађана то схватио, али и разоткривати зло и неправду, не због тога да би они били дефинитивно побеђени, јер ће их увек бити у већој или мањој мери, него зато да они не би победили нас.

(мај 2012)

Други део

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА

– Казино економија –

ДОЛАРСКА АЛХЕМИЈА

– светска економска криза –

*Велика национална илузија Америке је убеђење
да се здраво друштво може организовати на
усредсређености ка трци за богатством.
Окрутна трка за богатством захватила
је цело друштво и изнурила Американце,
лишило их користи коју пружа
поверење, честитост и саосећање.
Jeffrey Sachs, The Price of Civilization¹*

---

¹ Џефри Сакс пише да је тужан што мора све ово да пише али је веома забринут стањем у својој земљи. На само неколико првих страна, ове веома обимне књиге, можемо да прочитамо и следеће: *У основи економске кризе, коју сада преживљава Америка, лежи морална криза. САД се не суочавају са краткорочним циклчним колебањима економске активности него са дугорочним социјалним, политичким и економским трендовима. САД су изградиле најконкурентније тржишно друштво у свету, али су на том путу изгубиле добротинство. Нема сумње да је у америчкој економији, политици и друштву у целини дошло до великих деформација. Америчко друштво је постало сурово и агресивно, а елита и водећи политичари показују максималну неодговорност и егоизам. Американци су раздражени, песимистички расположени и цинични. Уколико богати и моћни нису способни да се понашају достојно, морално и да показују искрено саосећање према осталом делу друштва и свету, показате се да тржиште, закони и избори нису довољни. Без обнове духа социјалне одговорности није могуће осмислити и обновити стабилну економију*

Од октобра 2000. године написао сам безброј текстова о погрешној економској политици која се води у Србији, те њеним главним реализаторима. Млађан Динкић је у актуелној влади постављен на чело новог мега министарства финансија и привреде, а са коалиционим партнерима је, како сам каже, постигао договор да има *апсолутно одрешене руке* да би систем довео у ред. Пошто је потпуно јасно шта очекује српску привреду и њене грађане и у наредном периоду (све док Млађан Динкић буде имао *одрешене руке*) мени преостаје да пишем о неким другим темама. Поготово, када комплетна нова владајућа коалиција (влада промена!?), као и њени претходници, непоколебљиво истрајава на ЕУропском путу.²

О актуелној светској економској кризи много се пише последњих година, али у тим расправама (како научним тако и у публицистичким) има много заблуда и митова који се веома вешто медијски пласирају и одржавају, а онда само масовно репродукују.³ Да би се нашли адекватни одговори на изазове са којима се свет суочио на почетку XXI stoleћа, а који су везани са актуелну глобалну економску кризу неопходно је разумева-

---

² Нажалост, показала се потпуно тачном констатација да нам спољни актери (пре свих САД и ЕУ), највећим делом, обликују политички и медијски простор и усмеравају унутрашњу и спољну политику Србије према својим интересима. Последња промена власти (2012) то одлично илуструје. (Видети фусноту 28 на страни 124 ове књиге)

³ О томе сам писао одмах по избијању светске економске кризе. (<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/dolarska-alhemija-i-kazino-ekonomija.html?alphabet=1>), а касније и у књизи: *Доларска алхемија и казино економија*, 2009.

ње суштине и основних узрока који су до ње довели, како би се могле предузети адекватне мере за њено елиминисање. У супротном, слушаћемо о све новим таласима и облицима кризе и она ће још дуго да траје и имаће све разорније последице.

* * *

Већина аутора, како у Србији тако и у свету, актуелну кризу третирају као последицу законитих колебања привредних циклуса (такозвани *Кондратјевљеви циклуси*) који су својствени капитализму *као што су земљотреси својствени геологији Земље*, односно *као прехлада или грип у организму*, а да се основни узроци мењају од једне до друге кризе. Тако се и актуелна светска криза третира као последица слома тржишта стамбених кредита у САД који је изазван дерегулацијом финансијских тржишта

Сматрам да се овде не ради о коњуктурној него системској кризи, односно не присуствујемо само једном у низу законитих привредних циклуса који ће проћи без неких већих последица *као прехлада или грип у организму*, него да се ради о много озбиљнијој системској кризи, која означава почетак завршнице једног историјски значајног хегемонистичког циклуса САД који је свој успон започео у другој половини XIX века, а тријумф достигао са завршетком два светска рата у XX столећу – који нису вођени на територији САД и у којима су њени конкуренти доживели огромна ратна разарања. Током Другог светског рата САД су постале кредитор читавом свету,⁴ који јој је своје дугове от-

---

⁴ Председник САД Ф. Рузвелт потписао је 1941. године *Закон о зајму и најму (Lend-Lease)* по коме су САД противхитлеровској коалицији продавала (и давала у најам) војну технику. До 1945.

плаћивао златом, те се у поседу САД нашло 70% светских резерви злата. Из рата су САД изашле као хегемонистичка сила на војном, политичком и економском пољу и биле у стању да одлучујуће утичу на креирање послератног устројства света према сопственим интересима.⁵

Такву хегемонистичку позицију САД су одмах употребиле за изградњу послератне архитектуре новог економског поретка (који ће одговарати њеним хегемонистичким интересима), а у чије темеље је уграђена *конструкциона* грешка чије последице су данас очигледне. Други светски рат је још трајао, а под доминантним утицајем САД створени су темељи послератног уређења међународних економских односа. На конференцији у америчком месту Бретон Вудсу (*Bretton Woods*) 1944. године, донета је одлука о оснивању Међународног монетарног фонда (ММФ) и Међународне банке за обнову и развој (садашње Светске банке). Америчка национална новчана јединица – долар постао је светски новац, а Америчка централна банка (односно Систем федералних резерви – *Federal Reserve System*), гарантовала је

године по овом закону дат је зајам у укупном износу од ондашњих 50,1 милијарду долара (700 милијарди у ценама из 2007), а од те суме највећи део (31,4 милијарде) добила је Велика Британија која је последњу рату по овом зајму отплатила крајем 2006. године. Овим законом САД су истовремено сјединиле политичку неопходност и економску корисност. Наводећи ове чињенице Дембиса Мојо (у књизи: *How the West Was Lost*, 2011) констатује да су САД из Другог светског рата изашла са огромним богатством и једино што су изгубиле то је 416.800 погинулих (од 72 милиона укупно погинулих у том рату).

⁵ Као што су после Другог светског рата САД преузеле од В. Британије лидерску позицију у свету, тако и актуелна светска криза показује почетак преласка економске моћи од Запада ка Истоку или тачније од САД ка Кини.

конвертибилност долара у злато (35 долара за једну унцу – око 31 грама – злата).⁶

Проблем се не би појавио да су САД емитовале долар у обиму за које су имали покриће у злату. Али они нису могли да одоле искушењу да (зло)употребе могућност која им се пружила, те да увоз реалних ресурса (материјалних добара) из других земаља једноставно плаћају доларима емитованим без адекватног покрића. Када француски председник Де Гол, средином 60-их година прошлог века, покушава да француске државне резерве из долара конвертује у злато испоставља се да је само мањи део емитованих долара покривено златним резервама. Убрзо после тога САД (1971. године) једнострано укидају конвертибилност долара за злато.⁷ Папир је заменио злато, односно долар одштампан на папиру (без реалног покрића) и даље је опстао као светски новац, јер су то САД, због своје економске, политичке и војне моћи, могле да наметну осталима.

Тако смо дошли у ситуацију у којој се чинило да су САД напоскон успели да пронађу чаробну формулу за вишевековне неуспешне покушаје алхемичара да створе богатство ни из чега. Американци су сада могли једноставним *штампањем* долара да долазе до огромних реалних материјалних добара из целог света.⁸

---

⁶ Крајем 2011. године једна унца злата вредела је 1.567 долара.

⁷ *Наметнут је долар а са њим и хегемонија САД. Амерички руководиоци могли су да чине шта су хтели, јер су то други плаћали. Када ситуација постане тешка, они једноставно унилатерално промене правила игре. Ово стање одлично илуструје славна изјава Дона Конелија, америчког министра финансија – Долар је наша монета а ваш проблем. (Le Mond diplomatique, српско издање, 37/08)*

⁸ За израду новчанице од 100 долара потребно је само 0,04 долара. (J.T.Wolfe, *Crisis by Design*, 2010)

Непосредно после Другог светског рата САД су ову могућност користили у мањој мери, али како *апетит долази у току јела* нису могли одолети искушењу да се остварују огромни профити *ни из чега*. Да би повећавани апетити могли бити задовољени САД су (користећи своју политичку, војну и економску силу) предузимале активне мере како би шириле зону коришћења америчког долара, било преко нових територије или нових актива трговања.

Када се (крајем прошлог века) урушио и блок социјалистичких земаља, долар се проширио и на ове територије, те након тога нових територија за даље ширење скоро да више и не постоји, а како је укупна количина материјалних актива ограничена, наступа период интензивног стварања нових актива на финансијским тржиштима.

* * *

Обим финансијских у односу на материјалне активе стално расте и достиже забрињавајуће размере. У последњој четврти прошлог столећа појављују се нове финансијске активе – такозвани финансијски деривати или изведене хартије од вредности (као што су фјучерси, опције, своп), чија се вредност изводи (деривира) не само из вредности материјалних (на пример, сировина – нафта, метали, житарице и слично) него и финансијских актива. Ако финансијске активе на тржишту капитала (акције, обвезнице) и имају неку везу са реалним капиталом, активе са тржишта финансијских деривата представљају чисту виртуелну надградњу над реалном базом.

За традиционалне хартије од вредности (акције, обвезнице) често се каже да представљају папирни или фиктивни капиталом, а финансијски деривати фиктивни

капитал другог степена⁹ који са своје стране озбиљно деформише формирање цена материјалних ресурса. То одлично илуструје огромно колебање цена на тржишту сировина. Њихове цене не одређује понуда и тражња на промптном тржишту сировина, него цене на тржишту деривата где се тргује количинама које неколико пута премашују укупну количину тих ресурса у целом свету. Стално се повећава тражња за ресурсима који физички и не постоје у том обиму, а нити за њима у тим количинама постоје потребе у материјалној сфери. Све више се губи веза између реалних материјалних актива и виртуелне трговине на финансијском тржишту која спекулантима доноси огромне профите (и то профите реално ни из чега). Финансијски деривати су постали идеалан инструмент утицаја на кретање тржишних цена којима се повећавала профитабилност спекулативних операција на финансијском тржишту. Спекуланти свој растући капитал поново улажу на финансијска тржишта (где је профитабилност знатно већа него у реалном сектору економије). На спекулативним операцијама, практично из ваздуха, створена је маса финансијских актива, која је по вредности неколико пута већа од укупне вредности реалног сектора економије. Та разлика се стално повећавала и све више надувала *ваздушни балон*.

Висока профитабилност шпекулација на финансијском тржишту довела је до тога да је постало нерентабилно инвестирати у реални сектор економије, поготово у САД где су и највеће могућности улагања на финансијском тржишту, а

---

9 На финансијском тржишту последњих година долази до веома софистицираних финансијских иновација и на тржишту се појављује велика количина не само двостепених (деривати) него и тростепених (деривати деривата), четворостепених и вишестепених финансијских актива.

инвестиције у реални сектор неатрактивне како због скупе радне снаге тако и огромних улагања како би се испоштовали високи еколошки стандарди. Огромне количине новца одливају се из производње и капитал се преусмерава из реалног у финансијски сектор привреде или се сели у друге земље са јефтином радном снагом (малих или без било каквих социјалних права) и где се не мора улагати у заштиту радне и животне средине.

Због тога је у САД последњих деценија веома изражен процес деиндустријализације и производња се пребацује у друге државе,¹⁰ пре свега, на Далеки исток (земље источне и југоисточне Азије) где је цена радне снаге и сада чак 35 пута мања него у САД. Временом су Американци овај регион претворили у своју фабрику, а себе у чудовишног потрошача.¹¹ Увозећи огромну количине роба САД ствара и велики спољнотрговински дефицит који покривају емисијом долара и доларских хартија од вредности, које са своје стране добрим делом апсорбују исте те земље које због великог извоза роба

---

10 Али као што се то десило са индустријом и услуге се све више пребацују у земље у развоју. То се масовно дешава са интернет-провајдерима, програмирањем, финансијским моделирањем, научним истраживањем, телекомуникацијама, кол центрима, интернет банкарством итд.

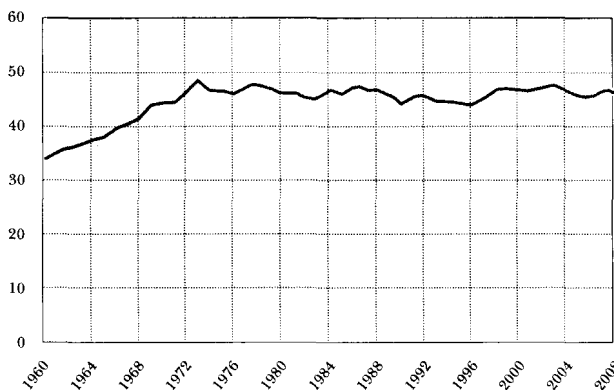
11 *Нуриел Рубини*, професор Штернове пословне школе у Њујорку, један од ретких економиста који је предвидео садашњу светску кризу, на Азијском економском форуму у Хонг Конгу изнео је податак (видети: <http://www.roubini.com/roubini-monitor/258312>) да 2,2 милијарде Кинеза и Индијаца заједно конзумирају само шестину потрошње 300 милиона Американаца. Другим речима, потрошња једног Американца је 44 пута већа од потрошње једног Индуса или Кинеза.

Садашња ситуација веома је слична ситуацији која је постојала при крају британске империје, када је Махатма Ганди рекао: *када бисмо ми трошили као Велика Британија онда би Индија, са својим огромним становништвом, брзо - као скакавци - појела цео свет.*

у САД, остварују суфицит спољнотрговинског биланса, повећавајући сопствене девизне резерве које опет држе, добрим делом, у доларима или их пласирају у доларске хартије од вредности.¹²

Али постоји и друга страна деиндустријализације САД. Са њом су се и радна места такође селила из земље и код Американаца више не долази до раста плата. У графикаону¹³ су приказане просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара (из 2009. године). Из њега се види да су просечне плате расле до средине 70-их година прошлог века када су достигле максимум и од тада стагнирају.

Просечне годишње плате мушкараца запосленог са пуним радним временом у хиљадама долара

12 Тако је међу САД и осталим делом света створена својеврсна *подела рада*. Поједностављено би се могло рећи да Америка троши робу која је произведена у другим државама, а те исте државе својом штедњом финансирају америчку потрошњу. САД остаје једино да штампају новац и на бази њега емитују све софистицираније хартије од вредности.

13 Графициони у овом тексту су преузети из књиге: Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011.

Просечне плате у САД већ дуго низ година стагнирају (због неравномерне расподеле¹⁴ оне су, сем уског слоја најбогатијих, код већине запослених све мање и мање) па су људи присиљени да се задужују поготово што су многи издаци осетно порасли (на пример трошкови здравствених услуга у периоду од 2000. до 2007 године, порасли су за 68%). Тако је за последњих 30 година дуг просечне америчке породице порастао са 50% на 138% годишњег дохотка. Економија САД је и постројена на великој и брзо растућој потрошњи и без велике потрошње она не би могла да функционише на начин како је то чинила деценијама пре тога, те је било тешко претпоставити да би се Американци једноставно помирили са ограничавањем своје велике и стално растуће потрошње.

* * *

---

14 Средином 1970-их година примања 100 најбоље плаћених генералних директора почела су брзо да расту и она су тада била 10 пута већа од просечне плате запосленог, да би већ почетком овог века она износила 1.000 просечних плата. (Jeffrey Sachs, *The Price of Civilization*, 2011). Поред тога, како пише Џон Богл (у књизи: John C. Bogle, *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005) стварна примања генералних директора су знатно већа јер у њих није урачуната маса погодности којима се подржава њихов раскошан живот, а које иду на терет компаније (коришћење транспортних средстава компаније – авиона и аутомобила – за лична путовања, одобравање повољних кредита од стране компаније који се касније често отписују, огромне исплате при раскиду уговора и исплата повећаних пензија при пензионисању, плаћање спортских ложа, раскошних апартамана, чланарина у разним клубовима и удружењима, право на огромне репрезентације и уплате за разне добротворне акције итд.).

Због тога је било неопходно додатно стимулирати потрошњу што је чињено на разне начине, а пре свега преко јефтиних и лако доступних кредита који су се нудили грађанима САД. Четврт столећа је постојала тенденције сталног снижавања каматне стопе од стране централне банке САД. Каматна стопа централне банке САД показује сталну тенденцију смањења од почетка 80-их година прошлог века (када је износила скоро 20%) да би у јуну 2003. године постепено дошла до 1% и на том нивоу се задржала више од годину дана).¹⁵ Осим јефтиним кредитима велика потрошња становништва је у великој мери подстицана и веома либералним условима под којима су се кредити одобравали, а што се лепо може видети на примеру хипотекарних кредита који су и били један од катализатора актуелне кризе.

У САД је 1977. године донет CRA закон (*Community Reinvestment Act*) који је имао за циљ свеобухватније обезбеђење кредитних потреба грађана. Овај закон је доживео многе промене и амандмане (1989, 1992, 1994) којима су банке биле охрабриване да одобравају кредите грађанима са ниским и средњим приходима како би и ови слојеви становништва обезбедили себи *кров над главом*.

---

¹⁵ Ален Гринспен (дугогодишњи први човек централне банке САД – у време владавине четири председника: Р. Регана Џ. Буша Старијег, Б. Клинтона и Џ. Буша Млађег) био је уверен да ће ниске каматне стопе омогућити нови потенцијал раста – БДП, запослености и плата, те да ће темпо раста производње напokon премашити стопу раста потрошње. Време је показало да до тога није дошло. Напротив, веома слаб раст бележи БДП (у *време економског просперитета* од 1955. до 1970. године 3,6%, *време стагфлације* од 1971. до 1980. године 3,2%, а у *време неолиберализма* од 1981. до 2010. године само 2,8%), запосленост (1,7%, 2,7% и 1,1%), а плате стагнирају. У исто време, производња се масовно сели из САД и долази до огромног увоза роба из Кине, што је још више подстакло потрошњу у САД.

Била је то својеврсна политика *својинске демократије*. Године 1995. донет је можда и најзначајнији амандман на овај закон којим је омогућена такозвана секјуритизација стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу.

Поред CRA закона (поготово после амандмана на њега донетих средином 90-их година прошлог столећа) хипотекарној кризи у САД допринела је и одлука из 1999. година којом је укинут GSA закон (*Glass-Steagall Act*) из 1933. године чиме је избрисана разлика између комерцијалних и инвестиционих банака и уведена потпуна либерализација која је комерцијалним банкама дозволила да се баве берзанским операцијама чиме су омогућене додатне неконтролисане шпекулације. Тиме је створена клима за настанак софистицираних финансијских инструмената, који нису ништа друго него опклада, односно коцкање у казину.¹⁶

Измењеном финансијском регулативом у САД омогућено је банкама да грађанима све више одобравају такозване сабпрајм (*subprime*) или другоразредне кредите. Ови кредити се одобравају клијентима са лошим кредитним рејтингом, односно онима који имају ниска и нередовна примања и лошу кредитну историју (кашњење у отплати ранији узетих кредита). Другоразредни кредити се, по правилу, одобравају уз варијабилне (променљиве) каматне стопе, а које су грађанима препоручивани и од стране тадашњих званичних државних лица.¹⁷ Другоразредни кредити се популарно нази-

---

¹⁶ Финансијска тржишта су се претворила у својеврсна казина за спекуланте, а како је упозорио Џ. М. Кејнс (у књизи: *Опита теорија запослености, камате и новца*) када је повећање производног капитала у земљи само споредан ефекат коцкања у казину, тешко је очекивати добре резултате.

¹⁷ Мада је то необично за једног гувернера, Алан Гринспен је 2004. године изашао у јавност са неславном изјавом како су власници

вају Нинџа¹⁸ (*NINJA – No Income, No Job, No Assets*) кредитима, чиме се сугерише да се ови кредити одобравају лицима, односно породицама без дохотка, посла и имовине. Ови кредити су често одобравани и без било каквог учешћа зајмопримца, те са значајним грејс периодима враћања кредита.

Маса хипотекарних кредита се убрзано повећавала, а такође и учешће другоразредних у укупној маси хипотекарних кредита.¹⁹ Поред тога, и константно смањење каматних стопа (са 20% почетком 80-их година XX века до 1% средином нултих година XXI) доведи до брзог раста хипотекарних кредита који у периоду после 2000. године бележе просечан годишњи раст од 10%. Број власника некретнина у САД константно је растао и 2005. године достигао скоро 70% укупне популације.

Велика тражња на тржишту некретнина довела је до брзог раста цена кућа и станова. Све до средине 90-их година прошлог века цене некретнина су расле само у висини стопе инфлације, да би оне у периоду 1997-2006. година порасле за 124%.²⁰ У условима брзо растућих цена на овом сегменту тржишта појављује се велики број спекуланата који куће купују у *инвестиционе сврхе* – да би их касније продавали по знатно вишим ценама. (То је било

кућа током последње деценије могли да сачувају десетине хиљада долара да су хипотекарне кредите узимали са променљивим, а не са фиксним каматним стопама. (Преузето из књиге: J.E. Stiglitz, *Freefall – America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, 2010)

¹⁸ Аналогија са древним јапанским ратницима без примања и без кућа.

¹⁹ Учешће другоразредних у укупним хипотекарним кредитима се повећало са 5% у 2001. години на 20% у 2006. години. (K. Gerardi, A. H. Shapiro, P. S. Willen, *Subprime Outcomes: Risky Mortgages, Homeownership Experiences and Foreclosures*, Federal Reserve Bank of Boston Working Papers No 07-15, 2007.

²⁰ Видети: Dambisa Moya, *How the West Was Lost*, 2011

подстакнуто и пореском регулативом којом је у овој области укинут порез на капиталну добит.) Тако се такозвани *балон некретнина* све више надувава и било је само питање времена када ће доћи до његовог *пуцања*.

Као што смо већ писали каматна стопа централне банке САД од средине 2003. године до средине 2004. године износила је свега око 1%, да би после тога почела да расте. Раст каматних стопа централне банке САД био је сигнал раста и осталих тржишних каматних стопа, па су многи потенцијални зајмотражиоци хипотекарних кредита постали опрезнији, а постојећи дужници по хипотекарним кредитима све теже могу да сервисирају своје кредите и све чешће престају да отплаћују кредите. Након периода бурног раста тражње и цена некретнина наступа период смањења тражње и пада њених цена.

После дугог периода смањења каматних стопа средином нултих година XXI века на тржишту долази до значајног раста каматних стопа.²¹ Повећање каматних стопа у условима стагнације плата у САД, те значајног пораста цена хране и нафте 2007. године, доводи до озбиљних потешкоћа при отплати изузетно великог броја хипотекарних кредита. Већ у 2007. години се појављују озбиљнији проблеми невраћања дуга по хипотекарним кредитима. Због немогућности отплате кредита хипотекарни дужници се иселавају из кућа и станова који се нуде на продају, те на тржишту долази до пада цена некретнина. У исто време, спекуланти масовно напуштају ово тржиште што додатно

---

²¹ Механизам актуелне, као и претходних финансијских криза, састојао у изненадној промени политике дугорочног снижења каматних стопа на политику брзог и значајног раста истих, како би се изазвала масовна банкротства од којих би профитирали они који овакву политику планирају и проводе. (Стариков, *Кризис – Как это делается*, Питер, 2009)

обара цену некретнина. Само за неколико месеци крајем 2007. године цене некретнина у САД су пале за 17,5%, а у неким савезним државама (Флорида) чак 50%.

Али ово је само један (може се рећи, мањи) део проблема. Много већи проблем лежи у чињеници да је вршена секјуритизација тих стамбених кредита и продаја хартија од вредности створених по том основу. Кроз веома сложен процес секјуритизације (у који је укључен велики број комерцијалних и инвестиционих банака, консалтинг кућа, маркетиншко-рекламних агенција, брокерско-дилерских фирми, рејтинг агенција, осигуравајућих кућа итд) проблематични стамбени кредити су конвертовани, односно *препаковани*²² у хартије од вредности које су биле пласиране на финансијском тржишту, а потом и *оплемењени*²³ (побољшање квалитета кредита у односу на квалитет базичне активе на којој се он заснива).

У процесу секјуритизације кредита велику улогу је имало пет инвестиционих банака (*Goldman Sachs*,

---

²² Откупљена потраживања по хипотекарним кредитима су *препакована* са другим откупљеним потраживањима по кредитима (за куповину аутомобила, за студирање...) да би се створили нови финансијски деривати – *CDO (collateralized debt obligations*, односно колатералне дужничке облигације или дужничке облигације са колатералом). Због катастрофалних последица које су ове облигације изазвале скраћеница *CDO* се често дешифрује као *Chernobyl Death Obligations*, односно *чернобилске смртоносне облигације*.

²³ Кроз процес *оплемењавања* рејтинг агенције врше процену сигурности (односно ризичности) *CDO* и оне, по правилу, добијају најбољи рејтинг (AAA), а *CDO* се и осигуравају (углавном је то вршило највеће осигуравајуће друштво *AIG*) кроз кредитне свопопе за случај неизвршавања обавеза (*credit default swaps – CDS*). *CDS* је билатерални финансијски аранжман на основу кога страна која жели да се обезбеди од ризика, страни која преузима ризик плаћа договорену премију (слично као и код полиса осигурања).

Morgan Stanley, Lehman Brothers, Merrill Lynch, Bear Stearns), два финансијска конгломерата (*Citigroup, JP Morgan Chase*), три фирме које се баве осигурањем (*AIG, MBIA, AMBAC*), три рејтинг агенције за процену ризика (*Moody's, Standard & Poor's, Fitch*) и две квазидржавне хипотекарне корпорације (*Fannie Mae, Freddie Mac*).²⁴

Значајну улогу у овом процесу имале су две федералне (савезне) квазидржавне хипотекарне корпорације Фани Меј (*Fannie Mae – Federal National Mortgage Association*) и Фреди Мек (*Freddie Mac – Federal Home Loan Mortgage Corporation*)²⁵ које су куповале кредите од банака и вршили њихово *препакивање* у хартије од вредности пласирајући их даље на финансијска тржишта. У исто време продајући те кредите, банке (уместо да чекају прилив средстава по основу отплате хипотекарних кредита у складу са дугорочним роковима доспећа) одмах добијају новац за одобрене кредите и на бази тог прилива могу одмах да одобравају нове кредите. То је отварало спиралу све нових и нових кредита и довело до велике кредитне мултипликације,²⁶ а са друге стране откуп и *препакивање* тих нових кредита брзо су

---

24 Све ове велике финансијске фирме *преживеле* су кризу 2008. године јер им је влада САД дала *инфузију* од више хиљада милијарди долара. Изузетак је била једино банка *Lehman Brothers*. Интересантно да је она и два дана пред банкротство код све три рејтинг агенције имала максималну оцену (AAA) сигурности, а што речито говори о објективности и професионалности рејтинг агенција.

25 Мада су приватизоване 1970. године остале су у блиској вези са администрацијом САД и (бивајући од државе издашно спонзорисане) реализовале су њену политику *својинске демократије*.

26 Овде се налази и одговор на често постављано питање: Од куда америчким банкама толики новац за масовно одобравање јефтиних стамбених кредита?

увешавали масу хартија од вредности емитованих на бази хипотекарних кредита.

Поред тога, продајом хипотекарних кредита банке се ослобађају кредитног ризика (ризика наплате кредита), те и не морају да воде рачуна коме одобравају хипотекарне кредите пошто ће ризик наплате пренети на купца тих кредита,²⁷ а то су углавном били *Фани Меј* и *Фреди Мек* који су чинили преко 70% секундарног тржишта некретнина у САД. *Фани Меј* и *Фреди Мек* су тај ризик (*препакивајући* кредите у хартије од вредности) са себе брзо преносили и дисперзовали на купце хартија од вредности емитованим на бази хипотекарних кредита, поготову што ове хартије кроз процес *оплеменавања* од највећих рејтинг агенција бивају високо оцењене (најчешће ААА)²⁸ и још од највећих осигуравајућих кућа осигуране од ризика. Продајом хартија од вредности *Фани Меј* и *Фреди Мек* долазе до средстава којима купују од банака нове кредите, *препакују* их у хартије од вредности и *оплемене* их продају по целом свету и тако се спирала наставља и огромни хипотекарни *балон* се све више *надувава*, а ризик лоших (*токсичних*) кредита дисперзује се широм света (на све

---

27 А овде налазимо одговор и на следеће логично питање: Како су америчке банке могле да неселективно одобравају стамбене кредите и грађанима који не испуњавају стандардне банкарске критеријуме кредитне способности?

28 У време кредитног бума приближно 60% ових хартија од вредности имају рејтинг ААА, а исти тај рејтинг обично има мање од 1% свих корпоративних обвезница. Прве хартије од вредности изгледале су много атрактивније за инвеститоре јер су предлагале знатно већу доходност него корпоративне хартије од вредности истог рејтинга. (Видети: Raghuram G. Rajan, *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*, Princeton University Press, New Jersey, 2011)

власнике хартија од вредности емитованих на бази ових кредита).

Пошто су цене некретнина константно расле у дужем временском периоду, а сам процес *препакивања* и *оплемењавања* одобрених банкарских кредита је био веома компликован за разумевање и пошто су (како оргиналне, тако и препаковане) хартије од вредности од стране рејтинг агенција високо оцењивани, а од осигуравајућих кућа и осигурани од ризика, створено је уверење да се ради о квалитетним хартијама од вредности, а уз то су носиле и високе приносе. Високи приноси уз константан раст њихове тржишне вредности имали су за последицу да сви имаоци ових хартија у својим билансима стања евидентирали раст активе, а у билансима успеха велике профите.²⁹

Књижење високих нереализованих профита (крах хипотекарног тржишта показао је да је раст актива био, у великој мери *надуван*, те да исказивани – и подељени – профити нису ни постојали), са своје стране представљали су годинама раније (све до краха хипотекарног тржишта) основу за даљи раст цена акција али и исплату великих менаџерских бонуса, те повећаних дивиденди.³⁰ Стална

---

29 То омогућава англосаксонска рачуноводствена регулатива која врши билансирање по концепту такозване фер вредности и по коме се у условима нереалних (*надувених*) цена исказују високи (нереализовани) профити, који представљају основу за исплату дивиденди и енормни раст бонуса менаџера.

30 Како пише Џон Богл (у књизи: John C. Bogle, *The Battle for the Soul of Capitalism*, 2005) *САД су, од некада традиционалних и свеобухватних стратегија заснованих на мудрој дугорочној инвестирању, преишле на стратегије засноване на глупом краткорочном спекулативном инвестирању... Дошло је до „патолошке мутације“ којом се „капитализам власника“ претворио у „капитализам менаџера“ у коме непропорционално већи део присвајају менаџери који управљају компанијама него инвеститори-акционари којима*

трка берзанских индекса и капитализације доминирала је над повећањем реалне ефикасности пословања и оријентисала је менаџере на спекулативне активности и остваривање што већих прихода у кратком року (уместо да се оријентишу на спровођење дугорочне развојне политике). У исто време и великој већини грађана (који су традиционално улагали у разне врсте финансијских актива) такође се номинално увећавало богатство и оно је било све више склоно ка повећаној потрошњи. На крају и држава је имала веће приходе од опорезивања због сталног повећања имовине, прихода и потрошње. Тако је све захватио оптимизам као масовна шизофренија, који је у потпуности замаглио слику успешности пословања свих субјеката у овом ланцу,³¹ где је огромни *балон* напумпан реално *ни из чега* давао привидну слику привредног раста.³²

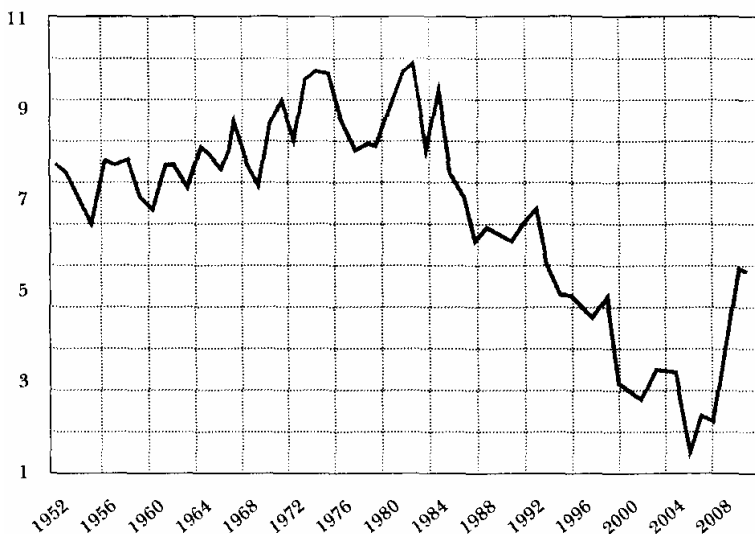
припада сав тај капитал и који на себе преузимају сав ризик инвестирања... Пошто се компанијама управља због исплата које добијају менаџери орјентација је на краткорочним променама цена акција, а не на дугорочном расту вредности компаније.

31 Како то пише професор Универзитета у Њујорку, Колин Кроуч (Colin Crouch, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, 2011) *цело друштво је постало саучесник једне неодговорне праксе.*

32 И званична статистика САД, приказујући инфлацију мањом од реалне, номинално повећава стопу раста БДП, подстиче оптимизам. Као главни индикатор инфлације, који се узима и као дефлатор БДП, користи се индекс потрошачких цена (*Consumer Price Index – CPI*). *Корпа производа* на бази кога се он обрачунава није се практично мењала већ неколико деценија, а структура америчке привреде се коренито променила. У сфери услуга данас ради око 80% запослених и скоро са тим процентом учествује у БДП. У структури потрошње услуге заузимају, из године у годину, све већи проценат и њихове цене расту брже од цена на другу потрошну робу, а индекс потрошачких цена још увек се израчунава првенствено на бази цена роба, а не услуга. Поред тога, последњих година као дефлатор БДП користи се базни индекс потрошачких цена (*core CPI*), односно индекс из кога је искључен раст цена на енергију и храну, а који

У условима јефтиних кредита и великог раста вредности финансијских актива дошло је до брзог пада штедње и повећања задуживања становништва, односно становништво је више трошило него што су била његова укупна примања..

*Учешће штедње (у %) у укупном расположивом
дохотка грађана САД*

Створен је такозвани *ефекат богатства* због сталног раста вредности aktive са којом су располагала домаћинства што је код њих стварало лажан осећај благостања и *тупио* стимулансе ка штедњи. Од 1980-их година па све до финансијског краха, долази до сталног смањења штедње чије је

су последњих година имали изузетно висок раст. Оваква *креативна* статистика је, потцењујући реалну стопу инфлације, номинално надувала БДП САД.

учешће у укупном расположивом дохотку домаћинства, у том периоду, пало са 10% на испод 2%. Исто то што се догодило на нивоу домаћинства видљиво је и код државе. Буџетски дефицит САД, од Другог светског рата па све до краја 1970-их година, по правилу, није био већи од 2% БДП, да би последњих година износио 10% БДП.³³

Када је дошло до краха хипотекарног тржишта и великог пада цена некретнина више није било могуће наставити са устаљеном праксом да се добијају кредите под залог некретнина, чија је цена, пре тога годинама брзо расла. Одједном су милиони породица схватило да је вредност њихових кућа и домова постала нижа од износа који дугују по хипотекарним кредитима, па су престали да отплаћују кредите и иселили се из својих домова. Тако су многе породице остале без некретнина, а због финансијске кризе дошло је и до смањења вредности њихових финансијских портфела, па се брзо расплинуо *ефекат богатства* настао због претходног сталног раста вредности активе са којом су располагала домаћинства, а што је код њих стварало лажан осећај благостања и подстицало склоност ка повећаној потрошњи и истовремено *тупио* стимулансе ка штедњи.³⁴ Очигледно да

---

³³ Наводећи ове податке Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*) наглашава да је у току претходне три деценије америчко домаћинство изгубило самодисциплину штедње за будућност, која је основни вид самоконтроле неопходан за стабилно благостање породице.

³⁴ Наводећи овај податак Дамбиса Мојо (у књизи: *How the West Was Lost*, 2011) истиче како су, у условима све веће задужености домаћинства да би се одржала стално растућа потрошња, многи Американци заборавили да праве разликују између поседовања (власништва) и коришћења имовине, те да живе у илузији да су они власници имовина којом се користи, а у стварности њима мало шта од те имовине реално припада јер имају огромне дугове по кредитима за куће, аутомобиле, намештај итд. Поред тога, просеч-

се више не може наставити по старом и треба трагати за решењима који ће понудити излаз из кризе која већ дуго траје и назире јој се крај.

* * *

Корени актуелне кризе као и оне из 30-их година прошлог столећа налазе се у тријумфу (нео)либералног капитализма, то јест економског дарвинизма³⁵ као права јачег, моћнијег, егоистичнијег и похлепнијег. Либерални капитализам заговара неспутано деловање тржишта и радикално повлачење државе из економске сфере. Тврди се како *невидљива рука* тржишта све поставља на своје место и доводи до тога да сваки појединац, водећи рачуна о својим интересима, у исто време доприноси благостања свих. Неолиберализам је савремена формула капитализма који се заснива на вредностима класичног либералног капитализма (на слободном тржишту, индивидуализму и приватној својини) и игнорише било какву националну особеност, социјалну одговорност, те морал и етичке принципе. Богатство мањег броја јаких и моћних (и све егоистичнијих и похлепнијих) расте на рачун сиромаштва већине у свету, где огромна маса људи остаје ван процеса рада.³⁶

но американско домаћинство има 13 кредитних картица и по 40% од њих користи кредите.

35 Роберт Френк (у књизи: Robert H. Frank, *The Darwin Economy*, 2011) тврди да ће економисти кроз сто година у одговору на питање ко је био интелектуални отац њихове дисциплине тврдити да је то Ч. Дарвин.

36 Подсећам да озбиљни аутори у свету (на пример, Карл Полањи у књизи *Велика трансформација*) сматрају да је фашизам директан и

У тражењу излаза из велике економске кризе са којом смо се данас суочили треба да пођемо од основних узрока³⁷ који су до кризе и довели и које је потребно елиминисати. То значи, пре свега, да је неопходно напустити долар као светску резервну валуту и онемогућити емитовање светског новца без реалног покрића. Поред тога, неопходно је да дође до *издувавања* балона, те да се онемогући његово поновно *надувавање* како би уместо виртуелне имали економију реалних вредности.³⁸ Због

нужан производ либералног капитализма. Такав систем организације друштва, у којем су: профит, капитал и тржиште циљеви сами за себе, човека са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу. Човек се немилосрдно и брутално измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Осећај велике неправде која влада у свету, као и личне одбачености и понижености, где се радна снага третира као и други производни инпути (било какав репроматеријал) и одсуство сигурности, односно хронични страх од неизвесности, утицали су на психичку нестабилност људи. То је директно гурнуло масе у наручје фашизма. Поред тога, и класична социолошка истраживања показала су да људи, код којих у дужем периоду пада животни стандард, који се осећају економски незаштићени и понижени и где неједнакост у друштву добија огромне размере, почињу да траже *вођу* који ће улили веру да им може обезбедити сигурнији статус и гарантовати већу праведност у друштву.

37 ОDMAХ по избијању глобалне кризе писао сам да је актуелна светска криза много озбиљнија него што се на први поглед чини, те да она није само велика економска него, пре свега, криза духовности и морала, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) на страни економије. (Видети: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/da-li-je-globalna-kriza-prevashodno-ekonomska.html>)

38 Будућа економија мора да буде економија реалних вредности. До ње се мора доћи *издувавањем* огромног балона виртуене економије, при чему ће добар део финансијских актива да *испари*. Потребно је описати све *лоше* активе и избацити из биланса

дубине ове економске кризе, али и због отпора моћних (у првом реду, САД), који су до сада имали привилеговану позицију и које се не желе одрећи, нереално је очекивати да ће то бити урађено брзо и без већих отпора.

Међутим, антикризне мере које за сада предузимају најразвијеније земље (пре свих, САД из које се криза проширила на цео свет) своде се на огромно (неколико хиљада милијарди долара)³⁹ *утупавање* свежег новца, како би се спасиле велике компаније, пре свега, из финансијског сектора, те смањење каматних стопа, како би се додатно подстакла потрошња. Светска олигархија и њени компрадори широм света убеђују нас да је то у интересу и свих нас јер

вредности које у суштини то и нису. Али то у исто време значи да ће многи остати са много мањим вредностима актива од оних са којима су рачунали да располажу. Колика је вредност њихових финансијских портфеља када су се берзански индекси *обрушили*, колики су њихови пензионери рачуни чија су средства пензионери фондови пласирали у *токсичне* хартије од вредности на финансијским тржиштима – само су нека од болних питања која себи многи постављају и покушавају да израчунају своје нагло осиромашење. Уз то многи су остали без *крова над главом* и без посла, а осталим запосленим се смањују плате. Све то ће имати велике дугорочне импликације (и то не само економске).

39 Само у последње две године у оквиру антикризних мера рефинансирања сопствених банака уз симболичне номиналне (а реално негативне) каматне стопе у САД је емитовано 1,5 хиљада милијарди долара (у том периоду и ЕУ је са истим циљем емитовано 1,2 хиљаде милијарди евра). У исто време дужници истих тих банака рефинансирају своје обавезе по све већим реалним каматним стопама и брзо падају у дужничко ропство у коме губе могућност да значајније утичу на сопствену судбину. Наводећи ове податке, познати руски академик и економски саветник председника В. Путина, Сергеј Глазјев, овакву политику назива легализованом агресијом, односно финансијским ратом за овладавање туђим реалним ресурсима. (<http://www.glazev.ru>)

је привреда САД *локомотива светске економије*,⁴⁰ која се мора спашавати по сваку цену, те да ће она потом (брзо опорављена) цео свет повући путем просперитета. Пошто је актуелна криза проузрокована управо вишком новца, ниским каматним стопама и великом потрошњом, тешко да решење може да буде оно што је био извор проблема. Због тога ове мере, посматране са глобалног нивоа, изгледају нелогичне јер ће имати учинак сличан ономе који се постиже гашењем пожара бензином.⁴¹

* * *

---

40 Ова аргументација ме подсећа на једну анегдоту коју сам слушао 70-их година прошлог века. Учитељица, сликовито на примеру железничке композиције, деци објашњавао авангардну улогу Савеза комуниста. Локомотива је Савез комуниста, путнички вагони су радни народ, сем последњег вагона у коме су непријатељи народа (дисиденти, критичари, остаци поражених снага – једном речју кочничари друштва) који стално постављају *китове* у *точкове* на нашем путу у светлу будућност. На следећем часу мали Перица, све лепо понови, наглашавајући да Савез комуниста – авангарда радничке класе, свом снагом (као локомотива) вуче цело друштво у просперитет и светлу будућност, лепо рече и ко се налази у последњем вагону, али на учитељичино подпитање (*шта би било да не постоје кочничари?*) он, уместо да каже да би много брже стигли у светлу будућност, рече: *Како нас они из локомотиве безглаво вове, да нема оних из задњег вагона који коче сви би одавно отишли у п(ровалију) м(рачну).*

41 Америчка централна банка од почетка кризе одобрава кредите практично са нултом каматом стопом, а поред тога масовно купује и америчке државне обвезнице чија сума се повећава невероватном брзином и на тај начин емитују енормне количине долара. Слична ситуација је и у случају Европске централне банке која држи каматну стопу на историјско ниском нивоу и масовно купује обвезнице држава еврозоне које су у невољама и засипа тржиште огромним количинама евра. Сада и Јапан најављује своју намеру да крене истим путем и да почне са масовним емитовањем јена. Све то може да има опасне и несагледиве последице.

Ситуација изгледа на први поглед економски нелогичном, како са становишта САД која овим мерама одржава велику потрошњу и огромним задуживањем само погоршава позицију сопствене државе, тако и са становишта Кине која пристаје да финансира такву потрошњу САД и стално повећава своје доларске девизне резерве у ситуацији када перспектива долара изазива оправдане стрепње.

Како све то објаснити?

Као што сам раније већ писао (видети текст: *Наступа ли време владавине „бизнис странке“?*) у САД постоји стално кружење људи из волстритовских у кабинет државне администрације и обратно,⁴² те се одлуке о антикризним мерама не доносе у интересу САД и њених грађана него великих финансијских компанија које добијају огромну помоћ од државе и настављају да раде *по старом систему*, а финансијску *инфузију* користе да знатно повећају профите, плате и бонусе својим менаџерима.⁴³ Неолибералну светску олигархију не интере-

---

42 Бивши главни економиста ММФ-а Сајмон Џонсон (S. Johnson, *The Quiet Coup, Atlantic Home, May, 2009*) тврди да финансијски сектор сада контролише владу САД у мери која је до сада била виђена само у неразвијеним земљама.

43 Богати и моћни су изградили систем у коме је ризик учињен заједничким, а профит само њиховим, где се остварују огромни приватни добици по основу јавног губитка, односно добит се приватизује, од стране уског круга моћних и богатих, а губици се социјализују – пребацују на масе слабих и сиромашних. Годионама су топ менаџери великих финансијских фирми примали астрономске бонусе и плате, а када је дошло до глобалне финансијске кризе велике финансијске фирме (које су кризи, у великој мери, и кумовале) нашле су се на ивици банкротства и власти САД су за њихово спасавање потрошиле хиљаде милијарди долара, да би после тога они наставили да раде *по старом систему* – улазећи и

сује судбина било које државе (па и најмоћније – САД)⁴⁴ и њених становника него само остваривање што већих профита и увећање сопственог богатства. Штавише, у систем је уграђен такозвани агенцијски ризик, односно могућност да се менаџери компанија не руководе ни интересима својих акционара (него превасходно својим личним интересима).⁴⁵

С друге стране, у Кина је (као један од битних фактора *азијског модела* развоја) нарочито изражен колективизам и хијерархијска структура друштва где постоји приоритет општих над индивидуалним интересима. Колективна свест о националном интересу и колективна спремност на жртвовање за његово остварење супротстављени су западном систему вредности у основу кога је индивидуализам и премиса о неприкосновеним правима човека која не могу бити отуђена од појединца ни под којим условима, чак ни за остваривање било каквих виших општих интереса – на пример, дугорочно одрживе динамичне привредне актив-

---

даље у све ризичније спекулације и исплаћујући себи огромне плате и бонусе.

44 Постаје све очигледније да САД последњих деценија више и не функционишу као држава него као корпорација

45 Тако нобеловац Џозеф Стиглиц (у књизи, *Freefall – America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*, 2010) пише: *Америчким корпорацијама (као и у многим другим земљама) само номинално управљају њени акционари. У пракси њима управљају менаџери који то раде у свом интересу. У многим корпорацијама (чије акције су дисперзоване на огроман број власника) већина чланова савета директора бира се по жељи менаџера, а они су природно заинтересовани да тамо буду „њихови људи“. Савет директора одлучује о висини награде менаџера, а менаџмент компанија с друге стране обезбеђује одличне накнаде за чланове савета директора.*

ност, осетаног и сталног раста запослености и животног стандарда, те обезбеђења социјалне стабилности у друштву. Управо због тога Кина максимизира обим производње, а не профит, јер то обезбеђује дугорочно одрживу динамичну привредну активност, раст запослености и животног стандарда, те стабилност у друштву. Другим речима, Кина више води рачуна о запослености својих грађана, него о томе колики ће профит остварити. На тај начин стотине милиона Кинеза из села одлазе у градове и тамо налазе радна места и осетно повећавају сопствени стандард.⁴⁶

Међутим, Кина је свесна опасности које актуелна криза са собом носи и покушава да их предупреди. Свесна неизвесности везаних за судбину долара, она покушава да у својим девизним резервама што више смањи доларско учешће.⁴⁷ Поред тога, због озбиљне

---

46 Кинези већ деценијама могу да виде како сваке године живе много боље него претходне и уверени су да ће следеће живети боље него ове и да је само питање дана када ће њихова земља постати најмоћнија држава у свету, како је то и била у релативно дугом периоду људске историје. Како наводи Дембиса Мојо (у књизи: *How the West Was Lost*, 2011) у укупном светском БДП у 1820. години Кина је учествовала са 32,4%, Европа са 26,6%, а САД са 1,8%.

47 То чини доста опрезно и поступно јер уколико би покушала да се у кратком року *отарачи* долара његов курс би вртоглаво пао и њене девизне резерве тих земаља би се у том односу реално обезвредиле. Кина (која сада има огромне девизне резерве од око 3,5 хиљада милијарди долара) се већ годинама постепено ослобађа долара купујући за њега све што се купити може. Кина већ годинама широм света (пре свега, Азију, Аустралију, Африку и Јужну Америку) улаже огромна средства и постаје (су)власник значајних ресурса (пољопривредних, водних, енергетских, рудних...). При томе, како то пише у часопису *The Atlantic* (мај 2010), *Кина то ради на начин битно различит од оног како то чине западне*

кризе у коме су се нашле земље које купују њене производе (пре свих САД), очекивани пад извоза Кина покушава да амортизује, пре свега, подстицањем унутрашње потрошње, али и експанзијом на друга тржишта (мање погођена кризом).⁴⁸ Тако Кина покушава да задржи на задовољавајућем нивоу динамику раста производње, запослености и стандарда грађана.

Као што сам на почетку овог текста истакао глобална криза означава почетак завршнице једног историјски значајног хегемонистичког циклуса САД, односно постепеног пада једне империје.⁴⁹ Међутим, не треба за-

---

земље. Кина је усмерена само на бизнис и не предлаже владама других држава гранте и условљене зајмове. Она се не меша у унутрашњу политику других држава, не говори им како треба да се понашају или какве реформе треба да спроводе. Међутим, Кине активно инвестира и у Европу и САД, па је већ у 2009. години Кине имала веће улагања у активе САД него што су то имале САД у Кину. Видети: *USA Today*, 17.01.2010). Поред тога, од развијених земаља Кина све више закупује модерне технологије и набавља савремену технику. Тако на пример, недавно је Кина купила велики број авиона у Европи, при чему је користила веома интересантну схему. Авионе је купила на кредит, а као средство обезбеђења плаћања у залог је дала доларске хартије од вредности које је имала у свом портфељу. Кина је успела да за неколико последњих година своје резерве диверзификује и скоро половину својих резерви из долара пребаци у злато или друге валуте.

48 У Кини расходи на потрошњу сада чине трећину БДП, док у Русији и Индији износи половину, а у САД три четвртине БДП. Кина реализује програм стимулисања унутрашњу потрошњу преко одобравања повољних потрошачких кредита, смањује камате по стамбеним кредитима и даје пореске олакшице при куповини многих производа (на пример, камиона и мини аутобуса) итд.

49 Закони историје показују да империје падају не сам због успона нових снажнијих сила, него пре свега због пораста декаденције изнутра, па се оне урушавају саме од себе. О тенденцији и најкреативнијих цивилизација ка самоуништењу писао је Берtrand

боравити да и поред чињенице што присуствујемо глобалној прерасподели економске моћи која прелази од Запада ка Истоку или тачније од САД ка Кини, САД су још увек најјача светска економска сила и Кина пристаје на постојећа правила игре, свесна да време ради за њу. Међутим, када Кина преузме (и учврсти) ову лидерску позицију од САД⁵⁰ може се очекивати да она наметне нова правила игре, која њој одговарају.⁵¹

Расел у уводу своје књиге *Историја западне филозофије*. Оно што се догодило у златно доба Грчке, десило се поново у Италији у време ренесансе. Традиционална морална ограничења су нестала јер су у њима видела веза са сујеверјем. То је у људима ослободило енергију и стваралаштво, што је изнедрило велики број генија, али је анархија и издајство, до које неизбежно долази услед пада морала, ослабило италијанску нацију и они су, слично Грцима, потпали под власт народа који су много мање цивилизовани од њих, али са много јачом социјалном кохезијом.

50 Већ сада земаље БРИК-а (Бразил, Русија, Индија, Кине) дају четвртину глобалног производа, а крајем ове деценије предвиђа се да ће он достићи трећину светског БДП. Кина ће од САД преузети лидерску позицију у светској економији између 2020. и 2030. године. Наводећи то главни економиста *Pricewaterhouse Coopers*, Џон Хауксворт (у студији: John Hawksworth, *The World in 2050*) предвиђа да ће 2050. године БДП земаља такозване „Велике развијајуће седморке“, а које чине земље БРИК-а – Бразил, Русија, Индија, Кине – те Мексико, Индонезија и Турска, бити за четвртину већи него БДП групе седам садашњих најразвијенијих земаља, такозване Г7 (САД, Јапан, Немачка, В. Британија, Француска, Канада и Италија).

51 Међутим, како пише Пол Брекен (професор са Јела, који се сматра једним од највећих експерта по питањима финансијског рата) највише забрињава чињеница да Кинезима није потребно ни предузимати било које конкретне мере. Полазећи из фундаменталних појмова теорије игара, да би победили њима је довољно да сачувају способност претње, а за то постоје сви неопходни

Само пре пар деценија сматрало се да смо дошли до *краја историје* (Ф. Фукујама) и да је Запад, са својим системом вредности (у центру кога су индивидуалне слободе и тржишна привреда) извојевао дефинитивну победу над другим цивилизацијама и сви треба само да копирају западно искуство да би постигли успех. Међутим, збивања последњих деценија показују да је још прерано за доношење дефинитивних закључака, те да су многи прерано отписали најстарију међу древним цивилизацијама.⁵²

Из већина објашњења које последњих година слушамо и читамо о глобалној кризи (за коју се углавном сматра да је иза нас и да се светска привреда већ опоравља од ње) није могуће схватити праве узроке које су до ње довели, нити предвидети њену дубину и трајање, те све последице које ће она изазвати. Међутим, ми смо суочени са озбиљном системском кризом и присуствујемо почетку великих геополитичких тектонских померања у светској привреди. Пред нама су озбиљни потреси и неизвесности, а то може да потраје дуже и има веома драматичне последице. Када после великих трења и судара дође до стабилизације тектонских геополитичких плоча, имаћемо сасвим нову конфигурацију светске привреде која ће се битно разликовати од оне коју смо до скоро имали.

услови – кинески капитал и наши (САД) дугови. (Наведено према: Eric J. Weiner, *The Shadow Market*, 2010)

52 Пренебрегавала се чињеница да је Кина стара цивилизација која је углавном (сем последњих пар столећа) била и најмоћнија држава света и једна од малобројних старих цивилизација која није прекинула везу са својим древним коренима, те која складно повезује дубоку древност са актуелном реалношћу и на будућност гледа кроз призму прошлости.

P.S.

На почетку овога текста дао сам мали цитат из нове књиге (*The Price of Civilization*, 2011) Џефри Сакса који је, 80-их и 90-их година прошлог столећа саветујући многе владе у постсоцијалистичким и земљама Латинске Америке, постао својеврсна светска економска мегазвезда. Његови савети владама свих земаља били су универзални и сводили су се на неопходност спровођења радикалних неолибералних економских реформи. Када је постало очигледно до чега је то довело Џефри Сакс је признао своје заблуде. Међутим, могу да претпоставим да ће на нашој расправи у АЕН, од неких мојих неистомишљеника, и Џефри Сакс бити сврстан у економисте *тање научне обавештености*,⁵³ па ћу на крају подсетити да је слично мишљење изнео доста раније и познати амерички економиста Џон Кенет Галбрајт.

Џ. К. Галбрајт је 1955. године (у време економске стабилности, а не *под налетима коњунктурних колебања*) написао књигу *The Great Crash 1929* која се од тада непрекидно објављује у великим тиражима.

---

53 *За оне међу нама који су донекле колебљивог карактера и можда тање научне обавештености то је прилика да промене, можда баш из основа, своја гледишта, како би евентуално већ у догледно време, кад се макроекономске турбуленције смире, још једном променили своја становишта и можда се чак вратили на она претходно напуштена. За оне који су научно дубље укопани, па тако мање савитљиви под налетима коњунктурних колебања, то је прилика да испоље одређену доследност и да себи и другима докажу да су аналитички увиди стабилнији од прилика на које се односе и да разумевање привредних међузависности (ипак!) превазилази довољно мучне и претеће али ипак ефемерне промене у планетарном економском и финансијском крајолику. (Љубомир Маџар, из текста приложеног за ову расправу у АЕН).*

На почетку ове књиге Џ. К. Галбрајт цитира део из последњег обраћања нацији 30-ог председника САД (1923-1929) Калвина Кулица пред Конгресом у децембру 1928. године, у коме између осталог каже: *Ни један Конгрес у историји САД, анализирајући стање нације, није се суочио са тако изванредним перспективама, као што је то случај сада. Ми се налазимо у периоду најдужег процвата земље. Председник је уверавао законодавце да они као и цела нација могу са задовољством оценити садашњост и са оптимизмом гледати у будућност, истичући да главни извор таквог огромног благостања јесте радиност и карактер америчког народа.*

Даље Џ. К. Галбрајт пише: *Једну чињеницу у двадесетим годинама морао је да примети чак и Кулиц. Она је у директној вези са америчким народом, о чијем карактеру говори са хвалоспевима. Упоредо са позитивним карактеристикама америчком народу је такође својствена неумерена тежња брзом богаћењу уз улагање минималних напора. Прво снажно сведочанство те црте карактера демонстрирано је у Флориди средином 1920-их година када је дошло до правог бума некретнина. Флоридска грозница имала је све елементе класичног спекулативног балона.*

Џ. К. Галбрајт је предвидео да до кризе сличне оној из 30-их године прошлог века, може да дође пишући да шансе за понављање спекулативних оргија су прилично велике. Нико не сумња да је амерички народ као и раније подложен спекулативним активностима. У књизи Џ. К. Галбрајт, између осталог, констатује: *Друштво, које је преокупирано искључиво питањима богаћења, има прилично мрачне перспективе.*

(март 2013)

ГРЧКА ДРАМА

*Али је новца нестало,
и стока коју имасмо у нашега је господара;
и није остало ништа да донесемо господару
својему осим тјелеса наших и њива наших.*

Зашто да мремо на твоје очи ?

*Ево и нас и наших њива;
купи нас и њиве наше за хљеб,
да с њивама својим будемо робови Фараону.*

И земља постаде Фараонова.

*А они рекоше: ти си нам живот сачувао,
нека нађемо милост пред господарем својим
да будемо робови Фараону.*

Прва књига Мојсијева 18-20; 25.

У Грчкој су ових дана вођени даноноћни преговори са представницима иностраних кредитора – тројком међународних посредника (ММФ, Европска комисија и Европска централна банка – ЕЦБ) о мерама штедње неопходним како би се обезбедио *спасилачки кре-*

дит помоћи и избегао банкрот земље. Мерама штедње захтева се смањење плата и пензија за 15% и спуштање минималне зараде за 20%, укидање 13. и 14. плате које се традиционално добијају за Божић и Васкрс (постоје и у другим земљама ЕУ – на пример, Аустрији), отпуштање 15.000 запослених у јавном сектору и укупно 150.000 у наредне три године. Стопа незапослености је крајем прошле године премашила 20%. Међународни кредитори захтевају, не само од владе, него и од лидера три највеће партије да се писмено обавезу да ће спроводити програм смањивања плата и пензија и након предстојећих (мајских) избора.

У минут до 12 пре ултимативног рока председник ЕЦБ *Марио Драги* је са олакшањем изјавио: *Пре неколико минута имао сам позив од грчког премијера Лукаса Пападимоса, који ми је рекао да је споразум постигнут и да га подржавају лидери главних странака.* Уследило је олакшање. Кредитори су задовољни, а канцеларка Немачке *Ангела Меркел* и председник Француске *Никола Саркози*, са заједничког састанка, послали су Атини *недвосмислену поруку: Грци су нам дали обећање које треба да стриктно поштују. Нема другог избора, време истиче.*

Грчким грађанима се покушава да наметне уверење како нација сада може да одахне и да је најгоре избегнуто, те да они треба да буду задовољни. Министар финансија *Евангелос Ванизелос* нагласио је да *финансијски опстанак земље у наредним годинама зависи од новог програма и време је да сви буду одговорни.* Признајући да договор предвиђа оштре мере штедње у грчким новинама се подвлачи да *другог избора није било* и да је то *једино могуће решење.* Тако финансиј-

ски дневник *Имерисија* пише да споразум *изгледа, а у суштини јесте, тешко и неиздржљиво бремене за већину Грка, али, нажалост, то је једини избор како земља не би пала у амбис.*

Већина грчких грађана не мисли тако (уз њих су синдикати и Црква) и земља се месецима суочава са штрајковима и све масовнијим демонстрацијама. За време преговора са представницима међународних кредитора демонстранти су узвикивали *Одлазите, узмите буџет и губите се одавде. Дописнику Политике један од демонстраната је рекао: Шта очекују када именују премијера који није демократски биран, а при томе је банкар? Наравно да смо бесни. Требало би да оду. Интересантно да се на демонстрацијама све чешће чују узвици: Угледајмо се на Исланд и Исланд је наш циљ.*

О Исланду ћу да пишем у неком од наредних текстова, а сада да видимо како изгледа то *једно могуће решење*, и како се дошло до политике која нема алтернативе. Размотримо то на примеру најновијих збивања у Европи, где се у главној улози налази Грчка, а као *спасилац* институције и бирократија ЕУ, уз помоћ ММФ – *цивилизованог утеривача дугова*, како то лепо каже колега Небојша Катић.

У време владавине неолибералне идеологије која проповеда апсолутну ефикасност *невидљиве руке* тржишта и потребу максималног ограничавања улоге државе, а уз то је индиферентна на категорије правичности и социјалне одговорности, богаство све мањег (а све егоистичнијег и похлепнијег) броја јаких и моћних (такозване, светске олигархије) расте на рачун сиромашења све већег броја људи у свету. У похлепи за што већим богатством створен је систем јефтиних и лако доступ-

них кредита, због којих временом долази до брзог раста задуживања приватног сектора (становништва и привреде).

Пошто такав систем не може дуго да траје, свет се 2008. године суочио са великом економском кризом која је прво довела до колапса приватног банкарског система, а онда се заборавило на ефикасност *невидљиве руке* тржишта и од државе је захтевано да спасава банке јер су оне тобоже *тако велике и значајне да се не може дозволити њихов банкрот*. Од државе је тражено да се задужује и да огромна финансијска средства уложи у санирање приватних банака. Тако је држава, парама пореских обвезника, покривала губитке приватних банака које су годинама, пре тога, исказивале рекордне профите на бази којих су исплаћивани огромни бонуси и велике дивиденде.

Тиме су губици приватног сектора, добрим делом, пребачени на плећа државе и проблем се преместио из једног дела економије у други. Када је проблем премештен са приватних на државне дугове, неолиберали су поново постали гласни и поново агресивно проповедају своје познате догме. Тврде да је проблем увек и једино у држави и јавној потрошњи, а никада у приватном сектору и приватној потрошњи.

Државе постају презадужене, захваљујући и санирању приватних банака, и онда на сцену ступају кредитори који се нуде као спаситељи. Интересантно да се и тада од презадужених држава тражи да наставе са програмима подршке банкама (грчке државне гаранције банкама у време кризе премашиле су износ од 100 милијарди евра), повећавају војне расходе у корист НАТО (Грчка је 2010. године од Француске купила војне фре-

гате у износу од 2,5 милијарди, а од Немачке подморнице за 5 милијарди евра) итд.

У исто време, од презадужених држава се захтева да својим грађанима наметну ригорозне мере штедње, да под хитно распродају преосталу државну имовину, те да добровољно пристану на одређени вид протектората, односно да многе државне ингеренције предају у руке светске олигархије. Када је претходни грчки премијер само наговестио да би можда на референдуму грчки народ требао да се изјасни о својој судбини, изазвао је бес светске олигархије и био, по кратком поступку, замењен чланом *европске владе Goldman Sachs-a*, како је то написао париски *Le Monde*).

Од грађана се тражи да све више *стежу каиш*, а и поред тога и *издашне помоћи* из иностранства дуг се не смањује него се из године у годину повећава. Тако је, према подацима Европске комисије, спољни дуг Грчке са 142,8% у 2010, порастао на 157,7% у прошлој, а процена је да ће он наставити да расте и у овој (2012) години износиће 166,1% БДП.

Тешко је наћи здраву логику у томе да се од грађана тражи ригорозно *стезање каиша*, а да то у исто време доводи до пораста, а не смањивања задужености.

(фебруар 2012)

ХОЋЕ ЛИ СЕ ШИРИТИ „ИСЛАНДСКИ ВИРУС”

Исланд је 2008. године био ударна вест у свим светским новостима јер је његов банкарски систем доживео колапс који је (имајући у виду величину економије) био, до сада, највећи банкарски слом у историји. Банкарски систем ове земље, углавном су чиниле, три банке – *Landsbanki*, *Kaupthing* и *Glitnir*. О томе шта се после тога десило мало се пише, јер то може бити опасан вирус који би могао да масовније *инфицира* мале, слабе и сиромашне, од чега их велики, моћни и богати настоје по сваку цену да *заштите*.

Исланд је најбољи пример до чега може да доведе само пет година примене чисте неолибералне економске политике, чак и у земљи која је пре тога била за пример. Деведесетих година прошлог и првих година овог века Исланд је био богата и стабилна земља, у самом врху европских земаља по високим стопама раста (4% годишње) и малој незапослености (1%), а по индексу хуманог развоја УН је делио (са Норвешком) челну позицију у свету.

У складу са неолибералном доктрином у 2003. години су приватизоване исландске банке и извршена је либерализација у овој области што је омогућило несметану и неограничену похлепу приватних банкара, а што ће на крају довести до њиховог колапса. Исландске банке су масовно привлачиле депозите из иностранства преко својих филијала – интернет банака нудећи релативно високе (око 6%) каматне стопе. Тако је *Landsbanki* имала у Великој Британији више од 300.000 клијената, са депозитима у износу од 5 милијарди евра, а у Холандији 125.000 клијената и 1,7 милијарди евра. Подсетимо се да Исланд има укупно само 320.000 становника.

Убрзо по избијању светске кризе, због ризичних берзанских спекулација – великих пласмана у „токсичне“ хартије од вредности, исландске банке су доживеле колапс. Тржишна капитализација исландске берзе (на којој су акције банака чиниле 60% активе), пала је за више од 90%, а вредност исландске круне изгубила је 85% своје вредности у односу на евро. Владајућа социјалдемократска коалиција почела је преговоре о вишемилијардском (евро) задуживању у иностранству, како би спасила исландске приватне банке. Економска ситуација у земљи се убрзано погоршавала и људи су масовно излазили на демонстрације протестујући против халапливих банкара који су земљу довели у такво стање али и против неодговорних политичара који су то дозволили, а сада још хоће да спасавају приватне банке новцем пореских обвезника. На крају је (јануар 2009) влада била присиљена да поднесе оставку.

Нова лева коалициона влада осудила је дотадашњу неолибералну економску политику, али је под-

легла притиску иностраних кредитора и наставила да преговара о узимању нових кредита како би покрила губитке приватних банака, што је изазвало поновно незадовољство грађана. Незадовољство је кулминирало у моменту када је јануара 2010. године, Парламент усвојио закон према коме држава преузима обавезу да намири дуговања пропалих исландских банака према клијентима из В. Британије и Холандије. То је у суштини значило да би сваки Исланђанин на себе преузео обавезу да плати 18.000 евра због похлепе и неодговорности приватних исландских банака и њених иностраних кредитора.

Под јаким притиском грађана председник државе је искористио своје уставно право и није потписао тај закон, те је препустио грађанима да се на референдуму изјасне да ли хоће на себе да преузму обавезе приватних банака. Уследио је огроман притисак из иностранства. ММФ је запретио да ће земљу лишити било какве помоћи. Британски министар лорд Мајнерс је упозорио да ће одбацивање закона усвојеног у Парламенту имати дугорочне последице, додавши да ће у том случају *Исланд јавно показати да не жели да буде део међународног финансијског система, да има приступ међународним и националним фондовима других земаља, те да није сигуран бизнис партнер*. Те и многе друге претње које су упућиване Исланду на крају је прокоментарисао и њен председник: *Нама говоре да уколико не прихватимо услове међународне заједнице да ћемо постати Кубом. Но уколико се ми са тиме сагласимо – постаћемо Хаити*. После свега, марта 2010. године на референдуму огромна већина (преко

90% грађана) изјаснила се против закона који је усвојен у Парламенту.

У јуну 2010. године Врховни суд је одлучио да су кредити са валутним клаузулама незаконити, а пошто је у време кризе дошло до енормног раста курса евра, грађанима је на овај начин у великој мери смањено кредитно оптерећење. Поред тога, најзадуженијим слојевима грађана отписан је дуг по кредитима, тако да су интереси (поготово најугроженијих) грађана стављени испред интереса банкара.

* * *

Исланд је у пракси успешно демонстрирао да не постоји само *једно могуће решење* према коме се мора беспоговорно повинovati диктату моћних и богатих, те да увек постоји алтернатива. Он је урадио управо оно што је у потпуној супротности са владајућим неолибералним догмама. Када су друге државе спасавали приватне банке пребацујући на грађане (пореске обвезнике) терет њених огромних губитака насталих због њихове похлепе и неодговорности, Исланд је извршио национализацију и из здравог дела њених актива формирао нове банке, а остатак актива оставио у *старим* банкама и пустио их да банкротирају. Када су друге земље, због кризе, скраћивале јавне издатке за социјалну сферу Исланд је раширио мрежу социјалне заштите како би у тешко време ублажила проблеме најугроженијих слојева становништва. У условима озбиљне кризе са којом се Исланд суочио уведене су привремене рестрикције у кретању капитала са иностранством, док су друге земље нудиле огромне олакшице како би привукле иностране инвеститоре.

Поред тога, Исланд је покренуо судске поступке (а за одбеглим расписао међународне потернице) не само против кључне личности из приватног сектора који су одговорни за крах банака, него и против политичара (укључујући и бившег премијера) који су дозволили неодговорно понашање банкара. И можда најважнија лекција коју пружа пример Исланда јесте да је могуће и малим државама да одбаце неолибералну *лудачку кошуљу* уз помоћ које се обезбеђује да локални политичари служе интересима светске олигархије и крупног капитала, а не интересима сопственог народа.

Исланд је на тај начин избегао катастрофу коју су му сви предвиђали и није се помирио са догмом како *другог избора нема* осим да се удовољи захтевима светске олигархије и да држава социјализује губитке приватних банака и њихове дугове према међународним кредиторима (инвеститорима – како се то на неолибералним језику каже) пребаци на плећа грађана (пореских обвезника). За разлику од Грчке (и других европских држава захваћених дужничком кризом – Ирска, Португал, Шпанија, Италија ...) где постоји привредна стагнација или пад, Исланд бележи економски раст, незапосленост се после *кризног шока* смањује и сада је испод 5% (у другим земљама које су у дужничкој кризи она је двоцифрена). У овој години се очекује суфицит државног буџета за разлику од других држава које предузимају радикалне мере штедње (пре свега, отпуштајући запослене и смањујући плате и пензије) како би смањиле буџетске дефиците.

На крају, што је можда и најважније, Исланд је у време светске економске кризе успео да заштити најугроженије слојеве становништва побољшавајући сис-

тем социјалне заштите, за разлику од већине других земаља у којима је терет кризе (са моћних и богатих који су кризу и изазвали) највећим делом пребачен на обичне грађане.

Очигледно је да се светска олигархија и крупни капитал плаше да се *исландски вирус* не прошири и на друге земље и то је један од разлога због чега се о искуству Исланда не пише у средствима јавног информисања — која су, скоро у целости, под њиховом контролом или директно у њиховим рукама.

(фебруар 2012)

ПОСЛЕ ГРЧКЕ НА РЕДУ ЈЕ ШПАНИЈА – НЕКА СЕ ПРИПРЕМИ ИТАЛИЈА

*Ми смо на домаку глобалне промене.
Све што нам треба је једна права и велика криза
и нација ће прихватити нови светски поредак.*
Дејвид Рокфелер

После Грчке, у којој су грађане довели до очајања, шпекуланти су себи одабрали нову озбиљнију европску жртву – Шпанију, а припремају се на још већи *залогај* – Италију. Данас (03.07.2012) смо могли да прочитамо агенцијску вест да инспектори *тројке* кредитора (Европске уније, Европске централне банке и ММФ) данас стижу у Атину да би проверили да ли се Грчка придржава строгих мера штедње које су јој наметнуте. Портпарол владе у Атини *Симос Кедикоглу* изјавио је да је програм штедње контрапродуктиван, те да ће грчка влада инспекторима кредитора представити *алармантне податке* о рецесији и незапослености.

Данас смо такође могли да прочитамо да је италијански премијер *Марио Монти* изјавио, пре састанка са немачком канцеларком *Ангелом Меркел*, да је за Италију важно да јој буду омогућене позајмице по нижим каматним стопама, али је и нагласио да Рим не тражи финансијску помоћ за спасавање.

Подсетимо се да су из Шпаније у последњих годину дана такође стизале вести да јој неће бити потребна финансијска помоћ за спасавање, да би пре месец дана Шпанија постала четврта земља ЕУ (после Грчке, Ирске и Португала) која је затражила финансијску помоћ и муњевито од својих европских партнера добила начелну сагласност за 100 милијарди евра како би спасила своје банке. И поред обећане помоћи премијер Шпаније *М. Рахој* је изјавио да ће ова земља остати заглављена у дугој рецесији и наредне три године, те да ће још више Шпанаца изгубити посао, а већ је сваки четврти радно способан становник незапослен, а међу младима незапосленост износи чак 52%. Подсећам да је непосредно пред глобалну кризу, у 2007. години, незапосленост у Шпанији била једноцифрена.

Увођењем заједничке валуте – евра каматне стопе у еврозони су се знатно уједначиле, односно у земљама које су пре тога имале слабије националне валуте (Португалија, Грчка, Шпанија, Ирска) су осетно смањене и у њима долази до брзог раста задуживања, пре свега, приватног сектора. Банке се задужују у иностранству и домаћој привреди и становништву масовно одобравају кредите. Конкретно у Шпанији долази до правог бума у станоградњи. У деценији пред кризу цене некретнина су удвостручене, а у неким областима и утростручене. Овакав тренд није могао бити дугорочно

одржив и са избијањем глобалне кризе дошло је до драстичног пада цена некретнина и банке су све теже могле да поврате средства одобрена за стамбене кредите. Поред тога, многе европске (па и шпанске) банке су се полакомиле на високе каматне стопе, те су добар део својих пласмана усмерили на куповину финансијских деривата емитованих на бази америчких хипотекарних кредита и по том основу забележиле велике губитке.

Приватни банкарски сектор Шпаније нашао се у великој кризи па пошто се (у складу са, још увек, владајућом мантром – коју заступа и премијер *М. Рахој*) банкротство банака не сме дозволити ни по коју цену, држава је уложила огромна средства за њихово спасавање. Само за спасавање четврте по величини банке у земљи – *Банкиа* држава је уложила прво 4,5, а затим још 19 милијарди евра. Преузимајући на себе губитке приватног (банкарског) сектора држава повећава своју задуженост и то под све неповољнијим условима. Сада доходност по дугорочним државним обвезницама Шпаније достиже 6,5%, а у исто време она на сличне обвезнице Немачке износи 1,3%.

Спасавајући посрнуле приватне банке и плаћајући огромне камате по државним обвезницама Шпанија значајно повећава јавни дуг. Поред тога, држава је морала у условима глобале кризе у земљи да подстиче укупну тражњу преко повећања стимулирајућих расхода и смањења пореза. Помоћ је пружана и великом броју људи који су остали без посла. Све то је довело до пораста дефицита државног буџета. Сада сви говоре о неодговорности државе која има велики јавни дуг и дефицит државног буџета.

Шпанска држава се у периоду који је претходио глобалној кризи веома рационално понашала: није имала дефицит државног буџета и имала је релативно низак јавни дуг. Према званичним статистичким подацима ЕУ, Шпанија је у периоду 2000-2007. година (у просеку) имала суфицит државног буџета од 0,3%. У истом периоду Немачка је имала дефицит од 2,2%. У 2007. години, односно години пред избијање глобалне кризе, према подацима ММФ-а, висина јавног дуга у односу на БДП у Шпанији је износила 36,1, а у Немачкој 65 одсто. Случај Шпаније је одлична илустрација како се приватна банкарска трансформише у државну дужничку кризу.

Шпанија ће од Европе добити 100 милијарди евра како би спасила своје банке али ће шпанска влада, која је гарант споразума, сносити сву одговорност за одобрена средства. Пошто ће помоћ бити исплаћивана у фазама Брисел има механизме принуде да се преузете реформе наставе, а они подразумевају повећање ПДВ-а, реформу пензијског система, смањење издвајања за здравство и образовање, реформа радног законодавства и слично. То преведено са орвеловског новоговора на разумљив језик значи, даље осиромашење грађана, смањење пензија, скупље лечење и школовање, смањење радних права) и слично. Све ово је у складу са неолибералном идеологијом која инсистира на смањењу јавног сектора, те што већој приватизацији здравства, образовања, социјалне заштите, комуналних служби...

Свака озбиљнија анализа, па и пример Шпаније, показује да је погоршање јавних финансија симптом, а не узрок кризе, али ми стално слушамо једну те исту мантру: државе које се налазе у кризи морају да смање

дефицит државног буџета, смање јавни дуг и спроведу структурне реформе. У исто време видимо да земље које се придржавају ових препорука своје грађане излажу огромним одрицањима и страдањима, а криза се само продубљује кроз даљи раст незапослености, пад стандарда, привредну стагнацију, све већу задуженост итд.

Оно што посебно забрињава јесте да се највреднији ресурс друштва – људски капитал – тако олако разбацује и уништава. Жртвују се цела поколења због похлепе релативно уског слоја богатих и моћних. Данас више од половине младих Шпанаца (од којих многи са факултетским образовањем) је незапослено. Због армије незапослених, и они који имају среће да нађу посао у страху су да лако могу да га изгубе, а за њега од послодаваца добијају мизерне плате. Већи део младих је незапослена, а они су у узрасту који је најкреативнији, када знања стечена школовањем треба да реализују у пракси, када треба да се добију одличне радне навике, да се самопотврде и добију самопоуздање.

Ако се и даље буде истрајавало на овакој финансијској *помоћи* може се очекивати да буду уништаване једна за другом државе Европске уније и да ред дође и на последњу – Немачку која је управо главни заговорник програма оштрих мера штедње. Како је то рекао и професор *Јозе Менцингер* (у интервију за *Глас Српске*) криза је стварана скоро четири деценије, колико траје прерасподела БДП-а у корист капитала, а на штету рада и пребацивање производње у земље са ниским надницама. Штедња која је била већа од инвестиција користила се за приватизације и спекулације. Потражња је због тога све више одржавана кредитима и

новим финансијским производима. Амерички токсични папири само су иницирали почетак краја неодрживог развоја, а још увек се не види разлог за оптимизам, јер нема промена у светском економском поретку.

Ипак, дуготрајност кризе и социјалне тензије које постају драматичне у све већем броју земаља (не само сиромашних него и оних које су деценијама знале само за просперитет) могу убрзо да доведу до изнуђених решења. Питање је само времена када грађани многих земаља више неће бити спремни да *стежу каише* и живе све лошије, у условима вишегодишње привредне стагнације и раста незапослености и када се задуженост њихових држава упркос великим одрицањима (и поред *великодушне помоћи* кредитора) све више повећава.

(јул 2012)

НАСТУПА ЛИ ВРЕМЕ ВЛАДАВИНЕ „БИЗНИС СТРАНКЕ“ ?

*Имаћемо светску владу
свидело се то вама или не.
Само је питање да ли ћемо то постићи
освајањем или пристанком.*

Рене Варбург,
саветник за спољне послове Б. Клинтона

После банкротства банке *Lehman Brothers* (јесен 2008) тадашњи министар финансија у влади *Џ. Буша* – *Хенри Полсон*, гувернер централне банке – *Бен Бернанка* и први човек Федералне резервне банке Њујорка – *Тимоти Гajtнер*, упозорили су да земљи прети економска катастрофа уколико се крупним финансијским фирмама одмах не пружи огромна финансијска помоћ. Са тиме су се одмах сагласили председник *Џ. Буш* и тек изабрани (још не ступивши на дужност) нови председник *Б. Обама*, а после тога и Конгрес. Конкретан план помоћи крупним финансијским фирмама (ко ће добити

средства, у ком износу и под којим условима) направили су *Х. Полсон* и *Т. Гајтнер*. Касније ће се сазнати да им је главни консултант био први човек банке *Goldman Sachs* – *Лојд Бланкфајн*.⁵⁴

*Х. Полсон*⁵⁵ је пре доласка на место министра финансија био на челу банке *Goldman Sachs* (1999-2006), а *Т. Гајтнер* је на место првог човека Федералне резервне банке Њујорка дошао захваљујући *Роберту Рубину*, који је био министар финансија у администрацији *Б. Клинтона* где му је *Т. Гајтнер* био заменик. *Р. Рубин* је раније (70-их година) био на челу банке

---

⁵⁴ За санацију посрнувших банака одмах је „великодушно“ одобрено 700 милијарди долара кроз *Програм откупа токсичних актива*, односно TARP (*Troubled Assets Program*). *Х. Полсон* ће за свога главног оперативца за реализацију TARP програма поставити *Нила Кашкарџа*, високопостављеног функционера из *Goldman Sachs-a*.

⁵⁵ Како пише Џон Т. Волф (у књизи: *J.T.Wolfe, Crisis by Design, 2010*) *Х. Полсон* је (као први човек *Goldman Sachs-a*) био кључна личност која је 2004. године Комисију за хартије од вредности убедила у додатну дерегулацију финансијских тржишта што је омогућило емитовање *токсичних актива*, а затим ће као министар финансија САД поделити стотине милијарди долара како би спасавао оне са *Волстрит-а* којима је пре тога продавао *токсичне хартије од вредности*. И све то – на рачун пореских обвезника. У истој књизи пише и да је *Х. Полсон*, у моменту када је криза почињала, изјавио *Ројтерс-у* (01.08.2007) да на проблем *другоразредних хипотекарних кредита* не треба обраћати пажњу и да је *глобална економија* тако јака каква је била и претходних деценија. (Два месеца после почиње крах који ће уништити хиљаде миларди долара). *Ројтерс-у* је такође (21.07.2008), после првих банкротстава мањих банака, изјавио да је *банкарски систем сигуран*. (У наредних годину дана банкротирало је 90 банака). У интервију *Meet the Press* *Х. Полсон* је (10.08.2008) изјавио да *неће улагати било какав капитал у Фани Меј и Фреди Мек*. (Три недеље после тога он их је откупио и уложио стотине милијарди долара).

Goldman Sachs. Због тога не треба да нас чуди да је управо *Goldman Sachs*⁵⁶ добио (што директно, што индиректно) највећи део ових средстава.⁵⁷

Добивши огромну финансијску помоћ од државе велике финансијске компаније су наставиле да раде „по старом систему“ (улазећи и даље у све ризичније махинације), а финансијску *инфузију* су искористили да знатно повећају профите, плате и бонусе својим менаџерима.⁵⁸

---

⁵⁶ Када је (03.07.2009) заменику министра финансија САД П.К. Робертсу у једном интервију (*On the Edge with Max Keiser*) постављено питање да ли министар финансија ради за народ или банкарски систем *Волстрит-а* он је одговорио: *Он ради за Goldman Sachs*. Недавно је велики публицитет имао и наступ на *BBC* брокера *Алесија Растанија* који је изјавио да светом не управљају националне владе него *Goldman Sachs*. *The New York Times* користи појам *Government Sachs*, односно *Влада Sachs-а* или у енглеском језику у оштријој и огољенијој форми – *Влада врши грубе и глупе грешке и не обавља оно што се од ње очекује*. Нобеловац *Пол Кругман* у једној од својих колумни (*The New York Times*) пише да је гледао на телевизији како дете на питање шта је то плачка одговара: *Goldman Sachs*.

⁵⁷ Значајна средства (стотине милијарди долара) одобрена су и осигуравајућој кући *AIG*, која је, поред осталог, била дужна милијарде долара банци *Goldman Sachs*. *AIG* је одмах по добијању помоћи у стопроцентном износу измирио дуговање према банци *Goldman Sachs* (у случају банкротства *AIG-а Goldman Sachs* је могао да рачуна да ће добити само мањи део својих потраживања). Руководство Федералне резервне банке Њујорка послало је топ менаџерима електронско писмо са захтевом да јавно не износи податке о том плаћању. Да би све било под контролом претходно је (пре доделе помоћи) на чело *AIG-а* постављен *Ед Лиди* – дотадашњи члан руководства *Goldman Sachs*.

⁵⁸ Тако је већ почетком 2010. године *Goldman Sachs* остварио рекордан профит у својој историји (основан 1869. године) и својим менаџерима исплатио огромне бонусе.

И после свега, ни једно дужносно лице у земљи није окривљено за злоупотребу службеног положаја којима су омогућене велике финансијске махинације. Шта више, *Б. Обама* је поново поставио за гувернера централне банке *Бен Бернанку*, а за министра финансија *Тимоти Гајтнера* (њего је на месту првог човека Федералне резервне банке Њујорка наследио *Вилијем Дадли*, који је пре тога био главни економиста и извршни директор у *Goldman Sachs*), а *Тимоти Гајтнер* је за свога шефа кабинета поставио *Марка Патерсона* бившег лобисту банке *Goldman Sachs*. Тако се наставља стално кружење људи из волстритовских у кабинету државне администрације и обратно,⁵⁹ те све више расте свест да у САД постоји једнопартијска владавина „бизнис странке“ (*Н. Чомски*).⁶⁰

---

⁵⁹ Претварање новца у власт и власти у новац две су главне гране економије Вашингтона. У таквој економији главну улогу играју крупне корпорације и политичари. Корпорације финансирају политичке кампање, а затим лобирају дерегулацију свога пословања и добијања послова за обављање важних државних функција. Политичари извлаче новац из корпорација пружајући им за то политичке услуге. (Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011)

⁶⁰ Збивања у Европи последњих дана указују да се ова владавина прелила и на другу страну Атлантика. Случајно или не, на чело Европске централне банке је постављен *Марио Драги* (у периоду 2002-2005. био је заменик председника и извршни директор европског одељења *Goldman Sachs*), док су за премијере Италије и Грчке постављени *Марио Монти* (до сада међународни саветник *Goldman Sachs-a*) и *Лукас Пападимос*, који је у периоду 1994-2002. године био гувернер Централне банке Грчке, када је дошло до брзог раста државног дуга (али је уз помоћ *Goldman Sachs-a* успео да га прикрије) и када је ова земља ушла у еврозону. Париски *Le Monde* је новопостављене премијере Грчке и Италије, те првог човека Европске централне банке назвао члановима европске владе *Goldman Sachs-a*.

На крају бих подсетио да сам пре више од осам година (април, 2003) у реферату *Прича о приватизацији – велика обећања, скромни резултати* који сам поднео на саветовању Научног друштва економиста (објављен у часопису *Економски анали*, април, 2003) између осталог написао:

После две године прича о приватизацији која је, на почетку, изгледала као лепа бајка – све мање личи на њу. Сада можемо да очекујемо нову причу. Биће то прича о стечајевима и та прича ће у почетку такође личити на лепу бајку. Убеђиваће нас да се стечаја не треба плашити јер у њима пропадају само лоши власници али не и лоша предузећа. Њих ће преузети нови – бољи власници, односно лоше власнике замениће добри, па ћемо од »болесних«, кроз стечајеве, доћи до ефикасних предузећа који ће повећавати број запослених и њихове плате. Остаје да се види да ли ће бити довољно оних који ће поверовати, истим приповедачима, и у ову нову причу?

Али ни то није све. Светска олигархија увелико већ "пише" нову причу која има радни наслов "Међународни стечајеви над задуженим земљама", а коју ћемо ускоро и званично моћи да видимо и на делу. Хоћу да верујем да ћемо имати довољно мудрости да земљу не доведемо у стање у коме ће и над њом да се уведе међународни стечај са "стечајним управником".

Хоћу да верујем, али не могу да се ослободим стрепње – да, на крају, парафразирам једног нашег мудрог човека.

(децембар 2011)

ПОУКЕ ХАПШЕЊА ДОМИНИК СТРОС-КАНА

Два дана после устоличења француске министарке финансија *Кристин Лагард* на место првог човека ММФ-а, светски медији су јавили да је тужба против њеног претходника *Доминика Строс-Кана* на ивици колапса, пошто су истрагом установљене крупне мрље у кредибилитету собарице хотела на Менхетну која га је оптужила за сексуални напад. *Д. С. Кан* је пуштен из кућног притвора и враћена му је кауција од шест милиона долара. Међутим, њујоршки окружни тужилац изјављује да, упркос томе, не одустаје ни од једне тачке оптужбе, те да ће у истрази открити све релевантне чињенице. Тврди се да су форензичке анализе недвосмислено потврдиле сексуалне контакте *Д. С. Кана* и хотелске собарице.

Ова вест ће сигурно још више заоштрити постојеће дискусије о томе да ли се у овом случају ради о недопустивом криминалном чину једног изузетно високо рангираног светског чиновника или овде имамо посла са суптилном *наместаљком* како би се елими-

нисала *неугодна* личност. Подсетимо се да је *Д. С. Кан* био не само први човек ММФ-а, него и (као кандидат Социјалистичке партије) фаворит на предстојећим председничким изборима у Француској.

Они који сматрају да се, у случају *Д. С. Кана*, ради о *намешталци*, пре свега, истичу заверу која долази са врха САД-а и Француске, како би се спасао проамерички режим Николе Саркозија и спречио долазак новог првог човека Француске који би могао да редифинише не само француско-америчке односе, него озбиљније да ослаби утицај САД у Европи и НАТО пакту. Не треба занемарити ни могућу економску позадину ове афере.

На годишњем заседању ММФ-а и Светске банке (03. април 2011) у свом 90-о минутном говору, први човек ММФ-а *Д. С. Кан* је подвргао оштрој критици постојећи међународни поредак и заложиио се за његово одбацивање и изградњу новог праведнијег света. ММФ је пуне две деценије био бастион неолибералне идеологије Вашингтонског консензуса и кључни инструмент за наметање те идеологије целом свету. Први човек ММФ-а признао је да Вашингтонски консензус *води у економску катастрофу*, те да се он *са својим поједностављеним економским идејама и рецептима урушио током светске кризе и постао део прошлости*. Заложиио се за нови праведнији поредак *са људским ликом* у коме се *користи економског раста морају праведније широко расподелити, а не да припадају само шачици привилегованих људи*.

Човек тако високог ранга осмелио се да јавно саопшти (и то још на годишњем заседању ММФ-а и Светске банке) истину о систему у коме живимо и

заложио се за праведнији свет, те тако (само вербално) угрози интересе светске олигархије и крупног капитала. Поред тога, имао је симпатије за идеје о одузимању америчком долару улоге светске резервне валуте. То је морало да буде санкционирано – као наук и јасна порука другима.

Много значајније од тога да ли се овде ради о завери и *намештаљци* или не, јесте питање како се тако нешто уопште могло десити у свету у коме се толико глорификује западна демократија и здрава конкуренција (која само најквалитетније личности пропушта на сами врх политичке и економске хијерархије) у условима пуне транспарентности, отвореног такмичења, слободе штампе и независног судства?

Уколико је *Д. С. Кан* заиста урадио оно за што га окривљују, поставља се питање како је могао да се нађе на тако високом положају (а као председнику Француске ускоро би му се у рукама могао да нађе и нуклеарни кофер), неодговоран и насилан човек који се понаша као најобичнији сексуални манијак. Из тога можемо, нажалост, да закључимо да западна демократија и здрава конкуренција у условима пуне транспарентности, отвореног такмичења, слободе штампе и независног судства, нису никаква гаранција да се спречи напредовање (степеницу по степеницу) до самих врхова политичке и економске хијерархије неодговорних личности, најобичнијих насилника и хулигана.

Међутим, ако је хапшење и уклањање *Д. С. Кана* резултат *намештаљке* којом је елиминисана *неугодна* личност, онда је јасно да иза тога стоје његови конкуренти – највише политичке личности западних земаља (ако су мотиви чисто политички) или највиши

представници светске економске елите (ако су мотиви чисто економски) или и једни и други истовремено (што је много вероватније). У том случају долазимо до једног још поразнијег закључка – да западна демократија и њене вредности не гарантују највиши ниво владавине права, личних и грађанских слобода и одговорну и демократску власт и не могу да спрече напредовање до самих врхова политичке и економске хијерархије најобичнијих насилника и хулигана, него се тамо данас већ налазе сличне особе који се служе и монструозним методама за уклањање својих дојучерашњих најближих сарадника.

(мај 2011)

РЕЈТИНГ АГЕНЦИЈЕ И СУКОБ ИНТЕРЕСА

После распада СССР-а колумниста једних од водећих америчких новина (*The New York Times*) написао је да у свету постоје још само две суперсиле – САД и рејтинг агенције за процену кредитних ризика, да би недавно нови колумниста (нобеловац *П. Кругман*) у истим новинама констатовао да рејтинг агенције више немају било какав кредибилитет.

И заиста, све до избијања актуелне светске економске кризе ове агенције су биле страх и трепет свих актера на светском финансијском тржишту, јер се у њихове оцене беспоговорно веровало, а те оцене су за учеснике финансијских тржишта, једноставно речено, значиле живот или смрт (велике профите или банкрот). Међутим, сада су и саме агенције оцењене недовољном оценом, а њихове процене све мање утичу на пословна одлучивања актера на финансијским тржиштима. Тако су рејтинг агенције, за релативно кратко време, прошле пут од изузетно моћних, професионално високостручних и уважаваних институција до институција које се оптужују за монополски положај, непрофесионализам и висок степен корупцијаности.

Данас око 95% овог тржишта отпада на само три приватне рејтинг агенције из САД – *Standard & Poor's*, *Moody's* и *Fitch*. Америчка служба за надзор берзи (SEC) је у званичном извештају указала на озбиљне недостатке у раду агенција за рејтинг, а у Европи постоји масовно незадовољство радом ових америчких агенција. Тако се могу чути и оцене да оне служе за стварање јавне перцепције о хартијама о вредности и њеним емитентима које нису засноване на стварним економским показатељима него су у служби интереса англосаксонског капитала. Европска комисија (извршно тело ЕУ) најавила је могућности забране рада овим агенцијама, а многи европски званичници истичу потребу за оснивањем независне европске рејтинг агенције која, за разлику од америчких, не би била у приватним рукама.

Шта се то десило са рејтинг агенцијама? Подсетимо се да ове агенције процењују кредитну способност емитента (компанија и држава) и сигурност (односно ризичност) улагања у њихове хартије од вредности (активе), те им додељују одређени ранг (има их двадесетак и исказују се словима – од најбољег ААА до најлошијег Ц и Д). Ранг утиче на висину каматне стопе, те вредност и принос (доходовност) хартије од вредности. На тај начин агенције помажу улагачима (инвеститорима) при одлучивању о куповини хартија од вредности. Оне хартије које од агенције добију најбољу оцену исплати се куповати, а оне које имају лошу оцену инвеститори неће куповати, осим ако им емитенти не понуде посебно повољне услове (више каматне стопе). Тако пише у теорији, а тако је донедавно било и у пракси. Сада је то озбиљно доведено у питање.

Све три раније наведене рејтинг агенције основане су крајем XIX и почетком XX века и њихови су клијенти били инвеститори који су им плаћали за оцене њихових потенцијалних инвестиција – улагања у хартије од вредности. Што су оцене биле тачније инвеститори су били задовољнији (инвестирали су у хартије од вредности које нису ризичне и које су доносиле добар принос) и били спремни да за то добро плаћају оним рејтинг агенцијама које свој посао најбоље раде. Да би привукла што већи број клијената (и остварила веће приходе) свака агенција је настојала да њене оцене буду што веродостојније.

Међутим, 70-их и 80-их година прошлог столећа (случајно или не у време почетка доминације неолиберализма) долази до озбиљних промена у пословању рејтинг агенција и за оцене које дају они више не добијају накнаду од инвеститора, него од емитената хартија од вредности, пошто у САД Комисија за хартије од вредности обавезује све емитенте да морају имати оцену рејтинг агенције за хартије од вредности које износе на финансијско тржиште. То је створило услове за масовну злоупотребу. Емитенти су сада добили могућност да се са рејтинг агенцијама договоре о добијању што боље оцене својих актива и за то су били спремни да више плате, јер ће са бољом оценом моћи да пласирају хартије од вредности под повољнијим условима (нижим каматним стопама). Могли су да бирају рејтинг агенцију која им у томе највише излази у сусрет. С друге стране, рејтинг агенције су све заинтересованије да испуњавају жеље својим клијентима (јер за то бивају добро плаћене) и тако оцена које дају све мање имају везе са реалним стањем, па су навећи реј-

тинг (AAA) додељивале и огромној маси финансијских деривата емитованих на бази високоризичних стамбених кредита.⁶¹ Управо је криза на тржишту некретнина и била катализатор актуелне глобалне кризе.

Легализован је систем у коме постоји сукоб интереса јер рејтинг агенције плаћају емитенти чије хартије од вредности се оцењују и рангирају. Рејтинг агенције су отишле и корак даље, па су емитентима (за допунско плаћање услуга) понудиле такозвано *консултовање* или *моделирање*. Емитент се сада може обратити рејтинг агенцији да му моделира активу (хартију од вредности коју ће издати), а која ће касније да добије најбољу оцену од исте те агенције. Рејтинг агенције сада од клијента добро наплаћују прво *моделирање*, а потом још и оцењивање и рангирање хартије од вредности коју су *моделирале*.

Очигледно да је неопходно темељно реформисање пословања рејтинг агенција, које би требало: да омогући да агенције наплаћују услуге за своје оцене од инвеститора, а не емитената; да агенцијама забрани бављење консултанским услугама; да постојеће рејтинг агенције лиши ексклузивног статуса које имају у многим званичним документима (као што су инструкције Комисије за хартије од вредности и берзе, Базелски

---

⁶¹ Због тога рејтинг агенције нису носиле никакве последице. Неки од инвеститора покушали су судским путем да добију надокнаду штете од рејтинг агенција због *невероватно погрешног и неоснованог високог* рејтинга. Тако је 2009. године велики државни пензионери фонд САД *Calpers* поднео тужбу јер је 2006. године инвестирао 1,3 милијарде долара у хипотекарне хартије од вредности, које су од све три рејтинг агенције има највиши ранг (AAA), и на тој инвестицији изгубио више од милијарде долара. *Calpers* је судски спор изгубио.

договор и слично); да се разбије постојећи монопол и обезбеде услови за конкуренцију кроз ублажавање услова за регистрацију нових рејтинг агенција, итд.

То може да донекле поврати пољуљано поверење у рејтинг агенције, али оне више никада неће бити тако моћне као некад и нико више неће имати основа да каже како су оне једна од две преостале светске суперсиле. После актуелне светске кризе, која је избила у Америци и затим се проширила на цео свет, то ће се тешко моћи да каже и за САД.

P.S.

Пишући о проблему сукоба интереса код рејтинг агенција за процену кредитних ризика (сличан проблем постоји и код ревизорских и консултанских кућа) трудио сам се да економску проблематику објасним на начин да она буде јасна и онима који немају економско образовање. Уколико нисам био довољно јасан, направити једну паралелу и читаоце подсетити на сличан пут који су прошле наше високошколске установе за последњих неколико деценија – од времена када су постојале само државне (које су, првенствено, биле образовне установе), до данашњих дана када поред државних све више има приватних високошколских установа (које се све више претварају у профитне центре).

Раније је друштво (држава) финансирало високошколске установе и било заинтересовано да добије квалитетне стручњаке са универзитетским дипломама. Професори (чије плате нису зависиле од броја студената и пролазности на испитима) су од студента захтевали да овладају потребним знањима како би положили испит и на крају стекли високошколску диплому. Због

тога тадашње дипломе нису биле довођене у сумњу пошто се знало да иза њих стоји задовољавајући степен обучености. Тада су млади људи по успешном окончању студија били носиоци диплома и знања, а сада велики број њих су само носиоци диплома.

Данас имамо много више приватних него државних високошколских установа. Приватне установе у целини, а државне добрим делом, финансирају се од школарине коју плаћају студенти. Велики број студената је заинтересован да без неких посебних напора положи испите и добије диплому, а стицање знања је у другом плану, па високошколске институције у циљу привлачења што већег броја студената (што обезбеђује и веће приходе) иду на снижавање критеријума оцењивања на испитима и обарање квалитета студирања. Као и код рејтинг агенција и овде се, код неких високошколских установа, иде и корак даље, па се студентима (на различите начине) омогућава да лакше полажу испите – плаћене додатне консултације (код самог професора или његових сродника или пријатеља), могућност кориштења књиге на испитима која се претходно мора обавезно купити и слично.

На крају, поновићу оно што сам у неким ранијим радовима већ написао одмах по избијању глобалне економске кризе. Актуелна светска криза је много озбиљнија него што се то на први поглед чини и она није само економска него и дубока криза морала и духовности, па се и излаз из ње не налази само (можда чак и не превасходно) у области економије.

(март 2012)

СЕУЛСКИ УМЕСТО ВАШИНГТОНСКИ КОНСЕНЗУС

Пети по реду самит, на нивоу лидера земаља чланица, Г-20 (у ову групу улази 19 великих националних економија – Аустралија, Аргентина, Бразил, В. Британија, Индија, Индонезија, Италија, Јапан, Јужноафричка Република, Канада, Кина, Мексико, Немачка, Република Кореја, Русија, Саудијска Арабија, САД, Турска, Француска – и Европска унија) одржан је 11-12. новембра 2010. у Сеулу. До актуелне светске економске кризе састанци Г 20 одржавани су на нивоу министара финансија и гувернера централних банака.

Први самит на нивоу лидера – председника или премијера – земаља чланица одржан је у Вашингтону 14-15. новембра 2008. године. На њему су разматрана питања везана за светску економску кризу. После Вашингтона самити су одржани 2. априла 2009. године у Лондону (разматране неопходне мере за борбу против глобалне рецесије, дефлације, јачања финансијског и

економског система и спречавање протекционизма), 24-25. септембра 2009. године у Питсбургу – САД (разматрана питања побољшања банкарског система – повећање банкарских стандарда и ограничење исплата високих бонуса топ-менаџерима), 26-27. јуна 2010. године у Торонту (разматрана питања буџетских дефицита – до 2013. године дефиците треба преполовити), те последњи крајем прошле године у Сеулу.

Многи аналитичари сматрају да је самит у Сеулу био историјски јер је јасно показао да је дошло до значајног слабљења геополитичких позиција САД (тако угледни *The Guardian* констатује да *ако неко тражи симболичан тренутак у коме су САД престале да доминирају у свету и то место уступиле 'азијском столећу', онда је самит у Сеулу управо та тачка новог рачунања времена*), те да смо ушли у нову геополитичку реалност у којој више не постоји јасно дефинисана суперсила (политичко-консултантска *Eurasia* група из Њујорку означава то термином Г- Нула).

Најзначајнији документ који је усвојен на самиту у Сеулу јесте такозвани *Сеулски консензус* – нова концепција светског економског раста и социјалног прогреса, а која одбацује неолибералну глорификацију слободног тржишта и универзалан програм развоја за све земље без обзира на њихове специфичности. Сеулским консензусом је избачено на *ђубриште историје* чедо САД – *Вашиingtonски консензус*, или како то пише утицајни *The Financial Times* овим документом из Сеула забијен је *joш један ексер у ковчег мртвога Вашингтонског консензуса*.

* * *

Полазећи од искустава земаља које су у претходној деценији забележиле високи темпо привредног раста и оствариле завидан ниво друштвеног развоја на последњем самиту је усвојен *Сеулски консензус*, као и план активности за његову реализацију.

У документима са последњег самита Г 20 наглашава се, да после озбиљних економских потреса, до којих је дошло у свету последњих година, Сеулски консензус има за циљ оздрављење светске привреде како би се осигурао динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан раст. То није могуће остварити без нових покретачких снага агрегатне тражње и стабилних извора глобалног раста, а претпоставка томе јесте и бржи развој земаља у развоју, како би и оне у догледној будућности постале новим стубовима глобалног раста – као што су то у последње време оствариле брзоразвијене земље, као на пример БРИК (Бразил, Русија, Индија и Кина) и друге земље Југоисточне Азије.

Да би се достигао постављени циљ разрађен је детаљан дугорочни план активности, који се ослања на *шест основних принципа*, а то су:

1. *Фокусирање на економски раст*. Једино (динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан) економски раст може да доведе до уједначавања у степену развијености појединих земаља, те смањења сиромаштва у свету. Са друге стране, умањивање разлика у степену развијености и смањење сиромаштва претпоставка су и за остваривање стабилног и избалансираног раста, те здравије и праведније глобалне привреде за све њене становнике.

2. *Глобално партнерство у области развоја.* Полазећи од чињенице да не постоји општа формула успешног економског развоја, земље у развоју се морају третирати као партнери, уважавајући њихове националне интересе, и њима треба препустити израду и реализацију сопствене стратегије економског развоја. Партнерски односи између земаља чланица Г 20 и земаља у развоју морају бити одговорни и транспарентни.

3. *Глобални и регионални проблеми системског карактера.* Г 20 треба да посвети посебну пажњу глобалним и регионалним проблемима системског карактера где су потребна колективна и усаглашена деловања – као што су, на пример, регионалне интеграције

4. *Приватни сектор.* Г 20 препознаје значај приватних актера у промовисању раста и сугерише да политика треба да буде погодна за развој приватног сектора. Наглашава се нарочита улога приватног сектора у стварању неопходне климе за стабилне инвестиције и раст, те отварање нових радних места.

5. *Комплементарност.* Г 20 ће настојати да избегава дуплирање са другим глобалним играчима и своје снаге концентрисаће на области где ова група има компаративне предности и где може најбоље извршити своју важну улогу, као кључни форум међународне економске сарадње.

6. *Фокус на конкретне резултате.* Г 20 ће усредити своје напоре на постизање конкретних резултата, и решавање проблема којима ће се утицати на побољшање услова за пожељни раст земаља у развоју.

Поред горе наведених шест основних принципа, у Сеулском консензусу се идентификује и *осам стубова*, односно кључних области које треба да допринесу

остварењу постављеног циља – оздрављење светске привреде како би се осигурао динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан раст.

Ти *стубови, односно кључне области, су:*

1. Инфраструктура;
2. Приватне инвестиције и нова радна места;
3. Развој људских ресурса;
4. Трговина;
5. Доступност финансијским услугама;
6. Економски раст уз обезбеђење стабилности и прехрамбене безбедности;
7. Мобилизација унутрашњих ресурса;
8. Размена знања.

Да би се створили услови за такав раст земаља у развоју, неопходне су реформе у свакој од ових осам међусобно повезаних и зависних кључних области. Ручоводећи се принципима развоја и оријентишући се на ове кључне области Г 20 је развила и дугорочан план активности у коме су детаљизирани мере којима треба да буду отклоњена „уска“ грла, односно отклоњене препреке за брз, стабилан, одржив и свеобухватан раст земаља у развоју.

* * *

Мада се и Сеулском консензусу, као и сваком начелном програмском документу, могу ставити одређене примедбе (пренаглашена улоге приватног сектора или недовољно посвећена пажња значају социјалне инфраструктуре и слично) он отклања кључне слабости неолибералног Вашингтонског консензуса.

Прво, за разлику од Вашингтонског консензуса који је инсистирао на повлачењу државе из свих сфера економског живота (а тржиште ће као саморегулирајући систем, обезбеђивати оптималне резултате и одлично служити интересима друштва), Сеулски консензус предвиђа значајнији државни интервенционализам.

Друго, Сеулски консензус у свој фокус ставља економски (динамичан, стабилан, одржив и свеобухватан) раст, за разлику од Вашингтонског консензуса где су замењени циљеви и средства у стратегији привредних реформи. Финансијска стабилност (ниска стопа инфлације и стабилан девизни курс), приватизација и либерализација проглашени су циљевима, уместо да буду само нека од средстава стратегије економских реформи.

И на крају – *треће*, али ништа мање важно – за разлику од Вашингтонског консензуса који је био универзалан програм намењен (тачније натуран) свим земљама, Сеулски консензус јасно наглашава да не постоји универзална формула за успех при реформисању привреда, те да би свака земља сама требало да разради и спроводи стратегију развоја узимајући у обзир сопствене специфичности.

(јануар 2011)

НЕЈЕДНАКОСТ ИЗАЗВАНА КРИЗОМ ИЛИ ОБРАТНО?

Претходног викенда одржане су демонстрације у преко 80 градова широм света, а које су инспирисане акцијом *Occupy Wall Street* која у Њујорку траје већ месец дана. У средствима јавног информисања истиче се како су протести уперени против све веће неједнакости које су изазване глобалном економском кризом. Озбиљнија анализа показује да велике неједнакости нису последица, него пре један од важних узрока актуелне кризе.

Све веће неједнакости у расподели везују се за почетак 80-их година прошлог века, када за председника САД долази *Роналд Реган* и од када наступа ера неолиберализма. Од Другог светског рата па све до краја 70-их година власти у САД су стварале услове да и запослени, а не само послодавци учествују у резултатима економског раста. Плате су се стално повећавале и пратиле су раст продуктивности. Запосленима је законом гарантована 40-о часовна радна недеља, а преко-

времени рад се плаћао више од редовног и послодавци су се радије одлучивали на нова запошљавања него на плаћање прековременог рада.

Такође су биле прописане минималне плате, а у случају губитка посла исплаћивана је накнада за незапослене. Накнаде су исплаћиване и у случају радне неспособности, губитка храниоца породице и немогућности да се довољно акумулира за старост. Уведен је и систем осигурања за старе и сиромашне слојеве становништва (*Medicare and Medicaid*), што је за кратко време преполовило број сиромашних старијих лица. Власт је предузела значајне мере како би високо образовање постало доступно великом броју грађана. Школарина на државним универзитетима износила је само 4% од годишњег дохотка просечног домаћинства.

После 80-их година плате запослених стагнирају, скоро да је уништен систем социјалне заштите, а знатно су повећане школарине на државним универзитетима. Према званичној статистици запослени у САД је 2007. године (пре кризе) кући доносио просечну годишњу плату која је била мало већа од 45.000 долара, а што је реално мање (ако се узме у обзир инфлација) од износа коју је пре три деценије имао, мада је америчка привреда у истом периоду бележила раст. У последње три деценије плате се реално не повећавају и оне све више и више заостају за растом продуктивности. Друштво се убрзано раслојава на све мањи број изузетно богатих и огроман број сиромашних уз брзо *тањење* средње класе. Док је крајем 70-их година 1% најбогатијих присвајало мање од 9% укупних доходака, 2007. године тај проценат је износио 23,5% (видети гра-

фикон који је преузет из књиге *Aftershok*, Роберта Рај-ха).

При већој неједнакости у расподели и концентрацији богатства у уском кругу људи, постоји мања тражња за робама и услугама него што би то био случај да имамо праведнију расподелу, а што неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања. Када неједнакости достигну критичне тачке долази и до озбиљних економских криза. То лепо илуструју и подаци из графика и није случајно да је у годинама пред избијање великих криза (1928. и 2007) једна четвртина укупног дохотка САД одлазила у руке само једног процента најбогатијих Американаца.

Изузетно богати људи, по правилу, не троше сав добијени новац за свакодневну потрошњу и улагање у

реалну економију јер им то – ма како то парадоксално звучало – није једноставно јер немају ни довољно времена, а и жеље да то чине се постепено смањује. Највећи део новца одлази на финансијске спекулације које могу да обезбеде огромне профите, али не стварају нову вредност него представљају „исисавање“ вредности из реалног сектора.

Примера ради, за годину која је претходила банкротству банке *Lehman Brothers*, Ричард Фулд – први човек ове банке зарадио је 500 милиона долара. Оставимо сада по страни питање колико су овако велика примања уопште заслужена и оправдана и да ли постоји директна веза између плата топ менаџера и резултата њиховог рада, односно да ли би Ричард Фулд више или мање (не)успешно руководио банком *Lehman Brothers* да је имао много веће (или много мања) примања. Да би потрошио тај огроман новац Ричард Фулд је требао свакодневно у просеку да троши 1,37 милиона долара, а он за то није имао ни довољно времена, а ни јаким мотива. Када постоји могућност да се купи било који производ који се пожели, са временом се радост од куповине смањује, јер када се има све било каква додатна куповина постаје све мање интересантна. Тешко да би се Ричард Фулд – који има пентхауз на Парк авенији (21 милион долара) и имање у Гринвичу (25 милиона долара) – радово куповини неке нове некретнине, као што је то био случај при куповини прве своје куће. Увек је прво парче торте слађе од наредних.

Очигледно је да велике неједнакости нису изазване глобалном економском кризом, него обратно. Стопа незапослености у САД се повећава и према званичним подацима износи 9,6%, а ако се рачунају и они

који раде повремено, те они који се изгубили сваку наду да ће наћи запослење и не региструју се у званичној евиденцији онда је тај проценат већи од 20% (преко 30 милиона). Још већи број или око 50 милиона нема никакво осигурање, а приближно исти број становника (46 милиона) живи испод границе сиромаштва и од државе добија *бонове* за храну.

(октобар 2011)

ДУЖЕ СЕ РАДИ, А ЛОШИЈЕ ЖИВИ

*У садашњости је радост уживао само онај
ко је могао безбрижно гледати у будућност.*

Стефан Цвајг, *Јучерашњи свет*

Човечанство данас (сем уског слоја намоћнијих и најбогатијих) плаћа огромну цену за лажну економску теорију и погрешну економску политику која се у свету води последњих деценија, а која је базира на неолиберализму, а озбиљне економске и социјалне последице постају очигледне све већем броју људи. Једна од њих је забрињавајући раст неједнакости који се бележи, не само у економски слабије развијеним земљама (где он одавно има алармантне размере) него и у најразвијеним државама света. Тако се од 80-их година прошлог столећа (када неолиберална идеологија постаје доминантна) и у САД друштво убрзано раслојава на све мањи број изузетно богатих и огроман број сиромашних.

Док је крајем 70-их година 1% најбогатијих Американаца присвајало мање од 9% укупних доходака САД, 2007. године тај проценат је износио 23,5%, а уз то 1% најбогатијих контролишу више од 40% богатства земље. У овом периоду плате се реално не повећавају и

оне све више заостају за растом продуктивности (видети графикон који је, као и већину података, преузет из књиге *Aftershok*, Роберта Рајха). Просечни приходи радника данас су реално нижи него 70-их година прошлог века.

Смањење просечних прихода радника нису аутоматски значили и смањење потрошње просечне америчке породице, а то је остваривано преко следећа три механизма.

1. Све већи број жена почео је да ради и на тај начин повећава породични буџет. Тако је крајем 70-их година прошлог века радило 12%, а крајем 90-их година већ 55% мајки које су имале децу млађу од 6 година. Временом су трошкови ангажовања других за кућне послове и бригу о деци, те повећани издаци жена због свакодневног одласка на посао надмашили допунска

средства које је запослена жена доносила у домаћинство, те је било неопходно обезбедити допунске приходе преко другог механизма.

2. На послу се остаје све дуже и дуже, па је просечна америчка породица крајем 90-их прошлог века годишње радила 500 часова више него 70-их година. Запослени су све више часова проводили на послу али су трошкови домаћинства непрекидно из године у годину расли. Примера ради, просечна цена куће 70-их година прошлог века износила је око 65.000, а 2006. године око 250.000 долара, или само за последњих десет година удвостручена је школарина за више образовање. У условима када допунски рад не може безгранично да се повећава (дан има само 24 часа) и када плата по часу рада стагнира, а трошкови домаћинства непрестано расту требало је пронаћи додатна средства да би се бар задржао достигнути ниво стандарда, па се прибегло трећем механизму.

3. Домаћинства су присиљена да се све више и више задужују, тако да је за последњих 30 година дуг просечне америчке породице порастао са 50% на 138% годишњег дохотка. Користи се по неколико кредитних картица, аутомобили се узимају на кредит или лизинг, школују се деца уз помоћ студентског кредита, купују се куће користећи хипотекарне кредите итд. Када је напokon, пре неколико година, дошло до пуцања балона дугова показало се да је и овај механизам исцрпео своје могућности.

Док је 70-их година у просечној америчкој породици примање главе породице било довољно за издржавање домаћинства (текућа потрошња и сви предмети комфора, кућа, два аутомобила – за себе и жену,

школовање деце и слично), а задуженост по кредитима релативно ниска, сада у кући раде оба супружника да би одржали стандард од пре неколико деценија, а домаћинства су много задуженија. Тако смо дошли у ситуацију да се последњих деценија бележи значајан раст продуктивности рада, а чије плодове ужива само танки слој најбогатијих.

Уместо да раст продуктивности води скраћењу радног времена и порасту плата (што је био случај у првим деценијама после II светског рата) последњих деценија се радно време продужава, а плате стагнирају. Све до 1980-их година радно време је скраћивано и дошло се до 40-то часовне петодневне радне недеље. У то време футуролози су писали да ће раст продуктивности омогућити даље скраћивање радног и повећање слободног времена у коме ће људи моћи да уживају и које ће користити за култивисање личности, успостављање личних веза и повратку истинским вредностима.

Џ. М. Кејнс је 1930 године у есеју *Economic Possibilities for Our Grandchildren* прогнозирао да ће примања становништва стално расти, а да ће кроз сто година (2030 – што је такорећи сутра) радна недеља трајати само 15 часова, односно имаћемо трочасовни радни дан и слободне викенде. Првих педесет година од када је то написано у стварности је Кејнсова прогноза изгледала реална и остварива. Нажалост, од 1980-их година наступа ера неолиберализам и ми се од тада више приближавамо 1930. него 2030. години – уместо да краће радимо и боље живимо ми све дуже радимо и лошије живимо.

Мада се неолиберали декларативно залажу за слободу, а право на рад је једна од фундаменталних слобода,

они су створили систем у коме маса људи остаје ван процеса рада како би они који раде морали да пристану на било какве услове који им „газде“ одреде. Тако на-пример, компанија *Форд* је у јануару 2010. године, уз велику медијску помпу, објавила конкурс за пријем 1.200 радника у погону монтаже у Чикагу али је потпуно незапажено прошла информација да новозапослени морају да пристану на двоструко мању плату од већ запослених радника. Међутим, када је *Хенри Форд*, пре једног столећа, одлучио да у свом (изузетно успешном) погону монтаже у Мичигену радницима утростручи плату за осмочасовни радни дан уследиле су бурне негативне реакције. Хенри Форда називали су лудаком, социјалистом и слично, а *The Wall Street Journal* окарактерисао је овај његов поступак *економским злочином*.

Незапосленост је данас нарочито велика међу младима, а они су у узрасту који је најкреативнији. Остајући без запослења млади нису у могућности да благовремено заснују породицу што смањује њихову социјалну одговорност и руши социјалну стабилност у друштву. У немогућности да се часно заради новац расту крађе, разбојништва, наркотрговина и слично. С друге стране, истраживања показују да запослени све више време проводе на послу, што негативно утиче на њихово (само)образовање и здравље и да они имају све мање времена за породицу и пријатеље што доприноси слабљењу социјалне кохезије у друштву.

Неолиберализам је идеологија која се реализује у интересу богатих и моћних. Они имају огромну финансијску (и не само финансијску) моћ уз помоћ које обликују политички, медијски и (квази) научни простор како би се водила економска политика и јавно промовисале вред-

ности које њима одговарају. Због тога последњих година углавном слушамо да је проблем настао јер људи не живе у складу са реалним могућностима и да се мора ићи на даље *стезање каиша* и рационализацију радних места (преведено са орвеловског новоговора: даља отпуштања и повећање незапослених). Много мање се говори о проблему неравномерне и неправедне расподеле и да решење треба тражити на том подручју.

Годинама су топ менаџери великих финансијских фирми примали астрономске бонусе и плате, а када је дошло до глобалне финансијске кризе велике финансијске фирме (које су кризи, у великој мери, и кумовале) нашле су се на ивици банкротства и власти САД су за њихово спасавање потрошиле хиљаде милијарди долара, да би после тога они наставили да раде *по старом систему* – улазећи и даље у све ризичније машинације и исплаћујући себи огромне плате и бонусе.

Богати и моћни су изградили систем у коме је ризик учињен заједничким, а профит само њиховим, где се остварују огромни приватни добици по основу јавног губитка, односно добит се приватизује, од стране уског круга моћних и богатих, а губици се социјализују – пребацују на масе слабих и сиромашних. Тако смо дошли у парадоксалну ситуацију да људи у XXI веку у готово свим земљама света, и поред до сада невиђеног технолошког прогреса и раста продуктивности, раде све више времена за све мање новца, те да се готово у свим државама, па чак и у оним економски најразвијенијим, већ годинама реално смањују плате и пензије.

(септембар 2012)

АКО СИ ПАМЕТАН ЗАШТО НИСИ БОГАТ?

*Онај који тврди да новац може да учини све,
вероватно сам може да уради све ради новца.*
Бенџамин Франклин

Многи су у Србији први пута чули за америчку изреку *ако си паметан зашто ниси богат* од нашег економисте и политичара као одговор онима који се интересују за његово огромно материјално богатство стечено последњих година.⁶² Нажалост, деценијама се

---

⁶² У интервју који је дао дневном листу Пресс (08.05.2007) на констатацију новинара: *Вучић тврди да сте незаконито, као државни функционер у Мериџан банци стекли акције које вреде скоро 11 милиона евра – то су огромне паре*, Божидар Ђелић одговара: *Јесте, то су огромне паре, али ја сам све паре у животу стекао на законит и поштен начин, и при том платио све порезе. Дакле, када говоримо о тим акцијама, истина је да ме је пре око две године ангажовала једна од највећих европских банкарских група-ција као менаџера за целу југоисточну Европу. Реч је о Креди Агрикол банци која је (2006) постала власник новосадске Мериџан банке.*

Садашњи гувернер НБС Јоргованка Табаковић ће 16.03.2012. године на конференцији за штампу, између осталог, рећи и следеће: *Заслугом господина Ђелића вредност страног дуга Лондонског*

и теоријски покушава „научно“ доказати да је материјално богатство (исказано у новцу) мера свих вредности, па и памети како сугерише наведена изрека.

Неолиберална парадигма тржишне равнотеже полази од претпоставке да се економски субјекти понашају рационално и да је оно мотивисано максимизацијом њиховог профита. У стварности су људска понашања и мотивације за то много сложенији, али је овако поједностављење извршено како би се лакше применили потребни математички модели. Свођење понашања економских субјеката само на максимизицају профита поједностављује математичко моделирање и омогућава да се „научно“ докажу пожељне хипотезе о својствима економског система. С друге стране, тако „доказана“ својства економског система користе се као аргумент за спровођење жељене економске политике (у интересу моћних и богатих), а која сада има и „научно“

клуба, који чини 600 комерцијалних банака, који је био 5 центи, вештачки је нарастао на 53 цента, а замислите случајности, костур преговарачког тима је чинило 7 банака, а предводник из Креди Агрикол банке. Тим поводом господин Лабус, када је оптужен да ти преговори нису урађени како ваља, дословице каже: 'Нисам био задужен за Лондонски клуб, пуно ствари је у међувремену покушано, али је цена скочила са 5 центи на 53 цента. Вештачки је подигнута цена дуга и нека домаћа повезана лица стоје иза тих дугова које формално држе стране банке и они желе да на сваки начин истерају екстра профит.' (Дневни лист Дневник, 22.06.2003) Ја господину Ђелићу никада нећу опростити нити ће му грађани Србије опростити лажно представљање Арти инвестмент банке која је послужила као димна завеса за злоупотребу службеног положаја и незаконито трговање повлашћеним информацијама.

<http://www.sns.org.rs/sr/srpska-napredna-stranka-novinsrske-konferencije/117-2010-06-04-22-17-07/4071--srpska-napredna-stranka-konferencija.html>

утемељење на поједностављеним математичким моделима.⁶³

---

⁶³ Један од медијских најекспониранијих економских аналитичара у Србији је већ деценијама Стојан Стаменковић који је математичар по образовању. Још док је био саветник за економска кретања и политику у Савезној влади Милана Панића формира у Институту економских наука 1992. године „експертски тим“ и покреће билтен МАП – *Месечне анализе и прогнозе* којим он руководи, а који 2004. године преноси у Економски институт и остаје на челу билтена, сада под другим називом МАТ – *Макроекономске анализе и трендови*.

Мада је две деценије (од 1993) у пензији и већ три деценије (од 1982) саветује велики број југословенских и српских премијера – од Милке (Планинц) до Мирка (Цветковића) – он се и даље на бескрупулозан начин нуди и новим властима. У традиционалној рубрици *Шта да се ради?* листа *Политика* (03.07.2012), С. Стаменковић пише: *Излаз би могао бити ангажовање неког већ постојећег експертског тима који у континуитету истражује и са неспорним дијагнозама прати економски систем и макроекономска кретања и политику, те на основу тога предлаже могућа рационална конзистентна решења*. Преведено на српски то значи да нова влада треба да ангажује његов тим (како је сам „скромно“ написао – *експертски са неспорним дијагнозама прати економски систем и макроекономска кретања и политику, те на основу тога предлаже могућа рационална конзистентна решења*), који нам уз помоћ математизираних модела (који мало чега заједничког имају са економијом) у континуитету од 20 година, (про)даје своје анализе, прогнозе и трендове. Добрим делом захваљујући и овом експертском тиму доведени смо у МАТ позицију – привреда у колапсу, држава пред банкротством, а већина грађана на ивици сиромаштва.

У наведеном тексту колега С. Стаменковић написа и да је он члан *Економског савета премијера Мирка Цветковића, али тај „савет“ се сликао, састао се неколико пута и ништа конкретно није радио*, па се поставља логично питање мотива због којих је колега С. Стаменковић у њему *седео* све ове године (мало вероватно да је то било само због сликања).

Сакрализација богатства по својој идеолошкој суштини није ништа друго него култ *златног телета* где се човек своди на *homo economicus*. Полази се од тога да је његово понашање мотивисано искључиво максимизацијом профита јер је новац претпоставка за остваривање животних успеха, како у материјалном тако и у духовном смислу. Међутим, људи не раде само да би стекли што више новца и постали богатији, а нити само од богатства зависи остваривање животних циљева, односно новац и материјално богатство нису универзалан кључ људске среће.

Истина има много људи који су мотивисани да раде једино због тога како би стекли много новца али постоји не мали број оних којима то није искључиви (чак ни пресудан) мотив. Једни хоће да створе вредна дела у области науке и уметности која ће их учинити бесмртним, други чине добра дела како би постали славни, трећи чине иста дела анонимно, четврти желе да промене свет, пети су испуњени када виде конкретне резултате свога рада⁶⁴ (лекари који су излечили болесне, педагози који су васпитали младе...) итд.

---

⁶⁴ Од велике важности за мотивацију рада јесте да се у томе види смисао, као и резултат који се тиме постиже. Са студентима на Харварду направљен је један интересантан експеримент. Требало је да студенти од лего коцкица направе потребан модел и за то су добијали новчану награду, али је тај износ умањиван за сваки наредни склопљени модел. Студенти су били подељени у две групе. Прва група студената је после склопљеног модела добијала од асистената кутију са лего коцкама и док су они склапали нови модел асистенти су расклапали модел који је претходно склопљен и лего коцкице враћали у стару кутију, тако да су студенти код наредног склапања добијали лего коцкице од растављеног модела којег су првог склопили и тако редом. Друга група студената је сваки пут добијала нову кутију лего коцкица, а претходно

За разлику од оних који су мотивисани да раде искључиво због новца и не питају се какве то има ефекте на друштво, за мотивацију других људи пресудна је чињеница да они могу да виде резултате сопственог рада, те уверење да је њихов рад користан за друге и друштво у целини, односно да они тиме и друге чине задовољнијима и доприносе да свет буде нешто бољи. Последњих деценија све је већи број послова који не пружају могућност да човек види конкретне резултате свога рада, па као мерило остаје количина стеченог новца.

Као резултатом еволуције капитализма данас у свету фактички постоје две економије, једна – реална која ствара производе и услуге и друга – виртуелна која «ствара» новац берзанским шпекулацијама. Последњих деценија виртуелна економија доминира над реалном и према проценама *Euronews-a* у години (2007) пред избијање кризе она је била десеторуструко већа од реалне: однос 500 према 50 хиљада милијарди долара. Због тога савремену економију САД многи називају *казино*

склопљени модели остали су у том облику пред њиховим очима. Студенти из прве групе су одустајали од даљег рада, у просеку, после 7,2 склопљена модела, а студенти из друге групе то су учинили тек после 10,6 склопљених модела. Значи да је друга група студената била мотивисана да настави са склапањем модела и за много мању новчану награду јер је експеримент био организован тако да је њиховом раду давао већи смисао јер су могли да виде резултат свога рада, него што је то био случај са првом групом студената. Као што показује овај тривијалан пример, када човек види резултат и смисао свога рада код њега се појављује већа мотивација. (Dan Ariely, Emir Kamenica, and Dražen Prelec: *Man's Search for Meaning – The Case of Logos*, Journal of Economic Behavior and Organization, September 2008)

економијом у којој се спекулативност временом претворила од периферне у основну карактеристику финансијског тржишта.

Виртуелна економија не може да постоји без реалног сектора, јер она од њега живи, односно на њему управо и паразитира. Улагање у финансијске спекулације може да обезбеди огроман профит, али оно не ствара нову вредност него представља *исисавање* вредности (и то све већих и већих) из реалног сектора.

У виртуелној економији људи не виде конкретне резултате свога рада, те се њихов рад мери једино количином зарађеног новца.⁶⁵ Апстрактне су им и последице

---

⁶⁵ Стару аскетску националну буржоазију постепено је замењивала нова транснационална буржоазија финансијских шпекуланата. Њихова похлепа не ограничава хедонистичке прохтеве, не одлаже испуњење жеља и живи у своме самоизолирајућем виртуелном пространству. Она је изгубила сваку легитимност и нема никакву основу да рачуна како ће бити схваћена и уважавана од осталог дела друштва. Због тога се нова буржоазија све више отуђује од друштва у коме живи и затвара (умрежава) у посебну међународну групу (светске олигархије) која више и не рачуна на широку грађанску подршку, него на подршку глобалних – наднационалних сила. Згртање материјалног богатства постаје њихов врховни идеал и равнодушни су према патњама других и свега што се не тиче њиховог материјалног интереса и животног стандарда. Ерозија моралне димензије капитализма довела је до тога да су *похлепа* (да се има више – да се свака прилика зграби како је не би уграбио неко други) и *страх* (да се све може брзо изгубити – да нико није више сигуран) главни покретачи система. Похлепа и страх заменили су одмереност и сигурност. Уместо на морал, веру и савест, нови капитализам се ослања на законе, интерес и профит. Формално поштовање законских норми (које често нису у складу са моралом) и логика (себичних личних) интереса и профита превладали су над моралом, вером и савешћу који покушавају да се протерају у својеврсни црквени резерват (сетимо се само речи

њиховог рада на друге људе и друштво у целини. Они зарађују огромне износе новца и не виде патње осиромашених породица, људе који, због њихових спекулација, губе годинама мукотрпно стварану уштеђевину (за школовање деце, лечење, старост...), остају без посла и слично. Једино што они виде је огроман новац који су стекли на спекулацијама, и они су спремни да учине све ради тога.

Мада многи верују да су новац и материјално богатство основним кључ за срећу, многа научна истраживања показује да они имају веома ограничене могућности да нас учини срећним и да осећај среће брзо бледи ако је утемељен на материјалном богатству.⁶⁶ Опсежно истраживање које је недавно обављено на Универзитету Мичиген⁶⁷ и које је обухватило преко 250.000 представника великог броја земаља показало је да не постоји скоро никаква веза између новчаних примања и среће, осим ако се не живи у беди када се не могу задовољити основне физиолошке потребе.⁶⁸

Средином прошлог века амерички психолог Абрахам Маслов је све људске потребе разврстао у

првог „демократског“ премијера Србије после петооктобарског преврата: *Коме је до морала, нека иде у цркву*).

⁶⁶ Тако се сада за економисте говори да знају цену свега али не знају вредност ничега.

⁶⁷ R. Inglehart, C. Welzel, and R. Foa: *Happiness Trends in 24 Countries, 1946-2006*, World Values Survey, January 2008.

⁶⁸ На том нивоу и понашања потрошача су релативно проста и рационална. Са растом богатства понашања потрошача постају све више ирационална и они новац не троше да би остварили задовољство од потрошње, него да би демонстрирали своје богатство, статус или сексуална привлачност, те оставили утисак на друге. Упркос томе, владајућа економска наука се и даље придржава „аксиома“ о рационалном понашању потрошача.

неколико група, и направио хијерархију међу њима урадивши такозвану Масловљеву пирамиду људских потреба. Касније ће се појавити и друге сличне класификације, а из свих њих се може закључити да је новац неопходан за задовољење *физиолошких* потреба базног нивоа – најнижег у хијерархији људских потреба (као за храном, одећом, кровом над главом), али већ за следећи ниво потреба за *сигурношћу* (као сигурност лична, породице и имовине, сталан посао) није неопходан новац, мада се оне могу и купити (ангажовање обезбеђења, налажење посла уз помоћ мита) али се у том случају умањује осећај среће.

Међутим, новац скоро да нема никакав значај за остваривање осталих потреба вишег нивоа које човека чине истинским срећним – потребе за *припадношћу* (породица, пријатељство), затим потребе за *уважавањем* (достизање већих успеха, поштовање окружења), а нарочито потребе *самореализације* (остваривање животних циљева, креативност, моралност) не могу се купити новцем. Упркос томе, ми данас живимо у времену моћне медијске пропаганде која нас уверава да смисао живота и срећу можемо да досегнемо само уз помоћ новца, а да начин како до њега долазимо није много важан.

Због тога је и данас веома актуелно оно што је, у јеку велике економске кризе пре 80 година, написао (у *The North American Review*) Џон Елсворт Млађи: *Грађанима наше земље потребна је филозофија живота, а не поседовања; филозофија среће, а не богатства.*

(август 2012)

Трећи део

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ

– Идеологија економског неоколонијализма –

(НЕО)ЛИБЕРАЛНА ИДЕОЛОГИЈА

*Зашто је наш руски либерал
тако често непријатељ руског народа?
Не кажем да су они свесно непријатељи народа,
али невоља је у томе и трагедија је у томе
баш што тога нису свесни!*
Ф.М. Достојевски, *Дневник писца* 1880.

Либерална идеологија настала је у XVII веку као резултат настојања да се поткопа и редукује утицај цркве, односно релативизује и потисне религиозни поглед на свет. Она представља својеврсни сурогат религије, односно неку врсту секуларне псеудорелигије.

На последња два прелома векова (XIX у XX, те XX у XXI) светском економијом, бар у теоријском смислу, владала је идеологија либерализма, односно неолиберализма. Она је привржена принципима слободног тржишта које су формулисали економисти неокласици у другој половини XIX века, пре свих, А. Маршал и Л. Валрас. Теоријски се заснивала на радовима економиста из XVIII и XIX века – А. Смита (1723-1790), Д. Рикарда (1772-1823), Џ. С. Мила (1806-1873).

(Нео)либерали су конструисали једну апстрактну (истина, елегантну) математизирану теорију тржишне равнотеже која има мало чега заједничког са реалном економијом и процесима који се у њој одвијају, уважавајући идеју Адама Смита да је *невидљива рука* тржишта најбољи начин да се контролишу, чак и основни људски инстинкти – прождрљивост, похлепа, жеља за моћи и богатством – и каналишу за опште добро.

Верује се у апсолутну ефикасност *невидљиве руке* тржишта, односно саморегулишућег *laissez-faire* тржишта, пошто тобоже *невидљива рука* све поставља на своје место и доводи до тога да сваки појединац, водећи рачуна о својим интересима, у исто време доприноси благостању свих. Често се наводи тврдња А. Смита како хлеб добијамо, не благодарећи доброту пекара, него захваљујући његовој жељи за зарадом, а наша ситост само је узгредан производ пекарове похлепе. Тако се порок похлепе преводи у ранг врлине који води економском просперитету. Убеђују нас *како се алхемијом слободне трговине ђубре личног егоизма претвара у злато социјалне сигурности* (нобеловац Џејмс Тобин).

Последњих деценијама смо слушали како је дошло до *краја историје* и да живимо у *најбољем од свих могућих светова* пошто је с либералном демократијом *дефинитивно пронађена оптимална економска организација друштва, а тржиште постаје све-моћно и преузима улогу великих сила* (Ф. Фукујама). Убеђивали су нас да у економској науци нема шта ново да се тражи и да неолибералну мејнстрим економску науку и неолибералне економисте треба само репродуковати.

(Нео)либерална идеологија полази од претпоставке постојања слободне конкуренције, да се сви економски субјекти искључиво усредсређени на максимизирање профита, да сви располажу пуним информацијама и да увек доносе апсолутно рационалне одлуке. Овакве претпоставке умногоме поједностављују математичко моделирање и омогућавају да се лакше “докажу” унапред постављене хипотезе. С друге стране, тако добијени “научни” докази се користе за дефинисање жељене економске политике. Мада су се у савременој интерпретацији ове претпоставке нешто измениле, укључујући разна додатна објашњења и релативизације, оне су у својој основи задржане и на бази њих даје се искривљена слика о стварности и економским процесима који се у њој одвијају.

Крај XIX и прву четвртину XX века у економији је обележила владавина (класичне) либералне идеологије. Као што је познато либерализам инсистира на индивидуалним слободама, владавини права и приватној својини и залаже се за радикално ограничавање улоге државе у привреди и њену улогу своди на обезбеђење закона и поретка укључујући заштиту приватне својине. Имајући у виду да је либерализам идеологија која се реализује у интересу моћних и богатих, односно да је у функцији повећања материјалног богатства уског слоја на рачун огромне масе становништва, логично је да се држава нашла на мети оштрих напада либерала, јер се као главна препрека, у остварењу њихових интереса, појављује држава која треба да води рачуна о општим и националним интересима који се реализују у корист већине грађана.

Подсећам да озбиљни аутори у свету (на пример, Карл Полањи у књизи *Велика трансформација*) сматрају да је фашизам директан и нужан производ либералног капитализма. Такав систем организације друштва, у којем су: профит, капитал и тржиште циљеви сами за себе, човека са свим његовим дотадашњим функцијама, и тачно одређеним местом у друштву, своди на рад као робу. Човек се немилосрдно и брутално измешта из дотадашњег положаја који му је пружао самопоштовање, сигурност и социјални статус. Осећај велике неправде која влада у свету, као и личне одбачености и понижености, где се радна снага третира као и други производни инпути (било какав репроматеријал) и одсуство сигурности, односно хронични страх од неизвесности, утицали су на психичку нестабилност људи. То је директно гурнуло масе у наручје фашизма.

Поред тога, и класична социолошка истраживања показала су да људи, код којих у дужем периоду пада животни стандард, који се осећају економски незаштићени и понижени и где неједнакост у друштву добија огромне размере, почињу да траже *вођу* који ће улили веру да им може обезбедити сигурнији статус и гарантовати већу праведност у друштву. Због тога треба озбиљно схватити констатација Карл Полањија како је (нео)либерализам осуђен да буде осујећен ауторитаризмом или чак чистим фашизмом.

Није случајно да су економске политике које су довеле до обе велике економске кризе биле утемељене на идејама слободног тржишта (*laissez-faire*), односно веровању у апсолутну ефикасност *невидљиве руке*, Чинило се да је криза из 30-их година прошлог века распршила илузију либералног капитализма о функционисању *невидљиве руке* тржишта, али је последња *laissez-faire*

инкарнација – неолиберализам, довео до актуелне светске кризе.

После релативно дугог периода динамичког раста светске привреде по завршетку Другог светског рата (када се у економској теорији, али и пракси, наглашава потреба за активном улогом државе у привреди, која делује паралелно са приватном тржишном привредом), 1970-их година најмоћнија економија САД показује знаке слабости. Томе доприноси неколико фактора: инфлаторна монетарна и фискална политика која се проводи у време кулминације рата у Вијетнаму (прва половина 1970-их година); дестабилизација светске привреде због једностраног одустајања САД (15.08.1971) од конвертибилности долара у злато; вишеструки скок цена нафте (1973-1974) итд. Привреда САД бележи економску стагнацију у условима релативно високе инфлације и време 1970-их година одмах је проглашено периодом *велике стагфлације*.

Нови идеолози слободног тржишта – неолиберали (предвођени Милтоном Фридманом)¹ су то искористили као

---

¹ У интервију за *Global Economic Viewpoint* један од највећих економиста XX века, нобеловац Пол Самјуелсон, је рекао (видети превод: НИН, 12.03.2009): *Сада видимо колико је Милтон Фридман грешио тврдећи да тржиште може да се регулише само. Данас схватамо колико је Реган погрешио када је изјавио да влада није решење већ проблем. Данас се идеологија која је била доминантна последњих деценија показује као погрешна. Данас сви схватају да, супротно претходном уверењу, проблем не може да буде решен без учешћа владе. Данас поново прихватамо Кејнсову идеју по којој пореска политика и дефицитна потрошња играју главну улогу у вођењу тржишне економије. Волео бих да је Фридман поживео да види како је његов екстремизам допринео уништењу његових идеја. Срећом, наши српски неолиберали, доживели су ово време, али нажалост не могу (или не желе) да виде катастрофалне резултате идеологије коју још увек ватрено пропгирају.*

доказ неспособности државе да управља привредом. Овај интелектуални преврат створио је плодно тло да на власт у САД, одмах почетком 1980-их година дође Роналд Реган који је идеје слободног тржишта реализовао у пракси.

У своме првом инаугуралном говору (јануар 1981) он је изјавио да *у садашњој кризи држава не решава наше проблеме и да је она постала проблем*, те да намерава да *ограничи њен обим и утицај*. У том циљу он је предузео следеће четири мере: смањење пореза на високе приходе, ограничавање федералних расхода, већу дерегулацију и предају кључних државних функција приватном сектору.

Међутим, како признаје и Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization, 2011*), основне последице неолибералне „револуције Регана“ нису биле конкретне мере већ нова општа антипатија према улози државе, нови однос пун презрења према сиромашнима који зависи од подршке коју им пружа држава, и нови позив богатима да се одрекну моралних обавеза према осталом делу друштва. Реган је проповедао да је за друштво корисно, не да се инсистира на саосећању према сиромашним, него на смањењу пореза богатима како би се стимулисало њихово предузетништво... То је ослободило огромну скривену похлепу и уништило систем што прати Америку до данашњих дана.

Рецепти неолиберала који су требали да преломе негативан тренд у привреди САД, не само да то нису успели, ситуацију су само погоршали, а што одлично илуструје следећа табела (преузета из књиге: Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*) У њој су приказани званични статистички

економски показатељи ефикасности привреде САД за три периода у последњих 60-ак година: *време економског просперитета* (1955-1970), *време стагфлације* (1971-1980) и *време неолиберализма* (1981-2010).

ЕФИКАСНОСТ ПРИВРЕДЕ САД (1955-2010)

	1955- 1970	1971- 1980	1981- 2010
- Порез на приход физичких лица (%)	82,3	70,0	39,3
- Приходи федералног буџета (% БДП)	17,7	17,9	18,0
- Раст БДП (%)	3,6	3,2	2,8
- Раст БДП по становнику (%)	2,2	2,1	1,7
- Раст запослености (%)	1,7	2,7	1,1
- Просечни ниво незапослености (%)	4,9	6,4	6,1
- Промене у расподели дохотка: учешће 1% грађана са највећим дохотком (%)	-2,0	0,6	10,9
- Промена нивоа сиромаштва (%)	-9,8	0,5	0,3
- Раст плате мушкарца са пуним радним временом (%)	2,7	0,4	0,1
- Дефицит буџета (%)	-0,7	-2,4	-3,1
- Инфлација (%)	2,3	7,7	3,2

О исправности разних економских теоријских погледа најубедљивије говоре резултати који се остварују у пракси

на бази политика које су се заснивале на различитим економским теоријама.

Раскорак између неолибералне теорије којом се обећава благостање за све и резултата који се у пракси остварују је очигледан и на нивоу светске привреде. Уместо да је дошло до динамизирања светске привреде после 80-их година XX века (када је наступила ера неолиберализма), како су обећавали теоретичари неолиберализма, у пракси се десило потпуно супротно. Годишња стопа раста светске привреде у 70-им годинама износила је 2,4%, у 80-им 1,4%, у 90-им 1,1%, а у првој деценији овог века наступила је глобална економска криза која је довела до великог пада привредне активности, а и незапосленост је достигла забрињавајуће раз мере. Тако се неолиберализам, поред тога што је социјално неодговоран и морално неосетљив, показао и као економски неефикасан.

Питање је међутим, да ли је крах неолиберализма и крај идеје о саморегулишућем *laissez-faire* тржишту. Очигледно је да је у судару са стварношћу савремени неолиберализам доживео крах, као што је то било и са либерализмом 30-их година прошлог столећа. То не значи да се друштво у будућности неће поново суочити са неком новом инкарнацијом либерализма, јер је ово идеологија моћних и богатих, који располажу колосалним, финансијским и сваким другим ресурсима и у стању су да излобирају извршну власт и најмоћнијих држава да доносе одлуке које су у њиховом интересу.

Поред тога, моћни и богати у стању су да обликују и усмеравају интелектуалну и медијску сцену према својим интересима. Не само да су у могућности да обликују садашњост и креирају будућност, него се и прошлост кривотвори и интерпретира на начин да буде у

складу са овом идеологијом моћних и богатих како би се она стално одржавала и изнова појављивала у неким новим инкарнацијама. Тако се данас за кризу из 30-их година прошлог века више не сматра одговоран либерални капитализам са суманутим финансијским спекулацијама приватног сектора, него се криза објашњава погрешном политиком централне банке која није штампала довољно новца и обезбедила потребну ликвидност привреде.

Управо због свега тога, потребно је стално разоткривати праву суштину неолиберализма и указивати на последице које он са собом носи.

(март 2012)

ОД КРАЈА ДО БУДУЋНОСТИ ИСТОРИЈЕ

Као што су пре две деценије наши политичари међу последњим у свету схватили да је пао берлински зид, тако ће изгледа наши економисти бити последњи који ће сазнати за крах неолибералне идеологије². Они ће и даље по аутоматизму упорно понављати познате неолибералне мантре, без обзира на то што је очигледно да их стварност на сваком кораку демантује.

---

² Неолиберална идеологија је покушавана да буде замотана у питку „научну“ форму, а која се може лако савладати и на краткотрајним курсевима. Колега Данијел Цветићанин је за наше економске „експерте“ који су их завршили смислио и назив: *сегединске курсације*. Неки од њих су одмах постали кључни људи у новој „демократској“ влади у Србији у којој се задржавају све ове године или су из државне службе отишли на добро плаћене послове у бизнису – по правилу, банке у власништву странаца. Други су ангажовани у „научним“ институтима и центрима који ревносно одрађују добро плаћене иностране грантове и/или државне синекуре понављајући већ познате мантре. Они увек говоре оно што власт тада жели да чује, без обзира ко је на власти. Добро су распоређени и умрежени и одлучни да спрече да се јавно чују и другачија *непожељна* мишљења која би довела у сумњу владајуће неолибералне догме. Сви они су прећутно дали заклетву на верност коју у пракси морају сваки пут доказивати, а ако се она једном наруши аутоматски следи искључење и губитак статуса и привилегија које су као верни чланови до тада уживали.

У исто време, сведоци смо да многа звучна имена у свету своје ставове брзо прилагођавају новонасталој стварности, настојећи да стално буду у фокусу јавности. Они одлично осећају када и шта треба да проповедају, и не воле да се подсећају онога шта су пре тога пропагирали и за што су се одлучно залагали³. Амерички политолог и политички економиста Франсис Фукујама је пре нешто више од две деценије пожurio да прогласи *крај историје* и од тада слови за једног од највећих светских мислилаца, мада се брзо прилагођавао стварности која се мењала и правио озбиљне заокрете у својим ранијим ставовима. У овом тексту интересују нас, пре свега, заокрети који се односе на економску проблематику.

Ф. Фукујама је стекао светску славу захваљујући књизи *Крај историје и последњи човек* коју је објављена пре 20-ак година и која је брзо преведена на десетине језика и постала светски беселер. Такву популарност ова књига није задобила због озбиљне научне утемељености него захваљујући, пре свега, чињеници

---

³ У Србији постоји такође неколико таквих економских „експерата“ (називају их *кумровачке курсације* и *људи за свако време*) који су у јавности стално присутни и добро плаћени. Они су већ неколико деценија (без обзира на радикалне смене владајућих гарнитуре) увек уз актуелну власт и успевају да буду постављени за саветнике премијера и министара или високе владине чиновнике. За њих није битно ко је на власти и увек су спремни да дају „научну“ аргументацију која је у складу (и у интересу) наручиоца. Прагматични су и никад не постављају суштинска питања, али знају да слаткоречиво јавно промовишу политику која одговара наручиоцима. Како рече колега Млађен Ковачевић они функционише по принципу: *Реците ми шта треба да докажем, а ја ћу рећи колико за то треба да ми платите.*

да се појавила у време рушења социјалистичких режима на Истоку и због тога створене опште еуфорије на Западу. То је био одличан моменат за глорификацију тада доминантних (нео)либералних вредности.

У наведеној књизи Ф. Фукујама тврди да се након пада комунизма и тријумфа либералног капитализма на светској позорници више не може десити ништа што би могло понети епитет *историјски*. Либерална демократија постала је крајња тачка еволуције људске цивилизације и са њом је дефинитивно пронађена оптимална економска организација друштва, а тржиште је постало свемоћно и преузело улогу великих сила. У складу са тим он се залагао и за минималну улогу државе у друштвеном животу, а посебно у економији, јер би јака држава водила гушењу грађанског друштва и деформацији тржишних односа.

Ф. Фукујама је међутим, неочекивано озбиљно кориговао своје ставове књигом *Изградња државе – управљање и светски поредак у XXI веку* коју је објавио 2004. године и више не инсистира на свемоћном тржишту него сматра да је изградња јаке и ефикасне државе најважније питање за светску заједницу, будући да су слабе и пропале државе извор многих озбиљних проблема у свету, од сиромаштва и сиде, до дроге и тероризма.

Констатујући да су економске реформе засноване на *Вашигтонском договору*, у којима се промовишу мере усмерене на смањење уплитања државе у економске токове, доживеле неуспех, Ф. Фукујама закључује да су земље, које су се у својим реформама придржавале *Вашигтонског договора*, доведене у стање горе од онога у коме би биле да се реформе нису ни

спроводиле, пре свега због недостатка институционалних капацитета државе. Аутор нас у књизи подсећа да је један од највећих поборника *laissez-fair*, Милтон Фридман 90-их година прошлог века саветовао земљама у транзицији приватизацију као панацеју (лек за све болести), да би 2002. године изјавио како је погрешно и да су од приватизације значајнији изградња институција и владавина права.

У овој књизи Ф. Фукујама се бави и питањем суверенитета држава где, између осталог, пише да свима онима који су се залагали за *сумрак суверенитета* треба поставити питање шта би заменило моћ суверене нације-државе у савременом свету и закључује да, у недостатку јасног одговора, не постоји други начин него да се врати сувереној нацији-држави и учине је јаком и ефикасном.

Нови озбиљан заокрет у својим ставовима Ф. Фукујама направио је почетком ове (2012) године објавивши есеј *Будућност историје* у часопису *Foreign Affairs* и тако од краја дошао до *будућности историје*. Истичући да савремени облик глобалног капитализма руши основе средње класе, на којој почива либерална демократија, Ф. Фукујама поставља питање да ли либерална демократија може да прежививи пропаст средње класе на којој се темељи?

У овом есеју Ф. Фукујама покушава да скицира идеологију будућности која има две компоненте – политичку и економску. Када је реч о политичким односима нова идеологија, према Ф. Фукујама, мора да потврди предност демократске политике над економијом, и поново учврсти легитимитет државе као представника државних интереса. Али програми, које је она

дужна да спроводи у интересу средње класе, морају одлучније инсистирати на неопходности прерасподеле богатства и представљати реалистичан пут за прекидање доминације интересних група у политици.

Што се тиче економских односа, према Ф. Фукујами, реч мора бити о корекцији капитализма у смислу до којег степена држава мора помагати друштву да би се оспособило за промене. Нова идеологија не треба да поставља тржиште као циљ сам за себе, она мора више оцењивати светску трговину и инвестиције не само из угла акумулације националног богатства, већ и са аспекта улагања у напредак средње класе. Овај циљ је немогуће остварити без озбиљне и доследне критике основа савремене неокласичне економије, коју треба почети критиком елита, које су дозволиле да се жртвује добробит великог броја људи зарад просперитета једне мале групе; као и осуде монетарне политике (посебно у Вашингтону), која доноси користи само богатим људима. До мобилизације за промене неће доћи све док средња класа у развијеним земљама остане посвећена идејама претходне генерације, односно све док буде сматрала да њихове интересе боље штите слободно тржиште, него држава.

Ф. Фукујама истиче да је снижавање места и значаја пролетеријата у друштву и комунистичких идеја на Западу, последица јачања средње класе, али ништа не пише о томе колико је јачању средње класе на Западу допринело управо постојање социјалистичког Истока и страх од ширења комунистичких револуција. Управо то је присилило Запад да омогући већа радничка права: синдикално организовање, стални раст плата, краће радно време, стимулативно плаћање прековременог ра-

да, социјалну заштиту за незапослене, болесне и старе, доступност образовања и здравствене заштите итд. Такође, нема ни одговора на питање каква је судбина либералне демократије у ситуацији када долази до укидања многих раније извојеваних права запослених и пропасти средње класе на којој она и почива.

Ф. Фукујама у есеју *Будућност историје* истиче да данас најозбиљнији изазов либералној демократији представља Кина, а раније је потписао отворено писмо у коме се веома критично говори о Русији и тражи од Запада да изврши јачи политички притисак на Владимира Путина. Поред њега, писмо су потписали, између осталих, и француски писац А. Гликсман, неоконзервативац Р. Каган, бивши директор ЦИА Џ. Вулс. У интервју за немачки *Süddeutsche Zeitung* (2004) на констатацију новинара да је Путин изабран демократским путем, уследио је одговор Ф. Фукујама: *Да, тачно, већина је гласала за Путина и његову партију, али ми хоћемо не демократију већине, него либералну демократију.* Када је почетком 2012. године у интервју за немачки *Spiegel* новинар устврдио да Ф. Фукујама у својим последњим истраживањима тврди да недостаци капитализма и глобализација могу довести у опасност такав демократски модел, уследио је одлучан одговор: *капитализам је неправилна реч, да би се користила у овом случају, због тога што капитализам нема животно способну алтернативу!*

Очигледно да је Ф. Фукујама за последње две деценије знатно кориговао ставове и од *краја* стигао до *будућности историје*. У почетку се залагао за минималну улогу државе у друштвеном животу, посебно у економији и тврдио да је тржиште свемоћно, да би сада

сматрао да је изградњу јаке и ефикасне државе најважније питање. За њега су још увек табу либерална демократија и капитализам, што не значи да у неком од наредних текстова неће допустити могућност да и за њих постоје алтернативе. Он одлично зна када и шта треба да каже, у вези са чим и колико треба да буде критичан, а колико апологета, како би и даље на Западу био слављен као један од највећих мислилаца, те уживао све привилегије које уз то иду.

(септембар 2012)

СЈАЈ И БЕДА ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ

Од колеге Љубомира Маџара, председника Академије економских наука (АЕН), 4. јула 2011. добио сам писмо у коме подсећа да је АЕН недавно, 17. јуна 2011, организовала расправу у форми округлог стола на тему неолиберализма, те да се *у међувремену појавила зами-сао да тој теми АЕН посвети још једну, такође ширу расправу*. Колега Љ. Маџар у писму, поред осталог, пише да би било *посебно пожељно да у међувремену припремимо свој писани прилог и да га по могућству доставимо до краја октобра 2011. године*. Овај писани прилог доставио сам у року који је назначен, а у њему ћу говорити о потреби озбиљног преиспитивања стања у економској науци,⁴ којом последњих деценија доминира неолиберална идеологија.

---

⁴ Можда се најјезгровитија дефиниција науке крије у геслу једног од најпрестижнијих светских универзитета у области друштвених наука *The London School of Economics and Political Science* (LSE), а

* * *

Управо у тријумфу неолибералне идеологије – једног агресивног и нетолерантног тржишног фундаментализма – лежи основни узрок проблема економске науке, али и кулминације глобалне економске кризе. О овоме сам до сада доста писао,⁵ те нема потребе да сада о томе детаљније расправљам.

Подсећам да Џ. Гилдберг у књизи: Либерални фашизам (*Liberal Fascism: The Secret History of the American Left, From Mussolini to the Politics of Meaning*) тврди да је (нео)либерализам једна тоталитарна политичка идеологија која има сва обележја фашизма. Међутим, у односу на претходне облике тоталитаризма (фашизам, нацизам, стаљинизам), неолиберални тоталитаризам има планетарни домет (обухвата целу планету), а његови кључни чиниоци су: неолиберални капитализам, екстремодерне технологије и планетарно насиље, како војно (*манумилитаризам* – оружане интервенције САД и НАТО широм планете уз злоупотребу институције УН и кршење међународног права)⁶

који гласи: *Rerum cognoscere causas* (разумети узроке ствари). Управо је и професор са LSE, Л. Робинс (*Lionel Charles Robbins*, 1898-1984) дао и најпрецизнију дефиницију предмета изучавања економске науке (*рационална алокација ограничених ресурса*), када је у једном свом раду, 1932. године, написао: *Economics is a science which studies human behavior as a relationship between ends and scarce means which have alternative uses*.

⁵ Видети, на пример, моју књигу: *Монетарни и тржишни фундаментализам* – као алиби за некомпетентност, Геополитика, Београд, 2004.

⁶ Страуб Телбот, заменик државног секретара САД (1994-2001) у предговору мемоарске књиге Џона Нориса (директора заједничког обавештајног Комитета Пентагона и Стејт Департамента) пише: *Ако заиста желите да схватите какво је било расположење у врху*

тако и цивилно (*манумонетаризам* – економско потчињавање од стране крупног капитала и светске олигархије, односно освајање постојећих влада или формирање *владе за себе* довођењем на власт компрадорске касте – квазиелите).⁷

У исто време, неолиберали доминирају у свим значајнијим светским «демократским» медијима и њихова позиција се суштински не разликују од оне коју су марксисти имали у медијима реалсоцијализма или нацисти и фашисти у својим медијима. Било какво супротстављање владајућој идеологији онемогућавано је и алтернативне идеје и њени аутори осуђивани су на анонимност. Истина, за разлику од претходника (који су своје идејне противнике често лишавали слободе, па и физички уништавали), неолиберали то раде на много

Клинтонове администрације, треба прочитати Норисову књигу у којој он каже: стварни циљ тог бомбардовања није имао никакве везе са бригом за косовске Албанце, стварни узрок био је тај што Србија није спроводила тржишне, социјалне и економске реформе и што је она била последњи угао Европе који се није повиновао неолибералним реформама под управом САД, па је то морало бити уклоњено. (Наведено према Н. Чомски, *Политика*, 07.05.2006).

⁷ Тако проф. др Славко Кулић, знанствени (научни) саветник у Економском институту у Загребу (2002. године изабран и за председника Знанственог друштва економиста Хрватске) у једном интервијуу (*Освијетлите невидљиву руку* који је дао поводом објављивања књиге *Дијалог о нацизму и глобализацији* коју је написао у коауторству са Едуардом Чалићем – издавач Адамић, Ријека, 1998) каже: *Ако је нацизам покушао у Другом светском рату освојити свијет оружјем, а у томе није успио, то не значи да свијет није освојив на други начин и другим средствима. Када су Хитлера питали ко ће бити други који ће освојити свијет, ако то њему не успије оружјем, он је глатко одговорио да ће то умес- то њега учинити Американци. Вријеме сваким даном потврђује ту сатанску мисао.*

суптилнији начин, ефикасно контролишући и обликујући глобални политички, интелектуални и медијски простор.

Поред тријумфа тржишног фундаментализма, проблем савремене економске науке лежи у упорним настојањима да она од друштвене постане чиста наука, то јест да буде постављена на истим принципима као и природне науке. Од економије се жели створити универзална наука без било каквих географских и историјских специфичности, као што је то случај с математиком и физиком, на пример. Тврди се да како су математичке или физичке законитости једнако применљиве у свакој земљи, на било коме делу Земљине кугле и у свим временима (независно од институционалног и историјског контекста), те би исто то требало да важи и за економију. Због тога се тако различитим земљама света натура један универзалан модел који оне треба да следе у вођењу економске политике.⁸

Тако је економска наука, у великој мери, претворена у техничку науку која се бави надградњом и оптимизацијом одговарајућих техничких параметара, где се у обзир узимају само ствари које се могу измерити, а оне које се не могу квантификовати (иако су можда још и важније) одбацују се. Уместо реалне, имамо виртуелну економију у којој циркулише виртуелна роба (које

---

⁸ Вашингтонски договор, представља својеврстан *Кратки курс неолиберализма*, кога се транзиционе (и друге економски слабије развијене) земље треба слепо да придржавају у практичном вођењу економске политике. О Вашингтонском договору сам раније детаљно писао, те се на њему нећу овде задржавати. (Видети у књизи: Јован Б. Душанић, *Washington consensus – кодификовани програм економског неоколонијализма*, Нова Европа, Београд, 2007)

нема) и у којој постоји измишљени рационални човек, са апстрактним принципима и шематизованим понашањима, а она су сувише сложена да би се могла уклопити у било какве апстрактне математичке моделе. Човек се покушава да редуцира на *homo oeconomicus*, односно рационалног субјекта код кога се апстрахују било какви морални мотиви или суптилнија емоционална преживљавања.

* * *

У време доминације неолиберализма дошло је до велике промене у самој природи универзитетског економског образовања, али и положаја универзитетских наставника. *Економикс* замењује политичку економију како се она вековима звала – од момента када ју је тако назвао Адам Смит – како би се што дубље сакрила чињеница да су и основни економски механизма временски ограничени. Економикс постаје парадигма, односно образац или модел економских истраживања и економског образовања. И на нашим просторима, од 90-их година на високошколским институцијама генерације студената економије образују се скоро искључиво на неолибералном концепту *економикуса* (тај фундаментални економски предмет студентима се најчешће предаје под називом *Основи економије* или *Увод у економију*).

О осталим правцима економске мисли, сем неолибералне, студенти ретко могу детаљније да се упознају,⁹ а често им се, као демонстрација богатства и

---

⁹ Не само да им то професори не предају на студијама, него то тешко могу прочитати и у књигама које се налазе у библиотекама. *Теорије које су помогле успешним земљама да се обогате нестале су из уџбеника и практичне економске политике, а истовремено са*

плурализма економске мисли, објашњавају разне варијанте владајуће неолибералне школе.¹⁰

Али код образовања генерација и генерација нових економиста није проблем само са изучавањем историје економске мисли (или Економских доктрина, како се тај предмет често назива), него проблем настаје и код изучавања стварне економске историје јер и ту долази до фалсификовања историјских чињеница.¹¹ А

---

*тим, текстови који су у прошлости изнедрили успешне економске стратегије ишчезли су из библиотека. Библиотеке великих универзитета у САД придржавају се правила да је обавезно сачувати један примерак сваке књиге, али ни та стратегија није лишена ризика; познат је случај када Библиотека Конгреса „губи” свој примерак. (Видети: Eric S. Reinert, *How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor*, Constable, London, 2007)*

¹⁰ Главни токови економске мисли у новијој економској историји (од 16. до почетка 21. века) јесу: меркантилизам, физиократизам; класична либерална школа; утопијски социјализам; марксистичка економска школа; неокласична (неолиберална) школа; немачка историјска школа; кејнзијанска школа; срафијанска (неорикардијанска) економија; институционализам. Ова класификација се разликује од сличних класификација углавном по томе што неке „струје економске мисли” – које су познате под називима монетаризам, економија понуде, економија рационалних очекивања, неокласична синтеза и конституционална политичка економија – не третира као посебне школе, већ као делове, односно гране обнове и развоја најширег и тренутно доминантног тока теоријске економије, познатог под називом неокласична (неолиберална) школа. (Видети: проф. др Ђуро Медич, *Увод у студиј економије и преглед школа економског мишљења*, у књизи: *Политичка економија пост-транзицијских земаља*, Економски факултет, Загреб, 2010)

¹¹ До тога долази не само у економској историји, него у историји уопште, и на основу фалсификованих чињеница стасале су индоктриниране генерације и генерације. Забавну епизоду у вези с тим недавно смо могли прочитати и код нашег прославленог филмског редитеља Емира Кустурице (у књизи: *Смрт је непровјерена*

управо би се из историје могле извући важне економске поуке и за решавање савремених економских проблема, под условом да се не искривљују историјски факти.

Историјске чињенице говоре да су успешне и богате земље прво прошле етапу развоја без слободне трговине (уз политику државног интервенционизма, протекционизма и планског стратешког инвестирања), а тек када су се развиле, проповедале су концепт отвореног тржишта јер им је то тек тада погодновало. То се најбоље може видети на примеру две англосаксонске државе – В. Британије и САД – које су у новије доба највећи поборници слободне трговине. О томе детаљно и аргументовано пише професор са Универзитета у Кембриџу – Ха Џун Чанг (у књизи: *Лоши Самаритани*),¹² један од најбољих стручњака у свету из области економије развоја.

Професор Ха Џун Чанг подсећа нас да је знаменити енглески писац (аутор чувеног романа *Робинзон Кресо*) Данијел Дефо (1659-1730) написао и једно значајно дело из економије – *План енглеске трговине*. У овом делу он је описао како су владари из енглеске породице Тјудор (владали од 1485. до 1603. године), нарочи-

---

гласина). Када је Џонатан (филмски агент који је 90-их харао Холивудом), за време 'Кустендорф филм фестивала', укључио телевизор и гледао руски програм на енглеском језику, збунио се добрано тај човек. Видео је, на тој телевизији, документарни филм који је пуштен поводом годишњице борбе против нацизма. Прилично узбуђен, дошао је у моју кућу и рекао: Ја сам мислио да смо ми Американци ослободили Европу од нацизма, а по овоме што приказује руска телевизија, то ослобађање није могло да се деси без њих?

¹² Ha-Joon Chang: *Bad Samaritans: Rich Nations, Poor Policies, and the Threat to the Developing World*, Random House, London, 2007

то Хенри VII и Елизабета I, користили протекционизам, субвенције, монополе, индустријску шпијунажу и друге видове владине интервенције да би развили енглеску индустрију вуне – европску high-tech индустрију свог доба“, а без чега „би било веома тешко, ако не и немогуће, да се Британија од извозника сировина претвори у европски центар те високо технолошке индустрије. Како наводи Ха Џун Чанг, таква политика је настављена и после Тјудора, односно ова земља је све до средине XIX века остала високо протекционистичка земља – просечне царинске стопе у Британији биле су 45-55 одсто, наспрам 6-8 у Холандији, 8-12 у Немачкој и Швајцарској и око 20 одсто у Француској. Такође, Британија је забранила својим колонијама да извозе робу која би могла да буде конкурентна роби произведеној у матици.

Када је британска индустрија (уз помоћ јаке државне заштите) постала међународно конкурентна, тек тада је напуштена политика протекционизма, и проповедана политика слободне трговине.

У исто време Америци, све док је била британска колонија, није била дозвољена заштита домаће индустрије, али одмах после стицања независности, први министар финансија САД Александар Хамилтон Конгресу подноси (1791) Извештај о производњи у коме, поред осталог, пише да је основна идеја да заостала земља као што су САД треба да заштити своје 'индустрије у раном детињству' од стране конкуренције и гаји их док не постану способне да стоје на сопственим ногама. Та заштита је вршена, пре свега, преко високих (40-50 одсто) увозних царина (чак и забранама увоза неких производа), те субвенција домаћој индустрији. Ха Џун Чанг истиче да *упркос томе што су биле највећа протекционистичка држава на свету у том пе-*

риоду, САД су истовремено биле и најбрже растућа економија, те да су тек после Другог светског рата – сада с индустријском премоћи без премца – либерализовале своју трговину и почеле да заступају политику слободне трговине.

Не само искуство В. Британије и САД, него и других богатих земаља, како показује опсежно истраживање професора Ха Цун Чанга, говори да су те земље користиле националистичке методе (царине, субвенције, рестрикције у трговини с иностранством) да би поспешиле домаћу индустрију у раном детињству, а тек када су се развиле, почеле су да заговарају отворено тржиште, односно слободну трговину, те да то натурају свим другим државама.

Поред свега горенаведеног, још већи проблем код образовања економиста у последњим деценијама јесте чињеница да се на високошколским институцијама све више напушта широко темељно образовање, које је код студената подстицало критичко мишљење и трагање за истином, а доминантно постаје уско и схематизовано практично специјалистичко образовање. Уз то, уместо истинских интелектуалаца којима је својствено критичко мишљење и стално трагање за истином, све више имамо сервилних интелектуалаца који нису у стању или немају храбрости да мисле сопственом главом. Раније смо с високошколских институција добијали *аутентичне субјекте* код којих је нарочиту вредност имало критично мишљење, а данас се траже *укалупљени објекти*, који *не таласају*, али ефикасно обављају рутинске послове.¹³

---

¹³ Америчка економска асоцијација је 1988. године установила Комисију која је проценила стање високог образовања у области економије у САД. У свом извештају, комисија је изразила бојазан

Нажалост, данас и код економиста који су се определили за академску каријеру, по правилу, долази веома рано до уске специјализације и свако у својој уској области тражи решење, а целину нико не сагледава и суштина мало кога интересује.¹⁴ Многи се оправдавају мотом *то није моја област* и остају *укопани у своје ровове*. На саветовањима Научног друштва економиста неколико пута сам предлагао да се један скуп посвети начелном питању избора адекватног концепта реформисања српске привреде, јер уколико смо се определили за погрешан генерални концепт реформи, све расправе о парцијалним решењима имају мали смисао.

Тада сам говорио како ме већина реферата и расправа о транзицији, на многобројним саветовањима Научног друштва економиста, подсећа на *стручне* расправе о томе шта радити с кућом која, због *конструкционе грешке* пројектаната, има урађен неадекватан темељ и једним делом тоне у земљу. Сви увиђају

да би наставни програми на економским факултетима могли да избаце генерације економиста са много „идиотских учењака“, који владају аналитичким техникама а ништа не знају о реалним економским проблемима. (А.О. Krueger, Report on the Commission on Graduate Education in Economics, Journal of Economic Literature, 3/91. Наведено према: Наташа Голубовић, Економска теорија у огледалу глобалне финансијске и економске кризе; зборник Економска наука и привредна криза, АЕН и Економски факултет, Београд, 2010).

¹⁴ На претходном округлом столу (јун, 2011) колега Борис Беговић напоменуо је да на истом месту (професорска сала Економског факултета) наступа први пут после нешто више од 20 година, те да му је драго што је тада био, као што је и сада, најмлађи учесник у расправи. И заиста, сви учесници на мајском округлом столу АЕН били су старији од 55 година. Наших млађих колега, нажалост, није било.

проблем: кров прокишњава, плафони су попуцали, столарија се искривила, а расправа међу *специјалистима* води се о томе да ли проблем треба решавати заменом црепа – теголом, класичног – спуштеним плафоном, дрвене – алуминијском столаријом. Сваки специјалиста предлаже решење које је из домена *његове области* и никога од њих не интересује што је проблем у *конструкционој грешци* пројектаната, те не схватају да њихова *специјалистичка* решења не могу отклонити проблем и да ће се на крају кућа урушити.

И тако последњих деценија у академским круговима, нажалост, све више и више замиру озбиљне научне дебате. Сви пишу и говоре једно те исто, тачније слушамо само једне те исте неолибералне догме које се ничим не морају доказивати. Чак ни чињеница да их стварност на сваком кораку оповргава (успешност азијских тигрова или скандинавских социјалдемократских земаља, те глобална економска криза) још увек није довољан разлог да дође до озбиљног преиспитивања неолибералних догми на којима је образовано неколико поколења економиста, који су сада на врхунцу професионалне каријере.

* * *

Некада је академска каријера (на институтима, а нарочито на универзитетима) била не само престижна него је обезбеђивала доста добру егзистенцијалну сигурност. То је академским радницима омогућавало да се у целости посвете озбиљним научним истраживањима и подстицало их је на критичка истраживања.

Критичко мишљење раније је имало нарочиту вредност и научни часописи су подстицали и радо

објављивали различите научне погледе. У време доминације неолиберализма ситуација се битно променила. Младе колеге, који су на почетку своје академске каријере, морају да воде рачуна о напредовању, а за то је неопходно објавити одређени број радова у референтним научним часописима. Они добро знају да ће њихови радови бити објављени једино под условом да буду написани у складу с владајућом неолибералном идеологијом, и то они морају да имају у виду и да о томе воде рачуна како би се њихови радови „уклопили“ у задате оквире. Међутим, и већ афирмисани научни радници имају проблеме да објаве своје текстове, у престижнијим светским часописима, уколико они нису *прожети* владајућом неолибералном идеологијом или, што је још опасније, уколико доводе у сумњу владајуће неолибералне догме.¹⁵

Поред тога, у време владавине неолиберализма, створен је систем који је академским економистима одузео егзистенцијалну сигурност.¹⁶ Некада су њихова примања на универзитетима и институтима била на завидном нивоу, што им је пружало осећај слободе и

---

¹⁵ Тако професор Јоже Менцингер пише: *Не треба заборавити догму о директним страним инвестицијама (ДСИ) које су креирале међународне финансијске институције у то време и које су још увек преовлађујуће. Борим се против ових догми већ годинама (видети мој чланак објављен у Kyklosu, 2003. године), али не много успешно. Прилажем Вам још један рад о дугорочним последицама ДСИ који безуспешно покушавам да објавим у неком угледном часопису већ више од годину дана.* (Видети: Арсеније Ј. Душанић, *Власничка структура банака*, Београдска банкарска академија, Београд, 2011)

¹⁶ За разлику од ранијег периода, када су се најбољи и најталентованији свршени студенти опредељивали за академску каријеру, сада они углавном одлазе на добро плаћена места у бизнису.

независности, те су се могли у целости посветити озбиљним научним истраживањима. Данас су плате на универзитетима и научним институтима више него скромне и академски радници присиљени су да на слободном тржишту обезбеђују додатна средства за егзистенцију. На тржишту знамо ко је *наручилац посла* и која врста *истраживања* ће бити плаћена, па онда тешко да може бити речи о објективном истраживању. Многи академски економисти зарађују огромна богатства помажући крупном капиталу у формирању јавног мњења и политике владе. Тако се жеља да се што боље реализује научни талент брзо мења у стремљење да се што боље живи.¹⁷ Све чешће се, с правом, говори о интелектуалној корупцији (или проституцији), којој су подложне и највеће „звезде” неолибералне економске мисли.

Тако на пример, професор са Колумбије Фредерик Мишкин, који је до краја августа 2008. године био

---

¹⁷ Савремену мејнстрим економска науку све мање интересује научна истина она све више постаје веома уносним бизнисом. На такозваним научним скуповима углавном се понављају унапред познате неолибералне мантре и строго се води рачуна о политичкој коректности (која је заменила комунистичку морално-политичку подобност) како би се одрадили добијени грантови и други наручени послови или (у случају недовољно проверених) како би се јавно манифестовала и доказала неолиберална правоверност, те стекао статус етаблиране повлашћене касте. Нажалост, ми данас живимо у времену науке без истине (не само у случају економске, већ већине друштвених наука), уметности без лепог (где се форсира такозвана естетика ружног) и политике без морала (*коме је до морала нека иде у цркву* – „чувене“ су речи првог премијера после српске октобарске револуције – иконе либералне Србије.

и у борду директора централне банке САД,¹⁸ и чији су уџбеници преведени на српски језик те из њих уче и студенти на нашим високошколским институцијама, добио је велики хонорар од Исландске трговачке коморе да уради студију о исландском финансијском систему. У студији под насловом *Финансијска стабилност Исланда*,¹⁹ поред осталог, пише: *Исланд је напредна земља са одличним институцијама, малом стопом корупције и владавином права. Економија се већ прилагодила финансијској либерализацији, а опрезна регулација и надгледање генерално је доста јако.*

Студија је рађена у моменту када је Исланд (320.000 становника и БДП од око 13 милијарди долара), у склопу широке финансијске дерегулације, извршио приватизацију и три највеће домаће банке. Пре тога, исландске банке су обављале класичне банкарске послове, а после су све више улазиле у спекулативно инвестиционо банкарство – високим каматним стопама привлачили су средства штедиша и из других земаља, а средства пласирале у хартије од вредности које су у великој мери (како се касније показало) биле *токсичне*. Убрзо после тога, средином 2008. године, због великих губитака долази до колапса исландског банкарског система и стечаја неких банака; губици исланд-

---

¹⁸ Након оставке и напуштања тог високог места пријавио је у Федералном јавном извештају да нето вредност његове имовине у том моменту износи између шест и 17 милиона долара.

¹⁹ О интелектуалном поштењу аутора говори и чињеница да је у званичном CV професора Фредерика Мишкина наслов ове студије промењен из *Финансијска стабилност Исланда* у *Финансијска нестабилност Исланда*, односно уместо *Financial Stability in Iceland* сада у CV пише *Financial Instability in Iceland*.

ских банака били су неколико пута већи од годишњег БДП земље.²⁰

Све овде наведено у вези с професором Фредериком Мишкином преузето је из његовог интервјуа који је дао за документарни филм *Интерна пљачка*.²¹ У том документарцу има много сличних података и о другим професорима с најпрестижнијих универзитета као што су Харвард,²² Беркли,²³ Колумбија и други.²⁴

---

²⁰ Исландска банка *Icesave*, која је отишла у стечај, само штедишама из Велике Британије и Холандије – било их је више него што цели Исланд има становника – остала је дужна око четири милијарде евра – скоро трећину годишњег БДП Исланда.

²¹ Видети: www.insidejobfilm.com

²² Мартин Фелдштајн, професор на Харварду, био је главни економски саветник председника Регана и најважнији архитекта дерегулације. Од 1988. до 2009. био је у борду директора АИГ-а, што му је доносило милионе долара. На питање: *Жалите ли због неких одлука АИГ-а?* у наведеном документарном филму одговара: *Не могу ништа више да кажем о АИГ-у*. Подсетимо се да је 2008. године за спасавање АИГ-а од банкротства било издвојено на десетине милијарди долара. И поред тога, Барак Обама је професора Мартина Фелдштајна укључио у свој саветодавни Одбор за економски опоравак.

²³ Барак Обама је у свој саветодавни Одбор за економски опоравак укључио и Лауру Тајсон, професора с Берклија, која је била председник одбора економских саветника, потом директор националног економског већа у Клинтоновој администрацији. Одмах након напуштања владе ушла је у борд *Morgan Stanley*, где добија накнаду од 350.000 долара годишње.

²⁴ Тако је, нажалост, и међу академским радницима остало веома мало истинских интелектуалаца. Ти малобројни интелектуалци, како то пише француски мислилац Жилијен Бенда, не могу спречити зло, али га могу делегитимизовати, могу на њега указивати, могу га назвати злом. Снага интелектуалца је у непристајању и немирењу, у разобличавању нехуманог. А тај нејаки чин побуне

Ситуација није ништа боља ни у случају економиста који су добитници најпрестижније награде – Нобелове премије за економију, која се додељује од 1969. године. У почетку су носиоци ове премије били научници у правом смислу речи који су *прекопавали* основе економске науке и њихова истраживања су доводила и до значајних помака у економској науци, док су радови носилаца нобелове премије у последњих 30-ак година ретко проузроковали битније продоре у економској мисли.

Поред тога, у том периоду премије из економије додељују се за радове који имају мало заједничког с реалном економијом и темељним економским истраживањима, то јест приметно је удаљавање економске науке од реалне праксе и активно улажење (најчешће неоправдано) других области, пре свега, математике и физике у економију.²⁵ Тако 1983. године премију добија Џерард Дебре за математичке радове посвећене разради теорије опште равнотеже у условима неке апстрактне економије. Комбинујући економију и физику, Морис Але 1988. године добија ову престижну награду за теорију тржишта и ефикасног искоришћавања ресурса. Слична је ситуација и са многим каснијим добитницима, као што су: Тригве Хавелмо (1989 – за разјашњење теорије вероватноће као основе економетрије и за анализу симултаних економских структура), Џон Неш, Рајнхард Зелтен, Џон Харшани (сва тројица 1994 – за

све је ређи, новац и овде, за сада, односи победу. (Наведено према: <http://nkatic.wordpress.com/2011/03/30/izdaja-intelektualaca/>)

²⁵ Ворен Бафет је 2008. године изговорио чувену фразу, која је постала крилатица која се често понавља: *Beware of geeks carrying formulae* – *Чувајте се паметљаковићима са формулама.*

пионирску анализу равнотеже у теорији некооперативних игара), Роберт Лукас (1995 – за развој и примену хипотезе о рационалним очекивањима) итд, да би 1997. године награду за економију добили Роберт Мертон и Мајрон Шоулс за радове о формирању цена деривата.

Нобелова награда за економију која је додељена 1997. године Р. Мертону и М. Шоулсу често се наводи као класичан пример практичне неживотворности савремених научних радова из економије, те како су и највеће звезде неолибералне економије беспомоћне да решавају конкретне економске проблеме. Наиме, већ следеће, 1998. године фонд *Long-Term Capital Management LP*, у чијем су борду директора били Р. Мертон и М. Шоулс и чија се стратегија рада заснивала управо на радовима за које су они награђени овом престижном премијом из економије, на берзи је, за само четири месеца, изгубио 4,6 милијарди долара, те убрзо после тога и банкротирао.

* * *

О томе како се владавина неолиберализма одразила на стање економске науке у Србији и како су се академски економисти понашали у тим условима, до сада сам доста писао. За разлику од већине наших академских економиста, који су велики заговорници неолиберализма и који су били гласни пропагатори економске политике која је уништила српску привреду, често сам као контрапример наводио словеначке академске економисте који су се, у већини, одлучно супротставили неолиберализму и успели да убеди политичку елиту у исправност својих ставова. Поред тога, најпознатији словеначки економисти (Јоже Менцингер, Иван Рибникар, Велимир Боле, Марко Крањец...) заузео-

ли су и кључне економске ресурсе у влади и централној банци земље, те имали одлучујући утицај на реализовање економске политике која је допринела да Словенија буде економски најуспешнија земља у транзицији.

Ситуација у Хрватској, у односу на Србију и Словенију, била је негде „између”. У Хрватској је велики број веома угледних академских економиста – међу којима су Бранко Хорват, Јаков Сиротковић, Драгомир Војнић, Звонимир Балетић, Мате Бабић, Гордан Дружић, Славко Кулић, Ђуро Медић, Владимир Веселица, Драгомир Сундаћ, Дражен Калођера, Стјепан Здунић, Горазд Никић и други – били веома критички настројени према неолиберализму и упорно су и аргументовано јавно иступали с критиком званичне економске политике коју је у Хрватској вођена на бази неолибералних начела, али за те ставове нису могли да придобију владајућу номенклатуру у својој земљи. И поред тога, може да им служи на част да су показали интелектуално и професионално поштење и тиме спасавали углед академских економиста.

И тако, за разлику од словеначких и хрватских, већина српских академских економиста здружено је подржавала владајућу номенклатуру у безочном уништавању српске привреде. То је поразна и болна чињеница коју, нажалост, морамо признати.

(октобар 2011)

НЕОЛИБЕРАЛНЕ ДОГМЕ О ПОРЕЗИМА

У Србији се као излаз из економске стагнације предлажу разна пореске стимулације и друге субвенције за нове инвеститоре. То је у складу са једном од догми неолибералне економије да снижавање пореза и одустајање од прогресивног опорезивања и пружање пореских повластица за богате инвеститоре мотивише привреду и грађане да више раде. То подстиче раст економије и доводи до убирања веће масе пореза, што на крају одговара свим грађанима (боље школство, здравство, безбедност и слично).²⁶ Пракса показује супротно – не долази до убрзања раста економије и убира се мања маса пореза (па уместо бољег имамо све лошије државне службе), а што много не погађа богату мањину, него остали део грађана.

---

²⁶ Велики поборник неолиберализма Алан Гринспен, дугогодишњи председник централне банке САД, (у *The Wall Street Journal*, 26.03.1997) пише: *Сваки порез је кочица економском расту, питање је само у ком степену он њега кочи.*

Да би ова догма била што убедљивије пропагирана и, на крају, у пракси реализована, богати ангажују (и за то добро плаћају) бројне аналитичаре, експерте и политичаре, а средства која су издвојили за ту сврху вишеструко им се враћају кроз мање плаћање пореза. Поред тога, за њих ради и огроман број пореских стручњака, који могу регистровати компанију по целом свету и користити разне могућности за пореску оптимизацију, све у циљу мањег плаћања пореза држави.

Недавно је инвеститор-милијардер Ворен Бафет у колумни у *Њујорк тајмсу*, написао како је у прошлој години платио порез на доходак по стопи која је дво-струко нижа од стопе по којој су порез плаћали његови запослени: он 17,4%, а запослени 33-44% на пореску основицу. Иронично је додао како је пријатно имати пријатеље у Конгресу који воде рачуна о благостању богатих. Поред тога, у наведеној колумни Бафет пише да његов 60-то годишњи рад са инвеститорима оповргава и тврдње да ниски порези за богате подстичу активније инвестирање и отварање нових радних места.

Од 80-их година прошлог века, када наступа време доминације неолиберализма у САД су пореске стопе за најраспрострањеније дохотке становништва преполовљене, снижавањем са око 80% на око 40%, а просечна стопа раста америчке привреде није бележила раст, него обратно. Од 50-их до 80-их година тај раст је износио просечно годишње више од 3,5%, а од почетка 80-их године до сада мање од 3%.

Поред тога, најбогатијим слојевима је законски дозвољено да своје дохотке искажу као профит на уложени капитал, а не као обичан доходак, и тако плаћају порез од само 15%. Знатно је снижен порез на нас-

ледство и повећан порез на промет и на плате што погодује најбогатијим, а погађа најсиромашније.²⁷ Капитална добит се опорезује тек онда када се реализује (прода хартија од вредности), а ако се хартија од вредности наслеђује, капитална добит остварена за живота преминулог наслеђује се без плаћања пореза.

Друштво се убрзано раслојава на све мањи број изузетно богатих и огроман број сиромашних уз брзо *тањење* средње класе. Док је крајем 70-их година 1% најбогатијих присвајало мање од 9% укупних доходака, 2007. године тај проценат је износио 23,5%, а располагали су и са преко 40% укупног богатства свих Американаца (или што је једнако богатству 90% најсиромашнијих у САД).

Плате у САД више од једне деценије реално се не повећавају, па су запослени присиљени да све дуже дневно проводе на послу и да се све више задужују, поготово што су многи издаци, нарочито за здравство и образовање, осетно порасли.

Богати се ограђују од остатка друштва: живе у елитним деловима које уместо обичне полиције обезбеђују приватна чувари и телохранитељи; уместо јавних паркова, базена и других спортских објеката имају сопствене или посећују луксузне приватне клубове са тим садржајима; децу не шаљу у државне него приватне елитне школе и универзитете; не лече се у државним болницама него на приватним клиникама; не путу-

---

²⁷ Сада код 1% најбогатијих на плаћање пореза одлази само 21% њихових укупних доходака, док је тај проценат у 1970. години износио 47%. (Преузето из књиге: Sachs Jeffrey, *The Price of Civilization*, 2011)

ју јавним транспортом у пренатрпаним аутобусима и метроима, итд.

Једном речју, бити богат значи имати довољно новца да се не мешаш са онима који нису богати. Социјална покретљивост изостаје и данас је много теже, него што је то било пре више од три деценије, остварити *амерички сан* како је то дефинисао његов аутор, Џ. Т. Адамс. *Сан је то о земљи у којој би требало да живот буде бољи, богатији и срећнији за све; сан о друштвеном поретку у коме ће свако постићи највише за што природно има дара и бити признат од других за оно што јесте, без обзира на случајне околности рођења или положаја.*

Очигледно да неолиберална догма о порезима, као и други њени *аксиоми*, имају везе са истином колико и бајке са реалним животом.

(септембар 2011)

КРИТИЧКО ВИЂЕЊЕ ЕКОНОМСКЕ ЗБИЉЕ

Одабрану стратегију и политику економских реформи у Србији од 2000. године подржавала је скоро сва српска академска јавност, а био је и веома мали број оних који су јавно водили теоријске расправе оспоравајући исправност одабраног курса реформи. Крајем 2003. године (видети: *Економски анали*, 12/03) председник Научног друштва економиста, др Љубомир Мацар, покушаће да објасни и оправда одсуство критике наше академске економске јавности. *У последњих пар година, од октобарског преврата 2000. наовамо, критика је некако замрла. То је добрим делом и разумљиво. Читавих десет година смо прижељкивали радикалне политичке и друштвене промене и зазивали демократске снаге у којима је и шира јавност видела чиниоце цивилизацијске еманципације. Најзад се догодио и тај дуго и жељно чекани политички преокрет; последња ствар која се у таквом сплету околности могла јавити као идеја и порив јесте некаква критика оних у које смо годинама полагали све наде.*²⁸

---

²⁸ У исто време проф. др Бранко Хорват (у кљизи: *Какву државу имамо и какву државу требамо*, Прометеј, Загреб, 2002) пише: *Научници имају моралну обавезу да грађанима прикажу како ствари реално стоје, без обзира на своје политичко уверење. Било би ми веома драго када би се влада и Сабор пренули и тако ме*

Ако је тада и било неких дилема, историјска пракса требало би да је ставила тачку на теоријске спорове које су се водиле о стратегији и политици економских реформи у Србији у последњој деценији. Колега Ј. Маџар и даље има пуно разумевања за српску економску управљачку елиту. У тексту *Критички осврт на критичка виђења економске збиле у Србији* који је недавно објавио (*Економски анали*, октобар 2009), констатује да је његов рад углавном посвећен тежким препрекама са којима се (српска) власт континуирано сучељава а за које није и не може бити одговорна. Истичући да овде неће бити оспоравана одређена научна, па и шири друштвена вредности бројних критичких приказа економске политике у Србији у последњих десетак година (неки, нипошто изоловани а још мање јединствени, маркантнији примери такве критике су Млађен Ковачевић и Јован Б. Душанић), аутор истиче да уколико се критике ставе у шири контекст... дефекти ће бити оквалификовани као знатно мањи, а промашаји као мање далекосежни или чак непостојећи. Тај шири контекст морао би да обухвата алтернативе, преференције и ограничења – носеће стубове економске науке.

Што се тиче алтернативе аутор истиче да Србија нема боље персоналне поставе тимова који би водили економску политику и да је то што се нашло на државном врху углавном најбоље са чим земља данас располаже... чланови наше професије и то они понајбољи међу нама.

чињеницама и успесима демантовали. Но како ово стање разарања хрватске привреде и друштва траје 11 година, таква очекивања не чине ми се вероватним. На тај начин патриотски орјентисаном научнику преостаје само критика... Закључак се своди на нужност да се радикално промени привреда, а са њом и друштвена политика. Дакако, уз услов да је остала макар и трунка патриотизма који ће то омогућити.

Читаоцима остављам да процене да ли им је уверљивије становиште колега Љ. Маџара или проф. др Млађена Ковачевића (редовног члана Академије економских наука) који је на научном скупу *Пословно окружење у Србији и светска економска криза* (Новом Саду, 27.10.2009) имао уводни реферат у коме је, између осталог, истакао: *Као и код сваке револуције, и након важног друштвеног преврата у Србији са почетка октобра 2000. године, на врху политичке пирамиде наили су се врло проблематичне личности, како у погледу знања, способности, ширине видика тако и у погледу морала. У тим турбулентним временима, проблематика економских реформи и мера економске политике препуштена је групи економиста врло скромних знања и њима су додељени ресори које они у свој дотадашњој професионалној каријери нису изучавали.*

Тако, правник по основном образовању, професор предмета „Политичка економија“ (касније преименован у „Основи економије“), проф. др Мирољуб Лабус, како за себе рече „визионар“ економских реформи, постаје у Савезној влади министар за економске односе са иностранством. Доцент др Горан Питић који је предавао „Економску историју света“ постаје министар за економске односе са иностранством у Влади Србије. Магистар Млађан Динкић, који је био асистент на предмету „Привредни развој“, постаје гувернер Народне банке Југославије. Магистар Божидар Ђелић који се „прославио“ као део тима Џефри Сакса у конципирању привредних реформи у Русији и Пољској, постаје министар за финансије у Влади Србије. Александар Влаховић, до тада непознат у стручној јавности, асистент у Економском институту, постаје министар за привреду и приватизацију, а такође до тада непознат стручној јавности

др Мирко Цветковић постаје директор Агенције за приватизацију.

Самозвани „визионари“ економских реформи и политички врх Србије су потпуно игнорисали упозорења нобеловца Џозефа Штиглица, проф. др Јожеа Менцингера, проф. др Светозара Пејовића, проф. др Бранка Милановића, проф. др Јована Б. Душанића који су крајем 2000. и почетком 2001. године упозоравали и апеловали да СР Југославија, односно Србија не прихвати модел екстремног неолиберализма који је тада наметао ММФ свакој земљи чланици која је рачунала на кредите те институције.

Говорећи о преференцијама владајуће политичке и економске елите колега Љ. Маџар наглашава да се они ту укључују са природном жељом да своју животну путању трасирају на индивидуално најпогоднији начин и да на позицијама на којима се затекну за себе получе највеће користи. Заиста, изгледа испразно, произвољно и неутемељено да се за појединце посве легитимно претпоставља да максимизирају профит фирме и задовољење индивидуалних преференција – кад се укључе у тржишне процесе – а да из основа мења свој образац понашања кад ступе у политичке интеракције. Невероватна – рекао бих и потенцијално веома опасна – тврдња којом се пропагира и жели да афирмише као сасвим нормална и прихватљива људска и интелектуална неодговорност према свему што не представља пуки лични интерес.

Ако ствари стоје тако, како тврди колега Љ. Маџар, поставља се питање због чега развијене земље све чине како би системски онемогућили да код носиоца јавних функција долази до сукоба јавног и приватног интереса. Носиоце јавних функција: законодавце, министре и јавне званичнике, народ бира и јавно им поверава одговорне функције

захтевајући од њих да буду у служби јавног интереса и да све одлуке које доносе буду искључиво у јавном интересу – за добро друштва у целини, а никако у њиховом приватном или интересу себи блиских људи, институција и политичких партија. Јавна служба подразумева висок ниво правне одговорности и изузетно високе моралне стандарде, а носиоци јавних функција морају подстицати и подржавати ове принципе својим личним примером и деловањем.

У закључку колега Љ. Маџар пише: *Темељна порука која прожима цео овај текст може се кратко формулисати: због низа специфичних и врло неповољних друштвених датости, које се изопачено и на крајње неповољан начин пресликавају на политички систем, држава је у Србији спутана обеспокојавајућом множином жестоких ограничења која појединци у начелу не могу да отклоне и за која не могу бити сматрани одговорним.* Као да се са бројним ограничењима не сусрећу управљачке елите и у другим земљама. Уосталом у жестоким критикама *економске збиље у Србији 90-их година* не сећамо се да је тада проф. др Љ. Маџар спомињао постојање било каквих ограничења: када је дошло до распада земље, огромних издатака везаних за ратове вођене у окружењу, доласка стотина хиљада избеглица, уништавања привреде неоправданим економским санкцијама и НАТО агресијом итд.

Како ограничења из 90-их година не могу да оправдају неуспешну политику тог режима, тако ни ограничења у првој деценији XXI века не могу бити никакав алиби за катастрофалне резултате „демократских“ власти у Србији.

(фебруар 2010)

НИКО НИЈЕ КРИВ

Желео бих да нешто кажем у вези са уводним рефератом професора Љубомира Мадара, који је управо поднео на овој пленарној сесији научне конференције *Економско-социјална структура Србије – учинци прве деценије транзиције*.

Пре тога, само мали осврт на речи председника Научног друштва економиста (НДЕ) колеге Божицара Церовића, којима је отворио ову конференцију. Истакавши како смо пропустили 90-е године XX века и нисмо тада кренули у реформе, као друге постсоцијалистичке земље, колега Б. Церовић је констатовао да смо 2000. године изабрали добар реформски курс, а већ после 2003. године *скренули са правог пута*.

Очигледно је да се од 2000. године у континуитету води економска политика од стране истих креатора (ММФ) и реализатора (високи владини економски чиновници), коју сам, управо на научној конференцији НДЕ 2003. године (објављено и у часопису *Економски анали*, број 12/03), назвао *бећарском економијом*. Српска власт се понаша као сеоски бећар – распродаје очевину, задужује се код комшије и све то троши на

лумперај у кафани. Данас је и колега Љ. Маџар у свом излагању споменуо моју књигу *Бећарска економија*, а економску политику после 2000. године на сличан начин сликовито описао речима — *продали смо кућу и другу породичну сребренину, те потрошили то летујући на Хавајима*.

Примарни узроци колапса српске привреде налазе се у погрешно одабраном *моделу раста* — како то сада орвеловским речником називају креатори, реализатори али и пропагатори или убеђивачи (многе наше колеге, академски економисти) — економске политике у последњој деценији. Сада нам исти креатори, реализатори и убеђивачи говоре да је *исцрпљен стари, те да треба прећи на нови модел раста*.

Овде сам у потпуности сагласан са колегом Љ. Маџаром да је „нови модел раста“ још једна химера (назив његовог данашњег реферата гласи: *Пустоловине помереног раста: стари и нови модел — ка још једној макроекономској химери*), те да се не може говорити ни о *новом*, нити било каквом *моделу*, а поготово *расту*. Такође сам сагласан са колегом Љ. Маџаром да су економски учинци прве деценије транзиције у Србији поражавајући.

Јавио сам се за реч да бих истакао оно у чему се са њим не слажем. Колега Љ. Маџар сматра да за поражавајуће економске резултате нису одговорни ни ММФ (као креатор), нити српска економска и политичка елита на власти (као реализатори), а ни академски економисти (као пропагатори, односно убеђивачи).

Колега Љ. Маџар сматра да српска политичка и економска елита на власти *не само да не ради лоше, него се не може говорити о било каквим промашајима*

уколико се имају у виду огромна политичка ограничења са којима се власт сусреће. Моје мишљење је сасвим супротно и о томе сам недавно писао (видети текст: Критичка виђења економске збиље).

О одговорности академских економиста рећи ћу нешто више на секцији (последњој, као последњи учесник — како је то организатор предвидео — уколико тада буде било кога да то саслуша), а сада бих рекао нешто о улози ММФ-а.

Колега Љ. Маџар сматра да је ММФ у Србији имао позитивну улогу и да би без њега ситуација била још лошија, или како он усхићено пише: *тешко је наћи довољно јаке и тачне речи да би се изразило све оно позитивно које је успевао да оствари ММФ*. Међутим, ММФ је у Србији (као и у другим постсоцијалистичким земљама) препоручио (тачније натурио) вођење економске политике на бази такозваног Вашингтонског договора. Огољену суштину овог програма изразио сам и поднасловом своје књиге: *Washington consensus — кодификовани програм економског неоколонијализма*.

Због погрешно одабране економске политике, не треба да кривимо ММФ (који је експонент светске олигархије и крупног капитала и натура решења која су у њиховом интересу) него нашу економску и политичку елиту на власти која то ревносно спроводи (али и убеђиваче — академску и медијску елиту — који то са одушевљењем пропагирају) и још тврди да је то у интересу Србије и њених грађана. Међутим, то не значи да не треба указивати на изразито негативне последице, беспоговорног прихватања *препорука* ММФ, по српску привреду и њене грађане.

Колега Љ. Маџар истина признаје да су интервенције ММФ у Србији и другим земљама биле неуспешне, али сматра да се о квалитету његовог рада не може ценити по неуспесима, пошто је ММФ интервенисао у државама које имају велике проблеме. Сликовито је то упоредио са лекаром који лечи тешке болеснике, па није ништа нелогично да се његове интервенције покажу као неуспешне. Међутим, поставља се логично питање: како то да ММФ није забележио успех ни у једној земљи где је интервенисао и на бази чега, да употребим пример колеге Љ. Маџара, можемо говорити да је лекар успешан уколико није успео да излечи ни једног пацијента.

И тако за катастрофално стање српске привреде, по мишљењу колеге Љ. Маџара, нико није крив – ни креатори, ни реализатори, а ни пропагатори погрешне економске политике у Србији.

(мај 2010)

P.S.

На саветовању Научног друштва економиста које је одржано 2003. године први пут сам употребио израз *бе-ћарска економија* за начин како се транзиција спроводи у Србији после 2000. године. У дискусији коју сам тада имао (која је објављена у часопису Економског факултета у Београду – *Економски анали* бр. 12/03) између осталог сам рекао:

Прихватам препоруку председништва да се у усменим излагању мање ослањамо на дебатни реферат који смо припремили за ово саветовање, а да се евентуално

осврнемо на неке од уводних реферата. Надам се да ће мој реферат бити у целини објављен и да неће, као обично до сада, доживети »скраћивања«, тако да ће га заинтересовани моћи ускоро прочитати у часопису Економски анали.

У своме поздравном обраћању гувернер НБС, госпођа Кори Удовички, изнела је начелни став да је наш задатак »да указујемо на различита алтернативна решења као и могуће последице донетих одлука«. Управо сам у дебатном реферату желео да покажем како сам, још пре три године, указивао на последице прихватања (нео)либералног модела тржишне привреде заснованог на Вашингтонском консензусу, те предлагао алтернативно решење.

Као што сам у потпуности сагласан са њеним горе наведеним ставом, тако се не могу сложити са конкретизацијом тог начелног става од стране госпође К. Удовички. Наиме, гувернер тврди да су ванредни парламентарни избори проузроковани, пре свега, незадовољством грађана растом животног стандарда иако је ниво животног стандарда данас евидентно већи него у време Милошевићевог режима. Наводећи да се данас од 120% расположивог производа на потрошњу издваја 105% друштвеног производа (више трошимо него што стварамо) она је констатовала да у нашем народу постоје нереална очекивања, те да се нисмо »као економска дисциплина показали на нивоу задатка и успели да грађанима објаснимо да већи раст животног стандарда није реалан«.

Интересантно да се данашње стање стално приказује на фону изузетно неуспеле, више него десетогодишње, политике претходног режима у коме је дошло до распада земље, огромних издатака везане за ратове вођене у окружењу, доласка стотине хиљада избеглица,

уништене привреде хиперинфлацијом, економским санкцијама и НАТО агресијом итд. Иако смо 2000. године »стартовали« од ниске основице, а уз то је дошло до скидања економских санкција, бесплатних донација и додатног задуживања у иностранству од неколико милијарди долара, те (рас)продаје имовине кроз приватизацију и, по тој основи, прихода од преко милијарде долара, заиста је било потребно имати у власти »експерте« да бисмо после три године имали привредну стагнацију (после раста од 0,1% у 2001. и 1,7% у 2002. у овој години биће забележен пад индустријске производње од 3%, а пољопривредна производња имаће још значајнији пад), велику и растућу незапосленост (милион људи је званично без посла, а скоро исти толики број људи ради у предузећима који су у стању неликвидности или стечаја), раст спољне задужености (сада износи преко 13 милијарди долара и на овом нивоу привредне активности ми већ имамо озбиљну дужничку кризу), огроман спољнотрговински дефицит (иако је последњих година претходне власти он био висок и кретао се нешто испод 2 милијарде долара годишње, у 2001. је износио 3, у прошлој 4, а у овој години износиће око 4,5 милијарде долара), итд.

Мислим да се проблем не налази у нереалним очекивањима и да је народ свестан да се и не живи тако лоше када види да у земљи све »стоји«. Незадовољство је изазвано, пре свега, тиме што народ види да се власт понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради и живи од тога што (рас)продаје своју очевину и задужује се код комисија и јасно му је чему то води. Да за тренутак оставимо по страни неекономске факторе незадовољства: дискредитација највиших државних институција (парламента – сетимо се само избора гувернера гласањем из

Бодрума, председника, судства), корупција и шпијунирање у самом врху власти, повезаност власти и криминала, унижавање националног достојанства (генерале који су под заклетвом бранили земљу испоручују Хагу, а самоиницијативно предлажу слање наших војника у Авганистан и Ирак како би тамо гинули бранећи америчке националне интересе), бахат однос према народу (продајте станове и платите струју – речи су садашњег гувернера, а у то време министра за енергетику) итд.

КРЕАТИВНА СТАТИСТИКА

На саветовању Научног друштва економиста (НДЕ) које је одржано на Економском факултету у Београду (07. маја 2011) члан тима економских саветника премијера српске владе (иначе математичар по образовању) саопштио је како је Републички завод за статистику извршио коначну оцену раста бруто домаћег производа (БДП) у претходној деценији.

До светске економске кризе, стопе раста су биле прецењене (званично објављене веће од стварних), а у време кризе стопе пада БДП су званично биле мање од стварних. Реалне стопе раста БДП нису незнатно кориговане, него је раскорак између тих стопа (које су до сада узимане као званичне) и нових (званичних које су сада објављене) тако велики да се не може говорити о једноставној статистичкој грешки. Тако је за 2009. годину раније процењени реални пад БДП-а, све до сада званично износио 3,1%, а према коначној ревизији процене Републичког завода за статистику, која је сада саопштена, реални пад БДП је двоструко више – износи 6,2%.

Овако велики промашаји могли би да укажу на свесно манипулисање званичном државном статистиком и да је и она била у служби јефтиног политичког маркетинга. Годинама смо слушали од државних званичника, како економска политика коју реализују од *српске октобарске револуције* (2000. године) даје одличне резултате. Све до светске економске кризе убеђивали су нас како имамо најдинамичније стопе раста БДП-а и да је Србија лидер у региону.

Домаћим реализаторима погрешне економске политике коју у Србији спроводе, нереално исказана величина и раст БДП олакшавали су примену атипичног модела привређивања који се заснива на (рас)продаји имовине, задуживању и потрошњи (такозвана *бећарска економија*). Овако исказана величина и раст БДП је државним званичницима отварао простор за оправдавање повећане потрошње (трошило се на основу статистички увећаног, а не стварног БДП-а) и додатно задуживања (исказивани степен задужености – као однос државног дуга и БДП-а – био је мањи од стварног) и стварања илузије о „бољем животу“.

У исто време, ММФ – стварни креатор економске политике у Србији – годинама такве податке наше државне статистике *аминује* и прихвата у својим званичним статистикама и на тај начин подржава лажну илузију успешности економских реформи који ММФ диктира Србији.

Нажалост, и огроман број наших академских економиста – пропагатори и убеђивачи исправности економске политике која се у Србији спроводи – некритички је прихватао податке о величини и расту БДП и користио их, не само као аргумент успешности вла-

дине економске политике него, су на бази таквих података сачињавали своје компликоване квазинаучне анализе, трендове и прогнозе и правили разноразне стратегије развоја.

Тако паралелно постоји званична статистичка стварност и сурова животна реалност у којој живимо, па онда не треба да нас изненађују званична објашњења *како је Србија статистички изашла из кризе, само што то грађани не примећују*. О овом проблему писао сам и јавно говорио до сада много пута. Као илустрацију у наставку ћу пренети дискусију коју сам имао на једном од претходних саветовања Научног друштва економиста (видети: Јован Б. Душанић, *Деструкција економије, књига прва*, страна 182-185).

Како сам наговестио на преподневној, пленарној сесији овде сам мислио да говорим о одговорности нас академских економиста за неуспехе економске транзиције у Србији, о чему сам писао у раду приложеном за ово саветовање. Како бих уштедео време, остављам заинтересованим да то касније прочитају (у Зборнику са овог саветовања), а моја теоријска разматрања покушаћу да илуструјем на примеру излагања које смо малопре чули од колеге Петра Ђукића, председавајућег на овој нашој секцији (који је и члан Председништва Научног друштва економиста).

Управо је председавајући говорећи о стању у коме се као друштво налазимо, констатовао да је „народ слућен и не постоји поверење у било што и било кога“. Лепо је то илустровао једним личним искуством. Испричао је како је недавно био на једном великом градилишту на коме радници стално штрајкују, а када их присиле да раде они врше саботаже и одводне канали-

зационе цеви затварају бетоном, протестујући на тај начин што 17 месеци нису примили плату. Упитао их је због чега не покушају да траже пријем код највиших државних функционера и упознају их са вишемесечним неисплатама зарада. Одговор је био да то није могуће пошто је власник њихове фирме велики финансијер Демократске странке.

Прича је интересантна, али је много важније питање колико ми – академски економисти – такође доприносимо да народ буде збуњен (да не користим израз слућен, како то рече председавајући). Да ли ми својим објашњењем јавност на адекватан начин упознајемо са суштином и да ли им после тога ствари бивају јасније или их и ми нашим објашњењима још више збуњујемо.

Председавајући малопре рече како је светска економска криза спречила наставак динамичног привредног раста српске привреде, пошто су пре тога стопе раста БДП биле импресивне. Међутим, ако само пажљивије анализирамо економску политику и погледамо резултат који су у Србији постигнути до избијање светске економске кризе 2008. године, лако ћемо закључити да се у погрешној економској политици крију фундаментални узроци колапса српске привреде, а светска економска криза их је само показала у јаснијем светлу. Тако и академски економисти као и политичка и економска елита на власти за све привредне проблеме окривљују светску економску кризу, тврдећи „криза није домаћа, него нам је увезена“, а себе амнестирају за погрешну економску политику коју су спроводили и пропагирали од 2000. године.

Као и политичка и економска елита, тако и већина академских економиста, па ево малопре и председавајући, говори о импресивном привредном расту, до избијања светске економске кризе, када су бележене високе стопе раста БДП. Интересантно да мало ко себи постави једно тако једноставно и логично питање: Како то да Србија у последњој деценији бележи висок (или импресиван – како воле да кажу високи владини функционери и многе наше колеге) раст БДП, а у исто време број запослених се стално смањује (2001. их је било у Србији – према подацима Републичког завода за статистику – више од 2,1 милион, а 2009. мање од 1,9 милиона)? Одговор би могао да буде да је дошло до великог пораста продуктивности рада, али то је мало вероватно ако се има у виду да многи запослени не раде, због недостатка посла или штрајкова. Поготово што примери слични оном који смо чули од председавајућег – бетонирање одводних канализационих цеви – тешко да могу да доприносе томе.

Логично би било да поставимо себи једно здраворазумско питање: Ако је све горе наведено тачно – број запослених се смањује, продуктивност није значајно повећана, а БДП има високе стопе раста – да нешто није у реду са статистиком, односно методологијом обрачуна БДП? Уколико погледамо структуру БДП видећемо да у његовом расту са 80% учествују сектори трговине, саобраћаја и финансијског посредовања – сектори који по својој природи нису мотори раста и самим тим не обезбеђују стабилан дугорочан и одржив економски раст. Давно сам написао да би циник могао да каже: Мада је домаћа производња добрим делом «угушена», БДП расте из године у годину јер велике

количине увозних роба треба превести (раст саобраћаја) и продати (раст трговине), а становништву масовно одобравати кредите да би се увозна роба могла куповати (раст финансијског сектора).

У Србији где је курс динара прецењен, увоз је изузетно исплатив, а примања запослених брзо расту исказана и у еврима. Због тога је могуће да се, поготово на монополизованом и картелисаном тржишту какво је наше, зарачунавају високе трговинске марже за робу и услуге, али и високе каматне стопе на банкарске кредите, што доводи до исказивања статистички прецењеног БДП. И што су те (трговинске и банкарске) марже веће статистика бележи већи раст БДП. Тако бисмо требали да будемо нарочито захвални (домаћим и иностраним) великим трговинским ланцима који нам продају робу уз високе трговинске марже, те банкама који нам одобравају кредите уз лихварске каматне стопе, јер они на тај начин доприносе високом расту БДП. И што грађане више „деру“ својим високим маржама Србија ће бележити већи раст БДП.

Очигледно да висина и раст БДП (али и велики број других номиналних економских показатеља, тако омиљених нашим економистима неолибералима: стопна инфлације, стопа либерализације привреде, учешће приватног сектора у БДП, степен економских слобода итд), све мање има суштинске везе са економском стварношћу и квалитетом живота грађана. Због тога БДП тешко може да буде најпоузданији индикатор стања и напретка националне привреде, те благостања њених становника, али може добро да послужи за манипулације и збуњивање грађана.

(мај 2011)

МАШТЕ УТОПИЈСКИХ ЗАНЕСЕЊАКА

*Не дајте се завести оним што се препричава,
ни што је постало традиција; ни тврдњама,
ни зато што је у складу са светим књигама...
Тек онда када сами увидите да су одређене ствари
исправне, тек тада их прихватите и следите.*
Буда

Пошто је свим заинтересованим учесницима округлог стола благовремено достављен мој прилог (*Покушај реанимације неолиберализма*) искористићу ово време да се осврнем на неке од ставова које је управо изложио колега Љубомир Маџар у своме уводном излагању, као и неке ставове других данашњих дискусаната. Потенцирао бих три ствари.

Прво, колега Љубомир Маџар са пуним правом истиче да смо дуго живели у социјализму где су постојале обавезујуће доктрине и учење, те смо били сатерани у *идеолошки тор* у коме је постојало *време само једне књиге* у којој су *проповедане комунистичке догме* и од којих се није могло много одступати. Не бих се сложио са његовом констатацијом да се урушавањем социјализма ситуација у том погледу радикално променила на боље.

Последњих пар деценија уместо једног *идеолошког тора* сатеривани смо у други, у коме такође постоји *време само једне књиге*, само што су у њој комунистичке биле замењене неолибералним догмама, од којих се такође није могло много одступати. ПравOVERНИ чувари „истина“ (и раније, као и сада) будно су мотрили да онемогуће оне који се дрзну да доведу у сумњу владајуће идеолошке догме. Раније су чувари биле ригидне комунистичке идеолошке комисије, а сада је то неолиберални економско-политички идеолошки апарат који функционише на један много суптилнији и ефикаснији начин.

Са онима који се не *придржавају* владајућих идеолошких догми комунисти су се немилосрдно обрачунавали (избацивање са посла и *смеиштање* у затворе), а неолиберали то раде много *нежније*, па су контролишући научни и медијски простор будно мотрили да ниједно *погрешно учење* не добије шири јавни одјек, па чак (у екстремнијим случајевима) да не види ни *светлост дана*. Они који нису *исповедали* неолибералне догме, и овде на саветовањима нас економиста, ако су уопште добијали реч, било је то на некој од секција (а не њеном пленарном делу) и то на самом крају (када су се слушаоци *проредили*), а њихови текстови, уколико нису завршавали у *корпи за отпад* били су (више или мање) скраћивани – цензурисани у зборницима радова и стручним часописима. Најпожељнији су били и остали они који су се увек придржавали *исправног учења*, некада су то биле *кумровачке*, а сада *сегединске курсације* – како то примети колега Данијел Цветићанин.

Друго, на крају данашњег уводног излагања колега Љубомир Маџар је изразио наду да ће дискусија за округлим столом бити релаксирана, те да мисли да ће се нарочито опуштено осећати (нео)либерали. Међутим, колико сам ја могао да приметим, било је сасвим супротно. Највећи степен напетости и нервозе показали су управо представници *широко афирмисаног истраживачког центра* (како то рече колега Љубомир Маџар) ЦЛДС-а (Центар за либерално-демократске студије) – колегиница Даница Поповић, те колеге Бошко Мијатовић и Борис Беговић. Али можда је то био само мој субјективни утисак, а то (уосталом) и није толико важно. Много важније јесте то што су нам они саопштили.

Оно што је било заједничко за сва три сарадника ЦЛДС јесте да су веома јасно демонстрирали оно што сам већ написао у прилогу за овај округли сто, односно подсећали су на знаменитог филозофа, који је на примедбу да чињенице неумољиво доказују како његове теорије нису тачне, односно да је његова тврдња у раскораку са чињеницама, одговорио: *Тим горе по чињенице*.

На констатацију да је време најбољи судија, а пракса најбољи верификатор исправности различитих теоријских ставова и чињеницу да је данас историјска реалност: колапс постсоцијалистичких привреда које су се у вођењу економске политике придржавале Вашингтонског консензуса, а потом и светска економска криза ставила тачку на теоријске спорове о неолиберализму, одговор је био: *да су неке од постсоцијалистичких земаља имале само мале пролазне потешкоће и да се брзо опорављају* (колега Борис Беговић), *да нема говора о било каквој, а поготово не о великој светској економ-*

ској кризи, него се ту ради о уобичајеној рецесији (колега Бошко Мијатовић), те да је то безначајна епизода које се за годину-две нећемо ни сећати као фијаска који смо имали с набавком вакцина за свињски грип (како је то лепо илустровала колегиница Даница Поповић).

Треће, интересно је било слушати интерпретацију колеге Љубомира Маџара (о чему пише подробно и у тексту који нам је достављен као предлог за расправу) о узроцима колапса српске привреде до кога је дошло, и поред чињенице да су економску политику од 2000. године реализовали економисти-неолиберали из Г17 плус и њихови истомишљеници (уз несебичну „помоћ“ неолибералних идеја и стручњака из ММФ-а).

Да су учинци економске политике у Србији у последњој деценији катастрофални, не спори ни колега Љубомир Маџар који у тексту пише: *За ових десет година, откако је на власт дошла политичка опција, која себе, уз нашу већинску сагласност, назива демократском, кроз приватизацију, задуживање и изједање факторских доходака дословно је истопљен велики део друштвеног богатства – упореди: Ј. Душанић, 'Бећарска економија', посебно стране 36-55 – а привреда је оштећена у мери која ће изискивати деценије да би се та оштећења не надокнадила – јер то није могуће – него тек санирала.*

Међутим, колега Љубомир Маџар сматра да за колапс српске привреде нису криви ни креатори (светска олигархија на челу са ММФ-ом), ни реализатори (економска номенклатура – предвођена неолибералима из Г 17 плус), те да је Србија осуђена – а и остаће тако у дугој, више него догледној будућности (због велике етничке, верске, културне, историјске, економске, со-

цијалне хетерогености друштвеног бића) – на гломазне, споре, неучинковите, а по свој прилици и корумпиране владе.

Оваквим ставовима амнестира се владајућа гарнитура за катастрофалне резултате свога рада, пошто је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*, те да је немогуће имати успешну државу на челу са аутентичном домаћом ефикасном и часном владом, јер она – по мишљењу колеге Љубомира Маџара – *постоји само у маисти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала*.

Оно што више забрињава јесте да се оваквим поданичким дискурсом (Французи имају изреку која каже: *Не постоје диктатори, нити постоје диктатуре, постоје само робови*) шири дефетизам у сопственом народу, јер смо (из разноразних разлога) тобоже инфериорни као држава и народ у односу на друга цивилизована друштва и осуђени на неуспехе, те да се у земљи ништа добро не може да уради без спољних притисака и старатељства богатих и моћних – колонизатора.

Мада колонизатор (који себе сматра успешним, цивилизованим и моралним) своје старатељство оправдава жељом да колонизованог (кога третира као заосталог, нецивилизованог и морално проблематичног) уздигне и приближи нивоу на коме се он налази, стварност показује да колонизовани (упркос свестраној „помоћи“ старатеља) све више заостаје за колонизатором, а напредак колонизованих је могућ тек када се ослободе колонијалних окова.

Поред тога, оваквим и сличним тврдњама се грађанима у Србији намеће слика о томе како су неспособни, лоши, зли и заостали, а коју деценијама шире

наши евроатлански „пријатељи“. У томе су наши евроатлански „пријатељи“ доброно успели када се ради о њиховим грађанима, али то још не успева да постигну код већине грађана Србије. Нажалост, знатан број јавних личности (који су медијски доста експонирани) у Србији у томе им својски помаже.

И на крају, историјска искуства других земаља показују да то није ни тачно. Као пример навешћу Сингапур који је упркос лошим предиспозицијама (мала земља без било каквих ресурса, окружена непријатељски настројеним суседима, растрзана међунационалним сукобима унутар земље...) за релативно кратко време постигао изузетне резултате у економији и у другим сферама друштвеног живота, пре свега, захваљујући компетентној, ефикасној и одговорној влади.

Подсетимо се да је Сингапур (у коме већину становника чине Кинези, а остатак углавном Малајци и Индуси) за време Другог светског рата био под окупацијом Јапана, а после тога британска колонија до 1959. године. После крвавих етничких сукоба (између Малајаца и Кинеза) Сингапур је 1964. године изашао из састава Малезије.

Ли Куан Ју-а, који је био први премијер Сингапура и на том месту остао дуже од три деценије, на почетку своје књиге *Из трећег света у први – Сингапурска историја: 1965-2000* (Lee Kuan Yew, *From Third World to First, The Singapore Story: 1965-2000*; Singapore Press Holdings, 2000) пише: *Написао сам ову књигу за младе становнике Сингапура, који прихватају друштвену стабилност, економски раст и процват као нешто што се само од себе подразумева. Желео бих да они знају, како друштвени мир, лична безбедност,*

економски и социјални прогрес и процват не долазе сами од себе него су резултат непрекидних напора и сталног интересовања од стране, изабране народом, часне и ефикасне владе.

Предговор за ову књигу написао је Хенри Кисинџер у коме он, између осталог, пише: *Лишен било каквих природних ресурса, изгледало је да је Сингапур осуђен да зависи од јачих суседа, уколико уопште успе да сачува своју независност. Ли Куан Ју је мислио другачије. Свако веће достигнуће, пре него што се оствари – јесте маишта. А он је маиштао о држави, која неће само опстати, него ће и престићи друге. Недостатак ресурса мора бити компензован преимућством интелекта, дисциплине и креативности. Ли Куан Ју је позвао грађане да учине оно, што они пре тога нису сматрали својом обавезом: прво учинити свој град чистим, а затим превазићи исконску нетрпељивост према суседима и међусобне етничке несугласице и свима показати преимућство рада.*

Данашњи Сингапур је остварење те маиште. Годишњи доходак по становнику од нешто мање од 1.000 (у моменту стицања независности) достигао је данас скоро 30.000 америчких долара. Сингапур је, у области високих технологија, лидер у Југоисточној Азији – његова комерцијална врата и научни центар.

Усудих се да, на крају, цитирам и ових неколико реченица Хенрија Кисинџера, мада колеги Љубомиру Мацару, како каже, *није много узбудљива нити занимљива аргументација оних који апелују за часном и ефикасном државом која постоји само у маишти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала.*

P.S. (преписка у вези неприхватања реферата за научни скуп одржан 2006. године)

Моје прво писмо председнику Програмског савета и Редакцијског одбора Научног друштва економиста (проф. др Милени Јовичић) гласило је:

Ваша одлука да прво од мене тражите да напишем реферат за традиционални децембарски скуп који организујете, а два дана пред његов почетак ме обавестите да реферат (*ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈА, СТАБИЛИЗАЦИЈА, ПРИВАТИЗАЦИЈА – Програм модернизације Србије или програм економског неоколонијализма*) који сам Вам доставио у року који сте захтевали - *због великог броја приспелих радова* – нисте прихватили за *официјелни програм Конференције*, разлог је због чега Вам се обраћам.

Већину мојих текстова са ових наших скупова до сада сте скоро редовно цензурисали (видети у *Економским аналима*, децембар 2003, мој апел да то не чините), а сада сте направили нови искорак и мој рад у целини забранили за јавну презентацију. Сматрао сам, и сматрам, да на овим нашим скуповима, (поготово што их организују институције тако звучних имена – *Научно друштво економиста, Академија економских наука, Економски факултет*) треба да се чују различита, па и супростављена, мишљења, а не само мишљења економиста истомишљеника – неолиберала.

Међутим, одлука коју сте донели је и најбоља потврда исправности неких од мојих ставова које сам изложио и у реферату који сте забранили. У њему сам, између осталог, написао и следеће: *Поставља се питање како то да је неолиберални програм радикалних економских реформи (и поред негативних искустава које су многе земље имале спроводећи га) толико популаран и скоро једнодушно прихваћен од наше политичке и економске елите.*

Пре свега, треба имати у виду да светска олигархија и крупни капитал имају своје интересе, а уз то поседују огроман новац и преко њега и све утицајније медије. Од светске олигархије и крупног капитала зависи који пројекти ће бити финансирани и ко ће на њима радити (и добро зарадити), ко ће добити разне стипендије, грантове и путовати на међународне скупове, ко ће бити уводничари или медијатори стручних скупова, учесници »стручних« емисија на њиховим »реформским и независним« средстава јавног информисања преко којих ће медијски да буду промовисани у водеће »експерте« и кандидовани и за кључна економска места у држави. Најревноснији међу њима имају шансу да постану добро плаћени чиновници међународних институција или саветници светске олигархије у некој од неразвијених земаља.

Истине ради треба рећи да ваш поступак није нешто што се среће само на нашим просторима. Ригидне комунистичке идеолошке комисије замењене су економско-политичким идеолошким апаратом који данас функционише на један много суптилнији начин. Тако у угледном *Le Monde diplomatique* (српско издање, јун 2003) пише:

По степену утицаја који имају на државни апарат у најразвијенијим земљама света, пре свих САД и В. Британији, неолиберали су у позицији да утичу на политичке токове и на одлуке мултилатералних институција, посебно на „свето тројство“ које чине ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација. Ведрећи и облачећи у медијима који су доминирали над светским јавним мњењем, неолиберали су могли да бојадишу или пак потпуно да укину информације које им нису по вољи, а посебно оне које се односе на бројке везане за стопу развоја. С обзиром да стоје на позицији силе у одељењима за економију најугледнијих свет-

ских универзитета, будно мотре да ни један једини економиста-дисидент не буде примљен за професора како не би уживао у престижу које би му пружало професорско звање.

У земљама које су у процесу развоја, снажне менгеле неолиберализма су још јаче стиснуте. Многе владе су принуђене тек да преживљавају због политике ММФ-а, Светске банке и најбогатијих земаља, чија финансијска подршка им је неопходна иако таква политика доводи до бесконачног ваљања у блату економске кризе у процесу развоја... Предлози за алтернативна решења су све малобројнији јер интелектуалци немају довољно поверења у нове идеје које би изазвале и надјачале устаљену, круту праксу неолиберализма. Неки од њих су чак и пребегли у супротан табор неолиберала у чему нема ничег чудног с обзиром да једна консултација за рачун ММФ-а или Светске банке доноси онолико новца колико се у нормалним околностима заради вишегодисњим преданим радом на универзитету бројних неразвијених земаља.

Контролишући тако глобални политички и интелектуални домен, неолиберали располажу свим средствима с којима могу да претворе у безначајни, усамљени глас сваког ко се усуди да их критикује. Наравно, уколико их кроз невидљиву медијску машинерију не прогласе неспособним да схвате „шта се то, забога, заправо заиста дешава око њих“. Тако, свака озбиљна дебата бива сасечена у корену, а дисиденти се држе у строго чуваном резервату, систематски игнорисани од медија, што све заједно доприноси јачању и доминацији либералне доктрине.

У кратком одговору, на мој допис, председник Програмског савета и Редакцијског одбора истиче да су сви приспели дебатни радови подвргнути рецензији од стране Редакцијског одбора састављеног од седам угледних про-

фесора, те да се Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима. На то је следило моје следеће писмо:

Драго ми је да сте јучерашњи одговор Ви потписали пошто је претходни допис (у коме ме обавештавате да мој рад није прихваћен за официјелни програм) био потписан са Програмски савет, а два њена члана (Млађен Ковачевић и Бошко Живковић) – од седам угледних професора - како Ви пишете (остали су: Божидар Церовић, Данијел Цветићанин, Петар Ђукић, Стојан Стаменковић и Стипе Ловрета) – са којима сам, једино у међувремену, разговарао рекоше ми да нису упознати да је мој рад уопште стигао, а поготово да је одбачен. Морам одмах да Вам одам признање на ревности и суптилности са којом се (налазећи се на челу Програмског савета и Редакцијског одбора) борите, као непогрешиви правоверник, за чистоту економске (неолибералне) мисли, али и на ефикасности коју при томе постижете. Одлично демонстрирате шта чека оне који се усуде да посумњају у исправност владајуће неолибералне доктрине и покушају да заталасају и поремете тренутно успостављене и сада владајуће економске догме.

Убеђен да је питање транзиције највећи професионални (али и морални) изазов ове генерације економиста, те да од начина како она буде реализована пресудно зависи судбина наших потомака, сматрао сам да није поштено да се задржавам само на углађеним академским расправама него да на многе појаве треба и директније јавно да укажем, независно од тога да ли ће се неко у њима препознати. Заузевши такав став био сам свестан ризика који тиме на себе преузимам, па и тај да ме (доктора економских наука и редовног професора универзитета са објављених више од десет књига и преко стопедесет радова из економске проблематике) Ви и Ваши рецензенти прогласите *неспособним*

да схватим шта се то заиста дешава око нас, те јасно покажете како ћете јавност заштитити од свих (по Вашем суду) погрешних мишљења.

Мислим да нема потребе за наставком нашег дописивања јер је јасно о чему се овде ради без обзира на Ваше уверавање да се *Програмски савет није руководио идеолошким ограничењима*. Поготово што ћу ускоро и овај рад јавно објавити (као што сам у међувремену интегрално објавио и све радове које су до сада само цензурисани – скраћивани), а време је најбољи судија и видећемо ко је од нас био у праву.

На крају сам написао и следећи postscriptum:

Постоји не мали број књига којим се често враћам и ових дана осетио сам потребу да у руке поново узмем *Тврђаву* и из ње прочитам неколико страница. Меша Селимовић пише о времену од пре више векова и једном тадашњем скупу – *седам угледних људи са кадиефендијом* – сазваном како би се осудио човек који је посумњао у тада владајуће догме и још се дрзнуо да то јавно саопшти.

Ја сам пошао у библиотеку, да наставим читање Мевлијиних стихова о Сарајеву. Као да је говорио о мени и о данашњим људима, као да није прошло цело столеће. Зар време стоји? Питао сам се, не знајући да ли ми је то утеха или нова горчина. Зар се људи не мењају?

Горе, у прочељу, устао је Џемал Зафранија, и почео да говори. Рекао је да је по наређењу часног и поштованог кадиефендије замолио најугледније људе да дођу на овај скуп, на чему им он, у своје име, захваљује. У нашем граду је боравио неки пробисвет Рамиз, позната ништарија, који за себе тврди да је студент Ал Азхара, што је сигурно лаж,

а ако је истина, то је срамота за њега а не за Ал Азхар. Нико нема ништа против тога што је он био у граду, наша гостољубивост и отвореност позната је свакоме. Нико није ни против тога што је он држао предавања, реч је свакоме слободна, али се тај безверник и незналица усудио да људима говори најстрашније ствари. Тај бјесомучник је нападао наше законе, веру, државу, чак и пресветлог цара. Тај зликовац је сипао отров цео месец дана, из ноћи у ноћ, пред пуном џамијом. И нико, баш нико, за пуних тридесет дана, није устао да одбије такво богохуљење. Можемо ли трпети да сваки злочинац, само кад му се то прохтије, пљује на наше светиње?

Неће више! – рекао је кадија мрко, прекинувши лепо изведен Зафранијев говор. Ви ћете рећи шта имате, али оваквог злодела у моме кадилуку више неће бити, а ни овакве несмотрености. Надам се да ћете рећи све што мислите, без обзира шта ја мислим. А сад говорите!

Први је устао мој несуђени добротвор Мула Исмаил. Не знам како је ухватио да је реч о непријатељу царства, али ту није погрешио. Пред нама је питање непоштовања власти, питање непоштовања закона, питање непоштовања вере. А то слуги на кулу. Целог овог месеца завијали су пси, и то слуги на кулу. Онај ко доноси кулу сигурно је опасан. То, додуше, не треба доказивати, али је потребно рећи.

Мудерис Рахман је објаснио корен и разлоге настанка хамзевидског учења, које одриче сваку власт и проповеда неред. Из многих података, година, имена, мутних израза, извукао сам за себе закључак, а богзна је ли тако, да се то учење појавило, не знам када и не знам где, као последица сиромашења и незадовољства народа, чији су

услови живота били тежки. Данас је то учење бесмислено јер свако види да данашњи сељаци добро живе.

Мудерис Хуман је свој говор засновао на тврдњи да је погрешно свако учење којему вера није темељ. Он одлучно заступа слободу мишљења, без тога нема напретка ни среће, али слободу мишљења у оквиру Курана, јер мишљење изван Курана није слободно већ назадно. Тежко грешити и непријатељ нам је сваки онај ко слободом сматра слободу од божијих заповести. То није слобода већ најгоре ропство. А робовање мраку и сатани смртни је грех, против кога се мора поћи у свети рат.

Илијаз – ефендија је рекао да му је жао и да га је стид што дајемо толико слободе онима који је не заслужују. Наша је дужност да бдемо, да све знамо, да се супростављамо. Неће клонити, бориће се док је даха у њему, али моли кадију да му помогне, кад неће они који су дужни.

Хамзи – ефендија види смисао овог скупа у неопходном заоштравању борбе против непријатеља. И није Рамиз један, с њим је најлакше. Има на стотине младих Рамиза, треба то отворено рећи, који нам бацају клипове под ноге и ометају нас у напорима да извршавамо свој свети задатак, да учврстимо веру и царство.

А онда је устао белобради хафиз Абдулах Делалија кога сам увек сусретао с поштовањем, због благог осмеха и лепе речи за сваког. У почетку је говорио што и остали, и сви су слушали поспано. А онда је засвирао на своју свиралу, и снене учтивости је нестало, одједном. Рекао је да је против свега што је говорио Рамиз, а што је младић толико времена говорио свашта, криви смо ми, сви. Зато што нам је сведно, ништа нас се не тиче осим нас самих, сувише мислимо на своју корист и на добра овога света. Чудимо се што нам нико ништа није рекао, што су га људи крили.

А ја се, видите, не чудим. Зашто би нам рекли? Какве ми везе с народом имамо? Мало и све мање. Границе су успостављене између нас и народа. Ово није једна држава, ми стварамо своју, народ своју. И не кривите народ. Кривица је у нама, у нашој охолости, себичности, безобзирности, у хиљаду глупих навика без којих не можемо замислити живот. Једино себи задржавамо право да мислимо, да указујемо на пут којим треба ићи, да одређујемо кривице и казне. Јесте ли кадкад помислили, по чему ће нас народ запамтити? По страху који сејемо? По безобзирности којом се бранимо? По тешком животу о којем се не бринемо? По празним речима које просипамо? Нико не помисли на наше грешке, нико не помену дубље разлоге наших невоља. А зашто? Не мислим да сви мислите тако као што говорите, било би страшно кад би то била истина. Не верујем да то чините из користољубља, било би недостојно звања које вршите. Је ли то онда из страха да се не замерите некоме ко је изнад вас? Ако је тако дубоко вас жалим. Молим кадију и све вас, да ми не замерите што говорим овако отворено. Сувише поштујем и вас и себе да бих ћутао а мислио другачије, или говорио другачије него што мислим.

Не уставивши, кадија је завршио разговор, рекавши да је, без обзира на нека усамљена погрешна мишљења, скуп показао високу свест и оправдао његова очекивања. Разлике у мишљењима, није било, и та јединственост ће нас подстакнути на веће напоре за очување и учвршћење свега онога што нам је свето.

ОКЛЕВЕТАНА ДРЖАВА

*Препознали смо да ће се уз помоћ државе
пронаћи решења за стално растуће проблеме цивилизације...
Да бисмо то урадили морали смо успоставити контролу
над слепим економским силама и егоистичним појединцима.
Франклин Рузвелт, Други инаугурални говор 1937.*

Уз позив да припремим текст и учествујем у расправи (коју организује Академија економских наука – АЕН) на тему *Изгледи и алтернативе изласка из рецесије – актери, домети и теоријски концепти* добио сам и веома интересантан рад (под називом: *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи превађања*)²⁹ председника АЕН, колеге Љубомира Маџара, а који је (како је то написано у позиву) *конципиран са сврхом да подстакне нашу дискусију*. Као и увек текстови колеге Љ. Маџара су веома занимљиви и инспиративни, те доприносе да се на нашим скуповима развије динамична и плодна расправа.

---

²⁹ Као што се може видети и из назива расправе у АЕН (као и текста колеге Љ. Маџара, који смо добили уз позив) за стање у свету које траје већ годинама и не назире му се крај, уместо кризе наши неолиберали користе израз рецесија. Очигледно да језиком неолиберала кризу није могуће објаснити, они већ пет година упорно негирају да криза и постоји, називајући је (у почетку *благом* или сада *дужом*) рецесијом.

Сагласан сам са колегом Љ. Маџаром да је у нашим расправама однос према држави извор многих неспоразума и разлог сукобљавања. Међутим, то није ништа чудно пошто још од времена Адама Смита и *невидљиве руке* тржишта не престају оштре дискусије о улози тржишта и државе у економији.³⁰ За разлику од колеге Љ. Маџара који у држави види главног кривца за све економске проблеме, ја је посматрам као инструмент за решавање тих проблема.

Колега Љ. Маџар и ја смо сагласни да своје место у економсији имају како тржиште тако и држава, али разлике настају када се реч поведе о питању где (у којим областима) и у ком обиму држава треба да регулише и усмерава привредна кретања и развој. На једној од претходних расправа у АЕН (јун 2011) покушао сам да оспорим став колеге Љ. Маџара да је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*, те да је немогуће, у принципу, имати успешну државу на чијем би челу била *аутентична ефикасна и часна влада*, јер она – по мишљењу колеге Љ. Маџара – *постоји само у мањим утопијским занесених (и изгубљених) антилиберала*.

Сада бих желео да образложим зашто сматрам да је залагање за што мању улогу државе у привреди (у мери коју прихвата колега Љ. Маџар) није добро са становишта основних задатака које треба да решава економија. То се односи на ефикасност где се улога државе сувише редукује, а нарочито на праведност пошто колега Љ. Маџар сматра да *разни редистрибутивни захвати, непрестане расподеле и прерасподеле, спадају у*

---

³⁰ Немачки социјалдемократи су 1959. године прихватили мото: *Тржишта онолико колико може, а државе онолико колико мора*.

*активности које су по економски просперитет и привредни напредак дословно убитачне.*³¹

Међу нама постоји потпуна сагласност да тржиште само по себи не обезбеђује ефикасност економије, те да је оно незамисливо без државе и тешко да би без ње могло да функционише, па и опстане. Разлике се појављују по питању баланса који треба да постоји између тржишта и државе, односно функција које би држава имала како би се обезбедио успешан привредни развој.³² По мишљењу колеге Љ. Мацара треба се борити *за што мању државу, ону оријентисану на обављање послова које нико други на може да обави: изградња институција, усавршавање законског поретка, учврш-*

---

³¹ Ако би то било тачно како онда објаснити да су (у деценији пре избијање глобалне кризе 1998-2008) већи удео јавне потрошње у односу на БДП имале развијеније европске земље (Данска 54%, Шведска 52%, Аустрија 51%, Финска 50%, Белгија 50%) које је криза мање погодила, него медитеранске земље које су слабије развијене и које су директно погођене кризом (Шпанија 39%, Португалија 44%, Грчка 46%, Италија 48%).

³² Када говорио о оптималном балансу између тржишта и државе у регулисању и усмеравању привредних кретања и развоја треба имати у виду да он није непромењен и није исти у свим временима, а у истом времену различит је за поједине земље. По правилу, како привредни живот постаје сложенији улога државе постаје значајнија. У данашњим условима то условљава веома брзи процеси глобализације, забрињавајући еколошки проблеми, економијом која је све више заснована на научним истраживањима, али и глобална економска криза. Исто тако, улога државе данас мора да буде наглашенија у економски неразвијенијим државама како би оне могле да заштите виталне националне интересе од јаких удара глобализације, где крупни капитал, односно моћне и агресивне транснационалне компаније настоје омогућити слободно кретање робе и капитала (али не и радне снаге) ради стварања максималног профита.

*ћивање владавине права и обезбеђивање стабилног пословног амбијента, те наравно здравство и школство; судство, тужилаштво и полиција.*³³ Када изађе ван оквира ових функција, сматра колега Љ. Маџар, држава за друштвено постаје егзистеницијални хазард, права напаст због које ваља очекивати само назадак, трагичне ломове и пропаст.

Углавном и други неолиберали наводе само ове функције државе, превиђајући да је за обезбеђење општедруштвене добробити коју тржиште само по себи не може да обезбеди или не обезбеђује у адекватном обиму (као например: инфраструктура, научна истраживања, ефикасна регулација – екстерналије, асиметричност информација, агенцијски проблем итд), неопходно ангажовање државе, да би се обезбедила ефикасност економије. О исправности различитих економских теоријских погледа најубедљивије говоре резултати који се остварују у пракси на бази политика које су се заснивале на њима. Раскорак између неолибералне теорије којом се обећава благостање за све и резултата који се у пракси остварују је очигледан.

Рецепти неолиберала који су требали да преломе негативан тренд у привреди САД, не само да то нису успели – ситуацију су само погоршали. Према званичним статистичким показатељима привреда САД бележи нижи просечан годишњи раст БДП – у време економског просперитета (1955-1970) од 3,6%, у време стагфлације (1971-1980) од 3,2%, а у време неолиберализма

---

³³ Колега Љ. Маџар даље пише: *Неки сматрају да је ту још и војска, а ја одавно предлагем да се војска постепено, цивилизовано и хумано демонтира и уклони. Народна мудрост каже да они који нису спремни да хране своји, храниће туђу војску.*

(1981-2010) 2,8%, смањење стопе раста запослености – (1,7%, 2,7% и 1,1%), те стагнацију плата – (2,7%, 0,4% и 0,1%). У исто време, и на нивоу светске привреде уместо да је дошло до динамизирања, како су обећавали теоретичари неолиберализма, после 80-их година XX века у пракси се десило потпуно супротно. Годишња стопа раста светске привреде у 70-им годинама износила је 2,4%, у 80-им 1,4%, у 90-им 1,1%, а у првој деценији овог века наступила је глобална економска криза која је довела до великог пада привредне активности, а и незапосленост је достигла забрињавајуће разmere.

Тако се неолиберализам показао као економски неефикасан, а уз то је и неправедан – социјално неодговоран и морално неосетљив.³⁴

Упоредо са питањем економске ефикасности (која треба да доведе до пресперитета друштва), мора се истрајавати и на питању економске праведности³⁵ (која треба да омогући једнаке могућности за све), а у томе држава има и те како важну улогу. Истина, и тржиште обезбеђује неке елементе фундаменталне праведности (вредноћа се награђује, а лењост кажњава), али су они недовољни и не треба их преувеличавати.

---

³⁴ На једној од претходних расправа у АЕН (јун 2011) од сарадника *широко афирмисаног истраживачког центра!!!* (како то тврди колега Љ. Маџар) ЦЛДС-а (Центар за либерално-демократске студије) смо могли да чујемо категоричну тврдњу *да су економија и социјална одговорност неспојиви, те да економија не познаје категорије правичности и морала.*

³⁵ Праведност подразумева не само расподелу у садашњости, него праведност у расподели међу генерацијама. Не можемо мислити само на себе, него и на генерације које долазе после нас – разумно управљање у интересу и будућих поколења.

Економска праведност је важна сама по себи али и због чињенице да она са своје стране омогућава и пораст економске ефикасности. Тако на пример, помоћ сиромашним, поред решавања њихових краткорочних проблема, може да представља инвестирање у људски капитал (на пример, помоћ у квалитетнијој исхрани мајки и мале деце, а касније разне врсте помоћи младима за боравак у обдаништима и образовање у школама и универзитетима) и омогући сиромашним породицама да у дугорочној перспективи повећају своје економске могућности.³⁶ На тај начин се истовремено обезбеђује и већа праведност али и боља ефикасност.³⁷

Многи људи нису лично заслужни за огромно богатство којима располажу (наследили га од богатих родитеља), као што многи нису криви због тога што су сиромашни (рођени у бедним породицама које им нису могле омогућити добро образовање, оболели или постали инвалиди не својом кривицом, настрадали од елементарних непогода – земљотреси, поплаве, суше итд).

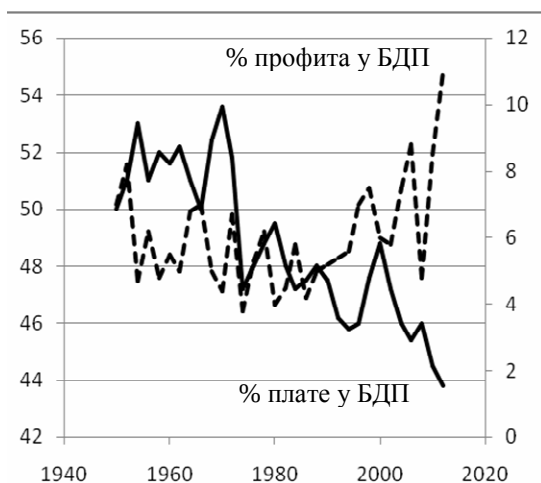
³⁶ Велико је питање колико би нас који учествујемо на овој расправи у АЕН (укључујући и колегу Љ. Мацара и мене) било данас овде да смо одрастали у условима слободног тржишта по мери неолиберала.

³⁷ Нобеловац Џ. Стиглиц пише како он заједно са другим познатим економистима *тврди да је растућа неједнакост један од узрока економске кризе, а такође једним делом је и последица дубоких структурних промена до којих долази у глобалној економији. Економски и политички систем којим није задовољна већина грађана не може да опстане на дужи стазе. Поред тога, вера у демократију и тржишну привреду ће нестајати, а легитимитет постојећих институција и механизма ће бити доведен у питање.*
<http://www.project-syndicate.org/commentary/global-warming--inequality--and-structural-change-by-joseph-e--stiglitz>

Међутим, како признаје и Џефри Сакс (у књизи: *The Price of Civilization*), као последице неолибералне револуције Регана била је јака антипатија према улози државе, нови однос пун презрења према сиромашнима, те позив богатим да се одрекну моралних обавеза према осталом делу друштва, а што је подстакло огромну скривену похлепу богатих и ослободило их социјалне одговорности.

Чак и у време глобалне кризе похлепа богатих расте. Држава упумпава огромна средства за спашавање приватни компанија социјализујући њихове губитке, а оне та средства користе да, пре свега, кроз спекулативне операције повећавају профите, које приватизацију кроз исплату огромних бонуса и дивиденди.

*Кретање профита и плата као % БДП у САД
у периоду 1950 – 2012. година*

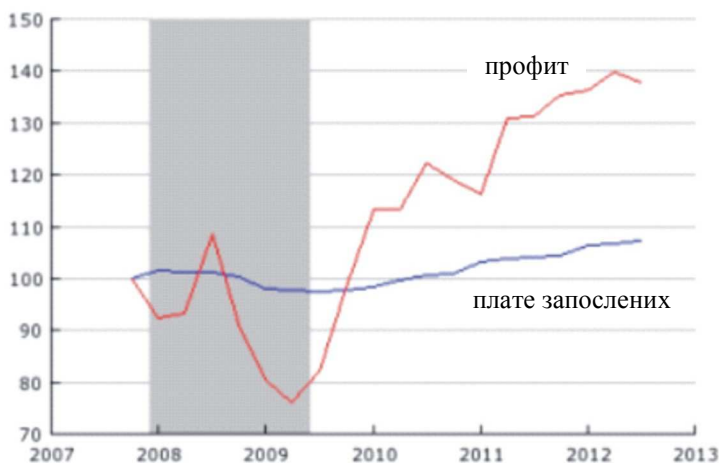

Извор: *businessinsider.com*

Из претходног графикана (*Кретање профита и платаа као % БДП у САД у периоду 1950 – 2012. година*) јасно се види дугорочна тенденција пада прихода домаћинстава, односно пада плата, уз истовремени раст корпоративних профита. Интензитет пада плата и раста профита нарочито је повећан од 80-их година XX века, а управо у време актуелне кризе достижу своје историјске минимуме (плате), односно максимуме (профити).

Тако је убрзо после избијања актуелне глобалне кризе дошло до краткотрајног пада али и изненађујуће брзог опоравка корпоративних профита после 2009. године. То лепо илуструје наредни графикон³⁸.

*Индекси раста профита и плата у САД
(кварталу пред избијање кризе, индекс = 100)*

³⁸ Видети: <http://krugman.blogs.nytimes.com/2013/03/30/no-trickle/>

Због вишедеценијске неравноправности у расподели сада су се примања менаџера скоро изједначила са укупним примањима осталих запослених и њихова учешћа у БДП износе око 20%, док су средином 1970-их година примања менаџера учествовала са 10%, а плате осталих запослених са 30% у БДП.³⁹

Као последица неравноправности у расподели доходи и богатство се концентрише у рукама једног малобројног слоја најбогатијих. Док је крајем 70-их година 1% најбогатијих присвајало мање од 9% укупних доходака, тај проценат је 2007. године износио 23,5%. При већој неједнакости у расподели и концентрацији доходака и богатства у уском кругу људи, постоји мања тражња за робама и услугама него што би то био случај да имамо праведнију расподелу, а што неминовно води успоравању стопе привредног раста и запошљавања. Када неједнакости достигну критичне тачке долази и до озбиљних економских криза. Због тога није случајно да је у годинама пред избијање великих криза (1928. и 2007) четвртина укупног дохотка САД одлазила у руке само једног процента најбогатијих Американаца.

О последицама неравноправности у расподели сам раније већ писао и тада нагласио да изузетно богати људи, по правилу, не троше сав добијени новац за свакодневну потрошњу и улагање у реалну економију пошто им то – ма како то парадоксално звучало – није једноставно јер немају ни довољно времена, а и жеље да то чине се постепено смањује. Највећи део новца одлази на финансијске спекулације које могу да обезбеде

---

³⁹ Видети: <http://monthlyreview.org/2013/03/01/class-war-and-labors-declining-share>

огромне профите, али не стварају нову вредност него представљају *исисавање* вредности из реалног сектора.

У исто време, колега Љ. Маџар истиче да он није *присталица теорије о претераној похлепи и моралној изопачености пословних људи, чак и кад су њихова примања баснословно велика... Добру банку не чине сви запослени него њено најуже управљачко језгро, често један једини човек. Пословни успех, па и сам опстанак банке (важи и за друге финансијске институције као што су фондови, осигуравајуће компаније, ревизорске куће...) зависи дословно од тога да ли ће моћи да се дочепа и задржи такве врхунске кадрове, те чаробњаке финансијских операција... Огромне плате су неминовна и готово очигледна последица такве констелације.*

Актуелна глобална криза јасно показује до чега су нас довели управо ти *чаробњаци финансијских операција*, како их назива колега Љ. Маџар.

(март 2013)

P.S.

Познати економиста Ха-Цун Чанг, професор на Универзитету у Кембриџу, у тексту *Гребатори и лењивци* (<http://www.freitag.de/autoren/der-freitag/penner-und-gammler>) пише:

„Баук кружи Европом“. Овом чувеном реченицом почиње Комунистички манифест. Данас Европу поново прогони баук. Али за разлику од 1848, када су Маркс и Енгелс написали овај текст, сада није реч о комунизму већ о – бауку лењости. Прошли су дани када су се више класе плашили разјарене руље која ће им

поразбијати главе и одузети имовину. Данас је њихов највећи непријатељ армија лењих гребатора, чији хедонистички животни стил – финансиран несносним порезима на богатство – паралише развој економије.

У Великој Британији Камеронова влада се окомила на паразите социјалне државе из предграђа, који се после жестоке ноћи проведене уз Sky Sports и Online Casino излежавају по читав дан. Ова урбана легенда гласи: „Овај огромни дефицит донела нам је њихова бесрамна жудња за 'нечим за ништа', пред којом су лабуристи попустили.“

Многи у еврозони верују да су за еврокризу одговорни лењи Медитеранци из Грчке и Шпаније. Они су годинама живели на рачун вредних Немаца и време проводили пијуцајући еспreso. И све док се они не приморају да засучу рукаве, од еврозоне неће бити ништа. Проблем са овом причом јесте у томе што је она само прича.

Треба рећи да су буџетски дефицити земаља еврозоне у првом реду последица пада пореских прихода, а не пораста социјалних издатака. Осим тога, сиромашни раде далеко више и дуже. Према ОЕЦД-у људи у Грчкој, нацији забушаната, радили су у 2011. просечно 2.023 сата, тек нешто мање од радоголичара из Јужне Кореје са 2.090 сати. У истој години, Немци су „рмбачили“ 1.413 сати (30% мање од Грка), док су Холанђани званично нација највећих лењиваца на свету, са 1.379 радних сати годишње.

Ако су легенде о лењости до те мере провидне, зашто људи у њих верују? Зато што су многи током периода тржишно-либералне доминације подлегли миту о томе да сваки појединац сноси искључиву одговор-

ност за своју судбину. То је почело са Дизнијевим филмовима које смо гледали као деца и који су нам говорили: „Ако верујеш у себе, све можеш да постигнеш!“ Бомбардовани смо порукама да су појединци – и само они – заслужни за све што им се догоди у животу. *L'Oreal принцип*: „Ако неко годишње зарађује милионе, то је због тога што – толико вреди. А ако је неко сиромашан, то је зато што није довољно добар или се није довољно трудио“. Будући да је политички ризикантно критиковати сиромашине због њихове неспособности, напад се усмерава на лење гребаторе без трунке морала, да би се на крају, у име борбе против лењиваца, уништавале институције које помажу сиромашнима.

Онима који од тог система неумерено профитирају, предности оваквог погледа на свет су очигледне: они свет редукују на појединце и тиме скрећу пажњу са структурних узрока сиромаштва и неједнакости. Познато је да лоша исхрана, недостатак подстицаја за учење у социјално угроженим домаћинствима и лоше школе онемогућавају децу да развију свој пуни потенцијал. Они који одрастају у таквим условима непрекидно се боре са понижавајућим предрасудама, нарочито ако су погрешног пола или погрешне боје.

Уз такав терет на леђима, сиромашнима је тешко да се одрже и на најправеднијем тржишту, а видимо да се тржиштима често и манипулише, да би од њих највећу корист имали богати, што нам показују и бројни финансијски скандали. Зато је недопустиво да се сиромаштво и неједнакост одвајају од својих структурних узрока. Први важан корак био би ослобађање од расправе о штетном миту лење руље.

ПРАГМАТИЧНА КИНА

*Није битно да ли је мачка црна или бела,
битно је да лови мишеве.*

Денг Сјаопинг

Испинавајући камење – прелазимо реку.

Денг Сјаопинг

Једна пословица, која каже да победа има много родитеља, а пораз је увек сироче, пала ми је на памет када сам прочитао узгредну опаску колеге Љубомира Маџара у тексту *Глобална рецесија: системске алтернативе и изгледи превладавања* (који сам добио уз позив за расправу коју организује Академија економских наука – АЕН), а која гласи: *Крајње је време да се схвати да САД нису парадигма либералног модела него његова негација, земља која се крупним корацима социјализује, уз познате хазарде колективистичких, недавно урушених система... а као истинско оваплоћење либералних идеја, као (бар у изгледима) аутентична капиталистичка земља, указује се у све већем степену брзо растућа Кина. Земља која је отворила широке просторе за предузетничку иницијативу, која је народу дала досад (тамо!) невиђене могућности да ради и заради, а у којој је држава успела да успешно управља са оних неколико кључних параметара (курс, тржишно форми-*

рање надница без уобичајеног државног „уређивања“ и режим страног директног инвестирања). Кина је можда једна од ретких земаља које су добро разумеле да је држава једна гломазна, инертна и трапава творевина која са много више од пара – али кључних – параметара нити није у стању да барата.⁴⁰

Неколико месеци после тога добио сам обавештење о померању термина расправе у АЕН (за седам дана) и нови текст колеге Љ. Маџара под називом: *Случај Кине у светлу либералне мисли*. У овом доста опширном тексту (на више од 30 страна) детаљно се разрађује узгредна опаска из претходног текста⁴¹ и констатује да

---

⁴⁰ Како наводи Дембиса Мојо (у књизи: *How the West Was Lost*, 2011, која је ушла међу 10 највећих светских рејтингових бестселера: 2 у *Wall Street Journal*, 4. у *Washington Post* и 6 у *New York Times*) постоје три основна типа капитализма. Први се заснива на принципу немешања државе у економију (пример, САД), други подразумева релативно високе порезе и државну подршку јавних добара (пример Скандинавија), а у трећем држава све чврсто држи у својим рукама (пример Кине и брзоразвијајућих источноазијских држава). Д. Мојо пише да су Ден Сјаопин у Кини, Ли Куан Ју у Сингапуру и Парк Чун Хи у Јужној Кореји били убеђени да им је потребан економски модел заснован на капиталистичком погледу на свет који је уз то прожет јаким мешањем државе у економију.

⁴¹ И у новом тексту колега Љ. Маџар има такође једну узгредну опаску, која много говори, а која гласи: *Овдашњи знаковит пример је Аустроугарска монархија за коју неки од нас верују да је најбоља држава коју је, илустрације ради, српски народ икада имао у својој историји*. У вези са тим, а нарочито са улогом државе у привреди, колега Благоје Бабић (*Економско стање и перспективе Србије*, округли сто у организацији Центра за геостратешка истраживања, одржан 14.04.2008. године у Међународном прес центру) пише: *Економска историја учи да су се развили само народи који су имали своју државу. Управо данас је постало актуелно пророчко упозорење Николaja Ј. Даниљевског: Народи који изгубе независност, осуђени су да своје трајање*

је Кина тумачена као упадљиво и само по себи очигледно оповргавање огромног теоријског корпуса који је окренут тржишту и само у његовим импулсима и дејствима види пут ка успешном и дугорочно одрживом развоју. Кина је истицана и славodobитно тумачена као пораз читавог мноштва доктринарних и економскополитичких система и опредељења као што су (нео)либерализам, неокласична синтеза, „тржишни фундаментализам“, Вашингтонски консензус...

Носећа порука овога рада, а и разлог због кога се пише, управо је супротна нетом поменутом славо-

наставе - уколико физички преживе - као "етнички материјал" за друге народе. У највећој опасности од такве судбине је управо наш народ. Зато је питање органске заштите нашег друштва и привреде од судбоносне важности.

Иначе, од када постоји држава, неспорно је да је њен главни посао економски. У последу улоге државе економска историја оставља нам следеће поруке:

а) Ни једно друштво се није економски развило пре него што је добило суверену државу.

б) Увођењем заштите домаћег тржишта од спољне конкуренције Александар Хамилтон је постао праотац индустријализације САД. То је у Немачкој постао његов најпознатији следбеник, Фридрих Лист, који се сматра утемељивачем протекционизма.

в) Сем Велике Британије, која је колевка индустријализације, ни у једној другој земљи индустрија није заснована без интервенције државе. У Француској за то је заслужна Коблерова управа. У Немачкој и Јапану индустријализацију је још непосредније засновао држава. И у другим "успешним причама", као што су Јужна Кореја и Кина, су нове потврде те поуке економске историје. У овим земљама држава је «наклоњена тржишту» (market friendly). Другим речима, интервенција државе је «тржишно усмерена».

г) Ни облик владавине ни природа политичког режима нису одлучујући у погледу успешности интервенције државе у привреди.

добитном хватању за Кину као тобожњи доказ пораза доктринарних творевина које су у односу на непосредни државни интервенционизам испољавале велике резерве и директно критичко супротстављање.

Истичући да је тумачење кинеског успеха које ће овде бити понуђено веома једноставно, колега Љ. Мацар на крају закључује: У вези са кинеским економским узлетом кључна реч није државна интервенција него управо слобода. Допринос политике кинеском успешном привредном развоју није, дакле, пре свега у некаквом „конструктивном“ или било каквом другом чињењу него, опет супротно у односу на лако склопљену хипотезу, у нечињењу. Може се рећи да се епохални потез, па тако и допринос високе политике, а потом и економске политике која је њома условљена, састоји у томе што је она и привреду и друштво у целини ослободила од себе саме, преставивши са одржавањем ограничавајућих системских решења и са вођењем одговарајућих економских политика.

У наставку ћу покушати да изнесем нешто другачије виђење привредног успеха Кине (али и других источноазијских земаља), имајући у виду упозорење нашег најбољег познаваоца привреда азијских земаља, колеге Благоја Бабића (у књизи *Економија Азије*) да многи понављају исту грешку покушавајући да једну сложену појаву објасне само једним чиниоцем, те да су такве интерплетације, иако корисне, силом прилика једностране па стога недовољне. Поред тога, такође ћу покушати да имам у виду упозорења озбиљних синолога да се логиком западног света не може објаснити успех ни једне азијске земље, а поготово древне цивилизације као што је Кина.

Пре свега, треба истаћи да економија Кине већ дуже од три деценије бележи импресивне резултате са просечним годишњим растом БДП од 9,9%. Међутим, Кина је само најсвежији пример успешних источно-азијских земаља које су бележиле, у дугим периодима од неколико деценија, исто тако високе просечне стопе раста БДП, почевши са Јапаном од 50-их година XX века, те касније Јужном Корејом и другим нешто мањим источноазијским земљама. Заједничко за ове земље јесте и чињеница да су оне отпочеле са динамичним привредним растом у условима који нису то обећавали. Јапан је из рата изашао као поражена држава, у Кореји је после Другог светског рата избио и грађански рат, а Кини је после *Великог скока* (1959-61) имала и *Културну револуцију* (1966-77). Биле су то неразвијене земље које су оскудевале у капиталу, са веома сиромашним становништвом чији стандардом се поредио са афричким.⁴²

---

⁴² Професор Универзитета у Кембриџу, Ха Џун Чанг (у књизи: *Лоши Самарићани: Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма*) подсећа на ситуацију у Јужној Кореји пре почетка импресивног привредног раста: 1961. године, осам година по завршетку братоубилачког рата са Северном Корејом, годишњи приход Јужне Кореје био је 82 долара по становнику. Просечни Корејац зарађивао је упола мање од просечног становника Гане (179 долара). Половина јужнокорејске индустрије и преко 75 одсто њене железничке мреже били су уништени у рату. Интерни извештај УСАИД-а из 50-их година прогласио је Кореју за 'рупу без дна'... Кореја, једно од најсиромашнијих места на свету, била је жалосна земља у којој сам се родио 7. октобра 1963. године. Током мог живота *per capita* приход у Кореји порастао је око 14 пута, мерено куповном моћи становника. Великој Британији требало је више од два века (између касног XVIII века и данас) а Сједињеним Државама око век и по (између 1860-их и данас) да постигну исти резултат..

Све ове земље при модернизацији својих привреда примењивале су такозвани *азијски модел*, а коме су нарочито својствени следећи фактори: стратегија развоја заснована на извозно оријентисаној индустријској политици, изузетно висок ниво штедње и инвестирања, те поетапност и прагматичност у реформисању привреде. Поред тога, све њих карактерише сличан традиционални систем вредности и одсуство демократије.

Извозно оријентисана индустријска политика.

У складу са класичном теоријом о размештају индустрије (*location theory*) није се очекивало да Јапан (па касније и Јужна Кореја и Кина) крене путем индустријализације пошто не испуњава основни предуслов за то – велика оскудица у природним богатствима (угаљ, нафта, руде метала...). Међутим, све три ове земље ослониле су се на стратегију развоја засновану на коришћењу најобилнијег и најјефтинијег чиниоца производње – радне снаге, те индустријализацију отпочињали са радно интензивном производњом у лакој индустрији, пре свега у производњи одеће и обуће. Перутујући огромну нову радну снагу са села, која је уз то и јефтина, остваривани су значајни профити који су улагани у проширење и модернизацију производње.

Све ове земље не само да су свој развој заснивали на индустријализацији него су предузимале активне мере да она буде извозно оријентисана. То се реализовало уз помоћ коришћења протекционистичких баријера и постепене, веома дозиране либерализације спољно-економске и девизне сфере. Упоредо са царинским и другим мерама заштите домаћих произвођача (ограничавање увоза помоћу квота, увозних дозвола) држава је разним инструментима подстицала извоз (пореским

олакшицама, кредитним субвенцијама) где се као изузетно ефикасан показао вештачки одржаван (низак) девизни курс домаће валуте.⁴³ Управо извозна оријентација омогућила је динамичан развој индустрије и временом измену њене структуре.

Како се земља економски развија индустријска радна снага постаје све квалификованија⁴⁴ али и скуп-

---

⁴³ Ха Џун Чанг истиче како неолиберални естаблишмент жели да поверујемо да је Кореја, током својих чудесних година између 60-их и 80-их, спроводила неолибералну развојну стратегију. Стварност је, међутим, сасвим другачија. Кореја је, заправо, током ових деценија гајила неколико нових индустрија које је влада одабрала у консултацији с приватним сектором, кроз царинску заштиту, субвенције и друге облике владине подршке, све док те индустрије нису 'порасле' довољно да издрже међународну конкуренцију. Влада је била власник свих банака, тако да је могла да управља животном течношћу бизниса – кредитима. Такође, корејска влада стриктно је контролисала стране инвестиције, дочекавши их раширених руку у одређеним секторима, док их је потпуно забрањивала у другим, у зависности од националног развојног плана. Корејско економско чудо било је резултат паметне и прагматичне мешавине тржишних подстрека и државног управљања. Иако је тржиште схватила озбиљно, корејска стратегија препознала је да закони тржишта често морају да буду исправљани државним интервенцијама.

⁴⁴ Кина је 1986. године законски обавезно образовање продужила са пет на девет година. Наводећи податке из истраживања која су вршена у САД, Дембиса Мојо (у књизи: *How the West Was Lost*, 2011) пише да школска година у САД износи 180 дана, а у Кини и другим брзоразвијајућим азијским земљама преко 200 дана. Поред тога, просечан број школских часова током дана је много мањи у САД, а америчка деца изради домаћих задатака у просеку посвећују три пута мање времена од њихових вршњака у Кини. У исто време, родитељи у Кини десет пута више времена проводе у раду са децом на школском програму, него што је то случај са родитељима у САД. Наводећи последњи показатељ (о помоћи родитеља школској деци) Американка кинеског порекла, професор Универзитета у Јелу – Еми Чуа (у књизи: *Battle Hymn of the Tiger Mother*, 2011) наводи још једно интересантно истраживање које је обав-

ља, па се постепено прелази са радом интензивних на капиталом интензивне гране са све већим нивоом

љено међу западним америчким мајкама и емигранткињама из Кине. Преко 70% првих сматра да успех у учењу који се постиже притисцима не иде у корист деци или да родитељи треба деци да усаде мисао да је учење забава. Ни једна Кинескиња се са тиме није сагласила и скоро све су изразиле увереност да њихова деца могу да уче још боље, да је успех у учењу показатељ доброг васпитања, те уколико се деца не истичу у школи онда је то проблем и показатељ да родитељи не извршавају своје обавезе. У наведеној књизи (која је постала прави бестселер у САД и Европи) Еми Чуа анализира (на личном искуству) кинески метод васпитања деце и, између осталог, пише: *Западни родитељи настоје да поштују индивидуалност своје деце, подржавају њихов избор и обезбеђују им безбрижно окружење. Кинези су напротив уверени да они (а не деца) знају шта је најбоље за њихову децу, те да је најбољи начин заштите деце – припремити их за будућност и доказати им на шта су све они способни, усадити им навике великог рада и унутрашњу увереност да они могу постићи и оно за што други нису способни... Да би постигли успех у животу потребно је много рада, што деца обично не желе и због тога је важно да се не узима у обзир њихова жеља. То од родитеља захтева јак дух пошто се дете томе супроставља и на томе се „ломе“ западни родитељи... У кинеској култури деци не пада на памет да се непотчињавају родитељима, а у америчкој култури – у књигама, серијама и филмовима – деца су бесконачно дрска и демонстрирају своју независност... Западни родитељи стално истичу како су дужни деци пружити слободу да следе за својим страстима макар то било и седење у Фејсбуку по десет часова дневно и постојано кљукање брзом храном... Не пристајем да трунем под политикоректним западним друштвеним нормама које су савршено идиотске и које немају никакве везе са историјом. Мислим да су оци-оснивачи САД имали кинеске вредности. Б. Франклин је говорио: „Ако волиш живот онда не губи време“, а Т. Џеферсон: „Ја чврсто верујем у успех и приметио сам да што више радим то сам успешнији.“*

технологије. Тако се сада Кина све више оријентише на електронику (па и на високу), а производња обуће и одеће сели се у друге земље (Вијетнам, Камбоџу...) које су тек недавно кренуле *азијским моделом* убрзаног развоја. Поред тога, како се земље развијају оне већу пажњу поклањају и екологији, па се постепено ослобађају прљавијих индустрија.

Висок ниво штедње и инвестирања. За све земље које следе *азијски модел* развоја карактеристичан је изразито висок ниво штедње, високе стопе инвестирања и високе стопе привредног раста. У периоду интензивног развоја стопа штедње у Јапану и Јужној Кореји износила је око 35%, а у Кини чак 45% БДП. (Примера ради, у САД она износи мање од 10% БДП). Висок ниво штедње и инвестирања (и низак ниво потрошње) ових азијских земаља објашњава се њиховим традиционалним системом вредности (о чему ће бити више речи касније) али и чисто економским разлозима. Ради се наиме о својеврсном *зачараном кругу* у коме сви желе да што више штеде и инвестирају јер привреда брзо расте и омогућава велике профите, а брз раст привреде и високи профити обезбеђује висок ниво штедње и инвестиција.

Виши ниво штедње Кине у односу на Јапан и Јужну Кореју Џонатан Андерсон (магистрирао и докторирао на Универзитету Харвард, те у Кини годинама радио као представник ММФ-а) објашњава (у књизи: *The Five Great Myths About China and the World*) чињеницом да је Кини сачувала високо учешће државног сектора економије који такође послују по тржишним принципима као и приватна али има и једну специфичност – остварени профит аутоматски реинвести-

рају пошто не исплаћују дивиденде јер су власнику (држави) обавезна само да плаћају порезе као и остала приватна предузећа (која приватним власницима, поред тога, исплаћују и дивиденде). Како он наводи ниво штедње становништва у Кини не разликује се од истих показатеља у Јапану и Јужној Кореји, па разлика потиче од штедње привреде, а у Кини, за разлику Јапана и Јужне Кореје, државно власништво у привреди је још увек високо.

Будући да је Кини сада једна од највећих привреда у свету која уз то има највећи ниво штедње и инвестиција, па је логично да су и стране инвестиције у апсолутном износу огромне. Међутим, учешће страних у укупним инвестицијама у Кини је релативно мало. Сарадници два института из Вашингтона (Центар стратегијских међународних истраживања и Институт међународне привреде) (у књизи: *China: The Balance Sheet – What the World Needs to Know Now about the Emerging Superpower*) наводе податак да стране инвестиције, последњих година, износе само 5% од укупних инвестиција у кинеску привреду. Томе треба додати и податак да 80% укупних страних инвестиција потиче од кинеске дијаспоре.

Постепеност и прагматичност. *Азијски модел* такође карактерише постепеност у реформисању привреде и прагматизам који најбоље оцртава изрека која се приписује Денг Сјаопингу: *Није битно да ли је мачка црна или бела, битно је да лови мишеве.*

Кина је реформисање своје привреде отпочињала у одређеним сегментима економије и на одабраним мањим територијама. Кренуло се са пилот пројектима (основано је неколико посебних економских зона) и за-

висно од добијених резултата експеримент се даље ширио (ако су ефекти били добри) или су се вршиле одређене корекције (ако су уочени недостатци) или се дефинитивно одустајало (ако се нису могли добити очекивани резултати). У земљи постоји посебан Државни комитет који се управо бави разрадом реформи, а та разрада се врши на бази озбиљне научног приступа о чему сведочи и постојање веома угледног научно истраживачког института који се налази под његовим окриљем.

Приватизација је такође вршена постепено. Предузећа из државног сектора нису приватизована него су остала у истом својинском статусу, а упоредо са њима су оснивана нова предузећа инвестирањем приватног капитала. Касније је приватним инвеститорима омогућено да могу куповати и акције државних предузећа али је у њима већински пакет акција држава задржала у својим рукама.

Временом се државни сектор смањивао али он и данас у Кини има значајно учешће од око 25%. Енергетика, телекомуникације, железнички и авио саобраћај и многи сектори тешке индустрије налазе се у целини или у већинском власништву државе. Оно што је важно државна предузећа се у Кини мало разликују од приватних – препуштена су тржишној конкуренцији. Она морају равноправно да се носе са приватним предузећима, а у областима где не постоје приватна предузећа (или их има мало) постоји јака конкуренција између самих државних предузећа којих има на десетине у енергетици и авио саобраћају, а на стотине и хиљаде у телекомуникацијама и тешкој индустрији. Тако у Кини постоји 20-ак авио компанија и све оне су државне, али међу њима се одвија веома оштра тржишна конкурен-

ција. Кинези су одлично схватили да кључ успеху не лежи у приватизацији него у конкуренцији.⁴⁵

Држава је задржала улогу организатора социјалног и економског развоја, бизнис инкубатора, спречавање монопола и подстицање конкуренције, заштите унутрашњег тржишта и подршке домаћих произвођача,⁴⁶ регулатора између домаћег и иностраног капитала, градитеља инфраструктуре и других активности које држава мора да обавља у свакој земљи. У кризним временима држава је одлучно реаговала и помагала предузећима свих форми сопствености. За време финансијске кризе 1998. године држава је стимулисала инвестиције и додатно повећала кредитирање предузећа у износу од 4.000 милијарди долара, а по избијању глобалне кризе 2008. године држава је на себе преузела главну улогу

---

⁴⁵ Средином 1996. године председнику Борису Јелцину познати амерички (нобеловци *Кенет Ероу*, *Василиј Леонтијев*, *Лоренц Клајн*, *Роберт Солоу* и *Џејмс Тобин*, те светски познати економисти – професори *Мајкл Интрилигејтор* и *Маршал Поумер*) и руски (академици *Леонид Абалкин*, *Олег Богомолов*, *Станислав Шаталин*, *Валериј Макаров*, *Јуриј Јеременко* и *Дмитриј Лавов*) економисти су упутили заједнички документ у коме предлажу измену курса дотадашње економске политике, а у коме између осталог пише да *уколико и постоји тајна тржишне привреде, она се не налази у приватној својини него у конкуренцији*. У документу такође пише да *дотадашња политика немешања државе, која је део шок терапије није била оправдана*, те да *једна од последица повлачења државе из привредног живота јесте прелаз не ка тржишној, него ка криминалној привреди*. Користећи *немешање владе, криминални елементи су попунили вакуум*. (Интегрални текст објављен је и у књизи: О.Т. Богомолов, *Моя летопись переходного времени*, 2000)

⁴⁶ При томе Кина не прави разлику да ли се ради о државним или приватним предузећима. Тако субвенције из државног буџета добија енергетика (у државном власништву) али и пољопривреда (у приватном власништву).

инвеститора, те омогућила предузећима (без обзира на форму власништва) репрограмирање кредита код државних банака. На тај начин држава је допринела да предузећа успешно превладају тешка времена, а земља одржи релативно динамичан привредни раст и у условима кризе.

Традиционални систем вредности. Поред тога што су све источноазијске земље имале сличну стратегију економског развоја, брзом привредном успону погодовао је и њихов традиционални систем вредности чији се корени налазе у конфучијанству, а кога карактерише трудољубивост, штедљивост, правичност, спремност на жртвовање, а нарочито изражен колективизам и хијерархијска структура друштва где постоји приоритет општих над индивидуалним интересима.

Колективна свест о националном интересу и колективна спремност на жртвовање за његово остварење⁴⁷ супротстављени су западном (протестантском) систему вредности⁴⁸ у основу кога је премиса о неприкосновеним правима човека која не могу бити отуђена од појединца ни под којим условима, чак ни за

---

⁴⁷ Колега Благоје Бабић (у тексту: *Економско стање и перспективе Србије*) наводећи пример Кине пише да је *становништво показало високу спремност да подноси жртве која је била праћена обавезом државе да обезбеди правично учешће свих у плодовима обнове. Управо је праведност у расподели обезбеђивало пристајање становништва на жртве и отуда политички и социјални мир погодан за економски развој.*

⁴⁸ *Азијски систем вредности* у коме постоји приоритет општих над индивидуалним интересима био је универзални принцип целог човечанства све до појаве протестантизма у XVI века. Сетимо се само Библије: колико је народа Мојсије жртвовао у име општег циља – довести свој народ у *обећану земљу* и од њих створити моћан и многобројан народ.

остваривање било каквих виших општих интереса, на пример дугорочно одрживог високог привредног раста и животног стандарда, те социјалне стабилности.

Из приоритета општих над индивидуалним интересима проистиче и принцип компромиса (неопходан како би се достигли виши општи циљеви), толерантност према разним облицима друштвеног уређења,⁴⁹ уважавање алтернатива, потреба за експерименталисањем, схватање да за опстанак и општи напредак (нације, цивилизације) не треба робовати било којим идеолошким „измима“.

Само неколико деценија уназад сматрало се да смо дошли до *краја историје* и да је Запад, са својим системом вредности (у центру кога су индивидуалне слободе и права човека) извојевао дефинитивну победу над другим цивилизацијама и сви треба само да копирају западно искуство да би постигли успех.⁵⁰ Међутим, збивања последњих деценија показују да је

---

⁴⁹ Управо та толерантност изазива симпатије многих земаља и често се противпоставља америчкој искључивости и агресивности која свет дели на *наше* и *туђе*. Кина се, за разлику од САД, не меша у послове других држава, не намеће им свој систем вредности и не учи их како треба (морају) да живе. Кина не уводи санкције и ембарга против других земаља, сматрајући их неумесним у принципу.

⁵⁰ Пренебрегавала се чињеница да је Кина стара цивилизација која је углавном (сем последњих пар столећа) била и најмоћнија држава света, те једна од малобројних старих цивилизација која није прекинула везу са својим древним коренима. Поштовање према прецима обезбедило је непрекидност традиције и сачувало огромно писмено наследство. Древни писани документи бележе историју земље за последњих пет хиљада година. Кинези су сачували своје писмо (са скоро 50.000 знакова) јер нису желели да обесцене своје огромно писмено наслеђе.

још прерано за доношење дефинитивних закључака, те да су многи прерано отписали најстарију међу древним цивилизацијама која складно повезује дубоку древност са актуелном реалношћу и на будућност гледа кроз призму прошлости.⁵¹ Вероватно се управо у традиционалном систему вредности и крије тајна древности и стабилности кинеске цивилизације и државности.

Одсуство демократије. Све источноазијске државе су у периоду дугорочног успешног економског раста, скоро без изузетка, имали једнопартијски систем и било је приметно одсуство демократије, како се она схвата на Западу. Међутим, то није била препрека да ове земље деценијама остварују веома динамичан привредни раст. Џонатан Андерсон истиче да Кинези пажљиво прате бучну и бездарну демократију у Индонезији и Филипинима која онемогућава стабилан раст и плаше се да би демократија по западном обрасцу изазвала хаос и у њиховој земљи и спречила привредни просперитет.

Колега Љ. Маџар истиче да је *почетком 1990-их година дошло до регресивног обраћа (policy reversal) у кинеској развојној политици*, те да је он *условљен позна-*

---

⁵¹ Они који су дуже боравили у Кини видели су како и њихова телевизија (уместо разних ријалити програма и филмова препуних патологија разних врста) углавном има образовне и васпитне садржаје где се становништво стално подсећа на древну и славну историју; приказују се савремена достигнућа у различитим областима науке, културе, економије; величају се рад и традиционалне моралне вредности и људима објашњава да се само тако може допринети просперитету свога народа и обезбедити сопствено благостање. Кинези већ деценијама могу да виде како сваке године живе много боље него претходне и уверени су да ће следеће живе ти боље него ове и да је само питање дана када ће њихова земља постати најмоћнија држава у свету, како је то и била у релативно дугом периоду људске историје.

тим догађајем на Тјенанмену из јуна 1989. године,⁵² који је довео до јачања конзервативних снага, оних на линији ортодоксног марксизма и правоверног социјализма. На два, неоспорно велика историјска догађаја из 1989. године (масакр на Тјенанмену и рушење Берлинског зида) искључиво се гледа кроз црно-беле наочаре, мада они нису тако једнозначни. Велико је питање да ли би данас уопште говорили о изванредним развојним резултатима Кине да су се догађају на *Тргу небеског мира* одиграли на начин како су то прижељкивале присталице западне демократије.

На крају, све што је колега Ј. Маџар писао о Кини чини ми се да би се пре могло односити на Русију из времена Бориса Јелцина⁵³ у којој кључна реч није била државна интервенција, односно где се није радило о некаквом „конструктивном“ или било каквом другом чињењу него, опет супротно у односу на лако склоп-

---

⁵² О догађајима на *Тргу небеског мира* 1989. године (такозваном «масакру на Тјенанмену») деценијама је створена пропагандна слика како су бездушни кинески војници на *Тргу* хладнокрвно масакрирали мирне продемократски настројене демонстранте. Недавно смо могли да прочитамо да *дипломатске депеше из Амбасаде САД у Кини показују да током протеста на Тргу Тјенанмен 1989. кинески војници нису пуцали на демонстранте, што делимично потврђује верзију догађаја кинеских власти* (према писању Дејли Телеграфа – <http://www.naslovi.net/tema/278157>).

⁵³ Русију из тог времена Запад је хвалио како брзо успешно напредује ка тржишној економији и дивио се њеном брзом прихватању демократије (чак и када су тенкови уведени у центар Москве и из њих пуцано по Парламенту), а за време Владимира Путина (који је земљу одвео са ивице амбиса, повратио национално достојанство руском народу и поштовање и уважавање у огромном делу света, те Русију учинио економски и политички стабилном и јаком) Запад има само замерке.

љену хипотезу, у нечињењу. Управо су се у Русији реформе заснивале на економској теорији (неокласична економска мисао), стратегији (шок терапија) и политици (Вашингтонски договор)⁵⁴ и резултати су били катастрофални, да би у августу 1998. године Русија доживела финансијски крах.

БДП је у 1998. години износио 52% истог из 1989. године.⁵⁵ Тако стрмоглав пад БДП земље није забележен ни у време Првог светског рата (1914-1917, смањење од 25%), Грађанског рата који је после тога уследио (1918-1922, пад од 23%), а нити за време Другог светског рата (1941-1945, смањење од 21%) када је велики део земље био физички окупиран од стране фашиста. Нарочито драстичан пад бележи индустријска производња, а инвестиције у

---

⁵⁴ Дејвид Харви (у књизи: *Кратка историја неолиберализма*) пише: *Оно што се може рећи са сигурношћу, јесте да је Кина, не прихватајући пут «шок терапије» који је подразумевао инстант приватизацију, а коју су касније ММФ, Светска банка и «Вашингтонски консензус» утрапили Русији и Централној Европи, успела да отклони могућност избијања економске катастрофе које су спопале те земље. Преузимајући свој властити необични пут према «социјализму са кинеским карактеристикама», она је успела да изгради форму државно манипулисане тржишне економије која је дала спектакуларан привредни раст (крећући се у просеку око 10% годишње) и растући животни стандард за значајан део становништва... Кључне одлуке ратификоване на конгресима партије постављају платформу за сваки корак на реформском путу... Баријере подигнуте да спрече међународне портфељ инвестиције делотворно ограничавају моћ међународног финансијског капитала широм кинеске државе. Невољност да се дозволи било каква форма финансијске интермедијације (попут берзи и тржишта капитала) осим државних банака лишава капитал једног од његових кључних оружја vis-a-vis државне моћи.*

⁵⁵ Док је тада у (демократској) Русији БДП преполовљен у исто време (недемократска) Кина је удвостручила БДП.

привреду Русије смањују се из године у годину и у 1998. години чинили су само 20% оних из 1991. године. У исто време дошло је до брзог пада животног стандарда становништва и њиховог огромног раслојавања.

Економске тешкоће прати и демографска катастрофа. У Русији долази до веома забрињавајућег процеса депопулације (проценат смртности становништва расте и већи је од процента рођених који се смањује) што је у XX веку у Русији било забележено једино у ратним временима. Смртност у Русији је већа него било у којој земљи Европе, Америке, Аустралије и Азије (са изузетком Авганистана и Камбоџе), те већине земаља Африке. Просечни животни век је знатно скраћен и данас трећина умрлих не доживи пензиони узраст. Код мушкараца просечни животни век износи само 57 година и за више од 7 година је краћи него пре једне деценије. Смртност *јачег пола* у узрасту од 16-59 година већа је него што је била крајем XIX века. Стручна истраживања показују да преко 70% одраслих живи у стању дуготрајног психоемоционалног и социјалног стреса који изазива забрињавајући раст депресије, психозе, алкохолизма и наркоманије.

За разлику од Кине чије реформе карактерише постепеност (*градуализам*), Русија се определила за *шок терапију*. У складу са политиком Вашингтонског договора (који инсистира на либерализацији, приватизацији и стабилизацији) Русија је извршила свеобухватну и радикалну либерализацију, масовну и брзу приватизацију државне имовине и финансијску стабилност, која се свела на политику прецењеног курса националне валуте. Насупрот Русији Кина је царинским и нецаринским мерама штитила домаће произвођаче, државна предузећа нису приватизована, а води се политика пот-

цењеног курса националне валуте да би се обезбедила ценовна конкурентност домаћих предузећа.

На крају рецимо да је колега Љ. Маџар цео свој текст засновао на ставовима Американаца кинеског порекла Хуанга Јашенга и његовој књизи *Capitalism With Chinese Characteristics*.⁵⁶ Озбиљни синолози упозоравају да су у САД, као стручњаци за Кину, медијски најекспониранији управо амерички Кинези који тамошње догађања објашњавају логиком западне цивилизације и на начин како би Американци волели да виде Кину. Дуго времена у САД је то био Гордон Ченг (који је чак и «доказивао» како ће Кина 2005. године доживети привредни слом), а сада га је заменио Хуанг Јашенг.

Очигледно да није добро некритички прихватати ни оно што учитељи препоручују и проповедају, а нарочито оно што ученици дотурају или, свесно или несвесно, потурају.

(април 2013)

P.S.

На примеру Јужне Кореје колега Небојша Катић нас је подсетио на једну кратку историјску лекцију (видети на: <http://nkatic.wordpress.com>):

---

⁵⁶ У своме тексту посвећеном Кини, колега Љ. Маџар на почетку пише: *Користим ову прилику да изразим своју велику захвалност свом пријатељу и ученику – толико давнашњем да ми из ове перспективе тај детерминатив изгледа помало смешан – др Бошку Мијатовићу који ми је, добро знајући шта ме инспирише, електронском поштом послао Хуангову изванредну књигу. Он и професор Борис Беговић, дотурајући ми велике количине литературе, заслужни су (и одговорни!) за много тога што сам научио, па и онога што сам објавио.*

У периоду који је претходио државном удару (који је 16.05.1961. године извршила војна хунта предвођена генералом Парк Чун Хијем), Јужна Кореја је била у економском смислу пропала држава, на самој ивици глади и социјалног незнања, држава без самопоуздања и самопоштовања, огрезла у корупцији и некомпетентности политичара и државне администрације.

Једна од првих мера војне хунте било је свеобухватно социјално чишћење и разбијање коруптивног савеза бизниса и политике. Процес је започео хапшењем крема пословне елите (51 тајкун) под оптужбом за нелегално богаћење. Њихов боравак у затвору није трајао дуго, тек неколико недеља, и већ 30. јуна су сви пуштени – уз један, не баш тривијалан услов. Сви су потписали уговор са државом у коме су се обавезали да ће сву имовину дати држави када и ако то буде потребно за националну обнову. Исту изјаву су потписали и тајкуни који су се затекли у иностранству. Претња конфискацијом и национализацијом имовине служила је као моћна дисциплинска и контролна мера.

Локални тајкуни су (све до војног удара) своје богатство и моћ градили у пословима са државом, тамо где држава може арбитрарно давати и ускраћивати, поклањати или продавати испод цене, намештати тендере итд. Тајкуни су се бавили грађевинарством и некретнинама, финансијама и трговином. Производили су тек понешто што није захтевало висок технолошки ниво, па и то само за домаће тржиште. Тајкуни нису ништа извозили и нигде се нису сусретали нити одмеравали са иностраном конкуренцијом. Како би то рекао бивши гувернер НБС у српском контексту,

они нису били у стању ни пеглу да произведу, мада су производили богатство за себе.

Генерал Парк је преко ноћи променио правила игре и направио је стратешки економски споразум који је почивао на штапу у шаргарепи. Ако желе да остану на слободи и сачувају имовину, тајкуни морају постати индустријалци, морају постати извозници, дакле свој предузетнички дар морају ставити у службу државе, њеног привредног развоја и њених стратешких економских интереса. Њихово богатство тада неће сметати никоме. Напротив, држава ће својим мерама агресивно стимулисати њихово јачање и богаћење.

Генерал Парк, тврди националиста, није своју државу видео као економску колонију којом влада страни капитал, нити је у страним инвестицијама видео велику врлину. Јужна Кореја је одредила стратешке гране које жели да развија, а своје тајкуне је присилила да буду носиоци тог развоја. (У свом првом петогодишњем плану, генерал Парк је као стратешке гране назначио производњу вештачких ђубрива, синтетичких тканина, цемента, челика и гвожђа и енергетику.) Генерал је више волео да економијом доминира домаћа елита, ако ни због чега другог, а оно зато што их у случају проблема и несугласица може силом натерати на послушност. Држава је више волела да демонстрира своју моћ и прагматичност, него јалову осветољубивост или правдољубивост.

Тим чином је започело индустријско подизање Јужне Кореје и фантастичан економски раст који није дошао преко ноћи и који је планиран и стратешки усмераваан. Један стуб тог фантастичног успеха је чинила способна, пажљиво бирана администрација у

којој је владала готово војна дисциплина. (Државни апарат је темељно протресен и на крају тог процеса чишћења, по разним основама је отпуштено око 240.000 људи, готово једна шестина запослених. То је омогућило да се квалитет државне управе снажно ојача.) Други стуб су чинили локални тајкуни. Од 1961. године до данас, Јужна Кореја је превалила огроман пут и постала индустријска и економска велесила. Од нације која није умела да направи ни пеглу, постали су нација која је у самом технолошком светском врху.

Ова кратка прича из економске давнине учи нас да су тајкуни свуда исти, и да увек иду линијом лаке зараде, када и ако им је то омогућено. Карактер, психологија, менталитет и етика локалних тајкуна не разликују се превише од државе до државе. Оно што чини разлику јесу различити карактери политичких и државних елита, њихов квалитет и капацитет да управљају развојем, да контролишу, стимулише и усмеравају своју пословну елиту. Ту почиње, иако се ту и не завршава, прича о економском успеху држава које су од себе нешто направиле и подигле се из беде.

КАКВО ПИТАЊЕ – ТАКАВ ОДГОВОР

На питање српског председника Бориса Тадића зашто нико од економиста (нарочито оних који критикују рад владе) није предвидео финансијску кризу и на време упозорио каква се опасност спрема, уследио је лаконски одговор (*Политика*, 16.11.2011) медијски најекспонираније српске економисткиње – Данице Поповић, сараднице Центра за либерално демократске студије – ЦЛДС, да *ниједан економиста није предвидео кризу због тога што се оне не могу предвидети, јер им је то и кључна особина.*

Из председничког питања произилази да је за колапс српске привреде одговорна светска економска криза која је власт онемогућила да грађанима већ сада омогући толико обећавани *бољи живот*, а да су економисти криви јер нису предвидели кризу и власт на време упозорили на опасност која се спрема. Ако детаљније анализирамо како је у Србији вођена економска политика и погледамо резултат који су постигнути до избијање светске економске кризе (2008) године, лако ћемо закључити да се у одсуству дугорочне стратегије

развоја, те у погрешној економској политици крију фундаментални узроци колапса српске привреде, а светска економска криза их је само показала у јаснијем светлу.

Све ове године Србија је без сопствене дугорочне стратегије економског развоја, која би била научно верификована и политички усвојена у Скупштини. Улогу стратегије имају меморандуми о буџету и економској и фискалној политици који се пишу у сарадњи (тачније, диктату) са ММФ. Усвајање меморандума и остваривање њихових циљева ММФ је наметнуо као услов за доделу кредита Србији и за њен приступ међународном тржишту капитала. Поред тога, под утицајем светске олигархије и крупног капитала, чији је главни експонент ММФ, нове српске власти су, после петооктобарског преврата (2000), прихватиле неолиберални програм економских промена који је водио брзом урушавању, ионако слабашне, српске привреде.

Овим програмом Србију, као, уосталом, и друге постсоцијалистичке земље, требало је лишити власништва над ресурсима којима располаже и довести је у такву дужничку зависност (дужничко ропство) да буде беспоговорни послушник моћних и богатих, а овај простор је третиран, пре свега, као извор обесправљене и јефтине радне снаге и тржиште за производе и банкарске услуге западних земаља. Основни проблем, ипак, није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних чији је експонент и које заступа, него у некомпетентности и сервилности српске владајуће номенклатуре и поданичком дискурсу који доминира на домаћој академској и медијској јавној сцени.

До избијања светске економске кризе већина државне (друштвене) имовине је распродана и најатрактивнији део (такозвано *породично сребро*) је прешао у руке странаца, а спољни дуг је вишеструко повећан. Он је крајем 2000. године износио 10,8 милијарди долара, а већ у 2008. години (и поред отписа 4,7 милијарди долара – од стране Париског и Лондонског клуба) достигао је 30,7 милијарди долара. Спољнотрговински дефицит који је у Србија до 2000. био мањи од 2 милијарде долара годишње у првој половини 2008. години износи месечно више од једне милијарде долара. Многа предузећа у Србији су уништена, а огроман број радника је остао без запослења. Индустијска производња у 2007. години је за 4,75% мања него 1998. године – у време економских санкција, а број запослених у Србији је у 2008. години за преко 100.000 људи мањи него 2001. године.

Србија је до сада забележила девизни прилив од скоро 35 милијарди долара само по основу приватизационих прихода и нових задуживања у иностранству. Приближно исти износ прилива забележен је по основу девизних дознака (грађана) из иностранства. Та средства су, уместо у развој привреде, највећим делом била усмерена у текућу потрошњу. У свим годинама од 2001. потрошња је у Србији већа од БДП-а (једноставно речено више трошимо него што стварамо). Тако је у 2006. години потрошња била за невероватних 35% већа од БДП-а.

Држава се годинама понаша као сеоски бећар који ништа озбиљно не ради осим што распродаје очевину (приватизација) и задужује се код комшија (инокредити) и све то одмах троши на *бољи живот који не може да чека* (текућу буџетску потрошњу). Катастрофално стање у коме се налази привреда последица је, пре

свега, погрешне економске политике која се годинама спроводи у Србији, а светска економска криза само је убрзала и заострила неизбежно суочавање са суровом истином да *бећарска економија* не може дуго да траје и да увек има неизбежан тужан крај.

Одговор да *ниједан економиста није предвидео кризу због тога што се оне не могу предвидети, јер им је то и кључна особина*, једноставно није тачан. Наведимо пример само два најпознатија имена који су то учинили неколико година пре избијања кризе. Професор Универзитета у Чикагу, Рагхурам Раџан је јасно кризу наговестио 27.08.2005. године на симпозијуму у Џексон холу пред водећим експертима из области економије, а професор са Универзитета у Њујорку, Нуриел Рубини је то учинио 07.09.2006. године у свом излагању које је одржао у ММФ-у. Одговор наше економисткиње, убеђене присталице неолиберализма је очекиван јер системску кризу (каква је актуелна светска криза) није ни могуће објаснити језиком неолиберала који фанатично верују у аутоматизам тржишног регулисања.

Економски неолиберали и тржишни фундаменталисти убеђују нас како је тржиште један поуздан саморегулирајући ефикасни механизам који је увек у праву и који обезбеђује ефикасност и стабилност у свим условима. Криза се посматра као мало вероватан непредвидиви изузетак са краткотрајним и занемарљивим последицама. Међутим, историја савременог капитализма показује да су кризе биле пре правило него изузетак и имале су озбиљне последице, те да су оне настајале због тржишног бума и стварања шпекулативног *балона* који се све више *надувава* због тога што је

цена неке активе расла знатно више од њеног оправданог и рационалног нивоа. Досадашња историја показује да цене не могу бесконачно расти и да балон, пре или касније, пуца и долази до економских криза. Језиком неолиберала то није могуће објаснити јер једна од њихових базних претпоставки јесте рационално понашање свих тржишних учесника.

Муњевит раст цена неке активе, по правилу, је изазван појавом важних технолошких иновација и развоја нових економија. То је, на пример, била појава железнице средином XIX века или интернета, односно ИТ технологија крајем XX века, а које су довеле до економских криза – да поменем само две: једну од првих и једну од последњих криза. Због очекивања да ће доћи до високих стопа раста нових економија, средином XIX века долази до значајног раста цена акција железничких компанија (али и цена земљишта на коме се очекивала градња железничких пруга), а крајем XX века цене акција ИТ компанија.

Тако на пример, пред пуцање балона ИТ технологија цене акција неких компанија из ове области су се удвостручавале за само неколико месеци, а капитализација компаније *Yahoo* била је 1.200 пута већа од њеног годишњег профита. Једноставније речено, купац акције је могао повратити своја уложена средства тек за 1.200 година и поред тога тражња за акцијама компаније *Yahoo* била је велика. Огроман број људи се иррационално понаша, без обзира што историја свих претходних криза показује да цене не могу бесконачно расти и да *балон*, пре или касније, пуца. Они то не желе да прихвате и убеђују сами себе да ће овога пута то бити другачије, јер је наступило ново време када старе

законитости више не важе. То се до сада понављало безброј пута у свим временима која су претходила свакој од криза.

За разлику од наведене две, и већину осталих криза, које су после *пуцања балона* и банкротства многих компанија иза себе оставиле нове технологије које су се брзо шириле и великом броју људи дале многе користи (железница, интернет ...) иза најновије актуелне кризу мало чега ће корисног остати за човечанство, јер је бум на тржишту некретнина био омогућен финансијским иновацијама које саме по себи не представљају било какву реалну вредност за економију. Нажалост, био је то чисто спекулативни балон и ништа више од тога.

Уместо прозивања економиста који критикују рад Владе (а на прсте једне руке се могу избројати економисти који су од 2000. године до сада непрестано указивали на погрешну економску политику која се води у Србији) од председника Бориса Тадића смо могли очекивати питање за економска струковна удружења (Научно друштво економиста и Савез економиста Србије) и научне институте, те владине функционере и економске саветнике (*нарочито вишедеценијске медијски експонирани кумровачке и сегединске курсације*) због чега су од 2000. године подржавали и пропагирали неолибералну економску политику која је довела до колапса српске привреде? Такође смо могли очекивати и његово објашњење зашто се српска власт (он је од 2004. године председник државе, а пре тога министар од 2000. године) окружила искључиво економистима-неолибералима и кључне економске ресурсе више од једне деценије (са кратким прекидима) препустила у руке Млађану Динкићу и Божићу Ђелићу који су одмах по

избијању светске кризе 2008. године, као потпредседници у Влади и економски „експерти“, тврдили да ће нас светска криза заобићи, а на основу тога и сам председник тврдио да је криза, чак, наша развојна шанса.

Међутим, питање које председник поставља и одговор који на њега добија имају везе са реалношћу као и званичне оцене експонената светске олигархије да је Србија земља-лидер у реформама, да је главни српски економски реформатори *најбољи министар финансија на свету* (Млађан Динкић), односно да је један од *200 младих светских лидера* (Божидар Ђелић), а да је најревноснији пропагатор неолиберализма (ЦДДС) најбољи научни институт из земља Западног Балкана и један од 10 најбољих у земљама Централне и Источне Европе.

* * *

На крају, желео бих да подсетим да је Генерална скупштина УН крајем новембра 2008. године основала Комисију од 20 независних финансијских експерата (из САД, Русије, Кине, Индије, Бразила, Немачке, Француске, Велике Британије, Јапана итд, а на чијем челу је био нобеловац Џозеф Стиглиц) са циљем да земљама чланицама УН пружи помоћ при тражењу решења за превазилажење глобалне финансијске кризе. Резултат рада ове Комисије био је *Извештај о реформи међународног монетарног и финансијског система – поуке кризе*. У закључку овог Извештаја, између осталог, пише:

Ова криза је најзначајнија глобална криза за последњих 80 година, али она није од оних катастрофа које се не могу предвидети нити избећи. Шта више, по

нашем мишљењу, криза је дело људских руку: резултат грешака приватног сектора и неправилне, унапред осуђене на неуспех, политике државе. Аутори Извештаја полазе од тога, да је за адекватан одговор на кризу неопходно да се постави права дијагноза кризе. У настанку кризе су своју улогу имали како политичка пракса, тако и економска теорија. Погрешна политика је помогла да се криза, која је настала у једној земљи, брзо прошири на цео свет.

Извором многих грешака учињених у државном и приватном сектору била је економска филозофија, која је доминантна у последњих четврт века – неолиберализам или тржишни фундаментализам. Та доктрина је имала негативан утицај на доношење решења у државном и приватном сектору, те на вођење политике која је допринела појави кризе. Поред тога, формирано је ригидно мишљење да тржиште има способност саморегулисања, те да не постоји потреба државног регулисања. Ова доктрина је такође утицала на вођење погрешне политике централних банака.

Кључне идеје и идеологије које се појављују под разним називима – неолиберализам, тржишни фундаментализам или доктрина Вашингтонског договора, биле су у најмању руку сумњиве. На друге идеје – које су се могле показати много кориснијим и које су могле помоћи да се избегне криза или смање њене негативне последице – није обраћана пажња.

(новембар 2011)

КО ЈЕ ОДГОВОРАН ЗА КРИЗУ ?

*Постоје само два начина да се покори нека нација.
Један је помоћу мача, а други је помоћу дуга.
Џон Адамс, председник САД (1797-1801)*

Тврдња колеге Бошка Мијатовића да у свету нема никакве кризе и да постоји само брига за европске државне дугове и то је све како он пише (*Политика*, 28.12.2011) и доликује непоколебљивом неолибералу. Познато је да се савремени неолиберализам заснива на вредностима класичног либералног капитализма (на слободном тржишту, индивидуализму и приватној својини) и да се залаже за потпуно повлачења државе из економске сфере. То је идеологија која се реализује у интересу моћних и богатих и која проповеда да *невидљива рука* тржишта функционише савршено и непогрешиво, а проблеми једино могу настати уколико се држава меша у привредне токове.

После банкротства банке *Lehman Brothers* (јесен 2008) наступила је паника. Тврдило се да су ове приватне финансијске фирме *сувише велике* да би држава

могла до допустити њихов банкрот, јер би то довело до слома економије САД која је *локомотива* светске привреде, те им је влада САД дала *инфузију* од више хиљада милијарди долара. Поред великих приватних финансијских фирми (банака) *инфузију* су добиле и велике (приватне) производне компаније (*General Motors, Chrysler ...*). Али не само да су велике приватне фирме преживеле кризу него су добијену *инфузију* искористили да знатно повећају профите, плате и бонусе својим менаџерима. Тако су САД издвојиле више средстава како би спасиле посрнуле банке (да би оне наставиле да исплаћују огромне менаџерске бонусе), него за помоћ онима који су остали без посла и имовине (због кризе којој су *кумовале* исте те банке).

Криза је изазвала огромну штету: уништила капитал и целе гране индустрије, довела до великог раста незапослености и повећања буџетских дефицита (смањење јавних прихода због пада привредне активности и повећања јавних расхода због стимулативних издатака којима се помагало посрнулој привреди и осиромашеним грађанима), те знатно повећала јавне дугове многих земаља. Следећи пример САД и већина других земаља је, у циљу спречавања финансијског и привредног колапса, притекла у помоћ посрнулим приватним фирмама пружајући им огромне финансијске *инфузије*, а како би се избегле веће последице по привреду у целини (опасност да рецесија не прерасте у депресију). Подстицана је укупна тражња преко повећања стимулативних расхода и смањења пореза, а помагано је и великом броју људи који су остали без посла. Због тога су се државе задуживале и повећавале свој јавни дуг. Тако

се губици приватног сектора пребацивани на плећа државе.

Изграђен је систем у коме се остварују огромни приватни добици по основу јавног губитка, односно добит се приватизује, од стране уског круга моћних и богатих, а губици се социјализују, пребацивањем на државу тачније пореске обвезнике, пре свега, масе слабих и сиромашних. Ризик је учињен заједничким, а профит само њиховим – уског слоја моћних и богатих. Последице похлепе богатих у свим земљама носе сви порески обвезници тих земаља, а САД (због монополског положаја долара као светске резервне валуте) то пребацију на све пореске обвезнике широм света.

Тако се губици приватног сектора пребацију на плећа државе и проблем се премешта из једног дела економије у други. Неолиберали се сада и не сећају да је постојао проблем банкарских (приватних) дугова, па колега Б. Мијатовић тврди да *постоји само брига за европске државне дугове и то је све*. Сада када је проблем премештен са приватних на државне дугове, неолиберали су поново постали гласни и надаље агресивно проповедају своје познате догме: проблем је увек и једино у држави и јавној потрошњи, а никада у приватном сектору (банке, предузећа и домаћинства) и приватној потрошњи.

Због тога, неолиберали сматрају да потрошњу приватног сектора не треба контролисати и ограничавати, јер се приватни сектор увек рационално понаша – разумно се задужује, инвестира и троши. С друге стране, држава се квалификује *као деструктивна сила, као механизам који из привреде и од становништва безобзирно исисава животне сокове* те се сматра да би

највиши друштвени приоритет морао да буде изградња што ефикаснијих механизма контроле над државом, јер тај молах лако може да подивља, а то у стварности тако и често чини; треба предузети напор да се држава скреше и сасече, да јој се одузму широка подручја интервенције, како то тврди идејни отац свих наших садашњих неолиберала – колега Љ. Маџар.

Пошто, по мишљењу неолиберала, приватна потрошња никада није извор кризе, ограничавање и контрола јавне потрошње (потрошње државе), односно јавног дуга (дуг државе према кредиторима у земљи и иностранству) претпоставка је успешне економске политике која никада не доводи до кризе. То је и панацеја коју ММФ примењује у свим државама које се нађу под његовим старатељством, а коју неолиберали проповедају као непогрешиву истину, мада чињенице говоре да је управо велика приватна потрошња изазвала кризу која је касније довела до великог раста јавног дуга.

Ако би ова неолиберална догма била тачна у кризи би се пре нашла Немачка, него Исланд који је био међу првим европским државама коју је криза погодила. У 2007. години, односно години пред избијање кризе, према подацима ММФ-а, висина јавног дуга у односу на БДП у Исланду је износила 29,1, а у Немачкој 65 одсто. Исто тако, како то да је криза потом захватила и друге европске земље Ирску (висина јавног дуга у односу на БДП у 2007. години – 24,9%), Грчку (105,4%), Португал (68,3%), Шпанију (36,1%), и Италију (103,6%), а није Јапан чија висина јавног дуга у односу на БДП износи 220 одсто. Ове чињенице јасно демантују тезу да кризу проузрокује велики јавни дуг.

Тиме не желимо да кажемо да велики јавни дуг није озбиљна опасност за економију сваке земље, него хоћемо да нагласимо да јавна потрошња није једини (па ни превасходни) узрочник кризе. Очито је да разлоге због чега неке земље бивају захваћене кризом, а друге не, треба тражити на другој страни.

Озбиљнија анализа показује да у кризу упадају земље које континуирано у дужем временском периоду имају знатно већу укупну (приватну и јавну) потрошњу од створеног БДП, што показује стање текућег биланса земље. Подсетимо се да је текући биланс део платног биланса који у себе укључује биланс робе и услуга (увоз-извоз) и биланс трансфера (дознаке, донације, дивиденде...). Једноставно речено, дефицит текућег биланса показује колико економија једне земље више троши (приватни и јавни сектор) него што ствара (БДП) и обратно суфицит текућег биланса говори о томе да економија земље има већи БДП него што приватни и јавни сектор заједно троше. Земље које имају дефицит текућег биланса присиљене су да привлаче инострани капитал и оне све више постају зависне од њега. Већи прилив иностраног капитала, са своје стране, доводи до повећања курса домаће валуте (због веће понуде девиза), што води даљем погоршању текућег биланса земље.

Све наведене европске земље које су обухваћене кризом имале су дефиците текућег биланса и он је, према подацима ММФ-а, у пет година (2002-2006) које су претходиле кризи износио просечно у Исланду (11%), Португал (9,2%), Грчку (9,1%), Шпанију (7%), Ирској (2,6%) и Италију (1,8%), док су у исто време Немачка и Јапан имале значајне суфиците текућег би-

ланса. Континуирани дефицит текућег биланса доводи до раста спољног дуга, кога чине укупан (јавни и приватни) дуг једне земље према страним кредиторима. Раст спољног дуга је много бољи индикатор кризе него јавни дуг. Све до сада навођене европске земљу које је захватила криза имале су у 2007. години, односно години пред избијање кризе, већи спољни дуг од БДП.

Због високе задужености у Грчкој (спољни дуг је износио 146,3% БДП) и Италији (120,3%) је дошло до замене премијера за које су грађани гласали на демократским изборима. На њихова места су постављене технократе – људи пореклом из тих земаља који су пре тога били високи чиновници светске олигархије и крупног капитала. Грчкој и Италији је финансијска помоћ за спречавање колапса привреде била условљена, управо оваквим кадровским решењима.

У Србији се последњих месеци воде расправе о томе да ли је Србија високозадужена земља и да ли јој прети *грчки сценарио*, односно судбина презадужених земаља. У фокусу интересовања није висина укупног спољног, него пре свега јавног дуга и расправе се воде о томе да ли је у праву Народна банка Србије која је званично објавила да јавни дуг Србије износи 46,7 одсто БДП и да је пробијен законски лимит од 45%, док Министарство финансија то демантује и саопштава да је задуженост Србије још увек испод дозвољеног лимита. Оно у чему су сагласне обе ове институције, јесте да се укупан спољни дуг приближио критичном нивоу од 80% БДП, али да нам не прети *грчки сценарио* јер задуженост наше земље није алармантна. Овакве тврдње износи и већина наших академских економиста и ретки су они коју упозоравају да сви ови индикатори о

задужености Србије нису реални, те да су у функцији самозаваравања и обмањивања.

Србија од петооктобарског преврата (2000) води политику прецењеног курса динара, па је исказани БДП у доларима знатно увећан – надуван. БДП се исказује у текућим ценама који се дели са званичним курсом и добија се знатно увећан БДП исказан у доларима. Када се укупан спољни (али и јавни) дуг упореди са фиктивно увећаним БДП, задуженост се исказује много мањом него што она стварно износи.

Илуструјмо то једним једноставним примером. Познато је да се БДП исказује вредност укупне производње роба и услуга у земљи током једна године. Претпоставимо да се та сва производња састоји само од 1.000 векни хлеба, а сви се сећамо (предизборног обећања) цене од 3 динара за векну хлеба која је била 2000. године. БДП би, у овом доста поједностављеном примеру, за ту годину износио 3.000 динара или 50 долара (2000. године курс долара био је око 60 динара). Уколико би и у 2011. години производили 1.000 векни хлеба, БДП би (мада је обим производње остао непромењен) порастао на 50.000 динара (цена векне је сада око 50 динара) или 625 долара (курс долара је сада око 80 динара). Ако претпоставимо да је спољни дуг од 2000. године остао непромењен и да је износио 50 долара, ми би и у условима стагнације реалне производње и непромењеног апсолутног износа дуга забележили велико смањење задужености са 100% у 2000. години на свега 8% БДП у 2011. години.

Овакве податке наше *креативне* статистике о степену задужености Србије не доводи у питање нико од српске владајуће номенклатуре која реализује пог-

решну економску политику, а ни ММФ који је стварни креатор те политике у Србији од 2000. године. Њихов превасходан циљ је да покушају да нас убеди како су њихове економске „реформе“ успешне и да је *Србија на добром путу*, те да не треба да губимо наду у *бољи живот* који већ годинама обећавају грађанима. Међутим, оно што много више забрињава, јесте да је са њима сагласан и велики део академских економиста, а да нико од њих, не постави себи једно тако једноставно – здраворазумско питање: како је могуће да, према званичним подацима, Србија од 2000. године чак упетостручи БДП (са 8 на садашњих око 40 милијарди долара), када су многа предузећа *угашена*, а број запослених је смањен за чак 300.000, те како је могуће користити тај податак као релевантан за израчунавање разноразних показатеља?

(мај 2012)

ПРОЦВАТ НЕОЛИБЕРАЛНЕ АФРИКЕ

Обавештавајући нас (*Политика*, 11.01.2012) о томе како земље Африке *постају све богатије и богатије*, колега Борис Беговић поставља питање: *Зашто се то догађа, односно шта је извор овог раста?* и одмах нам одговара да су ове земље *примењивале оне економске политике које погодују привредном расту*. Убрзо нам излаже у чему се састоји та спасоносна политика. *Умањене су баријере спољној трговини тако да су почеле да тргују између себе, са свим погодностима које слободна трговина доноси. Баријере уласку новим предузећима су умањене, а пословно окружење је постало привлачније за инвеститоре. И коначно, повећана је, у највећем делу континента, политичка стабилност, нарочито у односу на време у којем је један државни удар смењивао други, па тиме и стабилност пословног окружења. А све је то довело до повећаног прилива капитала. Док је почетком прошле деценије, износ страних директних инвестиција био једнак износу стране помоћи афричким земљама, крајем деценије достигао је три пута већи ниво, иако се ниво стране помоћи није умањео.*

Поново нам се неолибералне економске догме (у овом случају о слободној трговини и привлачењу страних инвестиција) нуде као спасоносне *економске политике које погодују привредном расту*. Исти наши неолиберали до само пре неколико година, често су нам као пример који треба следили наводили суседну Мађарску. Она се доследно придржава неолибералних препорука ММФ-а о слободној трговини у коју ће да „хрли“ инострани капитал. Колега Б. Беговић нам сада показује искуство земаља Африке као пример успешности неолибералне *економске политике која погодује привредном расту*⁵⁷ уместо да нам објасни због чега је дошло до колапса привреде Мађарске и да ли се и на ову државу односи његова тврдња (на првом округлом столу – јун прошле године) да су *постсоцијалистичке земље имале само мале пролазне потешкоће и да се брзо опорављају*.

Подсећам да се привреда Мађарске налази у рецесији још од 2006. године, а још 2008. године (управо су то времена када је на власти у земљи коалиција социјалиста и либерала) је од ЕУ и ММФ добила 20 милијарди евра кредита како би избегла банкротство. Данас видимо да то нису биле *само мале пролазне*

---

⁵⁷ У једном од својих ранијих текстова писао сам о одличној књизи (Лоуи Самаријани: *Мит о слободној трговини и тајна историја капитализма*) Ха Цун Чанга, професора на Универзитету у Кембриџу, у којој он између осталог пише: *Што се тиче Африке, њен per capita приход растао је споро чак и током 60-их и 70-их (1-2 одсто годишње). Али, од 80-их, регион је доживео пад животног стандарда. Ова чињеница представља тежку оптужницу на рачун неолибералне ортодоксије, будући да су већином афричких економија у последњих четврт века практично управљали ММФ и Светска банка.*

потешкоће и да се (сада Мађарска) *брзо опоравља*, него се ситуација још више компликује. Курс националне валуте брзо пада и почетком ове (2012) године износи 324 форинте за евро (летос 265 форинте за евро). Због брзог раста курса евра, грађани имају огромне потешкоће са отплатом кредита које су узимали са валутним клаузулама.

Поред тога, огроман број грађана остаје без посла и незапосленост је највећа од свих земаља чланица ЕУ (само 55% радно способног становништва има посао). Спољни дуг убрзано расте, а министарство финансија већ у два покушаја не успева на тржишту да пласира нове државне обвезнице. Доходовност по дугорочним државним обвезницима сада износи више од 10%. Данас Мађарска поново мора да тражи нове кредите у износу од 15-20 милијарди евра како би избегла банкротство земље.

Искуства земаља које су успешно модернизовале своје привреде (Јапан – после Другог светског рата и земаља Југоисточне Азије – последњих деценија) показује да је један од важнијих елемената њиховог успешног развоја ослањање на домаћу штедњу, а стране инвестиције су имале другостепену улогу. И искуства најуспешнијих постсоцијалистичких европских земаља, у последње две деценије, не потврђују неолибералну догму о страним инвестицијама као панацеји – чаробном леку за економски раст. Раније сам наводио једно опсежно и веома студиозно емпиријско истраживање (којим је проф. др Јоже Менцингер – архитекта успешне словеначке транзиције – обухватио већину постсоцијалистичких земаља у дужем временском периоду) и које је показало, не само да стране инвестиције нису никаква панацеја за привредни

раст, него да међу њима постоји чак негативна веза – веће стране инвестиције, мањи раст и обратно). Архитекта успешне транзиције у Пољској, проф. др Гжегож Колотко, такође пише (у књизи: *Глобализација, трансформација, кризис - што даље?*) о негативним последицама страних инвестиција, које су у највећем делу имале краткорочан спекулативни карактер.

До истих закључака долази се и у случају Србије, само ако се објективно анализира период из претходне деценије. Раније сам већ писао да Србија од 2001. године бележи значајан прилив страног капитала (у почетку по основу приватизације, а касније све више спекулативног капитала) што, неадекватном политиком девизног курса, доводи до прецењене вредности динара, чиме се додатно обара конкурентност српске привреде, производња у Србији постаје нерентабилна и таква привреда није у стању да прихвати додатни капитал и банке (које су, при том, углавном у рукама иностраног капитала) га усмеравају на кредитирање становништва. Поготово када – тржишно неискусни, доскора незадужени и живећи годинама у приличној оскудици – грађани узимају изузетно скупе кредите и, у недостатку домаће, углавном купују инострану робу (аутомобили, технички уређаји и слично) и на тај начин стимулишу производњу, али не домаћу него производњу у земљама из којих долази та роба, али и капитал. И тако капитал који је унет у земљу брзо се враћа тамо одакле је дошао, без значајнијих позитивних ефеката на запосленост и привредни развој Србије.

С друге стране, у условима добрих зарада на кредитирању наших грађана, имамо и значајан додатни прилив цпекулативног капитала из иностранства (пре

свега, кредити које узимају пословне банке од својих централа). Овај прилив капитала повећава понуду новца коју Народна банка Србије смањује повећањем референтне каматне стопе што иницира додатни прилив капитала из иностранства и ново повећање референтне каматне стопе од стране Народне банке. Стране банке знају да је курс динара прецењен, а држава и становништво се све више задужују, па су се од неминовног пада курса динара заштитиле валутним клаузулама. Грађанима је то годинама одговарало пошто се курс динара одржава на реално високом нивоу, а номинална примања запослених расла. Због тога су грађани масовно узимали кредите (наивно верујући да ће курс динара увек бити прецењен, а што ће им олакшавати кредитну задуженост), а банке лако одобравају ове кредите јер су валутном клаузулом себе заштитиле од једног веома важног (валутног, односно девизног) ризика. Чему све то води, годинама сам благовремено упозоравао, а и пример суседне Мађарске то јасно показује.

Међутим, не треба се љутити и кривицу сваљивати на страни капитал (*који је халапљив по природи и спекулативан по дефиницији* –професор Г. Колотко) пошто одговорност (пре свега, политичка) лежи на онима који су имали власт у земљи и спроводили погрешну неолибералну економску политику, те (интелектуална одговорност) на академским економистима који су такву политику годинама подржавали и пропагирали и (морална одговорност) на свима њима, те онима који би требало да представљају елиту друштва, који су све то годинама ћутали и мирно посматрали.

(мај 2012)

P.S.

Један од наших најбољих познаваоца савремене Африке, Зоран Ћирјаковић, у тексту *Афричка лекција за ресавску школу* (Политика, 21.02.2013) пише:

Често сам слушао да смо део Европе и да се нас Африка не тиче. Разлике, наравно, нису занемарљиве. Подсахарска Африка је најсиромашнији део света и човек је навикнут да очекује застрашујуће слике беде и људске деградације. Постоје, међутим, и неке битне сличности због којих нам тамошња искуства могу бити корисна. Наиме, и афричко „прилагођавање“, које је почело почетком осамдесетих, и српску транзицију водили су одликаши из неолибералне „ресавске школе“. Нестрпљиви и самоуверени реформатори углавном су преписивали западне законе и правила. Руководили су се реторским питањем: „Ако нешто може у Немачкој, зашто не би могло у Србији“, што на први поглед делује кудикамо рационалније него када су слична решења примењивана у далекој Африци.

Али преписивање ни у овом случају није дало очекиване резултате. Добили смо, с једне стране, гомилу скуних правних фикција и институционалних љуштура у којима углавном станују корупција и партијски или крвни сродници. С друге стране, појавио се велики број фрустрираних и разочараних интелектуалаца и активиста склоних да проблем виде искључиво у примитивним и заосталим грађанима.

Није мало оних који су закључили да је Србија једно страшно и непоправљиво место. Позивајући се на законе и процедуре које савршено функционишу у Немачкој, многи су закључили да се то „у цивилизованим државама увек тако ради“ и да смо ми „далеко од неке

цивилизованости”, како, на пример, тврди социолог Јово Бакић.

Београд је, наравно, много ближе Франкфурту него Киншаса, град у који су „цивилизовани” Европљани обично смеиштали срце таме и престоницу нецивилизованог света. Али друштвене и културне околности су и у Африци и на Балкану битно другачије од оних на Западу. Зато су многа чак добронамерно пресађена решења често бивала одбачена као страног тела, што је неретко узимано као довољан разлог да се две другачије цивилизације изједначе с недостатком цивилизације.

Осим што дају повода за расистичке стереотипе, афричка искуства могу да послуже и за препознавање важности контекста и историје. Оно што функционише веома лоше у непогодним околностима у Трећем свету, што у Африци често делује или сасвим бесмислено или као нека бизарна карикатура, може имати боље резултате у мање неодговарајућем контексту Балкана, „Друге Европе”. То, међутим, не значи да ће клониране институције или преведени закони овде профункционисати „како треба”, онако како делују у западним срединама које су их обликовале по сопственој мери. Штавише, оне се у другачијим околностима могу показати крајње контрапродуктивним.

То, наравно, не значи да фасцинацију западним моделима треба заменити опсесивном потрагом за аутентичним решењима. Многи од нас се сећају „Шуварових школа”, да нисам завршио факултет и даље бих био „техничар за механику чврстих тела”. Али, исто тако, не треба губити из вида да земљама у којима се и данас живи све боље, и у којима се не бележи

само фиктивни (економски) раст, не руководе некреативни ресавски умови. Успех псеудокомунистичке Кине и турбокапиталистичког Сингапура се у великој мери темељи на критичком односу према западним моделима и наводно универзалним решењима.

Покушаји формулисања „источне” алтернативе Европи у Србији нису били ништа продуктивнији од махања афричким бауком. Али, ако им приступимо на прави начин, депресивне афричке лекције могу бити корисне колико и инспиративни азијски примери. Оне нам могу помоћи да формулишемо алтернативна решења која ће наш фрустрирајући „европски пут” учинити мало лакшим, бржим и удобнијим.

СТАРА ДОГМА И „НОВИ“ АРГУМЕНТИ ЗА ПРИВАТИЗАЦИЈУ

Када је у другој половини 2001. године усвојен Закон о приватизацији, највиши представници власти су тврдили како ће, захваљујући приватизацији, до краја 2002. године на наше просторе стићи најмање десет од сто највећих светских компанија које ће да уведу светске принципе пословања, улажу у новокупљена предузећа и повећају број запослених, а и држава ће добити значајна финансијска средства од приватизације. То се није десило. Данас постоји скоро општа сагласност да је изабран погрешан модел и да је приватизација у Србији урађена на катастрофалан начин, па смо кроз приватизацију углавном добили белосветске и домаће контроверзне бизнисмене који су *очерупали* предузећа, а раднике *избацили* на улицу.

Упркос томе, сада се може очекивати нови талас теоријских „аргумената“ у корист приватизације јер на ред долази продаја *Телекома*, а потом и *ЕПС*-а,

Србијашума, Србијавода...⁵⁸ Тако се председник Центра за либерално-демократске студије (ЦЛДС) недавно

---

⁵⁸ Пошто нам је наметнут иста неолиберална економска политика понављамо грешке других земаља. Тако најпознатији економиста бивше СФРЈ – професор Бранко Хорват (у књизи: *Какву државу имамо и какву државу требамо*) 2002. године пише: *Приватизација би требала бити лек за све невоље. Кад нешто запне, влада најављује да ће то поправити приватизацијом. А то преведено на обичан језик значи да ће се опет део народне имовине јефтино продати страном капиталу. То је постало еуфемизмом за продају највреднијих предузећа страном капиталу. Већ је преко 4/5 банака – а оне представљају једну од основних полуга економске политике неке земље – у страним рукама. Сад су на реду хотели, тј. продаја јадранске обале, понајлепше – уз егејску – у Европи. Управо је најављено да ће идуће године бити “приватизовани”, тј. продани страном капиталу телекомуникације, електропривреда и ИНА, што су у свакој привреди најакумулативније гране... Некада смо стварали производне капацитете, а сад тобоже не знамо њима управљати. Очигледно се ради о срзавању земље на колонијални ниво... Упркос томе влада се непрестано задужује у иностранству. У односу на “неефикасну” самоуправну Хрватску, иностранни дуг је у “ефикасној” капиталистичкој Хрватској порастао четири пута... А то међународном капиталу – као и неком домаћем лихвару – сасвим одговара: да се из дуга не можемо ископати па да светски кредитори бесконачно извлаче ренте за себе. И тако ништа не преостаје за привредни раст Хрватске. Према томе, перспектива Хрватске је све веће задуживање у иностранству, где ће се стари дугови отплаћивати новим задужењима, а сав пораст производње одлазиће на отплату дуга, животни стандард се неће повећавати, сиромаштво се неће смањити, двоцифрена незапосленост ће остати, безкућници неће добити станове јер ће се и даље градити упола мање него 1989. године. Број болница и животни век грађана остаће смањени, а бројност полиције повећана. Конфликтност фрустрираног друштва повећаваће се, а са њима и непрестани штрајкови и јавни протести. Дрогирање и самоубиства наставиће се, криминал ће цветати, а способни и образовани млади људи и даље ће у десетинама хиљада напуштати Хрватску.*

(Политика, *Трилогија о привредном расту*, 19.12.2012) заложио за приватизацију и осталих предузећа у државном власништву, попут јавних предузећа, јер би то омогућило повећање ефикасности.⁵⁹

Полази се од економског „аксиома” да је приватна својина ефикаснија од државе и да се приватизацијом предузеће из мање ефикасног пребацује у ефикас-

---

⁵⁹ У исто време, може се очекивати још један паралелан процес – прелазак раније приватизованих предузећа од домаћих „транзицијских“ власника (српских тајкуна) у руке иностраног капитала. Имајући у виду да је велики број приватизација до сада обављен на веома споран начин, најављена предстојећа преиспитивања неких од њих могу само да помогне том процесу (убрза га и оборе цену). Тешко је поверовати да ће наше власти преиспитивати и приватизације где су сада странци власници, мада су и оне, по правилу, обављене на исто тако споран начин. Илустрације ради подсетићу само на изјаву Млађана Динкића (интервју НИН-у, август 2003), који је у врху српске власти од 2000. године до данас и који је сигурно добро упућен како се то ради: *Документи који су стигли тендерској комисији и завршна процедура заиста су изгледали потпуно чистио. Проблем је што је тендер очито намештен пре тога, у неформалним контактима. Јер ако је Колесар као председник Управног одбора цемента Нове Поповац преко Јаковљевића сазнао колико је швајцарски „Холцим“ био спреман да плати, онда је том истом Колесару који је уједно био и шеф кабинета премијера Ђинђића, остало да грчки „Титан“ пријатељски убеди да они иду са нижом ценом како би за узврат добили другу цементару у Косјетићу, онда то свакако није чист посао.*

У досадашњој фази приватизације странци су преузели најатрактивнији део српске привреде (банкарство, трговину, дуванску индустрију, цементаре, пиваре...) и у тим областима успоставили монополски, односно картелски положај на српском тржишту. Сада преостаје преузимање осталог власништва, а српским (и регионалним) „бизнисменима“ остаће индустрија забаве (сплавови, фестивали...) индустрија задовољства (проституција, порнографија, коцка, дрога...), шверц...

нији облик својине. При томе се превиђају чињенице да данас постоји огромна дисперзија власништва (најкрупнији приватни акционари имају учешће од само неколико процената у великим компанијама) и да је дошло до раздвајања власништва и управљања. Управљање је, и код приватних и код државних компанија, увек посао професионалних менаџера, али државно власништво обезбеђује стратешку контролу над оним областима (као што су телекомуникације, енергетика, банкарство, водоснабдевање...) чија је важност за државу огромна.

У следећој години очекује се продаја *Телекома*, па би било занимљиво погледати шта се после тога може очекивати. Искуства наших суседа (Хрватске, Македоније и Мађарске), који су продали своје доминантне телекомуникационе операторе *Дојче телекому*, показује да је нови власник, пре свега, смањио број запослених и повећао цене својих услуга. Узгред, рецимо да је у Немачкој држава највећи акционар *Дојче телекома*, доминантног телекомуникационог оператора (и да над њим има стратешку контролу) као и у многим другим западноевропским земљама.

Према подацима компаније *Cullen international* (коју је званично ангажовала Европска комисија за анализу телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ), цене телекомуникационих услуга су најниже у Србији. Тако су цене мобилне телефоније у Хрватској два пута више него у Србији. Код фиксне телефоније цене локалних импулса су од четири до 10 пута више у региону него у Србији. Подаци из наведене анализе показују да је знатно веће оптерећење запослених у земљама које су продале своје операторе *Дојче телекому* него у централи у самој Немачкој. Тако

је оптерећеност у *Дојче телекому* у самој Немачкој 289 корисника по запосленом, а у Хрватској 463, у Македонији 800, у Мађарској 806. Из овога произлази да запослени у земљама које су продале своје операторе нису отпуштани зато што су вишак, него да би *Дојче телеком* остварио што већи профит. Оптерећеност у *Телекому Србија* износи 372 корисника по запосленом, што је слично земљама у којима оператори нису продати странцима (Шведска – 347, Словенија – 356, Француска – 377, Белгија–390).

Због смањења броја запослених и повећаних цена телекомуникационих услуга сигурно је да ће *Дојче телеком* пословати ефикасније и да ће корист имати сама компанија и држава Немачка, али није јасно коју корист од тога имају наши суседи и њени грађани који су своје операторе продали *Дојче телекому*. Или, што нам је ближе, сигурно је за централе иностраних банака чије банке-кћери послују у Србији важно што оне послују много ефикасније (тачније остварују много веће профите – које углавном неопорезоване износе из Србије) него њени делови у сопственој земљи, али од тога малу корист има српска привреда и њени грађани који плаћају лихварске камате.

(децембар 2012)

АРГУМЕНТ ИЛИ ИЗГОВОР

Због ограниченог простора, одмах ћу прећи на четири примедбе које је на мој текст (*Старе догме и «нови» аргументи за приватизацију*) написао Борис Беговић.

Прво, Борис Беговић тврди да *раздвајање власништва и управљања само по себи ту не игра никакву улогу*, а данас се управо због тога појављује велики (такозвани агенцијски) проблем – како обезбедити да менаџер у приватном или државном предузећу, ради у најбољем интересу власника, био он држава или приватно лице? Тако нобеловац Џозеф Стиглиц (у новој књизи, *Freefall – America, Free Markets and the Sinking of the World Economy*) пише: *основна разлика је у томе што се крајњи власник у једном случају (код државног власништва) појављује као грађанин и делује кроз различите државне институције, а у другом случају (код приватног власништва) делује кроз различите форме посредника, као што су пензиони и инвестициони фондови чију делатност, по правилу, не може реално да контролише... Америчким корпорацијама*

(као и у многим другим земљама) само номинално управљају њени акционари. У пракси њима управљају менаџери који то раде у свом интересу. У многим корпорацијама (чије акције су дисперзоване на огроман број власника) већина чланова савета директора бира се по жељи менаџера, а они су природно заинтересовани да тамо буду „њихови људи“. Савет директора одлучује о висини награде менаџера, а менаџмент компанија с друге стране обезбеђује одличне накнаде за чланове савета директора.

Друго, на бази података које наводим из студије компаније *Cullen international* (званично ангажована од Европске комисије за анализу телекомуникационог тржишта земаља југоисточне Европе које нису у ЕУ) да је *оптерећеност у Дојче телекому у самој Немачкој 289 корисника по запосленом, а у у Македонији 800, у Мађарској 806*, Борис Беговић закључује како *сматрам да је за друштво добра мала оптерећеност запослених*. Из наведених података се пре може закључити да то има везе са поштовањем права запослених у појединим земљама, односно са чињеницом да *Дојче телекому* није дозвољено да се у Немачкој према запосленим односи као у Македонији и Мађарској (где су три пута више оптерећени – а уз то су и много слабије плаћени – него запослени исте компаније у Немачкој).

Треће, на бази података из исте студије да су *цене телекомуникационих услуга најниже у Србији*, Борис Беговић истиче да *поређење цена не даје много информација о томе шта се заиста догађа на тржишту телекомуникација*, што је пре изговор него ваљан аргумент.

Четврто, на мој узгредни коментар (наведен у загради) да стране банке *остварују велике профите* – које углавном неопорезоване износе из Србије, Борис Беговић пише: *члан сам Управног одбора UniCredit Bank Србија, знам да је порез на профит увек био плаћен и исказан у билансима успеха које сам својим потписом одобравао*. Међутим, један од наших најбољих економита, колега Небојша Катић пише: *банке у Србији годинама наплаћују највеће каматне марже, а номинална стопа пореза на профит је 10 одсто и једна је од најнижих у Европи... а банке не плаћају ни то*. Користећи бесмислене пореске погодности многе банке, поготово оне највеће, годинама нису плаћале порез (видети: <http://nkatic.wordpress.com>).

На наше текстове читаоци *Политике* радо пишу коментаре, па се надам да је Борис Беговић прочитао један од њих на његову колумну која је покренула нашу полемику: *Напустили сте догму о безалтернативном путу у ЕУ, још само да напустите догму о безалтернативној неолибералној економској парадигми и можемо размишљати о корисним решењима*.

(децембар 2012)

НЕ ЉУТИ СЕ ЧОВЕЧЕ (НА ДРУГЕ)!

*Дубока река неће се замутити
ако у њу бациш камен.
Тако је и са човеком:
ако се љути због примедби,
онда он није река, већ бара.
Л.Н. Толстој*

Овим кратким освртом завршавам полемику са Борисом Беговићем уверен да читаоци могу сами да процене ваљаност наших аргумената (око приватизације преосталих јавних предузећа), без обзира на чињеницу да је у текстовима мога опонента било мање аргумената, а много више дисквалификација на мој рачун. То је већ познати манир вођења дијалога по којој су препознатљиви и други сарадници Центра за либерално-демократске студије (ЦЛДС). Један од мојих познаника, који је такође био учесник на сегединским неолибералним економским курсевима 90-их година, рече ми да је то била обавезна лекција коју су морали да савладају.

Међутим, за то постоји најмање још један разлог. Нас двојица од 2000. године заступамо потпуно супростављене ставове о начину реформисања српске привреде и време је показало ко је био у праву. Пре више од једне деценије Борис Беговић је (са два сарадника из ЦЛДС) урадио студију *Нови модел приватизације у Србији* и учествовао у радној групи која је формулисала нацрт закона о приватизацији. Поред тога, резолутно се и енергично залагао за радикалну либерализацију спољнотрговинског режима, одмах и у целости, те је (као главни економски саветник Владе у периоду 2000-2002) успео да то и реализује. Сада је очигледно да су нас управо приватизација и либерализација, на начин како су осмишљене и спроведене (уз погрешну политику Народне банке – прецењени курс динара, евроизацију и препуштање банкарског сектора у руке иностраног капитала) довели до стања у коме се данас налазимо – привреда пред колапсом, држава на корак од банкротства, а грађани на ивици сиромаштва.

Могу да разумем фрустрираност Бориса Беговића због чињенице да је време показало како је своје најбоље стваралачке године протраћио на пропагирање једне квази економске теорије и на њој засноване погрешне неолибералне економске политике, али за то бес не треба усмеравати на друге. Људски је грешити, али исто тако и грешку признати када то постане више него очигледно, без обзира што ће у том случају пресушити издашни грантови и нестати уносне синекуре.

(децембар 2012)

НЕОЛИБЕРАЛНА ТРИЛОГИЈА

У другом делу текста *Трилогија о привредном расту* (Политика, 16.01.2013) аутор (Борис Беговић) истиче да је један од извора привредног раста акумулација капитала, који настаје штедњом, а Србија је, у последњих десетак година, међу земљама са најнижом стопом штедње у региону. Аутор се пита: *Зашто је то тако?* и одмах нуду одговор: први и основни разлог лежи у томе што српска домаћинства имају низак доходак и тако осиромашени морају да га скоро целог употребе за задовољење основних потреба, а други разлог су релативно мале могућности пласмана штедње због слабо развијеног финансијског сектора у Србији. О наведена два разлога желео бих нешто да кажем из једног сасвим другог угла.

Како и сам аутор пише очекивано је да код све осиромашенијих домаћинстава мало што преостаје за штедњу, па то и није право питање, него би оно могло да гласи: зашто су српска домаћинства све сиромашнија? Одговор на ово питање је сада све очигледнији. Под

утицајем светске олигархије и крупног капитала, чији је главни експонент ММФ, нове српске власти су, после петооктобарског преврата (2000), прихватиле један универзалан неолиберални програм економских промена (либерализација – приватизацији – стабилизацији) који је водио брзом урушавању, ионако слабашне, српске привреде.

Међутим, основни проблем није у ММФ-у, јер се он одлично стара о интересима оних чији је експонент и које заступа, него у владајућој политичкој номенклатури на власти, али и у нама – академским економистима који нису успели да убедљиво укажу на погубност такве политике, а да не говорим о онима међу нама који су такву политику пропагирали и, краће или дуже време, били и у извршној власти и ревносно спроводили у живот погрешну политику. Свему томе значајан допринос даје и поданички дискурс који доминира на нашој јавној сцени, а другачија мишљења се на разне начине онемогућавају.

Жалећи се да не постоје предуслови за развој финансијског сектора у Србији, аутор као илустрацију наводи речи актуелног српског премијера *да је финансијски сектор највећи непријатељ нашег народа, зато што има за циљ да што више опљачка овај народ*. Могао је да комплетира премијерову изјаву: *погледајте где иду профити банака, да ли остају у Србији или иду у иностранство. Зар смо дотле дошли да наши сиромашан народ финансира стране банке*. На овакво распрострањено мишљење (које дели велика већина обичних грађана, али и наши најбољи економисти) чини ми се да аутор не реагује толико као председник ЦЛДС-а и професор Правног факултета БУ (како се потписује ис-

под својих колумни), него, пре свега као члан Управног одбора *UniCredit Bank Srbija* (о чему нас је недавно обавестио у полемици вођеној у вези са првом делом трилогије).

На крају текста аутор прелази на суштину и наглашава да (пошто се у Србији доходак, па самим тим и штедња, у догледно време неће спектакуларно увећати, те да не постоје предуслови за развој финансијског сектора у Србији) не преостаје нам ништа друго него да увозимо штедњу из земаља које је имају, односно да стварамо што повољније услове за привлачење страних инвестиција.

Подсетићу да је 2006. године формирана Комисија за раст и развој (на челу које је био нобеловац Мајкл Спенс) која је проучила искуство и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава (које су у континуираном периоду од најмање 25 година оствариле просечну стопу раста изнад 7 одсто). Из њиховог Извештаја је видљиво да су се сви успешни модели базирали на високој стопи домаће штедње и инвестиција, а слично истраживање обавио је и један од најпознатијих светских економиста Рагхурам Раџан (професор на Универзитету у Чикагу). Професор Р. Раџан (у књизи: *Fault Lines*) пише како је његово доста опсежно истраживање, на примеру великог броја земаља у развоју, показало да економије ових земаља бележе високе стопе раста када своје инвестиције финансирају сопственом акумулацијом. И обротно, што се инвестиције више финансирају из страних извора све је спорији њихов економски раст. Професор Р. Раџан закључује да су брзи и одрживи раст имале само оне земље у развоју које нису имале значајније стране инвестиције. На крају,

и једно веома студиозно емпиријско истраживање извршено је и на нашим просторима, којим је обухваћено искуство већине постсоцијалистичких земаља у дужем временском периоду. Како пише проф. др Жеже Менцингер (часопису *Kyklos*) ово истраживање је јасно показало, не само да стране инвестиције не подстичу привредни раст, него да међу њима постоји чак негативна веза (веће стране инвестиције – мањи раст и обротно).

Поред тога, и искуства многих земаља то потврђују. Азијске земље које су бележиле високе стопе раста (Јапан, Јужна Кореја, Тајван, Сингапур, Хонг Конг), превасходно су се ослањале на домаћу штедњу, а и Кина последњих деценија 85% инвестиција финансира из домаће штедње. У исто време земље Латинске Америке (Мексико, Аргентина...) после *најезде* страних инвестиција доживеле су економски колапс. Слично је и са постсоцијалистичким земљама, где је Мађарска годинама била лидер по учешћу директних страних инвестиција у БДП, а Пољска и Словенија се налазиле на зачељу.

Први део *Трилогије о привредном расту*, био је посвећен продуктивности, а у суштини је представљао величање приватизације. Сада у другом делу, посвећеном капиталу, спас за српску привреду види се у страним инвестицијама. Оба ова дела писани су у истом маниру: после елементарних објашњења (преузети са кратких курсева неолиберализма) економских појмова који су истакнути у самом наслову (продуктивност, капитал), следи глорификација неке од познатих неолибералних мантри. За очекивати је да ће и трећи део, који ће бити посвећен радној снази, бити написан по истој матрици. Прво објашњење шта је то радна снага, а

затим (уз образложење, да треба повећати међународну конкурентност српске привреде, те подстаћи привредни раст и запошљавање) изнети залагање за већу *флексбилност тржишта радне снаге (тржишта рада)*. То није ништа друго него еуфемизам за даље редуковање права запослених, односно преведено са орвеловског новоговора – радикална смањења права из радних односа која иду на штету запослених (рада), а у корист послодаваца (капитала).

Ипак, остаје нада да ће се аутор у завршном делу своје „грандиозне“ трилогије, бар на тренутак померити од елементарних уџбеничких конструкција ка реалном сагледавању стварности, имајући увек у виду интересе сопствене земље и њених грађана.

Напомена:

Краћу верзију текста послао сам 17.01.2013. године листу *Политика*, али уредник (рубрике – *Погледи*) ме је (електронском поштом) обавестио да текст у њиховом листу неће бити објављен. Уверавајући ме да они овим не желе да заштите Бориса Беговића, навели су како сматрају да није у реду да се два *Политикина* аутора сучељавају убрзо после окончања прошле полемике.

Напомињем да је у нашој претходној полемици, у листу *Политика* изашла *скраћена* верзија мога текста. Наивно мислећи да је дошло до неког техничког пропуста, одмах сам замолио (електронском поштом) уредника (рубрике – *Погледи*) да у наредном броју о томе обавестите читаоце и објаве изостављени део текста. Од њега сам (такође, електронском поштом) обавештен да је, непосредно пред само штампање броја, главни и одговорни уредник (листа *Политика* – Драган Бујошевић) избацио део текста који се односи на четврту, по реду,

примедбу Бориса Беговића, те да се исправка не може извршити без његове дозволе. Сутрадан, у новом броју листа *Политика*, исправка није објављена, али је објављен нови одговор Бориса Беговића у коме је он искористио могућност да утврди како сам од четири његове примедбе избегао одговор на једну од њих (четврту – коју је управо избацио главни и одговорни уредник листа *Политика*).

Имајући све то у виду нисам искористио препоруку уредника да се директно обратим главном и одговорном уреднику листа *Политика*, него сам овај текст (укључујући и ову напомену) објавио одмах на сајту *Фонд Слободан Јовановић*.

(јануар 2013)

P.S.

Као што сам и претпоставио и трећи део *трилогије* (*Политика*, 13.02.2013) написан је по истој матрици уз понављање већ познатих неолибералних мантри о томе да тржиште радне снаге *није довољно флексибилно, пре свега у погледу запошљавања и отпуштања, а и мале су могућности кажњавања запосленог који је прекршио радну дисциплину*.

Колега Небојша Катић је непосредно после тога (<http://nkatic.wordpress.com/2013/02/20/fleksibilno-trziste-rada-ili-kako-je-covek-postao-balvan/>) у тексту *Флексибилност тржишта рада, или како је човек постао балван*, између осталог, написао и следеће:

Противници флексибилног тржишта рада неретко се етикетирају као демодирани левичари, социјалистички и социјалдемократски носталгичари, наивни и сентиментални хуманисти. Са етикетама или без

њих, они против себе имају три, много чврстија табора... Трећи табор је, по мом уверењу, најспорнији, најгротескнији и најгласнији.

У њему су се удобно сместили академски економисти и социолози који из својих факултетских кабинета упорно и страсно промовишу врлине и друштвене користи флексибилног тржишта рада. Парадокс је да управо они који су од ризика побегли и склонили се у заветрину академских институција, сада јуначки промовишу врлине живота са пуно ризика. Захваљујући ауторитету научних институција, академско залагање за флексибилно тржиште рада тиме добија призвук научне егзактности, што већ представља озбиљан проблем.

Залагање за флексибилно тржиште рада не рефлектује никакве научне законитости, није нужност и не може се поткрепити никаквим озбиљним емпиријским анализама. Реч је пре свега о моралном избору и афинитетима, а ту егзактности нема, нити је може бити. Одбрана флексибилног тржишта рада са аспеката моралног избора може бити легитимна, али научна не може бити никако. Сви покушаји којима се флексибилно тржиште рада брани ослањањем на науку, само је још једна од великих интелектуалних подвала овог времена.

НЕОЛИБЕРАЛНИ ФАНАТИЗАМ

У *Културном додатку* листа *Политика* неколико последњих субота води се веома интересантна полемика међу нашим истакнутим филозофима поводом текста господина Слободана Дивјака *Ничеова и Хајдеггера деца – идеолози антикапитализма*. У последњем броју *културног додатка* (04.08.2012) у наставку те полемике објављен је текст господина Милорада Беланчића *Да ли је капитализам света крава?*

У тексту аутор, између осталог, поставља питање да ли из чињенице да неко критикује капитализам следи да је неко левичар и даље наставља: *И шта затим? Да ли ми треба да будемо застрашени његовим 'антикапитализмом', као што смо некад били застрашени 'антикомунизмом'? Да ли је капитализам света крава у коју не сме да се дира? Мислим да је за сваког мислиоца у нашем добу пожељно да носи у себи бар 'зрнце' левичарства, и идеју солидарности, како не би запао у десничарски фанатизам. А данас се тај фанатизам не зове нацизам, будући да је он разоружан, него неолиберализам.*

Колико је мени познато у Србији се о неолиберализму последњих година најжустрије расправе воде међу економистима. Академија економских наука је на

Економском факултету у Београду организовала и два округа стола (17. јуна 2011, и 16. марта 2012) посвећена неолиберализму. На оба округа стола вођене су веома интересантне и на моменте и врло оштре дискусије, које су углавном била усредсређене на уско стручну економску проблематику, али је она повремено излазила из тих оквира. На другом округлом столу једну од таквих полемика имао сам са колегом Бошком Мијатовићем.⁶⁰ Она одлично илуструје неолиберални фанатизам о коме пише господин М. Беланчић.

Колега Бошко Мијатовић у прилогу за други округли сто, посвећен неолиберализму, као одговор на мој ранији текст *Неолиберализам и криза*,⁶¹ написао је: *Да изнесем своје мишљење о теми скупа: неолиберализам не постоји. Ради се о појму, односно етикети, коју су смислили противници либерализма. Он се користи као дисквалификација коју противници либерализма упућују не само радикалним либералима, већ и свим осталима, наглашавајући да под удар оптужбе о неолиберализму не потпадају данас само либерали, већ комплетна доминантна струја политичког и економског мишљења у свету. Такав напад на све доминантне политичке струје јасно указује где је место већине критичара тзв. неолиберализма: на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет. И они јесу (нео)-комунисти, који су после пада берлинског зида променили само длаку (реторику), али не и ћуд (циљеве).*

---

⁶⁰ <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/03/30/jovan-b-dusanic-otzv-levim-i-desnim-skretanjima/>

⁶¹ <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neoliberalizam-i-kriza.html>

У наставку колега Б. Мијатовић констатује да *другу струју чине радикални националисти, који у слободној спољној трговини и финансијској глобализацији налазе неоколонијализам, односно подјармљивање неразвијених од стране развијених земаља. Чини ми се да је, макар у Србији, најчешћа комбинација ових двеју струја и погледа, па се антикапиталистички став обично појављује заједно са антиимперијалистичком реториком. На пример, код Јована Б. Душанића.*

У дискусији за округлим столом рекао сам да напред изречене тврдње колеге Б. Мијатовића одлично илуструју оно о чему сам говорио на претходном – првом округлом столу посвећеном неолиберализму. Наиме, на тврдњу колеге Љубомира Маџара да смо дуго живели у социјализму где су постојале обавезујуће доктрине и учење, те смо били сатерани у *идеолошки тор* и да је то било *време само једне књиге* у којој су *проповедане комунистичке догме*, од којих се није могло одступати, одговорио сам да, иако је дошло до неких промена у овој области, оне нису суштинске.⁶² Сада нас из комунистичког желе да сатерају у неолиберални тор и комунистичке су замењене неолибералним догмама, а правоверни *чувари истина* (и раније, као и сада) будно мотре да онемогуће оне који би се дрзнули да доведу у сумњу владајуће идеолошке догме, само што су раније то биле ригидне комунистичке идеолошке комисије, а сада је то неолиберални економско-политички идеолошки апарат који функционише на много суптилнији и ефикаснији начин. Са они-

---

⁶² <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/neprolazna-vremena-samo-jedne-knjige.html>

ма који се не *придржавају* владајућих идеолошких догми комунисти су се немилосрдно обрачунавали (избацивањем с посла и затварањем), а неолиберали то раде много *нежније*. Контролишући научни и медијски простор, будно мотре да ниједно *погрешно учење* не добије шири јавни публицитет.

Б. Мијатовић утврди да сам ја опасно застранио и да се налазим *на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет* и да припадам (нео)комунистима, који су после пада берлинског зида променили само *длаку (реторику), али не и ћуд (циљеве)*. Интересантна је етикета коју добих од колеге Б. Мијатовића. Надам се да ће она остати, само на његовој вербалној тврдњи и да неће уследити озбиљније санкције које сам доживео после сличних етикета које сам добио од комуниста управо пре више од две деценије.

Наиме, средином 80-их година прошлог века, због *деловања са позиције грађанске деснице и српског национализма* (како су комунисти то тада оквалификовали), био сам ухапшен (званично сам осумњичен да сам извршио кривична дела из члана 133/1 и 157 КЗ СФРЈ – *вербални деликт, односно деликт мишљења*) и *стрпан* у затвор у ћелију са вишегодишњим робијашима осуђеним за тешка разбојништва, а после тога избачен и са посла (предавао сам на Економском факултету у Бањалуци), јер сам проглашен за морално-политички неподобно лице.

Тако ме у време владавине комунизма прогласише *десничарем*, а сада у време владавине неолиберализма *левичарем*. Ова чињеница јасно показује да је (нео)либерализам пре свега идеологија, као што је то

био и комунизам. Због тога не треба да нас чуди да су многи садашњи најватренији неолиберали бивши комунисти (или њихови биолошки потомци) који су се брзо пресалдумили⁶³ и једноставно само језик искључивости и једноумља прекодирали са комунистичких на неолибералне догме.⁶⁴ Бивши комунисти и садашњи неолиберали као декларисани интернационалци – први задивљени Истоком и социјализмом, а други Западом и капитализмом, спремни да безрезервно буду у служби њихових идеологија у сопственој земљи, било што су задојени идеолошким фанатизмом, било што је то тренутно у моди (нуди брзу јавну промоцију и разноврзне почасте), а уз то се и добро исплати (обезбеђује муњевито каријерно напредовање и значајне новчане апанаже) – непогрешиво су утврдили да сам српски националиста.

Јасно је да свако онај који слепо не верује и не пристаје на хорско понављање владајућих идеолошких догми треба да рачуна да може бити лако дисквалификован, па су ме тако комунисти званично оптужили да *делујем са позиција грађанске деснице и да сам гло-*

---

⁶³ Констатујући да Мирослав Крлежа очитује франковлук преобучен у марксизам, Станислав Винавер (у тексту: *Београд и г. Крлежа*) пише: *Они Хрвати који су били најзагриженији франковци, који су услед погрешног васпитања мрзели Србе као кугу, чим је букнуо бољшевизам, пресалдумили су се из реакционара у комунисте. Њихов комунизам био је само и једино мржна на Србе.*

⁶⁴ Како пише (најтигражнији српски публициста у свету – *Политика*, 15.02.2005.) др Срђа Трифковић огранци Сорошеве фондације у посткомунистичким земљама без изузетка узимају искључиво децу пониклу из комунистичке номенклатуре, јер једино у њих могу да имају поверење да су поникли у породичној средини пелцованој од хришћанске традиције, националног осећања и неке пристојне личне моралности.

рификовао западну демократију и вишепартијски систем, испољавао негаторски став и ниподаштавање према основним вредностима нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековина НОБ-а и социјалистичке револуције, а сада ме неолиберали оптужују да сам (нео)комуниста и да се налазим на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет, те да су моји ставови антикапиталистички, а реторика антиимперијалистичка. Исто тако тврде да су они којима су важнији интереси своје земље и њених грађана од интереса иностраних моћника, по дефиницији националисти. Ако неће да усвоје владајући орвеловски новогovor него покушавају да проникну у суштину ствари и њу разобличавају и називају правим именом, ризикују да буду проглашени (раније) за морално-политички неподобног или (сада) политички некоректног.

У прилогу достављеном за овај скуп колега Б. Мијатовић само на почетку покушава да докаже како се свет није суочио са економском кризом него са кратко-трајном благом рецесијом која је већ одавно иза нас. Сав остали део његовог текста посвећен је неекономској расправи која му је послужила да скицира мој идеолошки портрет. Мада мислим да у томе није био много успешан, уопште се не осећам повређеним. Све оно што јавно пишемо остаје забележано и подложно је суду других, а што је још важније све то је и сведочанство о нама самима и времену у коме живимо. Уосталом, као што то обично бива, портрети много више говоре о аутору него о портретисаном.

(август 2012)

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ ИПАК ПОСТОЈИ

У *Културном додатку* листа *Политика* од 18. августа 2012. године објављен је текст колеге Бошка Мијатовића (*Страшило – одговор Душанићу и филозофима*), која представља наставак наше (како пише колега Б. Мијатовић) раније полемике која је на Економском факултету у организацији Академије економских наука (АЕН) за округлим столом који је био посвећен питању неолиберализма.

Није ми јасно како је колега Б. Мијатовић из мога текста (објављеног у *Културном додатку* листа *Политика* од 11. августа 2012) закључио да сам *страшно погођен* како ме је он идеолошки портретисао и *да се браним од његових оцена да сам неокомуниста* позивом на прогањање од стране комунистичких власти. Нити сам погођен, а нити сам се бранио од идеолошких дисквалификација које сам добијао раније од комуниста (*да сам десничар и да сам против социјализма и само-*

управљања), а сада неолиберала (да сам левичар и да сам против капитализма и финансијске глобализације). Ја сам тиме само илустровао чињеницу да је неолиберализам, пре свега, идеологија, као што је то био и комунизам, те да су неолиберали само језик искључивости и једноумља једноставно прекодирали са комунистичких на неолибералне догме.

Колега Б. Мијатовић ми замера да не коментаришем и не побијам његову *доста важну тврдњу да неолиберализам не постоји и да се ради о измишљотини противника либерализма*. Међутим, очигледно је колегу Б. Мијатовића много више погодило писање господина М. Беланчића (коме замера да *не преза од грубости када оцрњује тзв. неолиберале на помиње да се сада десничарски фанатизам... више не зове нацизам... него неолиберализам*), те више простора у свом одговору посвећује филозофима, него мени.

А сада о његовој *доста важној тврдњи*, која је како колега Б. Мијатовић тврди, *суштинско питање*. Тврдња да постоји само либерализам, а да неолиберализам не постоји једноставно није тачна, јер је неолиберализам само једна и то савремена врста либерализма. После тврдње (колегинице Данице Поповић из истог Центра за либерално-демократске студије као и колега Б. Мијатовић у расправи о неолиберализму на Економском факултету) како су економија и социјална одговорност неспојиви и да економија не познаје категорије правичности и морала, нагласио сам да управо ова констатација одлично демонстрира битну разлику између класичног либерализма и савременог неолиберализма.

Поред много тога заједничког, разлика између њих огледа се у томе што је либерализам био идеологија националне буржоазије која је инсистирала на принципима индивидуалних слобода и владавини права на нивоу националне државе и била донекле укореењена у сопственом народу и није могла да остане потпуно индиферентна на социјалну заштиту сопственог народа. С друге стране, носилац неолибералне идеологије јесте транснационална буржоазија, која није укореењена у социјалним структурама националних друштава и формира посебно наднационално друштво – светску олигархију, која инсистира само на економској ефикасности и неосетљива је на категорије као што су морал, праведност, достојанство, социјална одговорност и слично. Мада су оне обе идеологије моћних и богатих, неолиберализам сада више штити интересе мултинационалних компанија и банака и мање брине о интересима националних економија (па и најмоћнијих) него што је то био случај у време класичног либерализма.

Да су економија и социјална одговорност спојиви, те да економска наука познаје и категорије морала и правичности, показује озбиљна литература од античког доба до данашњих дана. Аристотел је направио јасну поделу између економије (*oikos* – кућа, *nomos* – закон) и хрематистике (*chrema* – имање, ствар, новац, *nomos* – закон), што у преводу са грчког значи управљање домаћинством, односно управљање новцем или вештина стицања богатства. Економија представља делатност која је повезана са стварањем – производњом богатства (робе и услуга) и оријентисана је на општедруштвено корисна решења у интересу већине грађана. Аристотел је у свом познатом делу *Политика* писао да се хрематистика често *прихвата као економија али она то није*

јер је хрематистика усмерена на експлоатацију и за њу ради лихварство које је, из познатих разлога, одвратно. За економију је веома важан морал који влада у друштву, јер какав је морал таква ће бити и култура, па и правна култура из које произлазе закони који регулишу и економску сферу. Нема дугорочно одрживог стабилног развоја друштва у коме преовлађују закони који нису засновани на моралу.

Подсетимо се да је један од најзначајнијих економских мислилаца новијег доба Адам Смит (у своме делу: *The Theory of Moral Sentiments* из 1759. године) наглашавао да *трговачко друштво* не би могло опстати уколико његови актери своје егоистичке страсти не би контролисали – ублажавали, преусмеравали и каналисали – и на тај начин омогућили складнији живот међу људима. Због тога питање економске ефикасности није могуће у целости одвојити од социјалне одговорности и од правичности и моралних питања, пошто су она међусобно условљена. Без правичности није могуће на дуги рок обезбедити ни економску ефикасност

На крају, да је колега Б. Мијатовић само пажљивије погледао текст господина Слободана Дивјака који је објављен у истом броју Културног додатка (11. август 2012) када и мој текст на који је уследио његов *одговор Душанићу и филозофима* могао је уочити да је редакција управо нагласила следећи став господина С. Дивјака: *Ја јесам поклоник либерализма, као учења о политичко-правном систему унутар кога је могућа, под истим формалним условима, равноправна утакмица између различитих политичких и економских опција; неолиберализам је једна од економских опција коју никада нисам заступао, или да је отишао на Google могао*

се и сам уверити колико много има озбиљних ра-дова посвећених неолиберализму, па је тешко одржива његова *доста важна тврдња да неолиберализам не постоји и да се ради о измишљотини противника либерализма*. Уосталом, колега Б. Мијатовић је на расправама о неолиберализму у Академији економских наука (јун 2011. и март 2012) био једини који је тврдио да неолиберализам не постоји.

(август 2012)

УМЕСТО АРГУМЕНАТА ПОНОВО ИДЕОЛОШКЕ ДИСКВАЛИФИКАЦИЈЕ

У претходном тексту *Либерализам ипак постоји* написао сам да је неолиберализам савремена варијанта либерализма и нагласио да и поред много тога заједничког између класичног либерализма и неолиберализма постоје и разлике које сам и објаснио, а колега Бошко Мијатовић и даље остаје при својој (ничим поткрепљеној) тврдњи да неолиберализам не постоји, што како написа господин Милорад Беланчић, *личи на исказ: не постоје јабуке јер постоји само воће*.

Добар део текста колега Б. Мијатовић (*Политика, Културни додаток, 01.09.2012*) посвећује мојој узгредној реченици да је он, на расправама о неолиберализму у Академији економских наука био једини који је тврдио да неолиберализам не постоји. Управо овај део његовог текста одлично илуструје колико му је стало да се у сучељавању различитих погледа дође до истине.

Колега Б. Мијатовић прво каже да *такво пребројавање ништа не доказује пошто један може бити у праву против већине*, а одмах после тога он се управо бави пребројавањем и наводи да се у бази од 1,25 ми-

лиона научних економских текстова неолиберализам помиње само у 648, што је занемарљивих 0,0005 одсто и покушава да поентира реченицом: *Ето колико озбиљних економиста у свету схватају ту неокомунистичку причу о неолиберализму*.⁶⁵ Свесно прећуткује да каже да се у истој бази либерализам (историја дужа од 300 година) помиње само у неколико стотина текстова више него што је то случај са неолиберализмом (историја дуга 30-ак година). То је, признајем „огромних“ 0,0006 одсто од укупног броја економских текстова.

После тога се ипак присетио да није једини који сматра да неолиберализам не постоји и каже да и *Љубомир Маџар мисли исто* као он, па га цитира: *између антинеолиберализма и антилиберализма фактички и*

---

⁶⁵ У јулу 2008. године и нобеловац Џозеф Стиглиц (био на челу Савета економски саветника председника САД, а касније главни економиста Светске банке, те би се тешко могло рећи да нам он нуди *неокомунистичку причу о неолиберализму*) је објавио текст под називом: *Крај неолиберализма* (<http://www.project-syndicate.org>) у коме пише: *Свет није био милосрдан према неолиберализму, том бућкуришу идеја, базираном на претпоставци фундаменталиста да тржиште, као саморегулирајући систем, ефикасно расподељује ресурсе и одлично служи интересима друштва. Управо тај тржишни фундаментализам лежи у основи такозваног Вашингтонског договора и његове оријентације на приватизацију, либерализацију и независност централне банке која концентрише своју пажњу искључиво на инфлацију. Четврт века земље у развоју су се међусобно такмичиле и неуспеси су очигледни: земље које су се придржавале политике неолиберализма изгубиле су трку, и то не само у економском развоју... Неолиберални тржишни фундаментализам је увек био политичка доктрина која је била у служби одређених интереса. Он није никада био потврђен у економској теорији. Сада је јасно да га није потврдила ни историјска пракса. Извлачење поука из тога може да буде просветљење међу згуснутим облацима који су се надвигали над глобалном економијом.*

нема осетних значењских разлика, баш као што их нема између неолиберализма и класичног либерализма. Из наведених речи колеге Љ. Маџара једино произилази да постоје разлике између неолиберализма и класичног либерализма али да оне нису осетне.

Од колеге Б. Мијатовића не добих ни један аргумент за његову, како он пише, *доста важну тврдњу* да неолиберализам не постоји. Уместо тога, у његовом стилу, поново уследише идеолошке дисквалификације на мој рачун: *радикални левичар и антиглобализацијски активиста*. То одлично потврђује тезу да је неолиберализам пре свега идеологија и да се неолиберали у недостатку аргумената служе идеолошким дисквалификацијама својих опонената.

Мислим да је време да закључим ову полемику, јер као што сам и претпоставио колега Б. Мијатовић неће одустати од своје *доста важне тврдње* да неолиберализам не постоји, пошто годинама упорно остаје при много очигледној заблуди тврдећи да не постоји никаква економска криза. Међутим, ове његове *доста важне тврдње* нису резултат незнања и тврдоглавости него свестан покушај да се избегне одговорност за огромну цену коју сада плаћамо за лажну економску теорију и погрешну економску политику засновану на неолиберализму. У Србији Б. Мијатовић и његове колеге из Центра за либерално-демократске студије у томе нису имали епизодну улогу – довољно је споменути само њихове студије о приватизавији и корупцији.⁶⁶

---

⁶⁶ Колега Бошко Мијатовић један је од три аутора студије (*Нови модел приватизације у Србији*) коју су урадили у ЦЈДС и на бази које је и конципиран Закон о приватизацији из 2001. године.

P.S.

У полемици коју сам имао са колегом Бошком Мијатовићем на округлом столу у Академија економских наука (који је одржан 16. марта 2012. на Економском факултету у Београду) родила се идеја о овој књизи и тада сам предложио и њен наслов *У загрљају неолибералне хоботнице*. Тада сам, између осталог, рекао и следеће:⁶⁷

Колега Б. Мијатовић ме, у своме прилогу, упућује на његове и колумне људи из фирме у којој ради које објављују у листу *Политика* јер би тада јасно уочио да смо Поповићка, Беговић и ја оштри крити-

---

Убрзо после петооктобарских промена сарадници ЦЈДС раде и на пројекту *Корупција у Србији*. О правим циљевима таквих пројеката можемо прочитати у књизи: К. Берч и В. Михњенко, *Успон и пад неолиберализма*, Завод за уџбенике, Београд, 2012. *Ми сматрамо да један од најмоћнијих механизма, у покушајима да се постсовјетској Источној Европи успостави неолиберализам, представљају технике прикупљања и израчунавања података који производе и подстичу идеју „корупције“.* Корупција је служила за правдање тржишног фундаментализма широм света, где је антикорупција коришћена као оправдање за „шок терапију“, док су се корупцијом објашњавали њени неуспеси... Исто тако, корупција је коришћена за оправдање неоимперијалних пројеката у циљу реорганизације државе, посебно њених веза с економским организацијама и њеним усмеравањем ка Западу. Проглашавање начина пословања или актера за корумпиране или некорумпиране био је само један од механизма да се неким припише модернизам, а да се неки стигматизују. Међутим, светска криза потекла из финансијског система, довела је у питање претпоставку да је корупција ограничена на земље које не припадају Западу и подрила је ауторитет и политичку агилност индустријске корупције.

⁶⁷ Видети: <http://www.slobodanjovanovic.org/2012/03/30/jovan-b-dusanic-o-tzv-levim-i-desnim-skretanjima/>

чари и ове и претходних влада, а не неки беневоолентни пропагатори њиховог тржишног „фундаментализма“. Подсећа ме да су њихове колумне сакупљене у књигама (Д. Поповић: *Економија здравог разума*, 2009; Б. Мијатовић: *Србија на низбрдици*, 2011). Пошто су наведене књиге објављене код великог државног издавача *Службени гласник*, где је колега Б. Мијатовић уредник *Економске библиотеке*, предлажем му да објави књигу (чији би радни наслов могао да гласи: *У загрљају неолибералне хоботнице*) у којој бих и ја сакупио текстове са скупова *Научног друштва економиста* и *Академије економских наука*. Уколико мисли да текстови са научних скупова нису интересантни за ширу читалачку публику (па би због тога издавач могао имати губитке), предлажем да и ја своје колумне сакупим у књигу како су то учинили он и Поповићка. Управо је данас (16.03.2012) у листу *Политика* изашла моја најновија колумна под насловом *Рејтинг агенције и сукоб интереса* – да не би било забуне у њој пишем о сукобу интереса у раду рејтинг агенција, а не издавача.

Тако би и симболично укрстили копља између присталица и противника либерала и у библиотеци коју колега Б. Мијатовић уређује. Мислим да би то било добро, а и коректно (поготово што се ради о државној, а не приватној издавачкој кући) да се код истог издавача поред његове и књига његових истомишљеника (нео)-либерала објаве и књиге аутора који заступају другачије ставове. Од колеге Б. Мијатовића који се јавно декларише као либерал и демократа – уверен сам да је такав не само на речима него и на делу – очекујем ускоро позитиван одговор на овај предлог.

ДОДАТАК

ДИСИДЕНСТВО КАО ПРИРОДНО СТАЊЕ

*Сви ми дугујемо себе некој деци
будимо потомци – да би били преци!*

Брана Црнчевић

По завршетку округлог стола који је био посвећен неолиберализму (одржан 16.03.2012. године на Економском факултету у Београду у организацији Академије економских наука) многи од учесника су желели да ми изнесу своје утиске о полемици коју сам имао, те изразе чуђење због идеолошког етикетања којем сам био изложен. Тада су ме неолиберали оквалификовали као *(нео)комунисту* који се налази *на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет*, те да су моји ставови *антикапиталистички*, а реторика *антиимперијалистичка*. Многи од њих су тада први пут сазнали да сам средином 80-их година прошлог столећа од комуниста био јавно оптужен да *делујем са позиција грађанске деснице и српског национализма*. Тада су ми као отежавајућу околност ставили *на душу* и чињеницу да потичем из свештеничке и четничке породице.

Тако да би се могло рећи да је дисиденство за мене природно стање од како знам за себе. Нажалост, бурна времена која живимо на овим просторима не дозвољавају да се клатно историје мало умири и задржи у природном стању него стално иде из једног екстрема у други. Велика већина (из разноразних разлога) воли да је на страни званичне идеологије, па када је клатно на левом екстрему они који их не следе и остају у нормалном стању за њих су десничари, а касније постају левичари када се клатно званичне идеологије помери у десни екстрем. Изгледа да ми је судбина наменила да се, по правилу, увек налазим у мањини, на што сам се потпуно привикао и то ми уопште не смета. То траје од мојих најранијих дана када сам одрастао у породици која је третирана као непријатељска тада владајућем комунистичком режиму, а уз то сам за време комплетног осмогодишњег школовања живео у једној босанској чаршији у којој је осим наше породице и неколико породица просветних радника живео искључиво муслимански живаљ (са којим је наша породица гајила пријатељске односе и из тог периода носим најлепше успомене).

Текст који следи нисам замислио као личну исповест, него као сведочанство о времену у коме смо живели. Прво ћу се кратко осврнути на чињеницу да потичем из свештеничке и четничке породице, што би требало да ме дисквалификује, мада ја никада нисам доживљавао то као нешто чега треба да се стидим. Напротив. Касније ћу се детаљније задржати на *случају бањалучких универзитетских професора* из 1985. године. У том делу ћу, после кратких напомена и коментара у фуснотама, наводити само званичне (пре свега, партијске) документе, те текстове објављене у средствима јавног информисања.

* * *

Наши Душанићи старином потичу из Старе Херцеговине, да би се касније, због турских зулума, одселили у Подриње, потом у Посавину и на крају се у XVIII веку наш предак поп Горан са породицом досељава у Прибинић, код Теслића – Република Српска, где сам се и ја родио. Данас у Прибинићу живи доста мојих Душанића, а школа у месту носи име најзначајнијег мештанина – Стевана К. Душанића (1866-1957) који је у Прибинићу био свештеник (протојереј-ставрофор) све до своје смрти.

Праунук попа Горана и деда проте Стевана – Гаврило-Гавро Л. Душанић средином XIX века добија две дозволе (фермана) од тадашњег турског султана (Абдул Мецида) за обнављање средњовековних манастирских цркава Липље и Ступље (задужбине краља Драгутина, који је на нашим просторима владао – после предаје власти у Србији брату Милутину).

Отац проте Стевана и Гаврин син – прота (протојереј) Коста Г. Душанић (завршио Бањалучку богословију код Васе Пелагића) ће на темељима разрушеног манастира Липље обновити цркву и подићи цркву у Прибинићу (где је по народном предању био манастир Ступље). Прота Коста је један од истакнутих народних представника који су се крајем XIX и почетком XX века борили (и изборили) код аустроугарских власти за верско-просветну аутономију Срба у Босни и Херцеговини.

Он се оштро супроставља отварању државне школе и на своме земљишту уз помоћ мештана изградио је Српску народну основну школу у којој је

бесплатно прво радила школована српска учитељица Милева, супруга проте Стевана К. Душанића, пошто ове школе нису хтеле да финансирају аустроугарске власти, него су финансирале само државне школе (*која је имала за циљ не само да одвоји народ од његове цркве и вере, него још више, да у њему уништава и националну свест, правећи га кроз своје просветне раднике добрим држављанином велике Аустроугарске, истичући му такозвано „бошњаштво“, а све са циљем да га одвоји од српске народне целине, којој он припада ма где био и ма кога служио* – како је тада записано у породичном летопису).

Стеван К. Душанић ће после завршетка школовања у Бањалуци покушати да упише Рељевску богословију у Сарајеву, али му аустроугарске власти то не дозвољавају него траже да упише Кадетски корпус у Сарајеву (*власт је настојала да младе из угледних породица школује за државне службенике који би касније радили у њиховом интересу, а угледне српске породице настојале су да своју децу школују за свештенике или учитеље како би могли да служе своме народу* – пише у породичном летопису). Не желећи да *постане швапски официр и служи окупатору* Стеван илегално прелази у Србију и уписује Београдску богословију, а аустроугарске власти га проглашавају војним бегунцем.

По завршетку богословије (по препоруци митрополита Михаила и ректора Фирмилијана) одлази на даље школовање у Русију код професора Антонија Храповицког (касније Митрополит кијевски, а после Октобарске револуције изабран је за првог старешину Руске цркве у емиграцији – Митрополита руске заграничне цркве, чије седиште је било у Сремским Карлов-

цима) где је стекао научни степен кандидата богословских наука. Мада су му руске власти саветовале да са службом остане у Русији (поготово што му аустроугарске власти вероватно неће признати руску диплому) он се ипак одлучује за повратак у родни крај како би био од помоћи своме народу.

Знајући да је српска црква на територији БиХ без теолошких књига и бојећи се да ће аустроугарске власти под видом помоћи *потурити* унијатске књиге, он пре повратка из Русије моли Руски Синод да пошаље Сарајевској митрополији на поклон (преко руског посланства у Бечу) целу библиотеку најважнијих књига по списку који је сам сачинио на основу Синодскога каталога. Када је стигла та пошиљка на бази ње је основана Митрополијска библиотека у Сарајеву.

Са стеченим научним степеном кандидата богословских наука он се враћа у родни крај, а тада је (према подацима историчара Владимира Ћоровића наведеним у књизи *Босна и Херцеговина*) у целој БиХ постојало само 29 Срба који су имали факултетску диплому). Мада су свештенички кандидати били ослобођени да служе у војсци, аустроугарске власти му не признају дипломе стечене у Србији и Русији, те Стевана упућују на четворогодишње одслужење војног рока (две године редовни рок и две по казни што је пребегао у Србију).

Огромним ангажовањем митрополита Николаја Мандића (који је на крају, у вези са тим, писао лично цару Францу Јосифу) Стеван је у војсци одслужио „само“ две године, а касније су му признате и раније стечене дипломе. Тада му Митрополит Николај саопштава да намерава богословију из Раљева да пребаци у Сарајево, а да у Раљеву буде лавра у којој би се спремао

подмладак за епископски позив после завршетка богословије, те да за старешину лавре постави Стевана.

Захваливши се Митрополиту на указаном повећењу он га замоли да га благослови за свештенички позив, како би у Прибинићу прво помагао, а касније и наследио свога оца Косту. У Прибинићу помаже оцу око завршетка изградње зграде Српске народне основне школе у којој ће, све до Другог светског рата, да предаје веронауку. У почетку, заједно са оцем служи као свештеник у своме родном месту Прибинићу, а после очеве смрти он ће до краја свога живота бити прота прибињски.

У Прибинићу (у коме поред већинског православног живља живи и десетак процената муслимана) после изградње православне цркве и школе, пред Први светски рат, је подигнута и џамија *већином прилозима народа православне вере из Прибинића, на потицај православног свештеника Стевана Душанића, што је ретка појава верске трпељивости и међусобног верског сношаја и братства*, како то пише (у књизи *Из усорског краја и околине*) Петар Богуновић (који је био учитељ у Прибинићу где се родио и његов син Угљеша – познати српски архитекта).

Између два светска рата прота Стеван је био краљев сенатор (краљ је именовао половину чланова Сената). Када је умро бањалучки епископ Василије (Поповић), проти Стевану предлажу да се замонаши (непосредно пре тога је постао удовац) како би био изабран на упражњено епископско место. Захвалио се, рекавши *има бољих и достојнијих од мене*, предложивши да то буде Платон Јовановић, његов друг са студија у Србији и Русији.

Прота Стеван у Прибинићу гради Српску народну читаоницу и књижницу, којој за почетак рада поклања велики број књига из своје приватне библиотеке (која је била највећа приватна библиотека на подручју од Бањалуке до Тузле). За Српску народну читаоницу и књижницу, поред књига из књижевности и историје, прота Стеван купује и литературу посвећену унапређењу села и пољопривреде, а на своме имању набавља и најновије пољопривредне алатке и уводи савремене методе рада што његови парохијани брзо усвајају. Организује мештане и помаже им да оснују сопствену земљорадничку задругу, те формира Соколско друштво и гради Дом соколске чете, такозвану Соколану.

У оба светска рата окупаторске власти га хапсе и интернирају (Првом у логор Арад, а у Другом светском рату у логор Цапраг код Сиска). Када се после Другог светског рата враћа се на своју парохију у Прибинићу, од стране новог комунистичког режима, прота Стеван ће све до своје смрти бити изложен разним врстама шиканирања.

Већ 1946. године прота Стеван бива осуђен од стране суда у Теслићу за кривично дело из Закона о државним матичним књигама, те кривична дела вређања органа државне власти и вређања и клеветања народне власти. У пресуди, између осталог, пише: *да је Стеван Душанић, православни свештеник из Прибинића, 80 година стар, удовац, писмен, непорочан, крив (1) што није ставио службеним лицима на њихов захтев матичне књиге на располагање у сврху закључивања истих (2) што је истом згодом службена лица називао полицајцима који су дошли напасти га, и уједно им говорио да су покварили народ давајући му гибиру и*

да народ сада неће да ради (3) што је истом згодом новоизабраном председнику Народног одбора Прибинића казао „Ви се искрвисте ко ће да буде председник, а ја вам кажем бежите од тога, ничија није до зоре горела“, чиме је хтео рећи да је народна власт пролазна.

У разложима (образложењу) пресуде, између осталог, пише: *Када су службена лица од оптуженог Душанића затражили матичне књиге на располагање, он је у великом узбуђењу рекао „Ево вам књиге и носите их, и усташе су их носиле“, а онда се успротивио говорећи им да он то неће дозволити док не добије наређење од својих (црквених) власти. Још је рекао да се данас иде за тим да се уништи српство и вера, пошто је на Велики петак дошао камион пун омладине у Прибинић са црвеним барјаком и испред њега певали с тим да му пркосе из чега се види да се вера не поштује, будући да се пева на највећи дан жалости.*

Поред судских прогона прота Стеван је био изложен сталној самовољи тадашњег режима. Тако на пример, он 1948. године пише жалбу Среском народном одбору Теслић због тога што су му одузете свиње у његовом одсуству када је он био на дужности у парохији. У одговору на његову жалбу пише да се његова молба одбија и додаје следеће: *Сумњамо да сте били симпатизер Народноослободилачког рата, обзиром да ни данас немамо никаквих резултата од Вас по линији Народног Фронта под чијом је заставом и вама засјала слобода. А на вашој молби не стоји Смрт фашизму – слобода народу, како би требало као патриота.*

На разне начине нови режим покушава да проту Стевана што више изолира од његових парохијана. Деца

се у школи и физички кажњавају због тога што верски поздрављају и целивају руку проти Стевану, а мештани су и судски гоњени због тога што су били поносни на свога проту. Тако је Дане Ђурић осуђен на казну затвора од шест месеци што је у разговору у млину Триве Николића изјавио да њихов прота *има већу школу од друга Тита*.

На ту пресуду суду жалбу подноси срески јавни тужилац из Добоја, у којој пише: *Из разлога пресуде, не види се због чега је суд овако благу казну према оптуженом изрекао, изузев што се наводи, да су му узете олакшавајуће околности непорочност и обзир према породици, док од отежавајућих није ништа. Међутим, потребно је при одлучивању о казни било размотрити колика је друштвена опасност извршеног дела и оптуженог као починиоца. Оптужени је пољопривредник и као такав не види борбу нашег вишег руководства за стварање боље будућности свима, па и њему самом. Него, иде још за тим да то руководство вређа без икаквог разлога. Како није редак случај чињења ових дела на овом срезу, то оваква казна неће постићи своје сврхе, на оптуженог, на друге учиниоце, као ни на оне који би намеравали или учинило овакво или слично кривично дело. Због тога предлажем да се нападнута пресуда преиначи и оптужени осуди у дужем трајању.*

У Последњој жељи коју је написао 18.08.1956. године Смирени покајник – Стеван К. Душанић, прота, као и у писму које је упутио 19.10.1956. године Преосвећеном архиепископу бањалучко-бихаћком г. Василију, он изражава жељу да се у Бањалуци у знак захвалности српског народа *подигне црква – манастир на Бањалучком пољу покрај извора Богославчева врела у*

име светих славјанских мученика Николаја Другог и његове породице Романов, који 1914. године ступише у рат, те у граду Јекатеринбургу дадоше своје мученичке животе за спас и слободу српског народа.

Син проте Стевана – Светозар Ст. Душанић више од 40 година (све до своје смрти 1990. године) био је управник Музеја српске православне цркве и професор на Богославском факултету у Београду, а унук Слободан Св. Душанић редовни професор Филозофског факултета (и први који је на Универзитету у Београду добио почасно звање – професор емеритус), те редовни члан Српске академије наука и уметности.

* * *

Крајем јуна 1941. године окупаторске власти су највиђеније Србе из нашег краја узели као таоце и сместили у теслићки затвор, како би их спречили да подигну устанак на – за Србе свети дан – Видовдан. Из Прибинића су као таоци били затворени прота Стеван Душанић, трговац Богдан Поповић и угледни домаћин Јован В. Душанић – мој деда по коме сам добио и име (пошто сам рођен на дан рођења св. Јована Крститеља, прота Стеван је на крштењу рекао и *да сам сам себи име донео*). Неколико дана после Видовдана сви су пуштени из затвора, а већ 10. јула у Прибинић стиже одред жандара са камонима којима је требало да се интернирају из Прибинића сва три видовданска таоца са породицама.

У центру места су живели прота Стеван и трговац Богдан, те су жандари прво њих одводили, али се томе прота Стеван вербално супростављао и око парохиског дома у Прибинићу окупио се велики број мештана који су били спремни да и физички спрече одвођење проте. После неко-

лико часова веома наелектрисане атмосфере, када је претило да дође и до сукоба мештана и жандара, прота Стеван је апеловао на мештане да ништа не предузимају (*како не би пала невина крв јер ове окупаторске слуге немају милости и обзира ни према мени – 75-огодишњем старом свештенику*), те је камионима после породице трговца Богдана Поповића из Прибинића интернирана и породица проте Стевана Душанића.

Породица мога деде Јована, која је удаљена од центра Прибинића и окружена шумом Јаворова, се у међувремену организовала. Жандаре који су се приближавали кући многобројни чланови наше породице су дочекали пучњавом из пушака (у ваздух) и дувањем у пиштаљке. Не долазећи до наше куће жандари су се вратили у Теслић и саопштили да је *Јаворова пуна наоружаних четника*. Како је то забележио Бошко Петровић (у књизи: *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*) био је то *први (и једини) отпор интернацији на нашем подручју који су извели Душанићи и спасли се*. Захваљујући добрим људима и храбрости својих синова Јован је избегао интернацију 1941. године и један од ретких угледника његова калибра остао са својим народом да се бори, мучи, пати, тугује и своје ближе оплакује којим је живот одузело безумље.

После тога мештани се у Прибинићу организују и формирају свој оружани одред за заштиту села. Ускоро се у месту појављују и комунистички емисари са стране (пре свега, Бањалуке) али су њихове намере биле брзо схваћене и они су били протерани из Прибинића. Касније се устаници из Прибинића повезују са устаницима из околиних места и ствара се слободна територија која је обухватала шири (када је граница била на рекама Сава, Усора, Врбања, Врбас) или

ужи простор (граница на самом ободу Прибинића) зависно од тога како су то ратна збивања дозвољавала.

Од устаника из Прибинића формиран је четнички батаљон *Карађорђе* у коме су поред Срба били и муслимани (неки од тих муслимана су касније од комунистичких власти осуђени као четници на вишегодишњу робију). Била је то својеврсна локална војска која је била стално лоцирана у свом крају и штитила цивилно становништво од ратних страдања. Због тога у Прибинићу, све до доласка партизана 1945. године, скоро да није ни било погинулих.

Али послератне жртве биће огромне јер ће партизани доласком у Прибинић, по кратком поступку, ликвидирати више од стотину четника и њихових јатака. У писаној заоставштини проте Стевана, на једном месту, пише: *Не зна се ко је био гори за наше село, да ли Богдан Кевчија или Васо Каракаш. Они су заповедали јединицама које су „чистиле“ терен од четника. Заробљене они нису слали на суд, већ су их на лицу места ликвидирали.*

Једна од тих жртава био је и млађи брат деда Јована – Илија, кога је јединица Богдана Кевчије убила у јануару 1946. године на кућном прагу. Оптуживали су га да зна где се крију преостали четници и да им помаже да избегну њихове даноноћне потере. У то време у шуми се налазило још десетак младића, међу којима и мој отац Бранко. Он ће се комунистичким властима предати (31.10.1946) када заробљене нису одмах убијали него су им судили.

После убиства деда Илије нове власти су комплетну нашу породицу (која је бројала 40-ак чланова) интернирале у Посавину у – познато усташко место – Балеговац (касније преименовано у Ново Село). Власт је тврдила да ће тако онемогућити помоћ наше породице четницима који су се још увек крили. Поред тога, оптуживали су нашу породицу да је

код себе крила и помогла да се пребаци у Србију један четник (Боро Симић из села Милошевац код Велике Плане). Боро је успео да побегне приликом бруталног убијања која су партизани вршили над четницима заробљеним недалеко од Прибинића приликом повлачења из Србије на Запад. Наша породица га је неколико месеци крила док није успела да га пребаци његовима у Србију.

Нису спомињали, мада су добро знали, да су наши годинама крили и једног партизана (Бранка Славуља из села Мала Руишка код Босанске Крупе) који је дочекао долазак партизана у Прибинић (1945) и са њима даље отишао ка родном крају. Наиме, наши чобани су 1942. године, у потрази за одлуталом стоком у шуми суседног села Чечава, пронашли у једном жбуну младића у партизанској униформи који је био у бесвесном стању (оболео од тифуса), који је заостао или остављен од јединице Прве пролетерске бригаде, која је туда пролазила.

Тако наши бивају кажњавани што су од сигурне смрти сачували два млада живота (једног партизана – у ратно време када су у Прибинићу били само четници и једног четника – по окончању рата када је у Прибинићу била нова комунистичка власт), без обзира на велики ризик којем се изложила цела породица у та тешка ратна и поратна револуционарна времена.

У интернацији у Посавини наши проводе скоро целу 1946. годину. Тамо стварају и чврста пријатељства са српским породицама из места Доња Дубица. Деда Јован је склопио искрено пријатељство са својим вршњаком (рођени су исте, 1888. године) Марком Минићем – Солунцем, а оно ће после неколико година бити и формализовано јер су се њихова деца (а моји родитељи – Смиља и Бранко) касније венчали. Деда Марко је у Првом светском рату, као аустругарски

војник, био мобилисан на руски фронт, али је он убрзо (на Свету Петку 1914. године) пребегао Русима који су му омогућили да се касније прикључи српској војсци у Грчкој и као солунски борац учествује у победоносном походу од Солуна, кроз Македонију и Србију, до свога родног места у Босни и Херцеговини.

Крајем 1946. власти дозвољавају нашој породици да се врати у Прибинић, али наредних година деда Јован бива неколико пута затваран због непристајања на колективизацију (Бошко Петровић, у већ навођеној књизи, пише: *Јован је био запланиран у Сељачку радну задругу, па ако он пристане „легао“ је и Прибинић и задруга је готова ствар*) и због неизвршавања (наметнутог нереално високог) обавезног откупа. Више пута је у затвору у Добоју данима држан у подруму са водом до појаса, како је деда говорио.

Деда Јован је био невероватно добронамеран, одмерен, смирен и у правом смислу срећан човек. Успео је да до краја живота сачува ведар дух, здраву памет, чист образ и дубоку и чврсту веру да добро, ипак на крају, побеђује зло. Истинска вера помогла му је да јасно разликује добро од зла и дала снагу да увек, без дилеме, врши избор у корист добра. Говорио је да стално треба имати у виду да ће се човек током свог овоземаљског живота сусретати са великим искушењима и тешкоћама, те да бивају и периоди животних узлета и великих радости, али увек треба имати трезвену главу и веру да ће добро на крају тријумфовати. Због тога је често понављао народну мудрост: *У добру се не занеси, а у злу се не понизи*. Ипак, сећам се да је најчешће говорио: *Добро чини и добру се надај* – и тако се понашао целог живота.

* * *

Случај бањалучких универзитетских професора започео је 11. децембра 1985. године акцијом Службе државне безбедности (СДБ) у Бањалуци. Тога дана, пред саму зору, извршени су претреси у становима колеге Миодрага Зеца и код мене. После вишечасовних темељних претреса станова, колега Зец и ја смо приведени на саслушања у просторије СДБ. Истог дана је у СДБ приведено и више лица (углавном професора и асистената са Економског факултета) који су требало да послуже као сведоци. После потписаних изјава сви су убрзо, током дана, пуштени кући, а колега Љубомир Золотић и ја (који нисмо пристали да потпишемо, унапред припремљене, изјаве) задржани смо у притвору до (послеподневних часова) 14.12.1985. године.¹ Приликом претреса ста-

---

¹ Коментар: У Решењу о притвору, писало је: *Постоји основана сумња да је ДУШАНИЋ ЈОВАН починио кривично дјело из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ. Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништавања трагова кривичног дјела стекли су се услови за одређивање притвора.*

У Кривичном закону СФРЈ наведени чланови гласе овако:

Члан 133/1: *Ко написом, летком, цртежом, говором или на други начин позива или подстиче на обарање власти радничке класе и радних људи, на противуставну промену социјалистичког самоуправног друштвеног уређења, на разбијање братства и јединства и равноправности народа и народности, на свргавање органа друштвеног самоуправљања и власти или њихових извршних органа, на отпор према одлукама надлежних органа власти и самоуправљања које су од значаја за заштиту и развој социјалистичких самоуправних односа, безбедности или одбране земље, или злонамерно и неистинито приказује друштвено политичке прилике у земљи, КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ЈЕДНЕ ДО ДЕСЕТ ГОДИНА.*

Члан 157: *Ко изложи порузи Социјалистичку Федеративну Републику Југославију, њену заставу, грб или химну, њене највише органе или представнике тих органа, оружане снаге или врховног команданта КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ТРИ МЕСЕЦА ДО ТРИ ГОДИНЕ.*

нова колеги Миодрагу Зецу и мени су одузете путне исправе – пасоши. Пасош ћу поново добити у Београду после четири године чекања и много перипетија.²

* * *

„На вијест о покретању поступка за расвјетљавање и пресецање непријатељске дјелатности тројице радника Факултета одржан је 16.12.1985. године састана Комитета за ОНО и ДСЗ (општеномладоу одбрану и друштвену самозаштиту). На састанку је извршено упознавање чланова са новонасталом ситуацијом на Факултету, те скренута пажња на могуће посљедице по политичко-безбједносну ситуацију на Факултету.

По приспјећу информације СДБ Бањалука одржан је 07.01.1986. године поновни састанак Комитета за ОНО и ДСЗ Факултета на коме су чланови упознати са информацијом и вођен је разговор о потреби досљедне диференцијације студената и радника Факултета од дјеловања и понашања тројице поменутих радника.“³

(Информација Предсједништва АК СК)

---

² Коментар: У Решењу о одузимању пасоша писало је, између осталог, и следеће: *Одузима се путна исправа – пасош број НО 914309 од Душанић Јована са пребивалиштем Бања Лука, ул. Породице Млечник бр. 1. У поступку који је претходио доношењу овог рјешења утврђено је слиједеће чињенично стање: Заштита јавног поретка захтијева да се од именованог одузме путна исправа. С обзиром на такво утврђено чињенично стање, постоје законски разлози за одузимање путне исправе, па је стога ријешено као у диспозитиву*

³ Информација о провођењу диференцијације чланова Савеза комуниста (СК) коју је Предсједништво Акционе конференције СК Економског факултета упутило Општинском комитету СК (ОК) Бања Лука (у даљем тексту *Информација Предсједништва АК СК*).

* * *

„Једанаестог децембра прошле године рано изјутра радници СДБ темељно су претресли станове бањалучких професора, затим су професоре привели на саслушање. Са Зецом се до касно у ноћ разговарало, изјутра је разговор настављен. Душанић је задржан у притвору три дана. Њиховим партијским организацијама је касније читана Информација СДБ⁴ (и њоме се касније углавном барата по сећању), из које произилази да су пуних седам година деловали с позиција српског национализма, грубо и дрско нападали личност друга Тита и других истакнутих руководиоца и томе слично.

Општински комитет СК наложио је основним организацијама СК (ОО СК) да испитају идејно-политичку одговорност ових наставника. Миодраг Зец је члан ОО СК Друге године, Јован Душанић Треће године, а Љубомир Золотић четврте године, У ОО СК на Факултету

---

⁴ Информација СДБ о пресецању непријатељске делатности тројице радника Економског факултета у Бањалуци: Душанић Јована, Зец Миодрага и Золотић Љубомира (у даљем тексту: *Информација СДБ*) је од стране радника СДБ донета на партијске састанке, прочитана и одмах враћена у СДБ.

Коментар. Већина навода из Информације СДБ наћи ће се касније у Званичном саопштењу ОК СК, а неки ће бити изостављени, као на пример, да сам организовао и био на челу непријатељске тројке – такозване *београдске групе* (Душанић, Зец, Золотић), да потичем из свештеничке и четничке породице итд. С друге стране, у Информацији СДБ није било ни речи о томе да колега Миодраг Зец потиче из партизанске породице и да је само неколико месеци пре тога успешно завршио Партијску школу у Кумровцу (Титово родно место где је курсеве завршавала будућа партијска елита СК).

заједно седе студенти и наставници. Студенти су у већини.“

(Звонко Симић: *Суд партије*,
НИН, Београд, 22.06.1986)

* * *

„Националистичка иступања наведених наставника Економског факултета изражавана су тако што су они кроз своје дуже приватно дружење испољавали негативски став и неподштавали основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а (Народно-ослободилачке борбе) и социјалистичке револуције, братство, јединство и социјалистичко заједништво, те омаложавали личност и дјело друга Тита, доводећи у сумњу темељна уставна одређења.

Изражавали су забринутост над судбином српске нације, поготово интелектуалаца који су, по њиховом мишљењу у Социјалистичкој Републици БиХ прогоњени. Тврдили су да се четницима неоправдано приписују злочина, те да ће историја са веће временске дистанце тек то потврдити...

Др Душанић и мр Зеџ били су истомишљеници у погледу коментара на Устав из 1974. године, говорећи да је донијет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја на одлучивање на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју, указујући на потребу формирања Велике Србије у чији састав би ушла Црна Гора и већи дио БиХ.

У њиховим иступањима глорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана демократија у нашем систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по њиховом мишљењу синоним за сиротињу, у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика којој су дани одбројани и слично.

Грубо су клеветали, нападали и вријеђали личност и дјело друга Тита наводећи претјерану раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Предсједништво СФРЈ говорили су да је вијеће стараца које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата.

Чињеница да су овако иступали млади, стручни и научни радници, који су се афирмисали управо у нашем самоуправном социјалистичком друштву, у вишенационалној средини, на релативно младој васпитно-образовној и научној институцији, још више добија на специфичној тежини.⁵

*(Званично саопштење ОК СК –
Општинског комитета СК Бања Лука)*

* * *

„Састанак Предсједништва Акционе конференције СК Економског факултета одржан је 10.01.1986. године, а основна тема расправе била је непријатељско дје-

---

⁵ *Коментар*: Званично саопштење ОК СК Бања Лука је, у целини или делимично, крајем маја 1986. године пренела скоро сва југословенска штампа (*Заговарали Велику Србију* – Политика, *Наставници кућног национализма* – Ослобођење, *Националисти за катедром* – Новости, итд).

ловање тројице чланова СК. Једнодушно је осуђено њихово дјеловање и указано је на потребу брзог и енергичног расчишћавања новонастале ситуације. Закључено је да се хитно одрже састанци Основних организација СК (ОО СК) и Актива радника СК Економског факултета, како би се сви чланови СК упознали са суштином њиховог дјеловања и подстакла диференцијација. Састанак Актива радника СК Економског факултета одржан је 13.01.1986. године, затим Друге ОО СК 15.01.1986. године, те састанак Треће и Четврте ОО СК 16.01.1986. године. На овим састанцима чланови СК упознати су са суштином њиховог непријатељског дјеловања. Оцјењено је да се њихово понашање коси са идејним ликом члана СК и да се од њега треба диференцирати, те да се мора утврдити степен њихове идејно-политичке одговорности. Такође је констатовано да у њиховом јавном раду (настави, научно-истраживачком раду и слично) није примјећено непријатељско дјеловање. У циљу утврђивања идејно-политичке одговорности и изрицања мјера на ОО СК формирана су другарска вијећа.“

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„На првом заједничком састанку сва три Другарска вијећа дате су одреднице за рад ових органа. Из садржајне дискусије о будућем раду издвајамо слиједеће:

а) другарска вијећа су основале ОО СК и она су одговорна за свој рад својим ОО СК којима и подносе извјештај,

б) другарска вијећа испитују степен одговорности члана своје партијске организације,

в) основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање док се евентуално не докаже супротно,

г) при својој анализи другарско вијеће испитује само оне области дјеловања својих чланова које се наводе у Информацији СДБ,

д) другарско вијеће треба да има другарски однос према члану чија се одговорност испитује све док се или не потпуно увјери у његову кривицу, те да кроз оцјену његовог понашања да политички профил његове личности, оцјени његове поступке и евентуално предложи одговарајуће мјере,

ђ) неопходна је координација у раду сва три другарска вијећа као и координација између Општинског комитета СК и нашег Факултета,

е) пошто се ради о строго повјерљивим материјалима од чланова другарских вијећа се тражи строга партијска дисциплина – дискреција.“

(Из Извјештаја другарског вијећа Друге ОО СК)

* * *

„Другарско вијеће је одржало седам састанака, од чега су била два састанка у Општинском комитету СК Бања Лука, где смо разговарали о методолошким и формално-статутарним питањима рада. На првом састанку са Ј. Душанићем, предочили смо му још једном наводе који су садржани у Информацији СДБ, којима се његова дјелатност оквалификовала као непријатељска.

Саопштили смо му да желимо разговарати о сваком наводу посебно, што би нам помогло да утврдимо околности које су погодиле таквом дјеловању. У току разговора, Јован Душанић је негирао тачност навода у цјелини, због чега није био могућ разговор о сваком наводу посебно.

На крају свога рада другарско вијеће, на основу Информације СДБ, разговора са Ј. Душанићем и члановима СК са Факултета и на основу закључака са сатанак Треће ОО СК и Актива СК Економског факултета констатује слиједеће: да је Служба државне безбједности, пратећи дјеловање Јована Душанића од 1979 до 1985. године написала Информацију, која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске деснице. Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна.

Врло вјероватно, да је Јован Душанић у разговору поједине изјаве саопштавао тако да су неком од слушаца остављале призив да се ради о дјеловању са позиција које су стране темељним одређењима нашег друштва, из чега се извлачи закључак да је дошао у сукоб са идејно-политичком основом и статутарним принципима СК, те сходно члановима 22 и 23 Статута СК БиХ предлаже Трећој ОО СК Економског факултета да Јовану Душанићу изрекне мјеру идејно-политичке одговорности петог степена, односно искључење из Савеза комуниста. “

(Из Извјештаја другарског вијећа Треће ООСК)

* * *

„После састанка Актива, у складу са Закључком Предсједништва Акционе конференције (АК СК) одржан је заједнички састанак Секретаријата ОО СК и другарских вијећа. Смисао састанка је био у оперативној припреми састанака ОО СК и процјени могућих појава и тенденција на самим састанцима.

Састанак Друге ОО СК Економског факултета на којој је повезан друг Миодраг Зец, одржан је 26.03.1986. године. У дуготрајној расправи друг Миодраг Зец испољио је висок степен самокритике, далеко већи од онога на Активу СК и у раду Другарског вијећа и писменој изјави коју је дао Другарском вијећу. Истина, у свом излагању покушао је да оспори тачност неких навода из Извјештаја другарског вијећа као и да неке своје изјаве прикаже са другачијим намјерама, другом контексту и слично. Међутим, како је то касније оцјењено и на заједничком састанку Секретаријата ОО СК и Предсједништва АК СК, висок степен самокритичности, увиђање грешака и пропуста, чврста воља да се коригује у понашању, велика жеља да остане у Савезу комуниста и да се доказује у његовим редовима, те спремност да прихвати идејно-политичке санкције⁶, пресудно је дјеловало на исход изјашњавања чланова СК о мјери идејно-политичке одговорности. У расправи је такође истичано да треба имати у виду поступност у изрицању мјера, обзиром да другу Миодрагу Зецу до сада није изрицана било која мјера. Све су то били разлози да већина чланова ОО СК на другој години студија буде за прихватање Извјештаја другарског вијећа уз преинача-

---

⁶ Колега Миодраг Зец је на састанку Друге ОО СК сам предложио да му се изрекне казна опомена пред искључење из чланства СК.

вање мјере идејно-политичке одговорности – искључење из чланства СК у опомену пред искључење.

Састанак Треће ОО СК Економског факултета на којој је повезан друг Јован Душанић, одржан је 27. марта 1986. године. После читања Информације Службе државне безбједности и Извјештаја другарског вијећа отворена је расправа. У свом дужем излагању друг Јован Душанић негирао је већину навода из Информације и Извештаја наводећи да су многи нетачни, неки чак смијешни, други другачије протумачени и слично. Исто тако, истицао је да против њега нема било каквих материјалних доказа, да Другарско вијеће није понудило чињенично стање што му је био задатак, затим да је цијела ствар резултат повређене сујете људи којима се он замјерио и да у свему има низ нелогичности. Такође је тврдио да је своју изјаву у Центри СДБ потписао под принудом, али је пристао да потпише рачунајући да ће са слободе успјети да докаже њену нетачност. У читавом свом излагању испољио је некритичност, што је било присутно и на Активу СК и у раду Другарског вијећа. Све је то утицало на отежано вођење диференцијације са њим у оквиру Организације СК у којој су претежно студенти којима он предаје. Његово иступање, како је то оцјењено и на заједничком састанку Секретаријата ОО СК и Предсједништва АК СК Факултета, оставило је јак утисак на студенте комунисте и довело до подјеле међу њима, затим до колебљивог става код једног дијела, те сумњи у Информацију и Извештај, а примјећено је и неозбиљно понашање⁷ појединаца на што им је указано на самом састанку.

---

⁷ *Коментар:* Није се радило о неозбиљном понашању студената. Напротив, веома озбиљно су у својим дискусијама истицали да не

Све је то утицало на крајњи исход изјашњавања о Извјештају и приједлогу Другарског вијећа – уместо предложеног искључење из Савеза комуниста, без изрицања било које мјере идејно-политичке одговорности. На састанку су говорили у прилог Извјештаја другарског вијећа сви присутни наставници, али то није битније могло да промени став студената чланова СК. “

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„Састанци на којима је утврђивана њихова идејно-политичка одговорност, причају очевици, били су дуги и бурни.⁸ Студенти који чине већину међу комунистима

могу да схвате зашто је подигнута толика хајка против мене, а готово их запањује понашање мојих колега – њихових професора. Неаргументоване оптужбе својих професора на мој рачун, као и њихове апеле студентима да гласају за моје кажњавање, студенти су дочекивали гласним негодовањем.

⁸ *Коментар:* У време свих ових мучних дешавања на Факултету оно што ми је, ипак, остало у лепом и незаборавном сећању и што ми, као професору младих људи, представља огромну сатисфакцију, јесте одлучност да се боре против неправде и недвосмислена подршка коју сам добио од скоро свих мојих студената. Студенти су се тако понели и поред чињенице да су претходно многи позивани, од стране партијских функционера са Факултета и из Општинског комитета, и тада су им обећаване разне привилегије уколико буду дискутовали против мене, а на самом партијском састанку им је прећено санкцијама уколико буду на мојој страни. Састанак ОО СК је трајао изузетно дуго јер је дискутовало веома много студената и ни један од њих није подржао моје кажњавање. Од десетине студената који су дискутовали најубедљивије дискусије су имале Весна Алексић (сада, удата Марић, је професор на Економском факултету у Бањалуци) и Амела Велагић.

на овој бањалучкој високошколској установи, одбијали су да поверују у непријатељске активности својих наставника, тим пре што Душанић и Зеца важе за убедљиво најбоље предаваче.⁹

И још сећање студената на притиске, плач пред друговима оних слабијих, изгубљен по неки идеал ... “

(Момчило Петровић, *Догодило се у Бања Гулагу*,
Младост, Београд, 16.06.1986)

* * *

„Поводом оваквог исхода диференцијације чланова СК на другој и трећој години студија заказан је сасстанак Предсједништва АК СК за 01.04.1986. године. Састанку су присуствовали и чланови секретаријата обе ОО СК. Оцјењено је, како је већ наведено, да је до преиначења предложене мјере на Другој ОО СК дошло под утицајем самокритичности, чврстој вољи и борби друга Миодрага Зеца да остане у СК, затим под утицајем његовог увиђања грешака, спремности на кориговање у понашању и прихватања одговорности за грешке пред ОО СК, те под утицајем поступности у изрицању мјера.

По оцјени Пресједништва и Секретаријата Треће ОО СК, до поделе чланства ОО СК дошло је због несамокритичности друга Јована Душанића, његовог негирања

---

⁹ На Универзитету у Бањалуци студенти су редовно сваке школске године оцењивали своје професоре. Од стране студената Економског факултета свако године сам био један од три најбоље оцењених професора, а више пута (као и код последњег оцењивања пре мога хапшења) и најбоље оцењен.

навода, поступка утврђивања његове идејно-политичке одговорности, инсистирању на материјалним доказима и слично. Својим понашањем у великој мјери допринио је стварању сумње у Информацију СДБ, Извјештај другарског вијећа, те стварању представе да му се без материјалних доказа не може изрећи ни мјера идејно-политичке одговорности.

Због подјеле око крупног идеолошког питања, те због сумње код једног доброг дијела чланова у чињенице који су поуздана основа за утврђивање и изрицање мјера идејно-политичке одговорности Предсједништво АК закључило је да постоје основе за обнављање састанка на Трећој ОО СК. Закључено је да се мора повести одлучна диференцијација и са онима који се солидаришу са другом Душанићем. У том циљу прецизирано је да би се чланови СК морали недвосмислено изјаснити да ли доводе у сумњу основаност Информације СДБ, Извјештај другарског вијећа и да ли сматрају да је понашање друга Душанића приказано у Информацији и Извјештају спојиво са ликом члана СК и са чланством у СК. О обнављању састанка на Трећој ОО СК обављене су и консултације у Општинском комитету СК.¹⁰

---

¹⁰ *Коментар:* Драган Давидовић, тада запослен у Институту за историју, успевао је да (преко свога пријатеља који је био близак са тадашњим секретаром Предсједништва ОО СК) сазнаје о намерама ОК СК и о томе ме благовремено обавештава. Од њега сам сазнао да ОК СК инсистира да се обнови расправа на Трећој ОО СК о моме непријатељском деловању. Пошто су били свесни да студенти неће хтети да гласају за моје кажњавање, одлучили су да од студената захтевају да се „недвосмислено изјасне да ли доводе у сумњу основаност Информације СДБ, Извјештај другарског вијећа и да ли сматрају да је понашање друга Душанића приказано у

Састанак Треће ОО СК заказан је за 08.04.1986. године. О одржавању састанка друг Душанић Јован обавештен је раније. Пред почетак састанка он је секретару ОО СК упутио писмену изјаву којом са даном 07.04.1986. године иступа из СК по личној жељи. Изјава је написана са доста цинизма и ироничног става према поступку утврђивања његове идејно-политичке одговорности. “

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„Секретар Треће ОО СК обавестио ме је 07.04.1986. године да је за 08.04.1986. заказан нови састанак ОО СК. Такође ме је обавестио да не постоје неки нови моменти и чињенице које би се могле презентовати ОО СК. Имајући горе наведено у виду, а сећајући се тока претходног састанка ОО СК, сматрао сам својом људском обавезом да

Информацији и Извјештају спојиво са ликом члана СК и са чланством у СК.“ Да студенте не бих доводио у ситуацију да ризикују да и они буду предмет прогањања кроз које ја пролазим (јер је *закључено да се мора повести одлучна диференцијација и са онима који се солидарису са другом Душанићем*), пре одржавања поновног састанка Треће ОО СК, самовољно сам иступио из чланства СК.

Да ми олакша ситуацију самоиницијативно се, у то време, ангажовао и професор Уставног права Правног факултета у Бањалуци Мићо Царевић (носилац Партизанске споменице 1941. и два Орде-на за храброст). Неколико пута је био у Сарајеву покушавајући да чланове Предсједништва Централног комитета СК БиХ (према незваничним информацијама они су покренули, координирали и усмеравали активности на случају бањалучких универзитетских професора) убеди да одустану од монтираног политичког процеса на Економском факултету у Бањалуци.

студенте поштедим нових непријатности. Због тога сам истога дана (07.04.1986) препорученом поштом послао Изјаву ОО СК и обавестио је да у складу са чланом 25 Статута СК БиХ (који у целости гласи: *Члан може по својој вољи иступити из СК*), са даном 07.04.1986. године иступам из СК. Један примерак те Изјаве уручио сам секретару непосредно пред почетак састанка, а исту сам прочитао на самом почетку. Будући да је наведена изјава од стране Председништва АК СК званично оквалификована као *цинична и ирониична*, наводим је у целини.

„Данас (07.04.1986) сам обавештен да је за сутра заказан састанак Треће ОО СК, а у вези са поновним разматрањем извештаја Другарског већа. У вези са тим изјављујем следеће:

1. На Факултету је у вези са овим „случајем“ створена атмосфера која тешко погађа не само мене, него и колеге са којима радим, а нарочито студенте.

2. Другарско веће предложило је ОО СК да ми изрекне најтежу меру идејно-политичке одговорности петог степена, односно искључење из СК, мада није утврдила чињенично стање које би говорило о мојој одговорности као члана СК.

3. На састанку Актива радника СК Економског факултета одржаном 20.03.1986. године подржан је предлог другарског већа уз следећи закључак: *Једногласно је закључено да Јован Душанић, Миодраг Зеџ и Љубомир Золотић нису у својим јавним иступањима (рад у настави, органима управљања и научноистраживачки рад) деловали са националистичких позиција нити појединачно нити као група.*

4. Дана 27.03.1986. године на састанку Треће ОО СК, на коме је разматран Извештај другарског већа, чланови СК

су били опомињани да ће, уколико не буду гласали за предлог Другарског већа, и они бити проглашени националистима. Њихово евентуално гласање против предлога другарског већа проглашавано је повредом принципа демократског централизма (пошто је одлука већ донета од стране виших органа СК – Председништва Централног комитета СК БиХ, Председништва Општинско комитета СК Бањалука, Председништва Акционе конференције СК Економског факултета), те да ће због тога бити искључени из СК. Уколико ОО СК не прихвати предлог другарског већа прети јој распуштање, а поново ће у СК бити примљени само они који су се изјаснили за предлог другарског већа. После вишечасовне расправе чланови ОО СК су појединачно прозивани да гласају како би се могло евидентирати како се ко изјаснио. И поред свега тога већина чланова ОО СК изјаснило се против предлога другарског већа.

У жељи да допринесем смиривању ситуације (која би омогућила Факултету да се врати у нормално стање, а студентима да се посвете студирању и спремању испита), те да чланове ОО СК (пре свега, студенте) сачувам од даљих моралних ломова, обавештавам вас да са данашњим даном (07.04.1986), а у складу са чланом 25 Статута СК БиХ иступам из СК.“

(Јован Б. Душанић, *О једном „искључењу“*,
НИН, Београд, 15.06.1986)

* * *

„На 9. сједници Председништва Општинског комитета СК, одржане 24.04.1986. године обављена је расправа о Информацији о провођењу диференцијације чланова СК

поводом непријатељског дјеловања Душанић Јована, Зеџ Миодрага и Золотић Љубомира, радника Економског факултета у Бањалуци.

Разматрајући ток активности на сједници Предсједништва ОК СК констатовано је, да је иста требала бити вођена брже и енергичније. Затим, с обзиром на карактер и квалитетације испољених активности – са националистичких позиција, напад на основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а и социјалистичке револуције, личност и дјело друга Тита, идејно-политичке мјере које су ОО СК изрекле наведеним члановима нису адекватне нити примјерене наведеним дјелима.

У вези с тим, Предсједништво ОК СК констатовало је да је кроз укупно вођење ове активности у ОО СК испољена колебљивост и опортунизам, посебно код чланова Савеза комуниста из реда студената, који чине већину укупног чланства ових ОО СК.

Предсједништво се определило да Општинском комитету СК предложи да обави расправу о наведеним информацијама и формира Другарско вијеће, које ће наставити активности на испитивању околности и утврђивању чињеничног стања, те ОК СК предложи да изрекне одговарајуће идејно-политичке мјере наведеним члановима.

Поред наведеног, посебно је указано на одговорност чланова СК у пословодству и самоуправним органима Економског факултета у смислу њихове одговорности приликом процењивања могућности даљег радног ангажовања ових наставника на Факултету.“

*(Резиме расправе коју је Предсједништво
ОК СК Бањалука упутила 25.04.1986. године
Предсједништву АК СК Економског факултета)*

* * *

„Обавјештавамо вас да је Предсједништво АК СК Економског факултета заузело став да, с обзиром на природу идејних застрањивања због којих се води поступак утврђивања идејно-политичке одговорности Душанић Јована, Зеца Миодрага и Золотић Љубомира, треба покренути поступак, што овим путем и чинимо, за оцјену могућности њиховог даљег опстанка у настави.“¹¹

*(Допис од 28.04.1986. Предсједништво АК СК
Економског факултета упућен
пословодству и самоуправним органима Факултета)*

* * *

„Научно-наставно веће (ННВ) предложило је Савету да др Душанића и мр Зеца искључи из наставе на Факултету. За овакву одлуку ННВ гласало је 18 од 23 члана у случају Душанића, а 17 када се гласало о мр Зецу.“¹²

---

¹¹ *Коментар:* На седници Савета Економског факултета, одржаној 08.05.1986. године донета је одлука да се покрене поступак за оцјену извршавања дужности наставника и сарадника др Јована Душанића, мр Миодрага Зеца и мр Љубомира Золотића и именована је Комисија са задатком да утврди чињенице да ли наставник извршава дужност у складу са важећим прописима.

Комисија је предложила да колега Миодраг Зец и ја будемо искључени из наставног процеса на Факултету. Овај предлог разматран је на Научно-наставном већу (ННВ) и Зборовима студената, те на Савету Факултета.

¹² О атмосфери која је владала на седници ННН говори и чињеница да је колега М. Зец, како ми је касније рекао, био толико збуњен (што му није баш својствено) да је гласао за моје искључење из

За 20.06.1986. године била је заказана седница Савета на коју је дошла већина делегата. Иначе Савет има двадесет једног члана – по седам делегата из редова запослених на Факултету, затим из редова студената, те друштвено-политичке заједнице. Пре ове седнице одржани су Зборови студената друге, треће и четврте године на којима су студенти једногласно били против предлога ННВ о искључењу својих професора из наставе. Студенти су, као и на састанцима Основне организације С комуниста, били пуни хвале за радне и моралне квалитете својих професора истичући да они никада у раду са њима нису показивали националистичко опредељење. Са таквим ставом њихови делегати су и дошли на седницу Савета.“

*(А. Козомара, Студенти против искључења,
Новости, Београд, 27.06.1986)*

* * *

„Нова седница Савета била је заказана за 25. јун, али пре него што је и требало да буде одржана по други пут је отказана (иако је био надполовичан број делегата Савета).¹³

наставе. Отуда и разлика од једног гласа приликом гласања. На седници ННВ дискутовали су и гласали против нашег искључења сва три студента-члана ННВ, те колеге Милорад Каралић (наставник физичког васпитања и освојач златне медаље у рукомету са Олимпијских игара) и Ратко Краварушић (асистент математике.

¹³ *Коментар:* И пре седнице Савета знало се да су за искључење из наставног процеса колеге Зеца и мене свих седам чланова Савета представника друштвене заједнице (партијски функционери), а против свих седам чланова Савета представника студената. Од седам чланова Савета из редова запослених на Факултету четири

На наредној седници Савета поред одлуке о евентуалном искључењу двојице професора делегати ће се изјашњавати и о новом декану Економског факултета. Досадашњи декан др Иван Марковић, изабран прошле године, поднео је неопозиву оставку на ову дужност.“¹⁴

(Кворум био, али ...
Новости, Београд, 03.07.1986)

наставника су била за, а три асистента против искључења. Пошто се одлуке на Савету доносе већином од укупног броја (најмање једанаест) чланова недолазак на седницу Савета само једног члана из редова наставника или представника друштвене заједнице значи да се одлука о искључењу не може донети. То је и разлог одлагања седнице Савета до момента када је обезбеђено (у трећем покушају) комплетно присуство чланова Савета – представника друштвене заједнице и наставника Факултета

¹⁴ *Коментар:* Пре оставке колеге Ивана Марковића, одмах после мога притварања, са места председника Председништва АК СК Економског факултета повукао се колега Крстан Малешевић. Поред тога, они су, у то време, учинили још по један изузетан гест. Наиме, у време када су ме 11.12.1985. године одвели од куће моја породица није могла да добије информацију где се налазим и у каквом сам стању. Мени није било омогућено да се јавим породици и имам контакт са било ким (адвокатом, пријатељима), осим инспектора СДБ, затворских чувара и (три) осуђеника из моје затворске ћелије. Колега Крстан Малешевић (који је био и члан руководства ОК СК) је 13. децембра телефонирао мојој супрузи и обавестио је да сам притворен, те да је уверен да се ради о неспоразуму, да се много не брине и да се нада да ћу ускоро бити ослобођен. Исте вечери супруга колеге Ивана Марковића је дошла у посету мојој супрузи мада су се до тада једва и познавале. Нешто касније колеге Иван Марковић и Крстан Малешевић ће такође бити присиљени да напусте Бањалуку. Иван Марковић ће пензију дочекати као професор Економског факултета у Ријеци, а Крстан Малешевић као професор Економског факултета у Београду.

* * *

„Није, у свему овоме, незанимљив податак да Савјет бањалучког Економског факултета, који је требало да одлучи о „судбини“ тројице наставника, два пута узастопно нема кворум. Отуда мало је вјероватно да је рјешење – у очекивању кворума.“

(Јован Бабић, *Гријех или грешка*,
Данас, Загреб, 01.07.1986)

* * *

„Уважавајући извештај комисије за утврђивање чињеница и мишљење Научно-наставног већа, чланови Савета Економског факултета на јучерашњој затвореној седници већином гласова донели су одлуку да се др Јован Душанић и мр Миодраг Зеџ искључе из научно-наставног процеса због националистичких иступања.

Интересантно је да су чланови Савета, пре почетка јучерашње седнице, одлучили да приликом доношења ових одлука не буду присутни новинари.

Према првим сазнањима, студенти су и овом приликом, као и на седници Научно-наставног већа, били против искључења Душанића и Зеџа.“

(Душанић и Зеџ искључени из наставе,
Политика, Београд, 08.07.1986)

* * *

„Зоран Калинић, секретар Председништва Општинског комитета СК у Бањалуци, каже тим поводом: *Питали смо их, нико их из СДБ није тукао.*¹⁵ *А докле је ишло то не-поверење, када је Душанић одбијао да једе, та три дана. Тражио је само млеко у тетрапаку да му нешто не би ставио унутра!*

Зоран Калинић прихвата да су „обављене консултације“ са Невенком Селимовић, чланом Председништва ЦК СК БиХ,¹⁶ али да „никакав притисак није био у питању – таман посла“.

---

¹⁵ *Коментар:* Истина нико нас није тукао, али смо колега Љубомир Золотић и ја били малтретирани од стране инспектора СДБ. Колеги Љ. Золотићу било је наређено, у просторијама СДБ, да се окрене према зиду са рукама подигнутим у вис. Иза његових леђа инспектори СДБ су на њега викали и претили му да ће га (уколико не потпише унапред припремљену изјаву) премлатити и на крају ликвидирати. Други су предлагали да га одмах ликвидирају. Све то је било праћено ударањем пендрецима по столу иза његових леђа и репетирањем и стављањем пиштоља на потиљак главе колеге Љ. Золотића. Мене су непрекидно испитивали у просторијама СДБ и то је трајало 16-18 часова сваког дана, а онда се ме пребацивали на спавање у затвор „Туњице“ у хелију у којој су били робијаши осуђени на вишегодишње казне затвора и полицијски провокатори. За мене је био „резервисан“ кревет испод разбијеног прозора наше затворске хелије, а температура се тих децембарских ноћи спуштала до минус десет. О малтретирањима које сам имао приликом испитивања у просторијама СДБ детаљније ћу писати у једној од наредних фуснота.

¹⁶ *Коментар:* На седницама ОК СК Бања Лука присуствовали су као „појачање“, када се расправљало о нашем случају, испред ЦК СК БиХ неколико њених чланова, а увек су били присутни чланови Председништва ЦК СК БиХ: Невенка Селимовић и народни херој Руди Колак, који је био и члан ЦК СК Југославије (кадар из БиХ). У јесен 2009. године колега Крстан Малешевић ми је, после прочитаног овог текста, послао писмо (из Аустрије где сада живи) електронском поштом у коме је, између осталог написао: *Прочитао сам и текст о твојим мукама у*

На питање зашто је Комитет „прескочио“ мишљење ОО СК поменутих професора, Зоран Калинић каже: *И из званичног саопштења је јасно да су се ОО СК незрело сусреле са национализмом. Испитујемо и одговорност комуниста који су сведочили у СДБ, а никад на својим ОО СК*

време тзв. случаја бањалучких универзитетских професора. Мислим да је добро да си све ово преточио на папир и то на начин да „сами документи о себи говоре“. За сваког будућег читаоца то је најверодостојније. Иако овај текст свакако по неким својим карактеристикама превазилази (у методолошком смислу) тзв. документациону основу, он говори у најширем смислу о стању духа тог времена. Као живи учесник тог времена и догађања у вези са овим „случајем“ могу потврдити истинитост навода и аутентичност докумената. Иако ми је помало непријатно да говорим о себи у том времену, истине ради, ипак ћу ти поменути још две информације, до којих ти, чини ми се, тада ниси могао доћи. Једна се односи на прву седницу Комитета за ОНО и ДСЗ Факултета, где сам ја први изговорио реченицу, коју су касније многи, посебно студенти тако често понављали: Наводи из Информације СДБ се не могу прихватити, јер не наводе релевантне доказе. Овде нису у питању чистачи улица, већ интелектуалци, чији се јавни рад може просуђивати само по ономе што пишу у својим текстовима и јавно говоре студентима, односно некој другој јавности. Ни из једног од ова два извора нису навођени никакви докази против ових људи. Друга се односи на седницу Општинског комитета СК, где сам имао више пута прилику и потребу да говорим, увек оспоравајући аргументе из Информације. Тада сам се и сукобио са присутним чланом Централног комитета Савеза комуниста Југославије Руди Колаком, који ми је отворено рекао да је и онај који брани националисте и сам националиста. Наравно, узврати сам питањем: а где су докази да су ови људи националисти? Неколико чланова ОК СК је подржало мене, али већина не! Од мене се најмање очекивало такво понашање, будући да сам и сам био члан ОК СК. Чак су ме плашили да ћу и ја бити ухатиен због таквог држања! Али у животу сам се увек руководио одређеним моралним принципима и ни по коју цену нисам био спреман да пређем доњу црвену линију. То сам покушао и у рату (90-их) и за то платио одговарајућу цену. Али не кајем се.

нису указивали на њихов национализам, који је по мишљењу Комитета ипак постојао.

А на састанцима, који су се тих дана један за другим низали на Економском факултету, изражена је једнодушна процена да тројица професора „озлоглашени националисти“ нису ништа друго до „изузетно омиљени и стручни наставници.“

(Светлана Прлина, *Раиомон на Врбасу*,
Новости 8, Београд, 19.06.1986)

* * *

„У југословенској јавности је путем саопштења ОК СК, односно и писањем овим поводом у неким јавним гласилима, потом, Бања Лука представљена са апсурдном тезом као град у коме „полиција“ јури интелектуалце. Крајњи производ ове акције на самом Факултету, међутим, огледа се у „крајњој подељености“ – студенти и део професора на једној, а остали професори на другој страни.

Новинарима, иако су то тражили, није допуштено да присуствују партијским расправама о овом случају, него им је као својеврстан израз поверења дато званично саопштење у коме није било ни ријечи о, на примјер, првим сазнањима радне групе. Наиме, чланови овог тијела имали су утисак и покушали да докажу да се у случају Економског факултета ради о тзв. „темпираном национализму“, односно о ситуацији када се одређени проблеми не могу ријешити па се потури национализам.¹⁷

---

¹⁷ *Коментар:* Прави разлози овог монтираног процеса нису познати и њима се мало ко и од новинара бавио. Сем назнака у овом тексту, своју претпоставку су изнели новинар *НИН*-а Звонко Симић и новинар *Младост*-и Момчило Петровић (у раније наво-

Исто тако провијава утисак, да је на основу „накнадних“ радњи дошло до изјаве Душанића, који никог није оптужио већ „карактерно“ изнио своје мишљење. Између осталог, и о томе да се слаже са Ђуретићем и његовом књигом, да се по Босни непотребно јуре интелектуалци због свог мишљења, као и да се о улози четника у минулом рату нетачно учи у школама, и слично.

Душанић потом тражи сагласност да замјени стан, што добија, иако нема десетогодишње станарско право, и на крају, последњу сједницу Савета факултета претвара у расправу о Служби државне безбједности.

Очигледно да је највећи „корист“, за сада, од беспотребног увлачења СДБ у овај случај имао Душанић, коме је ово, изгледа, била оскосница у свим расправама. На крају, ипак, остаје утисак да је погрешно пренаглашавање улоге СДБ оставило привид у јавности, али и

ђеним текстовима) који су по два дана провели у Бањалуци, са многим разговарали и, између осталог, написали:

У једном трактату о антисемитизму Хана Арент написала је да ништа не изазива толику завист, ништа толико не провоцира агресивност околине као богатство без власти. Да ли се то односи и на интелектуално богатство? И да ли та луцидна мисао може помоћи да се разуме „случај бањалучких универзитетских професора? (Звонко Симић)

О кривици три бањалучка професора тешко је разговарати, јер доказа нема, или јавности нису предочене. Професори Душанић и Зеџ важе за најбоље предаваче (студенти им стално дају највише оцјене у редовним оцјењивањима рада професора на Економском факултету, иако је код њих најнижа пролазност на испитима) и већ су афирмисани као стручњаци у целој Југославији. Њихово залагање за поопштравање критеријума за избор у научна звања лако је могло да их доведе у сукоб са средином, коју су већ напустила два стручњака, иначе бивша декана овог Факултета. Из истих разлога кажу у Бањалуци. (Момчило Петровић)

међу студентима, да „полиција“ јури интелектуалце, што није тачно, а „јесте“ само по Душанићу.“

(Душан Кецман, *Свједочење и чињенице*,
Глас, Бања Лука, 19-20.07.1986)

* * *

У вашем листу је (19-20.07.1986) објављен текст Д. Кецмана под насловом *Свједочење и чињенице*, а који, (како у наднаслову пише) представља *Прилог анатомији случаја професора Економског факултета у Бањалуци*. Због пресељења у Београд са закашњењем сам прочитао тај текст и желео бих да се осврнем на неколико „чињеница“ које се у њему наводе.

Ваш новинар већ у поднаслову текста истиче следеће: *Непотребно увлачење Службе државне безбједности у цијели случај*. Међутим, у Саопштењу ОК СК Бања Лука пише: *Активности на утврђивању идејно-политичке одговорности ових наставника – чланова СКЈ, младих и стручних радника, иницирана од ОК СК, а на основу дужег праћења њиховог иступања и понашања од стране надлежних органа, вођени су већ неколико мјесеци у ОО СК овог факултета*. У Извештају са састанка сва три другарска већа наводи се следеће: *основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање*, а у Извештају другарског већа Треће ОО СК се наглашава да је *Служба државне безбједности, пратећи дјеловање Јована Душанића од 1979. до 1985. године написала Информацију, која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске дес-*

нице. Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна. Овакви ставови су заузети и поред чињенице да нико (осим СДБ) није приметио такво деловање (*На састанку Треће ОО СК Економског факултета и Актива СК, чији су чланови запослени на Факултету, поред чланова који су давали изјаве у СДБ, дискутовао је и одређени број осталих радника и студената и сви су у својим дискусијама изјавили да у понашању Ј. Душанића није примећено ништа што би га могло оквалификовати као српског националисту и десничара* – пише у Извештају другарског већа Треће ОО СК), те да је Информација СДБ, у најмању руку, непрофесионално написана јер су у њој биле очигледне неистине (нетачне чак и године нашег рођења и улице у којима станујемо), а да не говорим о примитивном нивоу опаски које нам се стављају у уста.

У наведеном тексту Д. Кецман наглашава да *последњу сједницу Савета факултета (Ј. Душанић) претвара у расправу о Служби државне безбједности*. Очигледно да је Ваш новинар добро обавештен и зна шта се дешавало на седници Савета којој није присуствовао. Уосталом, он је добро обавештен и о томе ко је шта потписао у СДБ, те зна да само ја нисам никога окривио, и да сам *изнио своје мишљење*. Не знам ко је вашег новинара о свему томе детаљно информисао и да ли то има неке везе са покушајима да се у његовом тексту оспорава нешто што се тешко оспорити може.

Присутнима на састанцима на Факултету желео сам, а сада и вашим читаоцима желим да скренем пажњу на неколико детаља.

Претрес стана. Два инспектора СДБ у пратњи једног униформисаног полицајца пробудили су ме ноћу у

првим часовима, за мене већ незаборавног, 11.12.1985. године и обавестили ме да треба да изврше претрес мога стана. На моје инсистирање да ми дају на увид писмени налог за претрес показали су ми службену легитимацију и саопштили да у изузетним условима на бази ње може да се врши претрес, а ти су се услови према њиховој процени стекли. Затим ми је наређено да пробудим супругу и сина. Моја молба да четворомесечно дете оставе да спава, одбијена је са образложењем да *приликом претреса у стану сви морају да буду будни*. Око поднева, по завршетку претреса стана, иако у стану није пронађен никакав недозвољени или компромитујући материјал, наредили су ми да (опет без било каквог писменог налога) пођем са њима у просторије СДБ. Испитивање.¹⁸ У просторијама СДБ сам истога дана

---

¹⁸ *Коментар*: У просторијама СДБ стално су се (на свака 2-3 часа) мењали инспектори који су ме испитивали. По правилу, смене су биле по систему „топло-хладно“. Прво су са мном једни лепо разговарали, тражили да потпишем већ припремљену изјаву, обећавали да ће све то заборавити уколико пристанем да радим за њих и у том случају гарантовали ми независно успешну каријеру. Затим би се појављивали други инспектори који су били „сирови“, стално су викали и претили ми. Тврдили су да за моју кривицу имају материјалне доказе и изјаве безброј сведока, те да уколико не пристанем на сарадњу са њима предстоји ми минимално десетогодишња робија.

Пошто од мене нису успели да добију никакво признање кривице и пристанак на сарадњу, четвртог дана од мога хапшења, у просторију је, за време испитивања од два „сирова“ инспектора, ушао „нови“ инспектор који је одмах почео да виче на мене, наглашавајући да ја не схватам где се налазим и данима „замајавам“ његове колеге – инспекторе. Рекао је да се и овде *понашам као професор и свима покушавам да демонстрирам своју интелектуалну супериорност и држим моралне придики*. Истакао је да је и он интелектуалац, да је завршио правни факултет, те да је и он могао да

испитиван до касно у ноћ и онда пребачен у затвор на спавање. Решење о притвору уручено ми је сутрадан (12.12.1985) око десет часова. На моју молбу да ми дају Кривични закон СФРЈ, из кога бих могао да сазнам на што се односе чланови 133/1 и 157 (у Решењу о одређивању притвора писало је да постоји основана сумња да сам починио кривична дела из ова два члана) одговорили су да то не могу да учине *јер им Кривични закон није „при руци“*. Испитивања су трајала сваког дана до касно у ноћ.

У притвору смо задржани само колега Љ. Золотић и ја, пошто само нас двојица нисмо пристали да потпишемо изјаве већ првог дана саслушавања у СДБ. У информацији СДБ се наводи да су Душанић и Золотић, због неискреног и некоректног става¹⁹ према радницима

докторира да му време не одузимају непријатељи народа, као што сам и ја, против који мора да води даноноћну борбу. Затим је засукао рукаве, сео на ниски сточић за којим сам седео и уневши ми се у лице, повишеним тоном рекао је да је специјалиста за оне који воле да „*филозофирају*“, те да ће ме он „*пропустити*“ кроз своје руке после чега ћу (као и сви „*филозофи*“ које је он до сада „*обрађивао*“) брзо „*пропевати*“ и своју кривицу „*издекламовати*“ као азбуку – а, б, ц, д... Одговорио сам му да не сумњам да је завршио факултет, али да ме изненађује да је заборавио нешто што се учи још на почетку основне школе: азбука почиње словима а, б, в, г, д, а абецеда словима а, б, ц, д. У том тренутку он је „занемео“, изгубио је своју малопређашњу самоувереност и брзо изашао из просторије, а и друга два инспектора су остала збуњена. Наступио је тајак од неколико минута и у просторију је онда ушао заменик начелника СДБ, рекао преосталој двојци инспектора да изађу напоље и са мном је, као и раније када је он водио испитивање, почео пристојно да разговара.

¹⁹ *Коментар*: Чим сам приведен у просторије СДБ заменик начелника ме је укорио због некоректног односа према инспекторима који су вршили претрес мога стана, као и због паушалних оцена

СДБ, задржани у притвору од 11. до 14. децембра 1985. године. Не знам колико то може бити основ за притвор и због чега се у Решењу о притвору наводе други разлози: *Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништавања трагова кривичног дјела стекли су се услови за одређивање притвора.* Колико се и овде ради о правим разлозима тешко је рећи ако се има у виду да ми је пасош одузет приликом претреса стана (а и са њим зашто бих и где бежао?) или о каквом уништењу

које сам износио о раду СДБ. Замерено ми је што нисам имао поверење у њихове људе, када су дошли да врше претрес стана, него сам од њих тражио писмени налог за претрес. Имали су примедбу и на недовољну сарадњу са њиховим људима јер сам одбио да предложим два лица која ће бити при претресу (па су они пробудили и довели сусетку и суседа из два стана у мојој згради), те сам на крају претреса одбио да потпишем записник о привремено одузетим стварима јер се међу десетинама књига из религије и српске историје нашла и *Библија*, а не *Талмуд* и *Куран* које су у мојој библиотеци налазиле једне поред других. Записник сам потписао тек када су на списак дописали, те у СДБ понели и *Куран*.

Замерке су имали и на то што сам, при тако озбиљном послу – претресу стана, јавно износио непримерене опаске. Тако, на пример, ствари које ће касније бити привремено одузете инспектори су одлагали на мој писаћи сто. Када су издвојили и *Црквени календар за 1985. годину*, сусетка је спонтано и уплашено рекла да исти такав календар у стану има и њена мајка. Тада сам у шали рекао да то није морала да каже јер се сада инспектори могу упутити и у претрес њиховог стана.

Међутим, највише ми је замерено што сам на почетку претреса стана на питање инспектора, да ли у стану има неких недозвољених материјала, одговорио: *Нема, сем евентуално оних које сте ви претходно оставили*, те на њихово додатно питање, како сам ја то могао и да помислим и знам ли ја како они раде, одговорио: *Знам, па због тога тако и говорим.*

трагова кривичног дела се може говорити ако сам осумњичен за вербални деликт или деликт мишљења.

Сведоци. Истовремено, са претресом мога стана, вршен је претрес и код колеге М. Зеца. Тек после претреса наших станова (током дана – 11. децембра) у СДБ су приведени сведоци са Факултета (међу њима и колега Љ. Золотић). На састанцима на Факултету сви сведоци су изјавили да је то био њихов први контакт са СДБ. Поставља се логично питање: како је могуће да сам ја био притворен пре него што су сведоци приведени да дају изјаве на основу којих бих могао евентуално да будем осумњичен? Такође су сведоци на тим састанцима изјавили да су од иследника били обавештени да сам ја све признао и да је у моме стану пронађен доказни материјал непријатељског деловања (радио станица и шифровани материјал), те да они треба да потпишу само оно што сам ја већ признао и потписао.

Напомињем да се све то дешавало 11.12.1985. године када ја у СДБ нисам ништа признао ни потписао. На крају, свима су као „необориви“ докази мога национализма навођене чињенице које су сви знали: да се потписујем ћирилицом и у потпису обавезно стављам средње слово, да су питања на испитним цедуљицама откуцана ћирилицом, да оцене у индекс такође уписујем ћирилицом да су сва обавештења на моме кабинету исписана ћирилицом, те да ми син носи име Арсеније.

Очигледно да је највећи „корист“, за сада, од беспотребног увлачења СДБ у овај случај имао Душанић – пише Д. Кецман. Међутим, за сада се моја „корист“ од целог овог случаја огледа у томе што сам присиљен да се иселим из родног краја, што сам онемогућен да објавим већ припремљену књигу, будем изабран у звање

ванредног професора и да искористим одобрену стипендију шпанске владе (у оквиру међународне научно-техничке и културно-просветне сарадње), а да не спомињем како све ово преживљавају моји најближи.

Надам се да ћете објављивањем овога текста омогућити својим читаоцима да сами донесу суд о тврдњи вашег новинара *да на крају, ипак остаје утисак да је погрешно пренаглашена улога Службе државне безбедности.*

(Мој одговор бањалучком листу
Глас, 09.08.1986)

* * *

АПЕЛ ЈАВНОСТИ

„Према писању НИН-а од 22.06.1986. године двојица доцната Економског факултета у Бањалуци, др Јован Б. Душанић и мр Миодраг Зеџ, одлуком Научно-наставног већа искључени су из наставе. То је учињено на основу полицијске, ничим доказане доставе Службе државне безбедности, у којој се тврди да су припадници ове „београдске групе“ пуних седам година „деловали с позиција српског национализма“, да су „грубо и тенденциозно коментарисали НОБ“ и да су „грубо нападали личност друга Тита и других истакнутих руководи-лаца.“

Нашу посебну забринутост изазива чињеница да полицијска информација СДБ, састављена на основу анонимних и под сумњивим околностима прикупљених изјава, може да послужи као ваљан доказ политичког деликта мишљења двојице универзитетских наставни-

ка. Зар изјаве анонимних сведока дате под полицијском присилом, ван суда, без присуства јавности и без икакве одговорности за лажно сведочење уопште могу бити поуздан доказ о било којој релевантној чињеници? И зар у овој земљи, у којој се јамчи једнакост права и дужности, искључење из Савеза комуниста може да буде довољан разлог за искључење из универзитетске наставе?

Стога се обраћамо југословенској јавности и свим људима добре воље и осетљиве савести са молбом и предлогом да најодлучније осуде овакво незаконито кажњавање др Јована Душанића и мр Миодрага Зеца и да предузму све што је у њиховој моћи да се ова двојица универзитетских наставника одмах врате у наставу.“

ОДБОР ЗА ОДБРАНУ
СЛОБОДЕ МИСЛИ И ИЗРАЖАВАЊА

академик Матија БЕЋКОВИЋ, др Коста ЧАВОШКИ, академик Добрица ЋОСИЋ, проф. др Андрија ГАМС, др Иван ЈАНКОВИЋ, проф. др Неца ЈОВАНОВ, академик проф. др Михаило МАРКОВИЋ, Борислав МИХАЈЛОВИЋ – МИХИЗ, академик Драгослав МИХАИЛОВИЋ, академик проф. др Никола МИЛОШЕВИЋ, Танасије МЛАДЕНОВИЋ, академик др Гојко НИКОЛИШ, академик проф. Др Предраг ПАЛАВЕСТРА, академик Мића ПОПОВИЋ, академик проф. др Радован САМАРЦИЋ, академик Младен СРБИНОВИЋ, академик проф. др Драгослав СРЕЈОВИЋ, академик проф. др Љубомир ТАДИЋ

* * *

„Савјет Економског факултета у Бањалуци донео је коначно једну значајну одлуку – ставио је ван снаге одлуку Савјета овог Факултета донесену прије осам година (07.07.1986) којом су др Јован Б. Душанић и др Миодраг Зећ искључени из научно-наставног процеса.

Монтирани политички процес, да подсјетимо, узбуркао је тих дана бањалучку и југословенску научну и културну јавност, узевши за жртве младе и перспективне научне раднике, али и углед ове бањалучке високошколске институције.

Савјет Економског факултета у Бањалуци, стављајући ван снаге ранију одлуку, оцјењује да ни у вријеме њеног доношења, а ни данас, нису постојали разлози за искључење из научно-наставног процеса др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца.“

*(Рехабилитација др Душанића и др Зеца,
Глас Српске, Бања Лука, 14.04.1994)*

* * *

„ ...У другом дијелу овог раздобља већ су били евидентни знаци стагнације, која је била подстакнута измишљеном, односно монтираном политичком афером. Радило се о такозваном вербалном деликту који се приписивао двојици наших професора – др Јовану Б. Душанићу и др Миодрагу Зецу, и једном вишем асистенту – мр Љубомиру Золотићу.

Нажалост, Научно-наставно вијеће и Савјет Факултета су подлегли притиску тадашњих власти и донијели

одлуку о искључењу др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца из наставног процеса. Као посљедица те афере, на Факултету се међу колегама појавило подозрење и међусобно неповјерење, што се негативно одразило на рад са студентима и квалитет тог процеса.

Највећа директна штета те измишљење афере било је елиминисање са катедре двојице професора – др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца – које би по свом научном опусу пожелело сваки економски факултет тадашње СФРЈ.

Због чињенице да је колектив Економског факултета у вријеме те афере, у прољеће 1986. године, пропустио да енергичније стане у одбрану својих колега, морална је обавеза нас њихових колега који смо из тог времена и данас на Факултету, да им упутимо јавно извињење због тога, с једне стране, те да им се и захвалимо што су и поред непријатности и шиканирања, која су тада доживљавали, били спремни да поново буду у функцији развоја Факултета онда када је то од њих затражио управо овај Факултет.

Збивања тог времена представљају најтамнију страну у животу овог Факултета; она, као да су наслућивала долазак тежег раздобља; али овог пута не само Факултета, већ и нашег ширег окружења.“

(Из поздравног говора декана на прослави
25-огодишњице Економског факултета у Бањалуци
05.02.2000. године)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.246.025.88(497.11) "2000/..."
330.831.8
338.124.4(100)

Душанић Јован Б., 1950–
У загрљају неолибералне хоботнице: *колумне и коментари (2010-2012)* / Јован Б. Душанић
Београд: Институт за економско-правне експертизе,
2013, 453 стр; 25 см (Београд: Наука и друштво)
Тираж 300

ISBN 978-86-89113-02-0
COBBISS.SR-ID 201322764